

SLOVANSKA KNJIŽNICA LJUBLJANA

K

ČS D 144/1906/a

008 (058)

9004009, 6

CC0100

ZBORNIK.

◦ ◦ NA SVETLO DAJE ◦ ◦
SLOVENSKA MATICA
◦ ◦ V LJUBLJANI. ◦ ◦

VIII. ZVEZEK.

◦ UREDIL ◦
L. PINTAR.

V LJUBLJANI.
NATISNILA NARODNA TISKARNA
1906.

ZBORNIK.

Na svetlo daje
SLOVENSKA MATICA
v Ljubljani.

VIII. zvezek.

Uredil
L. PINTAR.

V Ljubljani.

▲ ▲ ▲ Natisnila „Narodna tiskarna“ ▲ ▲ ▲
1906.

VSEBINA.

	Na strani
1. Dr. Fran Ilešič: Češko-slovenska vzajemnost v minulih dobah	1— 33
2. L. Pintar: Ivan Vavru	34— 45
3. Dr. Ivan Žmavc: Herbert Spencer, filozof razvoja, napredka in svobode	46— 57
4. Av gust Žigon: Tercinska arhitektonika v Prešernu	58—128
5. J. K. Podgorjanski: Judje na Kranjskem	129—149
6. Andrej Fekonja: Prve šole pri Hrvatih od XIII. do XIX. veka	150—161
7. Dr. Fran Ilešič: Srbski pisatelj Jovan Rajić in Urban Jarnik .	162—172
8. Dr. Janko Štebinger: Slovenska bibliografija za l. 1905.	173—229
9. P. pl. Radics: Slovenske brambovske pesmi Cvetkove	230—235

D 144/a

E. 9004009

Češko-slovenska (-jugoslovanska) vzajemnost v minulih dobah.¹⁾

Spisal dr. Fran Ilešič.

A.

Bleiweisove „Novice“ in Slovaki pred letom 1848.

Že izza l. 1838 so se ljubljanski literarni in podjetniški krogi potegovali za dovolitev izdajanja slovenskega časopisa, a zaman je bil ves trud, dokler ni posredoval sam nadvojvoda Ivan, predsednik društva „Verein zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe in Innerösterreich“ v štajerskem Gradcu; vsled njegovega priporočila je z julijem mesecem l. 1843 „Kranjska kmetijska družba“ začela izdajati „Kmetijske in rokodelske novice“. Za urednika si je izbrala svojega tajnika, dr. Janeza Bleiweisa. (Zbornik Slovenske Matice 1902, 196—198).

V istih letih se je trudil Ljudevit Štur, da bi smel izdajati slovaški časopis. Tri leta je moral čakati, dokler mu je končno državna vlada l. 1845 dala koncesijo; z avgustom mesecem tega leta so v Požunu izšle politične „Slovenskije národnje novini“ z literarno-poučno prilogo „Orol Tatránski“.

I.

„Novice“ o Slovakih.

Bleiweisove „Novice“ so bile, kakor kaže že njih naslov, namenjene pred vsem kmetijstvu in rokodelstvu, vendar so nudile tudi drugih vsakovrstnih naukov, ki pospešujejo razvoj izobrazbe; šolstva, jezika in literature niso izključevale in se je njih delo vladi zdelo tem manj nevarno, ker so imele — nedolžen naslov. Računajoč z razmerami zanemarjenega ljudstva, je Bleiweis postopal previdno in uprav pedagogično.

Spričo svojega značaja so „Novice“ l. 1844 med naročniki brojile kmetijsko društvo na Štajerskem, Koroškem, Go-

¹⁾ Glej „Slovanský Přehled“ II. 170—174 in IV. 453—464; dalje „Zbornik Mat. Slov.“ za l. 1899, str. 72 nasl.

riškem, Hrvaškem, Ogrskem, Češkem, Moravskem, Tirolskem, na Dunaju, v Kasselu in Peterburgu.

Izmed slovanskih časopisov nahajam med naročniki l. 1844 (gotovo za izmeno publikacij) uredništvo lista „Květy“ v Pragi, „Danice“ v Zagrebu, „Srbskih Novin“ in „Podunavke“ v srbskem Belgradu in „Zore Dalmatinske“ v Zadru.

L. 1846 se je pomnožilo to število za „Dalmazio“ v Zadru, ki je sicer bila pisana italijanski, a je „z bleskom slovanskega solnca ožarjena, morala vsakogar zanimati“ (Slovenske Pohladi 1847, str. 73).

L. 1847 je pristopila „Česká včela“ v Pragi in pa „Pražské Noviny“ v Pragi.

Od l. 1845 počenši pa do l. 1848 so bile „Novice“ v zvezi tudi s Šturovimi „Slovenskimi narodnimi novinami“ in „Orlom Tatranskim“.

* * *

„Novice“ so Šturova lista naznanile dne 12. novembra 1845. „Oba lista sta,“ pišejo, „prijetne vnanjosti in da imata tudi notranjo ceno, smemo že po tem misliti, ker je bil kmalu od začetka razpečan ves natisk, kojega število sigurno ni bilo baš majhno. Slavno uredništvo imenovanega časopisa je bilo torej primorano naznaniti, da ne more več ustreči tistim, ki se mislijo na te novine naročiti in bi radi vse številke od začetka dobili; naj se tedaj le od začetka oktobra nanj naroče . . .¹⁾ Kar se tiče jezika slovaškega, moramo reči, da ne bo treba posebnega truda, Novine in Orla umeti, zlasti tistim ne, ki so se že s kakim drugim slavjanskim narečjem seznanili. — Urednik tega časopisa je slavni gosp. Ljudevit Štur.“

Vnovič so „Novice“ prinesle „Hvalo Slovenskih narodnih novin“ dne 8. decembra 1847 pišoč: „Te Novine razodevajo svojo ljubezen in materinsko skrb do ljudstva tudi s tem, da si neprenehoma prizadevajo, z razširjanjem društev treznosti otroke privedi k treznosti, s treznostjo k čednosti in s čednostjo k pravi sreči.“²⁾

Dne 13. januarja l. 1847 so v „Novicah“ naznanjeni „Slovenske pohladi na vedi, umenja a literaturu“

¹⁾ Primerek „Orla“ v ljubljanski licejski knjižnici se začne z oktobrom 1845.

²⁾ V isti številki naznanjajo „Novice“ tudi Štefana Jovanovića madžarsko-slovenski in slovensko-madžarski slovník, ki bo spisan „seveda v narečju ogrskih Slovencev. Prvemu delu bo pridejana pismenost (= slovnica) slovenskega narečja po madžarsko, drugemu pa pismenost madžarskega jezika po slovensko pisana.“

vidavanje od M. J. Hurbana, s povolenim cis. kral. censuri, v Skalici v tlačarni Frana Ksaveria Škarnicla a sinov. 1846.¹⁾ Poroča se o njih: „Prvi zvezek teh slovenskih pogledov na vednosti, umetnosti in literaturo, ki bodo v prostih (zwanglosen) zvezkih na svetlo dajani, je prišel prvega septembra preteklega leta na dan.“ Nato sledi kazalo vsebine²⁾ in nadaljevanje: „Glasoviti urednik imenovanega časopisa, gosp. M. J. Hurban, župnik in dekan v Hlubokem, je porok, da bodo slovenski pogledi ugajali izobraženim Slovanom, za katere so posebno pisani. Dopisi in naročila se pošiljajo po pošti na imenovanega gosp. dekana v Hlubokem (per Tyrnau, Senic).“ Nato navajajo „Novice“ še istega Hurbana „Nitro, 1. ročnik 1842“ in „2. ročnik 1844“ s popolnim naslovom teh izdaj, ki „obsegajo spise prozaične in pesniške,“ ter dostavljajo: „Vse te oznanjene knjige se dobijo tudi po gosp. Lercherju, knjigarju v Ljubljani. Cena enega zvezka je 1 goldinar.“

Potemtakem je ljubljanska knjigarna imela tudi slovaške knjige. Ali je Bleiweis za Hurbanov list zvedel po knjigarni ali direktno, ne vem; ³⁾ čudno je, da rabi v svojem naznanilu nemški izraz „zwanglos“; uvažiti je tudi, da izvodu „Slovenskih Pohládov“ v ljubljanski licejski knjižnici manjka baš 1. zvezek.

In ko so že visoko šli valovi 1. 1848, so „Novice“ v svoji številki z dne 10. maja naznanile, da so v „Skalicach (na Ogrskem) 5. aprila začele izhajati „Novini pre gospodarstvo, remeslo, a domáci život“ . . . Vsebina sestavkov do sedaj na svetlo danih listov kaže izvrstno uredniško umetnost gosp. Daniela Liharda, urednika in izdajatelja „Novin“. ⁴⁾

Vesti ali člankov „Novice“ po slovaških listih niso prinašale.

II.

Štur o „Novicah“.

„Slovenci so očuvali edini z nami Slovaki čisto, nepokvarjeno, neizpremenjeno ime slovansko skozi vso usodo groznih

¹⁾ Naslova „Novice“ niso natanko posnele: umeňja, literatúru.

²⁾ Naslov Hurbanovega članka „Slovensko a jeho život literárni“ je potolmačen s: „slovansko literarno življenje“.

³⁾ „Nitro“ pač Bleiweis ni dobival, kakor je razvidno iz tega, da o Novem letu 1847 še ne ve za nje tretji letnik, ki je izšel že početkom l. 1846 (v „Orlu Tatranskem“ naznanjen dne 17. marca 1846).

⁴⁾ Ali so celovški slovenski bogoslovci imeli slovaške novine? L. 1846 so dobivali razen Bleiweisovih „Novic“ Gajeve „D. h. s. Novine“ in „Danico“, „Slavische Jahrbücher“, „Zoro“ itd. in 29. maja 1847 je o priliki svečanega izpita iz slovenščine bogoslovec Samec rekel: „Poglejmo na brate svoje, vrle Čehove, Moravane in Slovake . . . vsi se izobrazujejo, ali bodemo sami mi Slovenci zaostali?“ (Bleiweisove „Novice“ z dne 9. jun. 1847.)

časov!“ je poudarjal Evgen Gerometto v „Slov. Pohladih“ (1851, str. 144) in Hurban istotam (str. 165): „Slovinci so skupaj z nami Slovaki ohranili čisto ime slovansko pred burjami neugodnih časov in živi čut ljubezni slovanske . . .“¹⁾

To je bila poetična zavest, a v prozi je bila baš skupnost narodnega imena nekaka neprilичnost.

* * *

Naštevajoč slovanske narode, imenuje Lj. Štur v „Orlu“²⁾ z dne 10. oktobra (vel. rujna) 1845 poleg Čehov in Moravanov posebe Slovake (2,751.000) in poleg Srbov in Hrvatov nas Slovence (1,151.000).

Štirinajst dni pozneje pa se je obrnil zoper to „terminologijo“: Slovaki-Slovinci. V broju z dne 24. oktobra 1845 je Mihael Godra, „rektor a profesor Báčsko-Srjemskeho Progymnasia“ iz Novega Verbasa objavil članek, kjer pravi v opombi, da imajo „Slovinci in Slovenke v sosedstvu Triglava, Slovaki in Slovakinje od Tater tja do dunavskih Železnih vrat svoje bivališče“ in da se tatranske Slovanke najraje dajo imenovati s svojim rodnim imenom „mile Slovakinje“; toda uredništvo je pripomnilo: „Ni tako, gospod profesor! V sosedstvu Triglava žive Slovenci in Slovenke, toda češče se imenujejo Slovinci in Slovinci, a od Tater tja do dunavskih Železnih vrat žive Slovaki in Slovenke. Samo kje globoko v Tatrah zovejo naše žensko pokolenje Slovakinje, drugod se pri nas ženske kličejo Slovenke.“

Z vprašanjem našega in slovaškega narodnega imena so se bavile tudi „Novice“.

Naznanjajoč prvič Šturove „Novine“ (12. nov. 1845), pravi Bleiweis, da so začele izhajati „v Bretislavu ali Požonji, glavnem mestu ogerskega Slovenstva“, a ob koncu naznanila govori o lahki umrljivosti jezika „Slovakov“. V številki z dne 8. decembra 1847 imenuje „slovenske“ otroke, ogerske „Slovence“ in njih „slovensko“ narečje; prim. še „slovenske“ poglede v številki z dne 13. januarja 1847.

Kadar so se naslanjale na slovaški tekst s „Slovinci“, so „Novice“ rabile to ime; sicer pa so jim bili znani tudi „Slovaki“, kakor celovškim bogoslovcem.

Dopisnik s Koroškega je v „Novicah“ z dne 14. aprila 1847 pisal tako-le: „Slovaki na Ogorskem (je jih skoraj tri milijone) imenujejo svoje narečje slovenski govor, mi svoje ravno tako.

¹⁾ Prim. kar piše Bohdan Hroboň na str. 81 istih „Pohladov“: „Či Slovák len skrze Čecha a v Čechu muože sa spasit a k sláve povišit? Nje a večše nje! veť Slovák, ako Slovák je už Slavjan . . .“

²⁾ Oziram se le na „Orla“, ker Šturovih „Novin“ nisem imel.

To bravce moti. Ko so „Novice“ povedale, da se vrli mladeniči v Mariboru vadijo slovenščine,¹⁾ so nekateri brž mislili, da je to slovensko narečje, kakor ga Slovaki govore; drugi nam zopet svetujejo, naj bi se mi imenovali Slovinci in naše narečje slovinsko, da bi se razlikovalo od slovenskega, ki ga Slovaki govore. — Tega mi ne moremo storiti. Mi smo bili, smo še sedaj in bodemo ostali še naprej slovensko govoreči Slovenci, kakor se tudi povsod imenujemo, samo na Banatskem (Beneškem!) pravijo, da so Slovenci slavensko — ne slovinsko — govoreči. Kaj čemo storiti? Imenujmo govor Slovakov ogersko-slovensko narečje, naš pa ilirsko-slovensko. Potlej se ni potreba bati zmešnjave.“

Dopis je pisan v Celovcu prve dni februarja in doni kakor odmev onega razgovora o imenu „Slovenci“ v „Orlu“ — a pisalo se je o tem pač tudi drugod po čeških in slovaških knjigah.²⁾

* * *

Obširno se je „Orlo“ bavil s Kopitarjem, ki je bil l. 1844 umrl. V drugi številki je prinesel njegov životopis, v 12. (24. okt. 1845) poroča o njegovi knjižnici, da je, „kakor se govori, dobilo rusko poslanstvo po nasvetu v tej stvari izkušenega prof. Sreznjevskega od ministra prosvete Uvarova ukaz, da bi kupilo to knjižnico“; v 21. številki 13. febr. 1846 govori o Kopitarjevem spomeniku na dunajskem pokopališču³⁾ in v 25. številki z dne 27. marca 1846 prinaša poziv za Kopitarjev spomenik v Ljubljani, ki ga je Caf objavil v „Novicah“ z dne 18. februarja 1846.

Razen v tej zadnji vesti je „Orlo“ glede na Kopitarja od „Novic“ bil pač neodvisen.⁴⁾ O tem možu svetovne slave se je od drugod pač več zvedelo.

Prvič je „Orlo“ o „Novicah“, kolikor morem soditi, izpregovoril v svoji 20. številki z dne 3. februarja 1846. Odslej je prinašal večkrat iz njih in o njih vesti.⁵⁾

¹⁾ 9. decembra 1846, „Orlo“ št. 51 (5. jan. 1847). Prim. Lj. Zvon 1904, str. 433.

²⁾ Morebiti je kdo izraz „slovinski“ predlagal radi dalmatinske „muze slovinske“. Kačičev „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“ je l. 1836 Slovincu Vogrinu zopet privabil „muzo slovinsko“, ki jo je bil skoro zapustil (Zbornik Matice Slovenske, 1900, 213).

³⁾ „Novice“ so o tem govorile po „Wiener Zeitung“ dne 12. nov. 1845.

⁴⁾ Vavrinec Čaplovič je l. 1839 oravski stolici zapustil svojo bogato knjižnico, v kateri je bila tudi slovnica A. Murka (Orlo Tatr., 15. č. 1845.)

⁵⁾ Tako naglašja po njih še v isti številki hvalo Anastaziju Grünu, ki je v nemščino prevedel kranjske narodne pesmi, v št. 22 (24. febr. 1846) prinaša Muhodolskega novoletno voščilo (v „Novicah“ z dne 11. febr.), v št. 26. (7. aprila) kratek podatek o ljubljanskih gledaliških predstavah in izvadek iz Cafovega razglasa novega slovenskega slovarja, v št. 51 (z dne

A to niso vedno le suhe vesti, „Orol“ jih marveč rad spremlja s pripombami.

Že o prvem pozdravu l. 1846 (št. 20), ko naznanja, da „Novice“ izhajajo z novim organičnim pravopisom, hvali Bleiweisa kot „moža in Slovana vsestranski izobraženega“ ter poudarja, da so „Novice“ med Kranjci, Korošci in Štajerci zelo razširjene, „tako da se človek mora čuditi, kako more tako malo plemo slovensko imeti 1263 predplatnikov na Novice! Vidi se, da ta narod že v istini nekaj hoče!“

Posebno naglaša, da so med naročniki poleg najvišjih stanov tudi seljaki in obrtniki, „kar je lep znak tega, da med Slovenci prosveta že tudi počenja globoko puščati korenine“, ter kliče: „Slovaki, zgledujte se v teh svojih bratih!“

In sledečega leta „Orol“ iznova poudarja veliko število predplatnikov „Novic“ ter pravi (v št. 74): „Kdo da bi se tu ne razveselil z nami nad tem krepkim slovanskim narodom?“, a v št. 55, da se radi rastočega števila predplatnikov „Novic“ (1400) prijatelji slovanstva morejo srčno veseliti: Ljubav do naroda dela čudesa!“ in dne 22. junija kliče: „Slava Slovincem!“

„Orlu“ ugaja novoletna želja, ki jo je izrazil J. Muhodolski v „Novicah“ z dne 11. februarja 1846: naj bi namreč zaničevalci slovanstva naš narod le dalje psovali! Tako psovanje zbudi marsikaterega mlačneža h krepko narodnemu čuvstvu. „Orol“ (št. 22) pristavlja temu: „Tako je dobro, bratje Slovenci, čim bolj se v nas zaletavajo bodisi tuji ali lastni neprijatelji, tem bolj se držimo svojega in dokažimo, da hočemo biti ne samo slovanstvu, ampak človečanstvu na kras! — Tudi pri nas ima tako zasmehovanje jako dobre nasledke. Tako, glej, sedaj nekateri naši lastni sinovi vzdevajo razna imena naši besedi narodni, staroočetovski, a ti vzdevki so že tudi v našem kraju več prej dvomljivih ali naravnost protivnih ljudi naklonili naši besedi in so iz njih naredili goreče prijatelje naše besede.“

Zelo razveselila je „Orla“ osnova Cafovega slovarja; zato je (št. 26) pripomnil: „Samo dalje, dragi bratje Slovenci, samo

5. jan. 1847) dopis o dijakih mariborskih, ki so negovali slovenščino (Novice z dne 9. dec. 1846), v št. 67 (22. jun. 1847) poroča o slovenskem slavu v celovski bogoslovnici (Novice z dne 9. jun. 1847), v št. 74 (14. sept. 1847) o laskavi kritiki Novic in Bleiweisa (Novice z dne 25. avg. 1847), v št. 57, 81 in 85 o stolici slovenskega jezika v Gorici in o literarnih stvarih, v št. 90 (14. marca 1848) o maši zadušnici za Jungmanna v Gradcu (Novice z dne 1. marca 1848) in v št. 94 (5. maja) o slovenski peticiji na cesarja radi uvedbe slovenščine v vse šole, „a kdo chce bit' professorem, abi mau známost všetkích slovanských nářečí!“

„Domová Pokladniča, Lichardov koledar, za leto 1847, je prinesla med „životopisi ljudi pametnih“ tudi životopis slovenskega misijonarja Barage, o katerem so pisale Novice l. 1845 in 1846.

dalje! Milo je to človeku, kadar vidi, kako se vse v slovanskem svetu duševno giblje, kako tudi ta najmanjši narod hoče nekaj prinesiti na oltar obče prosvete. Bog vam pomagaj!"

* * *

Iz vsega tega se vidi, da se je Štur mnogo bolj oziral na Slovence nego Bleiweis na Slovake. Premišljeni in previdni Bleiweis stoji poleg navdušenega Štura.

Tudi je bil glavni namen Bleiweisovega „kmetijskega in rokodelskega“ lista drug nego Šturovih političnih „Novin“ in leposlovno-poučnega „Orla“.

Pri presoji Šturove vneme za Slovence je uvaževati še pred vsem to-le: **pred** njegovim nastopom za samostalnost Slovakov so Slovenci v bistvu odklonili ilirizem in napredek tega malega naroda slovenskega, zvršen z „Novicami“, je Štura utrjeval v upanju, da po slovenskem zgledu tudi samostalni nastop Slovakov ne bo brezuspešen. To pričajo že zgoraj navedene njegove pohvale Slovencev in to je naravnost povedal M. J. H. (urban) v svojih „Pohladih“ z dne 25. julija 1851, str. 11, govoreč o celovski „Slovenski Bčeli“: „Mi si srčno želimo, da bi na našem Slovenskem ta časopis postal znan; zakaj ako more kaj zbuditi dremajočo silo, sigurno zgled manjšega bratskega naroda, ki v minulosti ni bil manj potlačen nego naš, a vendar razvija toliko delavnost, se ozira na položaj izobraženejših bratov in išče v njih svoje dopolnitve. Delo velikih narodov nas prevzame, tako da se bojimo samo začeti, kar bi nam koristilo, a delo naroda, ki nam je po usodi in trpljenju podoben, po številu manjši od nas, nam budi v duhu smelost za početek in vero v lastne sile.“

III.

Načelno stališče Slovakov o slovenski individualnosti.

Kar je vezalo Slovake in Slovence, ko so dobili prve časopise pisane v svojem narečju, to je demokratsko stališče, naglaševanje individualnega razvoja, razvoja od spodaj navzgor in s tem emancipiranje od zajednice s Čehi pri Slovaki, od zajednice s Srbohrvati pri Slovencih.

Duh slovaškega stremljenja je bil „protiilirski“. Štur je pisal že l. 1843 Vrazu tako-le: „Hrvat je od života vašega nerazlučiv, jer da niste Hrvati, nebiste imali tako izrazita du-

ševnoga života. Ilir je kao abstrakcija nješto mrtvo, hladno.¹⁾ Jedina živa občinitost jest slavenstvo, ne ilirstvo; budi svatko Slaven u svojem osebujnem plemenu (Vraz, Izabrane pjesme, s uvodom Franje Markovića, CVI).

In Hurbanu so Gajeve „Novine“ šele tedaj ugajale, ko so se začele „po zgledu naših brigati bolj za ljudstvo“ (Slovenske Pohladi, 2. zv. 73).

Ocenjevalej njegovih „Pohladov“, Ctiboh Cochius, pa je temu Hurbanovemu časopisu samemu očital, da ne zida demokratski od spodaj: „... Mi vidimo iz celega načrta samo teoretizovanje, nepraktičen časopis. Gospod H.(urban) govori, da bode podaval članke iz področja filozofije, zgodovine in prirodnih ved... Ali ni pedagogika s filozofijo v bližji zvezi? In ali bi iz praktičnega ozira za naše potrebe ne bilo praktičnejše, na ta del ved najprej obračati svojo pozornost? — Veda je s šolo in odgojo, a ta z življenjem v najbližji zvezi; gospod Hurban pa je našo odgojo, šole in razvoj mladine docela izključil iz Pohladov. To smatramo za nepraktično počenjanje. Kajti kaj nam bodo koristile vsakojake razprave in teorije brez ozira na pozitivno sedanje stanje stvari, ki vendar hočemo, da bi se izpremenile... nam treba vedo in filozofijo življenja in tega, kar je v življenju koristno, stvarno... človek mora gledati ne samo kaj, nego tudi, za koga piše.“

Hurban vzporeja v svojih „Pohladih“ (25. julija 1851) slovensko-ilirsko in slovaško-češko razmerje pišoč, da bolj izobraženi pisatelji slovenski „znajo popolnoma ne samo srbsko ali tako zvano ilirsko narečje, ampak tudi druge slovanske jezike, vendar rabijo za probudo slovenske narodnosti le sladke zvoke svoje ‚slovenščine‘,“ Kollár pa da ne zna v slovaških časnikih „nič napisati za narod svoj... V istini ne bi škodilo, ko bi se pevec Slavine hčere od plemenitih Slovencev učil ljubiti narod svoj... Tam gre vse složno, obzirno, pazljivo, a vse tudi iz ljubezni do Slovencev in njih zvokov domačih. Narod se priznava k svojim možem; saj mu govorijo v njegovih znanih glasovih, oni pa zopet ne letajo dalje in ne tlačijo vsega abstraktnega naroda v svoje srce prej nego so namočili svoje njive, očistili svoje potoke in reke, žrtvujejo se svojim dragim Slovencem.“

Govoreč o Razlagovih „Zvezdicah“, o katerih je slovenski kritičar v „Slov. Bčeli“ rekel, da žalibože slovenska mladina njih naukov in navdušenja ne more biti deležna, ker niso pisane v čisti slovenščini, pravi Hurban: „Vidno je tedaj, da se

¹⁾ Prešeren je pisal l. 1840 Vrazu o ilirizmu: „Besser ein Schweinehirt sein als über alle Toten gebieten“, Štur pa je rekel („Orol“ 21. julija 1846): „Život je náš, a mi Slovenmi chceme bit.“

Slovenci, dasi je njih vnema za vzajemnost slovansko tako krasna in velika, vendar najprej starajo za življenje lastnega naroda in da hočejo predvsem tega zbuditi, t e d a j p r a v k a k o r m i S l o v a k i ! Kdo bi si bolj želel jednote literarne slovanske nego mi! A uprav zato, ker hočemo, da bi to potrebo čutil celi narod in da bi celi narod doprinesel k temu delu potrebne in v njem se v obilni meri nahajajoče življe in gmotne pomočke, uprav zato hočemo tudi s slovaščino Slovaško zbuditi in ga v življenje privedi . . . celota slovanska pride samo tedaj do vsestranske prosvete in dovršenosti, kadar se poedini njih narodi izobrazijo in prosvetijo.¹⁾

Mi se radi mudimo pri Slovencih; kajti pri njih vidimo srečnejšo usodo baš teh misli, ki se pri nas srečavajo s tolikimi zaprekami in odpori. Slovenci so, to vidimo jasno brez velikega napora, dasi pišejo slovenski, vendar sedaj bližji slovanstvu, nego bi bili, ako bi bolj probujeni in boljši domorođci izmed njih pisali — kakor se pravi — ilirski, in narod slovenski bi zastajal, s svojim narečjem vred zavržen tja v kotove bednega, materijalnega življenja. Slovenci so in bodo do tedaj na pravi cesti, dokler ne odidejo od svojega lastnega še neizčrpanega vira, dokler zalivajo svoje lastno drevo s svojega studenca vodo. Samo tako dalje, bratje Slovenci, mi Vam od Tater ponavljamo Vaše lastne besede: „Stanovito — ali oprezno naprej! En edini slovanski književni jezik . . . Prekucniti se nič ne da . . . Bodočnost je naša. Mi k temu dodajemo naše: Daj to, Bože! Amen. Bože daj to!“²⁾

To naziranje je prav tako, kakor ga je izrazil neki dopisnik, pač Slovenec, v posebnem pismu do Jordanovih „Jahrbücher für slav. Lit.“ (1845, str. 147). Zavračajoč očitke Slomškovi knjigi „Blaže in Nežica“, češ da je nje jezik sestavljen iz samih lokalizmov, pravi: „Es ist lächerlich, bei uns Volksschriften zu verlangen, die auch der Dalmatiner usw. verstehen soll. Wir raten hier den Kroaten, auch endlich ernstlich an das sogenannte gemeine Volk zu denken; was nützen alle Geographien und Geschichten und Gedichte und dergleichen mehr, wenn der bei weitem größte Teil der Nation in der alten Finsternis bleibt.“

¹⁾ Prim. besede Danjkove („Časopis za zgod.“ II. 63.) in znane Prešernove Vrazu. — Poetično se je o tem izrazil dopisnik v Jordanovih „Jahrbücher“ 1845, 299.:

Wenn die Rose selbst sich schmücket
schmücket sie auch den Garten.

²⁾ Kulturno-politični eséji bodo te misli znali uvaževati, a ne bodo smeli prezreti, kam je Slovake njih ločitev od Čehov dandanašnji dovela. Ta rezultat bode važen za presojo začetka. Vsekakor je pomembno, da budimpeštansko jezikoslovje tako vneto govori za slovaško osamosvojenje.

Kar so bile za Slovence Bleiweisove „Novice“, to je pričakoval člankar v Jordanovih „Jahrbücher“ (1845, 300) od pravkar dovoljenih Šturovih „Novin“, da bodo namreč mogle biti in naj bodo „ein gutes Lokalblatt als pädagogisches Mittel zu intelligenter und sittlicher Hebung der ungarischen Slovaken“.

IV.

Nastanek slovaško-slovenskih stikov.

„Novice“ so izhajale že dve leti, ko sta izšla prvič Šturova lista. Po vsej priliki je torej zveze iskal Štur.

Odkod je Štur vedel za Novice?

Bilo je takrat v Avstriji tako malo slovanskih listov, da jih ni bilo težko pregledati.

Že l. 1843 so Jordanove „Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft“ osobito hvalile Bleiweisov list (str. 378 — napovedale so ga že prej), češ: „(Die Zeitschrift) erfreut sich einer allseitigen und besonders der Teilnahme ihrer Landsleute . . . Die Novice erscheinen in krainischer Sprache; doch werden auch Artikel von sprachkundigen Männern in den anderen Mundarten des südslavischen Dialektes aufgenommen;¹⁾ auch hie und da Aufsätze in der illyrischen Orthographie abgedruckt, da Se. kais. Hoheit, der durchlauchtigste Herr Erzherzog Johann sich hierüber selbst wohlgefällig ausgesprochen haben; doch wird das Blatt selbst niemals zum Tummelplatz sprachlicher Federkriege hergegeben . . . Die Redaktion ist dem ebenso verdienten als gewandten Herrn Prof. Dr. Bleiweis anvertraut. Es läßt sich von diesem Unternehmen gewiß der schönste Erfolg erwarten und wir können bei dieser Gelegenheit nicht umhin, unsere Freude über diese Erscheinung mit vollem Herzen öffentlich auszusprechen, unseren stammverwandten Gesellschaften in den übrigen slavischen Ländern aber von neuem die Pflicht an das Herz zu legen, für die Bildung des Volkes, der grossen Massen zu sorgen; denn nur diese beweist den Höhepunkt nicht bloß der Literatur, sondern der moralischen Vortrefflichkeit einer jeden Nation.“

In v drugem letniku (1844) navajajo „Jahrbücher“ (str. 38 do 39) natančno vsebino prvega četrletja „Novic“, „dieser höchst verdienstvollen Zeitschrift“ in pravijo: „Auf diese Weise entsprechen die Novize dem Zwecke, den sie sich vorgesetzt haben, außerordentlich, und jeder Slave muß sich freuen, hier bereits ein Organ für den Land- und den niederen Gewerbsmann tätig zu sehen, dessen segensreiche Wirkung sich gewiß in kurzem deutlich genug zeigen wird.“

¹⁾ Pač le v slovenskih (na pr. štajerskih) narečjih!

Govoreč o „Novicah“ iz meseca januarja in februarja 1844, jih ocenjevatelj (str. 238) imenuje zopet „ein höchst verdienstliches und das Wohl der südslavischen Nation auf dem praktischen Wege beförderndes Unternehmen, das seinen beglückenden Weg rüstig fortschreitet und von Tag zu Tag nicht bloß mehr innere Festigkeit, sondern auch weitere Verbreitung und größere Wirksamkeit gewinnt.“¹⁾

Z vneemo so pisale o „Novicah“ tudi l. 1845; v drugem zvezku (str. 50—51) čitamo: „Wie glücklich die Redaktion die Bedürfnisse des dortigen Leserkreises zu befriedigen weiß, zeigt die reiße Abnahme des Blattes . . . Mit desto größerer Zuversicht kann man daher in die Zukunft blicken, daß auch fernerhin alljährlich eine Reihe der nützlichsten Kenntnisse und der schönsten Gefühle unter einem Volke werde ausgebreitet werden, das bis dahin aus Mangel eines zweckmäßigen Organs geistig beinahe gänzlich brach liegen bleiben mußte . . . Dank darum (med drugim) dem regen Eifer des Herrn Dr. Bleiweis, der keine Mühe scheut, seiner Nation geistig und materiell zugleich nützlich zu werden und in Gegenden ein munteres geistiges Leben wach zu rufen, wo bis dahin nichts als öde Leere und Totenstille herrschte.“

Slavo poje dr. Bleiweisu slovenski dopisnik v 4. zvezku (str. 148): „Wir überlassen uns (sc. pri „Novicah“) sorglos der Leitung unseres geliebten Prof. Dr. Bleiweis, der sich für die Sache unserer Nation wahrhaft aufopfert und sich selbst durch schwachsinnige Renitenz, prinzipielle Oppositionen und Verdrößlichkeiten aller Art nicht von seinem herrlichen Ziele ableiten läßt und stets nur das im Auge behält, was zur wahren Bildung des Volkes und zum wirklichen Nutzen des Vaterlandes frommt“.

In še enkrat se Jordanov list v tem letu obširno bavi z „Novicami“. V petem zvezku (gotovo še v prvi polovici l. 1845) se spričo prodirajoče nove organske ortografije veseli „im tiefsten Herzen über das nun größtenteils gelungene Werk der sprachlichen Einigung dieser Völklein in Südösterreich (wie sie sich auf dem Papiere bisher darstellten) mit den undique colatis membris zu einem einzigen Volksstamme, dessen Wurzel im Slaventum ruht“ . . . Treba je le še nove ortografije v šolo, „daß so durch eine Konzentrierung aller geistigen Kraft in eine Literatur der südslavische Volksstamm in Österreich jener Entwicklung und Bildung entgegengeführt werde, welche ihm so not tut, um selbst glücklich zu sein und das Glück den Brudervölkern zwischen der Donau und dem Mittelmeer zu

¹⁾ Iz te obširne ocene se tudi za gotovo spozna, da ocenjevatelj ni kak Slovenec: „wir die wir in diesem Sprachdialect noch nicht so recht eingebürgert sind,“ pravi o sebi.

bringen, auf welche Österreich von der Natur bestimmt ist einen entscheidenden Einfluß zu üben“.

To je sijajen slavospev Bleiweisovim „Novicam“. Ali se je pri tem čuditi, da je Štur vesel posegel po listu, ki je budil k življenju in edinil mrtve in razkosane Slovence, — Štur, ki se je že l. 1836 v Požunu živo brigal za južne Slovane?

* * *

Razen zgoraj omenjene „kmetijske družbe“ v Pešti, ki je dobivala „Novice“ že l. 1844, in praške knjigarne Kronberger & Rivař jih je imela od l. 1845 počenši tudi „Družba bravcev“ (čitalnica, kazino?) v Pešti.

Na Dunaju so bile l. 1844 v kavarni Geringer. Neki K. piše (v Novicah z dne 12. febr. 1845) z Dunaja, da Novice dunajskim Slovanom zelo ugajajo in da jih z velikim veseljem hodijo v ono kavarno čitat: „pa ne samo mi Slovenci imamo veliko veselje z njimi, ampak tudi drugi Slovani in osobito Čehi jih čitajo radi“.

Vse to je severnim Slovanom dalo priliko, se direktno seznaniti z „Novicami“. Omeniti pa je tu tudi graško vseučilišče.

Takrat so na graškem vseučilišču študirali poleg Jugoslovanov tudi „Čehi, Moravci, Slovaki in Poljaki“. Eden izmed teh Slovakov je bil pobratim Slovcu Davorinu Trstenjaku ter poznal že v začetku leta 1844 poleg drugih slovenskih del „Kmetijske in rokodelske Novice“; vedel je, da se je v njih pripravljala pot za novi, organični pravopis, za katerega kot vez med severnimi in južnimi Slovani je bil vnet, ter je s svojimi opombami o tej stvari dal Trstenjaku povod, da je i „Zori Dalmatinski“ priporočal češki (Gajev) črkopis (Zora Dalmatinska 1844, 66).

* * *

Baš tistega leta, ko je Štur osnoval „Novine“ z „Orlom“, je posetil slovaški svet naš zemljak Stanko Vraz. Vraz si je že prej dopisoval s Slovaki, z Boleslavom Vrhovskim, s Hurbanom in Šturom (Štur je po posredovanju Boguslava Šulka od Vraza v letih 1842—1844 prejel pet pisem).

Poleti 1845 se je Vraz mudil v Pragi radi tiska svoje knjige „Gusle i tambura“. Dne 28. septembra piše iz Prage, da misli „iz Beča u Bretislavu i medju Karpate, iz Bretislave (Presburg) natrag u Beč, a iz Beča odmah železnicom u Gradac“. Dne 15. oktobra je že v Gradcu ter piše Kukuljeviću, da je videl „Česku, Moravsku i Slovensku, pokrajine srětnie, jerbo će one radeć u tišini postići prvo s postojanjem svojim do-slědnim postignuti svrhu, nego li mi s bukom i vikom . . .“ in da je govoril v Požunu z razboritimi domorodci. Bil je torej

med Slovaki v prvi tretjini meseca oktobra 1845 in baš s številko z dne 3. oktobra se začenja izvod „Orla“ v ljubljanski licejski knjižnici. —

Vraz menda ni odobral ločitve Slovakov od češkega knjižnega jezika, a odobral je mirno literarno in kulturno delo za napredek slovanstva: s tega stališča je Slovakom moral priporočati tudi Bleiweisove „Novice“.

Domneva, da je Vraz Štura posebe opozoril na kulturno delo „Novic“, je zelo verjetna.

* * *

Ali se je Bleiweis sam poznal s Šturom ali Hurbanom? O dunajskem življenju Bleiweisovem pred prihodom v Ljubljano dosle nismo poučeni. Bleiweis govori o Hurbanu (prim. zgoraj naznanilo njegovih literarnih podjetij!) v toplem tonu, kakor da ima ožje dotike z njim; od kod ga je poznal toliko, da ga imenuje „glasovitega“? Na drugi strani pa je Štur, prvič govoreč o Bleiweisu, tega imenoval „muža a Slovana vsehstranne vzdělanega“.

To je polje raziskavanj, ki nam ga bodo najlaže pomagali obdelati Čehoslovani.

B.

Nekateri Čehi med Jugoslovani v letih 1848/49.

Valovje leta 1848 je prvič združilo avstrijske Slovane pod enim krovom, pri slovanskem shodu v Pragi.

Praga in Zagreb sta bila takrat merodajna za avstrijsko slovanstvo. Most med severom in jugom je bil zgrajen in po njem je šetala marsikatera jaka slovanska duša.

Trije Čehi, ki so 1848/49 bili med Jugoslovani, so predmet nastopnih vrst; njih imena so: Viljem Dušan Lambl, Josip Dragoni Křenovský in „Bačovský“.

I.

Viljem Dušan Lambl.

Viljem Dušan Lambl,¹⁾ leta 1848 jedva 24 let star, je že tri leta prej v češčino prevedel hrvatsko knjižico „Pogled u Bosnu“, ki je v Zagrebu izšla l. 1843.²⁾

¹⁾ Rojen l. 1824 v Letínah na Češkem kot sin činovnika pri grofu Schönbornu. Studiral je medicino ter deloval do l. 1860 v otroški bolnici dr. Löschnerja v Pragi. Ko mu je pa tedanji „protomedik“ Nadherný naravnost povedal, „že pro jeho slovanské smyšlení není proš v Rakousku místa“, je l. 1861 sprejel profesuro na vseučilišču v Harkovu nu Ruskem, a l. 1870 se je preselil na univerzo v Varšavi, kjer je umrl l. 1895.

²⁾ Hrvatski izvirnik je spisal trgovec Mate Mažuranić, brat pesniku in banu Ivanu Mažuraniću ter profesorju Antonu Mažuraniću. — Naslov Lamblovega prevoda se glasi: Pohled na Bosnu čili krátká cesta do oné krajiny vykonaná od jednoho krajana (Praha 1845).

Ta prevod je v zvezi z njegovimi jezikovnimi študijami; že kot dijak je proučeval jugoslovanščino in je potoval peš iz Prage v Trst, a „když blízkost Bosny, stenající pod jařmem pšlměsice, stala se mu (novým?) popudem k studiu narodopisnému“, je prevedel „Pogled u Bosnu“.¹⁾

Lambel je pogodil pravo, ko je volil ta velezanimivi popotis, ki ga je uvaževal že l. 1843 na pr. časopis „Ost und West“.²⁾ Izvirnik in češki prevod sta dobro služila tistim, ki so se hoteli učiti ilirski oz. češki.³⁾

¹⁾ Spomin na to potovanje je pač opomba v ČČM 1851, 2. 28: „Kdo pecestuje od severu k moři jaderskému, z Rakous přes Štýrsko nebo Korutony a Krajinu . . .“ Zato pozna Laško in Rogatec na Štajerskem (ib. 39); zato pozna tudi Freyerjev „Verzeichniß slavischer Pflanzennamen“, Ljubljana 1836 (ČČM 1852, 2. 44_a), to je, poziv na nabiranje rastlinskih imen po Kranjskem, ki se sedaj nahaja v Ljublj. licejski knjižnici. —

Člankar v Ottovem „Slovníku naučném“ misli pri gori navedenih (čeških) besedah očitvidno („novým“ puvodem) a pomotoma na bivanje Lamblovo na Črni gori l. 1848 kot vzrok „Pohledu na Bosnu“, to je čisto nemogoče, ker je Lamblov prevod izšel že l. 1845.

²⁾ Prinesel ga je v nemških izvadkih prof. Vanička („zanimiv spis“, „Nette Bilderchen, charakteristisch und interessant“; tako Jahrbücher für slav. Lit., Kunst und Wissenschaft 1843, 152); Prim. „Reisekizzen aus Bosnien. Nach dem Böhmischen in Jahrbücher 1855—1856, 161 sl.

Ker je Lambel s svojim prevodom osvedočil svoje znanje ilirščine, je Vraz mislil nanj kot korektorja svoje knjige „Gusle i tambura“, ki se je baš l. 1845 tiskala v Pragi.

³⁾ Erben je početkom l. 1845 poslal Vrazu nekaj knjig, med njimi tudi Lamblov prevod. Lambel pa je prosil še za nekaj ilirskih izvirnikov, da bi se njegovi tovariši tem laže učili ilirski. A Vraz je Erbenu dne 2. aprila tako-le odgovoril: „Željti Vašoj glede onih 5 komadov „Pogledov u Bosnu“ ugoditi ne mogu. G. Gaj kaže mi, da je sve komade ili razprodao ili razaslao za razprodaju. Nu obećao mi je, da će mi posle, ako se nekoliko exx. nerazprodanih vrati, meni javiti; a ja neću propustiti poslati jih Vama.“ (Djela, V. 362, 364).

Zadnje dni septembra 1845 je Vraz iz Prage prof. Kvasu v Gradec poslal nekaj svojih „Gusala i tambure“. „Paketu tom dodao sam 10 exx. „Pohleda na Bosnu“ à 24 kr. sr. i 10 exx. „Dějepis illyrský“ à 20 kr. Nadam se te će se knjige u Vas razprodati, jerbo su vrlo probitačne za onu gospodu, koji hoće da se nauče bez velikog truda česki“ (Djela, V. 377).

Mažuranićeva knjižica je ugajala tudi Slovencu Matiji Majarju. Že januarja 1843 mu jo je poslal Vraz in Majar jo v več pismih hvali osobito radi sloga, ki je tako „narodno-naš“, da bi knjigo skoro lahko dali Slovencem v roke (Majarjeva pisma Vrazu v zagrebški vseučiliški knjižnici).

Dodatek. Lambel je za nekoliko ilirskih primerkov Mažuranićeve knjižice prosil s sledečim listom, ki se nahaja sedaj v Vrazovi zapuščini v zagrebški vseučiliški knjižnici:

v Praze Čechu, 8. prosince 1844.

Mnohovážený Pane!

Naš p. Jaromír Erben je tak láskav a přijímá mezi knihy, které Vašnosti tuty dni odeslati hodlá, první výtisk českého překladu chvalně známého cestopisu „Pogled u Bosnu“. — Obalky a mapy nejsou ještě tištěny. V rychlosti vymaloval jsem tedy ten výtisk, který jsem od p. Pospíšila do korektury dostal, aby aspoň něco bylo.

Rano pa se je Lambl zanimal tudi za Slovake. Že nekoliko let pred 1848 je čital (Kollárja,) Hurbana, Lj. Štura in druge Slovake, a o počitnicah l. 1846 je prepotoval celo Slovaško ter si tako zasnoval „Slovníček slovenski“, ki je objavljen v ČČM 1848, II. 198—216, 305—337.¹⁾

Zakaj je sestavil ta slovaški slovar in ga objavil baš v burnem letu 1848 med orožjem in barikadami, to doznajemo od njega samega v predgovoru slovarčka:

„Mezi námi Slovany bude úloha slovníků vespolečně nás sblížovati a všeobecné dorozumění všemožně ulehčovati... nepřeju si nic jiného nežli, aby se mi bylo podařilo dosáhnouti oučele tohoto dílka, který jest aby se lehčeji porozumělo zvláštňostem Slovenciny a tudy prostředek našel k přiblížení mezi Čechy, Moravany a Slováky.“ (ČČM. 1848, II. 199—200).²⁾

Kakor se vidi iz tega, je stal naš Dušan na širokem slovanskem stališču, želeč, naj bi se slovanska plemena kolikor mogoče bližala. Osobito je bil prijatelj češko-slovanske zajednice. Za to lahko navedemo še druge dokaze. Govoreč o slovaškem časopisu „Slovenski Pozornik“³⁾ (Havličkove „Nár. Nov.“ z dne 3. aprila 1849), poziva Slovake na slogo s Čehi, opirajoč se na zgled jugoslovanski:

„Pohledněte na Sloveniju, která se všemožně přibližuje k sousednímu Chorvátsku, bez něhož by literatura jejich v duševním světě slovanském k žadně vytečnosti nedospěla“.

Slovence pa je že spomladi leta 1848 bodril k ožji zvezi s Hrvati. V članku „Panslavismus“ (Havličkove „Nár. Nov.“ z dne 29. in 30. aprila) našteva tedanja avstrijsko-slovanska središča (Prago, Brno, Krakov, Levov, Ljubljano, Zagreb, Ščavnico) ter pravi o Ljubljani, naj bo radi nemškega sosedstva pozorna in naj obrača svoje oči „po jarém Záhřebě“. Zato je bil vesel, ko je uradna „Laibacher Zeitung“ vladne razpise začela objavljati tudi slovenski in sicer z gajico:

Moji spolustudující a mnozi známi, kterým „vzajemnost slovanská“ není pouhým slovem, čítali by při nedostatku nějaké chrestomathie zábavnou knížku tuťo radi také v původním ilirském jazyku. Kdybychom tedy mohli ještě několik výtisků ilirských dostati, kterých se nám nedostává, bylo by nám velice poslouženo.

Nepochybujem, že také mezi Iliry v naši „vzajemnosti“ mnoho bratrů máme; tem naše pozdravení!

S uctou Vašnosti oddaný

Vilém Dušan Lambl
112—2

¹⁾ Wurzbach, [Biogr. Lexicon] ga imenuje „Slovenisches Wörterbuch.“ V ČČM. 1848, II. 201 poroča o svojem potovanju po Slovaškem.

²⁾ V slovníku se ozira tudi na ilirščino.

³⁾ Začel izhajati aprila 1849 v Skalici pod uredništvom Dan. Licharda.

„Indirektně bude takto vlada sama pomáhat lehkému porozumění serbského-horvatského jazyka, a tak se přirozeně bude vyvinovat sblížení těchto větví jihoslovanských a spojení jejich v jeden národní celek. Neboť co Boh spojuje, nemá člověk (ani vlada) roztrhovat. (Havl. „Nár. Nov.“, 14. nov. 1848).

* * *

Vilj. Dušan Lambl je igral l. 1848 tudi narodno-politično ulogo. Decembra meseca je bil izbran za predsednika praške „Slavije“, prej meseca maja pa je bil tajnik pripravljalnega odbora za slovanski shod v Pragi in je z J. Erbenom vred bil poslan na Hrvatsko, da bi tam agitiral za shod.

Na poti skozi Dunaj je bil Lambl „ku konci měsíce května ve Vidni barikadami rahlě a nenadále tak zatarasen,“ da se je proti svoji volji moral tri dni muditi na Dunaju (ČČM. 1848, II. 198).

Med tem (18. maja) je bil Jelačić že sklical hrvatski sabor ter v njem priznal „pristojno mjesto zastupnicima kojegod avstrijsko-slavenske pokrajine, ako bi htjeli sabor ukrasiti prisutnošću svojom.“ Odzivaje se temu pozivu je narodni odbor češki (3. jun.) zastopnikoma češkega naroda na saboru hrvatskem imenoval „Karla Jaromira Erbena, pomočnika kod muzeja českog, te Vilima Lambla, spisatelja českog. Obadva ova muža bijahu već prije od ovdašnjeg odbora za slavjanski sabor odpravljena u Hrvatsku te sada borave u Zagrebu, kako se nadamo“.

Hrvatski sabor je bil julija meseca odgoden, a Lambl je bil še vedno v Zagrebu ter je pridno dopisoval Havličkovim „Nar. Novinam“.

Predno se je (oktobra meseca) vrnil v Prago, je več nego mesec dni potoval po Slavoniji, „aby o tamnějším postavení vojenském obšírnejší zpravy podati mohl“¹⁾. V Pragi je potem v Havličkovih „Nár. Novinah“ objavil daljši članek „Kterak to vyhlíži v Jihoslovanech“ ter izveščal o jugoslovanski žurnalistiki (17. dec.) in osobito o Dalmatincih (22. dec.). Priporočal

¹⁾ Potoval je preko Ludine, kjer je bil sudac znani junak l. 1848., Lj. Vukotinić in kjer je vsled tega bil duh naroda vnet za boj, nadalje čez Kutino, okraj sudca Maljevca, čez Pakrac, Požego, Brod ob Savi, Djakovo, Vinkovce in Zemun v Belgrad. Vračal se je čez Novo Gradiško, Novsko in Kutino . . .

Potovanje je trajalo od 16. avg. do 23. sept. Izmed sopotnikov sta ga kapetan Brkić in advokat Djordjević ostavila že v Oseku, prof. Topalović pa v Djakovu. Že pred Brodom je bil sam.

V Pakracu je videl osobito veselo življenje. „Na večir zpivalo se ve vseh koncích, a tlupy mladiků po ulicích libovali sobě nejvice v písniích, jako: „Kto je Slavjan rodjen . . .“, „Gdje je slavska domovina?“ „Oj Slavjane, jošte živi . . .“

je Čehom Matico Dalmatinsko, ki so jo tisto zimo mislili ustanoviti, ter pisal o slovanski Adriji (11. febr. 1849).

* * *

Leta 1849. je prebil od maja počenši zopet več mesecev na slovanskem jugu. Prepotoval je Hrvatsko od Zagorja do Primorja in Dalmacijo tja dol do Črne gore¹⁾.

V drugi polovici meseca maja je bival v Zagrebu in je od tod poročal v Prago, kako gasne zvezda Jelačićeva; Lambl brani Jelačića in pravi, da ljudstvo še vedno enako časti svojega edinega Jelačića²⁾.

Bil je takrat Lambl tudi priča ostremu sukobu „Ilira“ Strige³⁾ z nekaterimi Madžaroni.

Striga, ki je gostil Lambla, ga je povabil, naj o priliki cerkvenega prošenja pojde z njim v Remete, kjer je bil Strigov stric župnik. Na poti tja občuduje Lambl romantiko okolice zagrebške, a ironijo mu izvabi „das kroatische Deutsch“, ki ga je bilo toliko čuti med šetalci. „Parasoli jakož i mašličky u ženských jsou věrny trojbarvě slovanskě a dosazují takto z venku poněkud patriotismus, kterého se uvnitř nedostává“.

¹⁾ Potoval je čez Linc, Steier, Altenmarkt, Hiflau (Romantičnemu gorovju „se jednou podiviti snad sobě mnohý přeje, bydletí v něm ale žádná rozkoš není“), Vordernberg, Bruck ob Muri; od tod dalje z železnico. Iz „Toplic Krajinskih“ (gotovo: Krapinskih!) je poročal: „Na Štajerskem se delajo velike priprave za Sv. Ivana, in neka Slovenka mi je pravila, da imajo dan potem „Kréžovo“ (hrv. Spasovo), v Zagorju se strelja in zvoní zvečer pred „Sv. Ivanom“. Iz Zagreba je odpotoval početkom junija: Karlovec, Skrad, Vrbovsko, samostan Gomirje (arhimandrit Ilič, ki mu je bil dobro došel vsak Slovan!), Delnice, Lokva, Mrzla Vodica, Jelenje, Reka, Bakar, Kraljevica, Trst, Opčina, Prosek in Milje. Izletel je iz Trsta čez Sv. Križ na Vipavskem tudi v Gorico (Nár. Novine 11. avg.). Senj, Krk, Lika (Medka, Sv. Rok, Mali Halan). Zadar: Bokanac, Kožina, „Manfrinijevi dvori“, Privlaka, „Kraljičina vrata“. Oktobra: Šibenik, otok Harin, Slapi reke Krke, Knin, Cetinja, Velika, Splet, Dubrovnik, Boka Kotorska, Črna gora.

V svojih poročilih iz Dalmacije se poleg urednika „Zore“ spominja rodoljubov pisatelja Vidovića in prof. Sutine, ki so mu ves čas v Zadru bili ob strani, nadalje prof. Petranovića, brata državnega poslanca, ter svečenika Beršića, ki je na Dunaju študiral ter je poznal poljsko in češko literaturo. A v listu iz Šibenika blesti „prva srčna, vroča duša slovanska, ki jo je našel v Dalmaciji, Spiro Popović“. Ob Boki Kotorski mu je bil „laskavý hostitel“ dr. Desković.

Črni gori je posvetil posebno „Zpravo o Černě Hoře a o Černo-horcích“.

²⁾ V Bakru se je zvečer (18. jun.) razveseljevala mladež na različen način, a začetek in konec vsega je bilo:

Bog nek živi Jelačića bana
i njegovu sablju od mejdana!

³⁾ Albert Striga je bil drug Vatr. Lisinskemu in eden izmed najenergичnejših širiteljev ilirske pesmi in glasbe (Kulakovskij, Ilirizm, 263. Kuhač, Vatr. Lisinski i njegovo doba).

Taka „modročrveně opoutana krasavica“ sliši kukavico zakukati in reče: „Diese Vogel und nachtem der Nachtigal, tos sein unkeheuer —“.

Ozrši se po slepcih in beračih, ki so v Remetah igrali na gusle, je šel s Strigo k župniku, ki je bil velik madžaron.

Pri obedu je bilo v celem 12 oseb, nekaj svečenikov, učitelj, pa dva madžarona iz Zagreba, Bakuš in Kristianović. Med mnogimi zdravicami je napil tudi Bakuš, „stola upravitelj“, Lamblu „na zdravi Palackého a Jelačiča“. Lambl se je v njiju imenu zahvalil. „Bakuš počal se mi ptáti na Prahu a na Belagerungszustand, a pan Kristianović napnal uši. Ja odpovéděl zkrátka, nechtě zavaditi o razprávku politickou, která je při vině velmi nemoudra a nemotorna. Ale pan Bakuš a pan Kristianović si jinak umyslili: napřed si dali vysvědčení, že jsou praví Chorváté a že milují slovanstvo, potom se omluvili že je jim němčina sběhlejší, a konečně začali po německu zřejmě proti slovanské politice, proti směru Jelačiča-bana a Palackého.“ Razvila se je debata. „Konečně z celého německého chaosu bylo slyšet jen jednotlivých slov: Kroaten, Dalmaten, Karpaten, Sarmaten, Hydropathen, Aristokraten, Demokraten . . . Křik a hlomoz trval neustalé, vždy svetší náruživosti. Pan Kristianović předhazoval Strigovi, že je falešni Chorvát, a Striga jemu, že je odedávna zjevný Madžaron. ‚Vy jste jakživ neudělal ničehož nic pro Chorvatsko‘ zkrkl zase pan Kristianović. Striga vstal od stolu vztekom alý bledy; nemluvil více slovem, nybrž silnym ramenem a ohnivým očima“ — on, ki je ostavil ugodnosti mestnega življenja ter je kot vojaški prostak spremil bana skozi Ogrsko tja pred Dunaj, on da mora kaj takega od Madžarona slišati! „Razem udařil Striga svalnatou pěsti o stůl, a poděšené vino kypelo ze sklenic. Nemluvil mnoho a učinil panu Kristianoviči zkrátka návrh, jestli chce, aby šel od stolu, že ho zbije . . . páni kněží pili bez přetržky; Striga běsnil a zuřil jarým turem dále.“ Lambl ga je miril, rekoč, da gre tu za pogovor, a Striga je dejal: „Dokazuj ty svým Švábům u Čechach co chceš, my jsme zde již dost dokazovali, a teď nám nezbývá nic než bití a tlouci se . . .“ Kristianović je ostal sedaj miren in Dušan Lambl se je poslovil ter potegnil Strigo za seboj.

Dospevši v Zagreb, „slyšeli jsme opět plno těch sladkých zvuků jako rano: ‚Host ihn gsegn — ich hob nit kénen‘.“¹⁾

Iz hrvatskega Primorja, kjer ni šel „ani jedenkráté z doma na prochazku, abych se v okolí necitil zcela jako doma“, je julija meseca prišel v Trst.

) O tej svaji v Remetah je pisal dne 29. maja v Havličkově „Národní Novine“, ki so njegov dopis prinesle dne 5. junija.

Pri gospodu Sp., delavnem članu „Slavjanskega društva“ (to je najbrž Ferdo Sporer, ki je za imenovano društvo marljivo nabiral prispevke), je našel kapetana I-čiča, „horopadného Otočana graničara“ in nekega Čeha, po imenu „D-ek“; ta-le je bil član Slavjanskega društva, „ukrutný přítel Slovanů, ale velmi malý Čech nybrž Moravec . . . S krajanem ovym musil mluvit německy, s ostatnými ilirský“. Kapetan se je čudil, da Lambl govori tako dobro ilirski, ga je objel in poljubil ter sta pila na uspeh srbsko-hrvatskega orožja.

O tržaškem „Slavjanskem društvu“ sodi neugodno. „Slovanské družstvo v Triestu je ještě ve velmi prvopočátečním a starožitném stadium, i nemůže se mu tedy žádná politická vaha přičítati. Ono jest v rukou samých starých, tuze povážlivých a naramné slovívavých pánů, kteří se jen velikosti slovanské a krásnému jazyku obdivují ale pro národ, pro lid domácí, který by sobě hlavně získat měli, ničehož nic nečiní. O jejich časopisu („Slavjanski Rodoljub“) platí v skutku to, žeby se páni odběratelé místo vyloh na tisk mohli scházeti na čaj a ty učené věci privatně sobě sdělovati, neboť lid se o tom i takto bez toho nic ne doví. O roznůškach mezi Slovinci, Srby a Chorváty v družstvu tomto pomlčim . . . Časopis jest asi 8 slovanských, na 20 německých, polské noviný ani jedny . . .“ Lambl je imel bistro oko za potrebo vzgoje naroda, „malega dela“ in je zato želel „malé, drobné, poucujiící noviny prostonárodní.“)

Slično neugodno sodi o slovanskem življenju v Zadru: Zaderska „Lipa slovanska“ krije v svoji senci samo c. kr. činovnike; s tem hoče najbolj ustreči zahtevam lojalitete; zato pa tudi v mestu nihče o njej ne govori; kmalu je dogospodarila, po prvem šumnem večeru je je bilo konec. (Pismo z dne 8. septembra.) — Vladni list „Glasnik“ je prazen. Kuzmanić, urednik „Zore dalmatinske“, je baje dober poznavatelj ilirskega jezika, a zelo starožiten politik; najbolj mu je tam ugajalo nekoliko mladih katoliških svečnikov, ki skrbje za svoje ljudstvo — pri pravoslavnih, pravi Lambl, to ni nič posebnega.

Črna noša Krčank mu izvabi besede: „Ony jsou často tak zdvořilé, ponížené, sklopené a zasmušile, jakoby se od dávná silné jarmo pousté nad nimi drželo.“²⁾

Nekoliko dni se je mudil na vrhu Velebita, kakor bi se hotel pripraviti za mogočne dojme, ki ga čakajo v Dalmaciji,

1) Nár. Nov. z dne 29. in 31. julija.

2) Prepotoval je Krk krog in krog. Lambl obsoja veliko število svečnikov pri vsaki cerkvi, češ da to ne dvigne pobožnosti. Na drugi strani naglaša znamenitost slovanske božje službe, poudarja važnost Stadionovega delovanja za šolstvo ter moč italijanskega vpliva po mestih.

„tej hrvatski Italiji“, ter težko pričakoval trenutka, ko mu bo „sestoupiti k pobřeží a kochati se v kráse této znamenité zemi slovanské“. Dalmacija „co nejněžnější dítko matky Slávy nejen v dějinách slovanských, ale imenovitě i v nynějším postavení svém důležité místo zanjíma, a přirozenou povahou svou srdce každého Slovana nejen radosti podněcuje, nýbrž často i hořkosti i rozličným citem naplňuje“. Ta zemlja mu je „předsiň nejkrasnější země v Evropě, požehnané a ve své ukrytosti a nepoznanosti panenské Bosny“.¹⁾ Spričo sijajne zgodovine dalmatinske izza grških časov do pada beneške republike mu je draga „každé údolí, každá křovina, co uzří, každé hnutí, každé slovo, které uslyší“.

S takimi svečanimi čuvstvi je bival v majhni gostilni na Halanu, ozirajoč se „do Dalmacie, jako do zaslíbené zemi“.

Dne 29. avgusta je prvič stopil na dalmatinska tla; z Velebita je na severni meji dežele napravil izlet proti morskemu obrežju, Velebitskemu zalivu.

O rani zori je v družbi krenil čez Velebit po cesti, tako zvani Kraljični cesti, ki jo je baje zgradila „Teuta, černa kralovna“. Opoldne je bil že ob morju pri Rovanjski. Puščoba tega sveta mu izvabi klik: „Ubohá smutná země! Hrubé trní pokrývá tvé kamení, a prsti není tolik, aby se hroby jí pokrily, které sotva na dvě píďě hluboko v samém suchém kamení se kopají.“ Krivdo tega žalostnega stanja zemlje daje avstrijski vladi, „která se všude více starala o zaopatření svých úředníků, nežli svého lidu. Zde se vidí strašlivé následky zanedbání národního vyhování v nejsmutnějším obraze. Na místo dobrých učitelů, rádných mužů a národních vzdělavatelů lidu, kteří by v něm probudili lásku k vlasti, zalíbení v čisté mohovitě domácnosti, na místo pěstitelů národní cti a občanského blahobytu, zaplavila vláda Dalmacii hejnem úředníků, velkým dílem cizonárodních, kteří jsou ohromné minus v důchodech zemských . . . Není tedy divu, že také obyvatelstvo jest krajíně takové podobno. Jako strom na poli řídký jest, tak i zde málokdy člověka uzříš, a to o samotě, chudobného, ve všem obmezeného a nevšimavého ba i nedbalého.“

Po noči je družba potovala iz Jesenice čez Obrovac v Podprag. Utrujeni so bili; poštar je s svojo zgovornostjo kratil dolgo pot, končujoč vsak stavek s stereotipnim dostavkom „ka i vrag“. Ko je nekoč zopet izgovoril enega takega vraga, sta iz gošče skočili dve rdeče oblečeni postavi, silna fanta, oborožena od nog do glave — „ka i vrag“; a spoznala sta v družbi tudi frančiškana fra Diega iz Podpraga — sicer bi se jih bila

¹⁾ „Obrazy z Jihoslovan“ v ČČM. 1849, 4. str. 3—19.

lotila „ka i vrag“ — ter sta zapela za njimi, da se je daleč po Velebitu razlegal jugoslovanskim pesmam običajni „oj“.

Drugega dne bi bil moral sam iz Podpraga do Halana, ko bi ga ne bil spremil postiljon halanski. Na vsej poti sta srečala le enega človeka, oboroženega Dalmatinca na konju; pozdravil je ter se s postiljonom spustil v razgovor. Pozneje mu je postiljon rekel, da ga je jezdec vprašal, kdo je on (Lambl) in ali ima kaj penez. A „on me zna“, je pravil postiljon, „a proto si netroufá; kdyby jste byli sami, snad by — ale ostatně by vám neublížil“ (ČČM 1849, 4., 19).

Taki dogodki so Lambla le potrdili v sodbi, kakor jo je o upravi Like bil že prej izrekel v „Nar. Novinah“ (v dopisu z dne 27. avg.).

Dotedanjo vojaško upravo te pokrajine imenuje nemoralno že zato, ker je graničar moral slepo slušati. „Graničarová duše je lokomotiv, který se jmenuje „Musíš!“ Zato da je graničar uporabljiv za vse; cesar mu ukazuje na hajduke; ako cesar ne plača, skuša srečo sam; „chcete li, on k Vam půjde za strážníka a vyprovodí vas bezpečně přes celý Velebit — za peníze; a navracaje vyrabuje jiného pocestného — zadarmo.“

Na otoku Zlarinu ga je vprašal neki činovnik, kako kot tujec sodi o Dalmaciji. Lambl je odgovoril: „Jaz bi pomagal Dalmaciji, ko bi to bilo v moji moči, s tem, da bi odstranil polovico činovnikov“.

Na Reki ga je posebno vestno opazovala policija: enemu je bilo njegovo oko preostro, drugemu lasje prečrni itd., sedaj je bil sličen kakemu Benečanu, sedaj zopet Madžaru, Francozu ali Poljaku, izkratka na vsak način so ga hoteli napraviti za emisarja in agenta, dokler ga ni sumljivosti opral policijski komisar Matković sam, ki ga je poznal iz Zagreba.

Sumljiv se je zdel tudi v Zadru; zato je moral tam na carinskem uradu tekati od pisarne do pisarne, predno so mu izročili knjige, ki mu jih je doposlal neki „Pravoslav“.

* * *

Zakaj je potoval Lambl po slovanskem jugu? Navdušen Slovan je hotel razkriti „neznane“ krasne slovanske zemlje in jih objeti s krepilom slovanske vzajemnosti, ker „krásný svět jihoslovanský vůbec pozornosti naší zasluhuje a ve své uzavřené celoti podivení, ve svých dějinách nadšení a ve svém jazyku a v národní poesii zalíbení v nas probuzuje . . .“ (ČČM. 1849, 4. str. 3).

„Nepředpojatí lidé, kteří přírodní krásy Italie i půlostrovu slovanského mezi černým i adriatským mořem poznali i porovnali, dávají přednost těmto posledním, vychvalující hlavně

bohaté a rozsáhlé roviny, široké splavné řeky a veliké lesy v Bosně a v Srbsku, které Itálie v menším rozměru poskytuje, ačkoliv . . . úspěšností a uměleckou vyvinutostí pravý opak toho představuje, co surová originalnost jihoslovanských posud velmín edostupných zemí.“ (ČČM 1851, 2. 25).

Surová krepka kakor zemlja je tudi narod: „Jihoslovane jsou národ krásný, bodrý a veselý; v celku se může o nich říci, že je lid u nich silný, zdravý a tolik moudrý, že ani nemocem hrubě nepodléhá: snad to bylo o nich, co Horac pravil: mens sana in corpore sano.“ —

„Původní známky mužné síly a národního rázu nejlépe se zachovaly v sousedství nedostupných pro nás zemí tureckých, jako okolo nějakého jihoslovanského pratoru, jenž u prostřed Bosny a Ercegoviny jest domovem . . . Bosna se proto nazývá ponosna (hrda), a o plodnosti Ercegoviny říká lid sám v pořekadle: „Ercegovina je sav svet nasečila a nikad se nije razselila“, (ČČM 1851, 2. 24) . . . „Tato hrdost jihoslovanská je bez pochyby pozůstatek z oné krásné doby, když Marko Kraljević a jeho hrdinská družina od moře k moři jezdili a veselo hodovali.“

In v dolině reke Cetinje se je seznal z dalmatinským kraljevičem Markom, s tímto Krstom Kulišičem: „Veliká postava a mračivé oko, drsné chování — a mekké srdce, celému světu přístupné, hrubá drzost k panovitým a něžná vlnidnost k slabým ubožákům — to jest hrdina slovanská.“ Ta Kulišič je s svým svetom takrat vladal celo dolino Cetinje in se je ljudstvo zavzelo zanj, ko so ga oblastva spomladí 1848 vzela v preiskavo.

Svojega junaštva so dakako znatno izgubili tisti Jugoslovani, ki bivajo dalje proč od turskega strahu (tako Dalmatinci na obali, Žagorci itd.), v primeri s prebivavci dalmatinskih gor, Like, vojaške granice, mej črnogorskih. S tega stališča je pač presojati Lamblovo trditev, da je treba imeti Srbe za glavne reprezentante jugoslovanstva (ČČM 1851, 2. 23**).

Potujoč se Viljem Dušan ni držal mest in hotelov, marveč naroda, preprostega ljudstva, opazujoč njega svet, šege in običaje, jezik, njega bedo in zanemarjenost.

„Na procházkách svých po rozličných krajinách jihoslovanských používal jest hojně styčnosti s lidem obecním hlavně k tomu, vypátrati pozorováním anebo přímým vyptáváním všeliké způsoby obyčeje a pověry v obor přírodních věcí sahající. V srpnu, když stařeny po horách kořinky trhaly a byliny sbíraly, anebo když pastevcí u stáda zkušenosti své provozovali, anebo když mi zde onde nemocného přivedli, mival jsem k věcem takovým příležitosti.“ Tako si je nabral „Pabečky obsahu lékařského“, tako tudi gradivo za „Nástin flory dalmatinske a seznam rostlin podlé jmen prstonárodních (ČČM 1852).

Na podlagi lastnih opazovanj je konstatiral slovansko romantiko:

„Nezřídka vychvaluji i chytrější lidé leda jakýs tajemný lék hlavně s tím dokladem, že se ho na dlouhé prosby a za drahé peníze od jisté baby dopídili. Ani není příroda sama v sobě a ve svých úkazech tak tajemná a zahaleně divná, jak si ji obyčejně úzkostlivý duch lidský představuje; ale v tom jsou právě Slované velicí romantikové před bohem, a v této bázni spočívá poněkud jejich mravnost.“¹⁾

„Mnoho by se moglo pověděti o špatném hospodářství z ohledu na mléko, chléb, víno, ovoce a jiné potřebné věci hospodářské, které se z nedostatku odbytu, řemesla i promyslu buďto nedobře připravují a do zásoby nakládají, anebo jinak nevědomosti ve zkázu přichazejí.“ (ČČM. 1851, 2. 31—32).

Plodovitih, neizrabljenih jugoslovanskih ledin, želi Lambl, naj bi šli njegovi krajanj orat!

„V skutku bylo by také záhodno i velmi užitečno, aby se nepřekonatelná chuť stěhovácí našich krajanů do jihovýchodní Evropy, do naší slovanské Ameriky obracela, protože by se takto mimo ostatní výhody jednotlivců i příbuzní kmenové vespolek poznávali a poněkud sblížovali.“²⁾

On sam svojih „Pabeřků obsahu lékařského z Jihoslovan“ (ČČM. 1851, 2. 18—58) ni napisal, kakor da bi z njimi hotel

¹⁾ V opombi dostavlja: mrav, nřav, srb. narav (přiroda). Kaj je hotel s tem reči?

²⁾ Ta nauk je dejanski izvrševal Viljem Dušan sam, pa tudi njegova brata Jan Jarmil in Karel Milan. Jan Jarmil je najbrž bil z Dušanom 1. 1848 v Zagrebu; v „Lipi Slovanski“ z dne 30. oktobra 1848 poroča o pripravah za ustanovitev tržaškega „Slavjanskega društva“. Leta 1851 je postal profesor na vojnotehniški šoli v Belgradu, kjer je predaval srbski in francoski. Pa tudi tretji brat Karel Milan je deloval med Jugoslovani in sicer na gospodarski šoli v hrvatskih Križevcih (1861).

Češki in slovaški zdravniki so takrat že delovali v kneževini srbski (ČČM 1851, 2. 22).

Alojzij Rečický je leta 1848 bil dvorni kaplan krškega škofa v Celovcu, Vaclav Janda župnik in Gunzenbergu na Koroškem, tudi krški škof je bil Čeh, po imenu Lidmanský.

Zanimivo je, kar piše Matija Majer, koroški svečenik, leta 1844 Vrazu o Čehih v krški vladikovini (na Koroškem): „V obče se mora reči, da je cerkvena vlada v naši vladikovini češka — ali z drugo besedo dobro. Škof, stolni prošt, kancelar, dvorni kaplan: vsi Čehi, „vlastenci“, ljubezniva gospoda, ki nas bratski ljubi. Prihodnjo nedeljo bo naš škof zopet enega svojega krajana, to je, Čeha rodom, posvetil za duhovnika; prišel je pred časom iz Češke k nam in ostane pri nas. Nemci se seveda mnogo srde na te „Pemce“, jaz pa nimam zakaj. Dvorni kaplan Rečický ima mnogo čeških knjig, ki mi jih z veseljem daje čitat“. (List v zagrebški vseučiliški knjižnici.)

Najbrž leto dni prej (1843) je bil Rečický s svojim škofom v Pragi in si je preskrbel tam češke novine: Česku Včelu, Jordanove Jahrbücher, Časop. Česk. mus., Pražské noviny. „Rečický ist ein Slave mit Leib und Seele“, piše Majer Vrazu.

pomnožiti zdravniško vedo ali hotel biti Paracelsus, ki se je „před svými souvěkými lékaři vychloubal, že se v Chorvatsku od babiček naučil dělati tajemné mixtury a zázračné masti, kterým se každákoliv nemoc poddati musí“, pač pa je z njimi hotel dati izpodbudo in pomoček onim, ki „bi se jedenkráte sami spustili do těch neznámých krajín“ in bi želeli s tamošnjim „lidem sprostým, v původní surovosti a ráznosti téměř veskrz zachovalým, chytře a slušně zachazeti“. ¹⁾

* * *

Viljem Dušan Lambl je bil romantik v najlepšem pomenu te besede. Ves vnet za junakovanje kraljeviča Marka, išče prvotne naravne moči, ki je ni še zatrla kultura, išče „neznanih“ narodov, da jih uvede v družbo drugih. Viljem Dušan je romantičen opazovavec prirode; mikajo ga gore, a te morajo biti slovanske; izobražen prirodoslovec, a se zanima za literaturo, pa ta mora biti slovanska. Sedaj opazuje prazne vere in posluša imena rastlin, potem pa spet iztika po knjižnicah, da bi našel kako staro slovansko knjigo.

Viljem Dušan je navdušen Slovan, veruje v silo jugoslovanstva, a mu želi češke primesi.

Bil je on pač prvi, ki je Čehom v češkem jeziku razkladal značaj jugoslovanske zemlje.

II.

Josip Dragoni Křenovský.

To ime je današnjemu rodu neznan — Apih ga pač imenuje v svojem delu „Slovenci in l. 1848“ — a tem bolj

¹⁾ Ponatisnjeni so ti paberki v *Jarbücher für slav. Literatur, Kunst u. Wissenschaft 1852* v nemškem jeziku.

Na otokih srednje Dalmacije okoli Spljeta, osobito na otoku Hvaru je Lambl posebno pozornost obračal na rastlinstvo ter je tam „téměř dva měsíce těmto předmětům přírodopisním výhradně obětoval ve společnosti oného Mat. Botteri, který, ač sám řečí slovanské méně schopen, svou laskavou ochotností ve všem, kde mi rady a pomoci třeba bilo, nej pěknější pamatku do mé cesty dalmatinské založil.“ (ČČM 1852, 2. 45).

Povsod se je Lambl tudi zanimal za literarno starino; posečal je stare svečenike in sploh ljudi stare korenine ter pregledaval njih knjižnice (na pr. v Zadru). Prim. moj „Prinos ka hrvatskoj bibliografiji“, ki izide v „Gradji“ zagrebške akademije.

Po nekaterih samostanih dalmatinskih je našel herbarij, ki ga je spisal Mathioli — „zkušnosti Dioscoridesa a podobných starých lékařů“ —; služil je za organon „črnoknjižnikom“. Povsod je bil samo italijanski tekst, a nazivostlovej rastlinstva tudi v drugih jeziki; tudi češka imena so bila natisnjena; na kraju pa so bila včasih pripisana tudi prstonarodna imena ilirska . . . (ČČM 1851, 2. 34).

V ČČM 1853 je pisal Lambl o dalmatinskem rastlinstvu, a leta 1854 o ribah Jadranskega morja.

je slovelo v oni viharini dobi med Slovani graškimi in po Malem Štajerju.

Po rodu Čeh-Moravan („Křenovský“, „z Křenovického“) je bil odgojitelj na gradu Obertal poleg Gradca pri baronu Walterskirchen, ko so napočili marčni dnevi l. 1848.¹⁾ Ti so mu zbudili muzo svobode in graški Slovani so stopili pod njegovo vodstvo²⁾.

Dne 16. aprila se je ustanovilo u Gradcu društvo „Slovenija“. Član je bil lahko vsak Slovan, ki mu je bila pri srcu „Hebung des nationalen Selbstbewusstseins auf Grundlage der Ausbildung der slovenischen Sprache und des Studiums der nächst verwandeten Dialekte zur Erzielung einer innigeren Verbindung mit den übrigen Slavenstämmen“. Za definitivnega predsednika je bil izbran baš Jos. Dragoni Křenovský.

Kot predsednik „Slovenije“ je objavil v Havličkovih „Nar. Nov.“ z dne 13. maja „Pozdravení poslano Čechům od spolku čecho-slovensko-ilirského ve Štýrském Hradci“; v njem kliče „slava“ bratom ob Vltavi in Labi, ker gibajo slovanstvo, ter pravi:

„Pátrte na Slovence v Korutanech a ve Štýrsku i na Krajince, jak Vaším příkladem povzbuzení z tvrdého spánku procitnuvše, korouhev své národnosti vztýčili, a byvše až dosavad cizinou utlačení a narodu odcizení, přece sladkým zvukem mateřštiny vyzváni valné koleno ní se shlukli a spolubratry býti se poznali . . . Na Vás tedy spoléháme, bratři čechoslovánští! i v tělesných i v duševních zaležitostech; stujtež při nás, tak jako i my s narodem svym Vás se nikdy spustiti nechceme; budiž nyní skutečnou pravdou ona blahověstná myšlénka vzájemnosti národů slovanských, jesti' to jediná prozatím paska našého celku, věru ale mocná i pevná a nás vždy více sbratřující . . . Buh ale da, že se nám všechny naděje vyplní, a království ilirské na jihu a českoslovanské na severu zahrnující do sebe všechny kmeny slovanské . . . velmožnými zajisté budou mocnostmi slovanskými, a jednou korunou spojeny . . . Přejeme sobě co nejužěji možná s Chorvaty spojenou býti, a vše, co by nám v tom překaželo, rychlě odstraniti: Stojíce pod jedným a týmž žezlem královským, žádných nesází v tom nenalezáme; zda se nám, že to pouhým novým rakouských zemí rozdělením bez ujmy jakýchkoli práv lze uskutečniti . . .“ (Končno poziva Čehe, naj se zavzamejo za Slovence.)

J. Dragoni-Křenovský, Moravan.

¹⁾ Bil je doktorand prava in že leta 1846 na Štajerskem. Leta 1848 je bil blizu 40 let star.

²⁾ V torek, dne 21. marca 1848 je prinesel graški list „Stiria“ (Beiblatt zur „Stiria“) Dragonijevo pesem „Freiheit“. — Na istem listu je tudi pesem „Das Wort ist freier“ od Erbena. Nekí Erben je bil leta 1848 gubernialni vice-prezident v Gradcu.

Kot predsednik „Slovenije“ je Dragoni kmalu imel priliko slovske interese braniti proti Nemcem.

Sloga v akademski legiji ni dolgo trajala; prišlo je do prepиров radi trobojnic.

Tedaj je graško meščanstvo sestavilo poziv „An die akademische Legion der k. k. Franz Carl Universität in Graz“, ki skuša biti, menjaje nagovor „Deutsche und Slovenen“, „Slovenen und Deutsche“, nepristranski: „Es mögen nun die Deutschen an ihren Kokarden und Rockliezen die Farben rot, gold und schwarz; — die Slovenen rot, weiß und blau tragen — das gelte gleich —“ a predlaga: „Studenten einer deutschen Universität! das seid Ihr in Graz doch alle — ehret alle insgesamt die deutsche Fahne mit den weißen und grünen Bändern, die Euch von zarter Hand gegeben wurde — versammelt Euch unter dieser Fahne zu einem einigen Corps, wenn Euch der Dienst unter die Waffen ruft; — traget aber am Hute und am Rockkragen Liezen mit den Farben jenes Landes, aus welchem Ihr stammt . . .“¹⁾

Poziv je bil izdan dne 10. maja. DrugEGA dne (11. maja) je prišla deputacija meščanstva k akademski legiji, da bi poravnala prepire. V imenu Slovanov je govoril „učenyj Čeh“ dr. Dragoni Krenovskij, ki je „sa vatreim govorima Slavene javno zaščićivao“.²⁾ Sklenilo se je, naj se sestavi odbor iz enakega števila Slovencev in Nemcev in tako zadnjič poskusi z združitvijo in slogo. Od tega odbora pa so bili Hrvati izključeni in sicer vsled opombe dr. Empergerja: „Die Kroaten können wir dabei nicht brauchen, denn die wollen nur die Russen ins Land ziehen.“ „Tam živeči Hrvati“ so sicer Empergerja časopisnim potem pozvali, naj navede razloge za to izjavo, a kolikor je znano, se Emperger ni opravičil (Gatti, Die Ereignisse in Steiermark, str. 156).³⁾

Pogajanja so bila brezuspešna. Dopisnik graških „Blätter der Freiheit und des Fortschrittes“ (18. maja) je krivdo dajal „dem Geiste der in Böhmen ausgeheckten Sonderideen“ slovskega dijaštva ter dvema slovanskima prvoboriteljema očital nehvaležnost do nemškega Gradca, ki ju je vzgajil.⁴⁾

¹⁾ Poziv tiskan v deželnem arhivu v Gradcu.

²⁾ Budimpeštanske „Srbske Novine“ z dne 11. januarja 1849 (Izvestje nekega „N. V.“ iz Gradca).

³⁾ Kaj je Slovence (oz. Dragonija?) pripravilo do tega, da so Hrvate pustili na cedilu, mi ni znano.

⁴⁾ „Was aber bei diesen Parteiungen dem Friedlichen am meisten weh tut,“ je pisal tisti dopisnik, „ist, daß man in den Versammlungen der Slaven . . . zwei Herren, welche der Stadt Graz ihre ganze wissenschaftliche Bildung, ihre ehrenvolle Stellung und somit ihre ganze Lebensversicherung zu verdanken haben, als undankbare Vorkämpfer in den Reihen der Absön-

Nato je v istem listu z dne 10. junija v imenu graških Slovanov odgovoril J. Dragoni Křenovský ter dejal med drugim: „Würden die deutschen Akademiker der hiesigen Universität sich nicht so weit vergessen, um auf die völlige Erdrückung der slavischen Nationalität in ihrer Legion hinzuarbeiten, so würde bei der friedlichen Haltung der Slaven die Einigkeit schon längst hergestellt sein. Der Herr Ungenannte möge also die Ursache nicht in Böhmen suchen; sie liegt ganz allein in der Gleichberechtigung der Slaven und der Überhebung der Deutschen . . . Was die Undankbarkeit jener zwei Herren, die der Grazer Universität ihre Bildung und Versorgung verdanken, anlangt, so möge der Herr Ungenannte bedenken, daß das erste Gut, welches man Universitäten zu verdanken hat, die Erkenntnis seiner Pflichten und der größte Dank gegen sie die Ausübung derselben in allen Lebensverhältnissen sei. Für das Wohl seiner Nation zu wirken ist aber nicht bloß Ehre und Freude, sondern auch Pflicht; denn woher soll den Unwissenden die Lehre kommen, wenn nicht von den Gebildeten ihrer Nation? . . . Dem Brodgeber ist man allerdings vieles schuldig, gewiß wird aber kein Mann von Ehre seine Überzeugung dem Brode zum Opfer bringen . . .“

Nemci so se samostalnega nastopa Slovanov v akademijski legiji tem bolj ustrašili, ker so v njem videli le predigro odporu proti Frankfurtu. Iz te bojazni je potekel „Aufruf an die Slaven“, ki ga je v „Blätter der Freiheit und des Fortschrittes“ z dne 13. maja objavil „obschon ein Slave von Geburt“ Anton Petritsch, profesor italijanskega jezika na graški realni in docent francoščine na univerzi, ki pravi: „Ich kenne die Slovaken und Mährer, ich habe längere Zeit in ihrem Lande gelebt — ich kenne die Čechen, ich habe 9 volle Jahre unter ihnen zugebracht — es sind gute Leute, aber einig sind sie nicht und werden es weder unter sich selbst, noch viel weniger mit anderen Nationalitäten, die sie aber, obschon ihres Stammes, kaum dem Namen nach kennen, in Jahrtausenden sein!“ Kako naj bi torej Slovani mogli upati, italijanskim in francoskim vojskam, „Kosakenhorden und Baškirenschwärmen ohne Deutschlands Hilfe zu widerstehen . . .?“¹⁾

Zoper takratni „ruski strah“ je vedel Dragoni Křenovský drug pomoček; rekel je Nemcem: „Vi nas strašite vedno z

derer erblickt! Einer dieser Herren ließ sich von seinem Slaveneifer so sehr hinreißen, daß er in einer zahlreichen Versammlung die Universität Graz für eine slavische erklärte! Daß man über eine so barocke Behauptung sich nicht ärgerte, sondern in ein schallendes Gelächter ausbrach, liegt ganz in der Natur der Sache . . .“

Kdo bi bila ta dva moža? Najbrž dr. Josip Mušec in?

¹⁾ O Petriču glej „Časopis za zgodovino in narodopisje“ II, 156.

ruskim strahom, a tresete se pred njim Vi sami. Povedati Vam hočem sredstvo, ki užene ta strah, zove se: mogočna Avstrija". (Grazer Ztg., 28. aprila. — Stiria 18. maja 1848.)

Koliko simpatij in ugleda je imel Dragoni med graškimi in dunajskimi Slovani, se vidi iz tega, da ga je dunajska „Slovenija“ sprejela med može „welche nach dem Ermessen des gefertigten Vereines geeignet sind, das slovenische Volk in Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland bei dem am 26. Juni 1848 in Wien abzuhaltenden österreichischen Reichstage als Deputierte zu vertreten“ (tiskana volilna lista v graškem deželnem arhivu. „Novice“ 14. junija so ga izpustile; zakaj?). Graška Slovenija je volilno listo razpošiljala po Štajerskem in je v treh okrajih uspela.

S posebno vnemo pa je graška „Slovenija“ pospeševala kandidaturo Dragonija za slovenskega poslanca, ko je decembra meseca 1848 poslanec mariborskega okraja Schmiderer položil svoj mandat. V tiskanem pozivu, ki ga je izdala „Slovenija“ dne 30. decembra 1848 (dež. arhiv v Gradcu), pravi, da poslanec mora biti mož, ki ima „popolnoma primerno glavo, srce in jezik“ . . . Svobodno smemo reči, da ima mož, ki vam ga sedaj priporočimo, vse potrebne lastnosti za to imenitno, težavno opravilo. Ves je pošten, srčen, iskren domorodec, visoko učen v pravici, v zgodovini, v političnih in državnih znanostih, pozna vse potrebe, je svobodnih misli, vnet za srečo ljudstva, za naš narod in je tako izvrsten govornik in publicist, da mu ni lahko enakega.

Vse to vam potrdijo in o vsem tem Vas prepričajo njegovi mnogovrstni sestavki, ki jih najdete v raznih novinah, največ pa v Graških¹⁾ pod šifro D. K. v št.: 17, 18, 162, 163, 220, 228, 242, 263, 264, 279, 280 itd.

Ni hitro moža, ki bi znal kaj boljše povedati in hitreje spisati. Za tega voljo smo ga Vam, častiti volivci mariborske okolice, že prvokrat priporočili — ali dali ste se zmotiti! Verujte tedaj sedaj! Ta mož je: **Josip Dragoni Křenovskí**, blizu 40 let star, predsednik našega društva, doslužen odgojitelj ene in sedanjí druge imenitne plemenite rodbine . . .²⁾

Ko so se leta 1849 zopet bližale volitve v Frankfurt, e J. Drag. Křenovsky pisal o njih v praške „Slavische Zentralblätter“ (iz Gradca dne 25. februarja v listu z dne 1. marca).

Vsled društvenega patenta z dne 17. marca 1849 se je graška „Slovenija“ izpremenila v zgolj literarno društvo.

* * *

¹⁾ Grätzer Zeitung.

²⁾ O tej kandidaturi poročajo tudi „Moravské Noviny“ z dne 18. januarja 1849; imenujejo ga „Josípa Dragóní z Křenovického“, svojega rojaka, ognjevitega rodoljuba; prim. zgoraj „Srbske Novine!“ —

O nadaljnji usodi Dragonija Křenovskega ne morem govoriti povsem sigurno.

Ottov „Slovník naučný“ piše sub „Dragoni Jakob“: pisatelj češki (* 1808 v Křenovicah, † 1871 v Brnu); deloval je na gimnaziji v Opavi, od leta 1854 kot gimnazijski ravnatelj v Košicah, leta 1860 v ministrstvu za bogočastje in kot šolski svetnik v Celovcu. Izstopivši iz službe, se je naselil na Moravskem . . .“ itd.

Jako vabljivo je misliti, da je ta profesor in činovnik naš nekdanji Dragoni iz l. 1848, moti pri tem le ime Jakob. Dobro pa se ujema podatek o rojstvu (1808, torej 1848 baš 40 let star).

Privatna poročila mi pravijo, da je bil Dragoni nazadnje — renegat.

III.

J. Aleksander Bačovský.

Pražki češki časopisi so leta 1848 dobili iz Ljubljane, a leta 1849 iz Trsta par dopisov, podpisanih z „Aleksander B.“ „Aleksander B.“ je v Havličkovih „Nar. Nov.“ z dne 4. avgusta 1848 objavil ta-le dopis „Z Lublání: Krakov, Praha a Karlovice daly praví posvěcení svobody slovanstvu. Lži a na ctí utrhaní potvrzené bombami a židovskými křiklouny, přivedlo mnoho polovičňáků k pravému a spravedlivému snažení slovanstva. Tak v ilirském Krajinu, Štýrsku, Korutansku a v Jaderském přimoří vzbudily tyto události mocně ducha národního. Mladý věk hoří zápalem pro rod svoj, nedbaje na příkoří mu v cestu kladené, a snad nikde nezbudil se tak mocně, jako v krajinách těchto; neboť v žádném dílu Rakouska nepracovalo se na zdemoralisování národa tak mocně jak tuto. Hybání Slovinců má ten samý kořen, jenž má narod český; vyšlo totiž z jádra národu a má již v původu základ demokratický, nezkalený a nezašpiněný aristokratickým plevem, které by se arci zpátečníkům zastaviti podáriti mohlo, zničit však se ne da, leda vyhubením! Však jedno zde schází, totiž vůdci lidu, kteří by ho na pravé cestě v nynější bouřné době vedli. Ti, jenž se mu na počátku události Vídeňských v čelo postavili, ne byli tak samostatní, aby až posud vládařícímu burokratismu odolali. Tak nejhorlivější vlastenec, Matěj Majer (knez), horlivý a šlechetný vlastenec, který sobě obral za ukol života blaho svého národu, je postrkován z místa na místo, až jej nyní do nepřístupných hor zastrčili, aby mu vše spojení svých spolurodáků odňali, a to učinil biskup celovecký (k hanbě naší Čech). Jiny biskup, od koho si mnoho připovídali Slovinci¹⁾, v němž se

¹⁾ Sigurno Slomšek. Gl. Popotníka 1903, str. 19, 88.

ale naděje těchto lidumilů zklamaly, dispenzoval 20 alumnistu, a to proč? Protože se ujímali svého národu! Tak se nyní mnohý odvrací a jedovatě spílá, který dříve rodoljubcem sloužil (jenž ale k ničemu jinému toto svaté jméno nepoužíval, než k jezovitským záměrům“).

„Österr. Lloyd“ je prinesel članek, ki je sramotil ljubljansko „Slovensko društvo“. Poleg nekoga drugega „tuto komedii hraje proti slovanstvu jeden z našich krajanů, který nam se před oči co horlivý vlastenec stavěl, nyní ale své shnilé kopí proti Slovincům stavi v rejdišti „Rakouského Lloyd“, znaný V. Mencl v Gorici“¹⁾).

V Přímoří „duchovenstvo nejvíce přispíva, jen biskup Trstský se na odpor staví, jenžto Vlachům lichotí, ačkoliv rodilý Krajinec jest, a tak právě to dobré, co předešlý způsobil, ničí, však ale moc jeho není tak velika“²⁾).

Slovanska misel je velika; v njej in za njo naj se združijo češki in slovenski poslanci, zakaj „slovinským horlivcům dráha, po které Slovanům kráčet dlužno, zcela známá není“.

Isti „Aleksander B.“ je v „Nar. Nov.“ z dne 2. septembra 1848 objavil dopis iz „Ljubljane pisan 28. avgusta“; v njem je med drugim izrazil željo, da bi ljubljansko „Slovensko društvo“ kar najhitreje stopilo v zvezo s praško „Slovansko Lipo“: „Slovanska Lipa“ naj se o tem z dopisom obrne v Ljubljano; dasiravno si „Slov. društvo“ ni politike izbralo za smoter svojih teženj, je možna vendar le nekaka vzajemna spojitve; saj se v sedanjem času v obče niti ne da misliti društvo brez vsega političnega delovanja“.

Čitajmo še izvestje Aleksandra B. iz Trsta v „Novinah Lipy Slovanské“ z dne 2. januarja 1849, kjer govori o tržaškem „Slavjanskem društvu“ in pravi: „Věru Krajinec, Horvat a Srb musí být oužeji sbratřeni, onen pln citů s duší nadšenou musí tomuto svou měkou ruku podati, abi sesílil a jeho žarem se utužil“. Prim. še poročilo neimenovanca iz Trsta v „Lipi Slovanski“ z dne 19. oktobra 1848.

Iz teh dopisov se vidi samo, da je bil njih pisec rodom Čeh in vnet Slovan. Njegovo popolno ime pa nahajamo očitno drugod.

Sredi meseca novembra leta 1848 je mislila praška „Lipa Slovanska“ pozvati Slovence, naj se združijo s Hrvati. Predno je pa sklenila ta poziv, je vest o tem prišla tudi v Ljubljano — najbrž so se Čehi pred končnim sklepom hoteli uveriti o mišljenju Slovencev samih. J. Bačovský je društvu iz Ljubljane dne 21. novembra odgovoril, da bi bil tak predlog glede

¹⁾ Bil je Mencl profesor tam.

²⁾ Jernej Legat, škof izza 1846, prej vladni svetnik v Benetkah, rojen v Naklem na Kranjskem.

na razmere preuranjen („Lipa Slovanská“ z dne 30. nov. in 4. dec.). Vsled tega dopisa je praško društvo odustalo od onega poziva.

Isti J. Bačovský je leta 1850 v „Jadranskem Slavjanu“ (številka druga, 2. aprila, str. 43—45) objavil članek o književni vzajemnosti slovanski; predlaga statute delniškega društva za ustanovitev velike slovanske knjigarne in tiskarne v Zagrebu, ki naj bi vezala slovanski svet, osobito tiskala jugoslovanske knjige; toda želi tudi ožjo zvezo Jugoslovanov s Čehi in predlaga, naj bi se stopile „Matica česka“ v Pragi, „Matica ilirska“ v Zagrebu, „Zaklad Osolinjskih“ v Levovu, baš snovana rusinska Matica in pa „Slovenska Matica“, ki naj se osnuje („a i kod Slovenacah ista će se ostvariti, samo ako se vatri ni otečestvoljubci za tu stvar krepko zauzmu“), pri tem pa naj bi vsako društvo ostalo na svojem mestu. —

Gori smo imeli „Aleksandra B.“, tukaj pa „J. Bačovskega“.

„Aleksander B.“ je leta 1848 pisal iz Ljubljane, leta 1849 že iz Trsta; takisto je „J. Bačovský“ l. 1848 pisal iz Ljubljane, a l. 1850 očitvidno tudi iz Trsta. Že to budi misel, da imamo tu posla z eno ter isto osebo, ki bi se po takem zvala: J. Aleksander Bačovský (ozir. Aleksander J. Bačovský).

Da je „J. Bačovskemu“ bilo ime tudi Aleksander, to mi dokazuje pismo, ki ga je Stanku Vrazu pisal „J. A. Bačovský“ in ki ga hočem spodaj natisniti.

Kakor smo videli, je „J. Bačovský“ leta 1850 v „Jadranskem Slavjanu“ govoril med drugim tudi o veliki knjigarni in tiskarni v Zagrebu.

V istini so se leta 1850 v Zagrebu delale priprave za otvoritev velike jugoslovanske knjigarne in tiskarne; za to podjetje je bil poleg Bačovskega zavzet osobito tudi Stanko Vraz.

Za voditelja te nameravane knjigarne se je Stanku Vrazu ponujal njegov zemljak Miroslav Postič od Sv. Ane na Krembergu (na Štajerskem).

Že leta 1847 (13. aprila) je pisal Vrazu — seznanila sta se bila v Gradcu — da misli iti v Prago in se tam vsega potrebnega naučiti, „um dann einstens als ein tüchtiger Buchhändler unter den Gestirnen der slavischen Welt zu glänzen . . . schon seit einigen Jahren und namentlich seit Ihrer (Vraza) Anwesenheit in Graz war und ist meine Absicht, mich einmal in Kroatiens-Illyriens Hauptstadt zu etablieren . . .“ Universalna slovanska knjigarna je bila njegova namera.

Od Vraza je po teh besedah očitvidno izvirala misel o potrebi takega podjetja, in je Vraz Postiču pisal zopet v početku leta 1849. Odgovarjajoč je Postič naznanil Vrazu (21. aprila 1849), da pride kmalu v Zagreb in se z njim osebno porazgovori.

Kakor se vidi iz njune korespondencije,¹⁾ je Postič z vso silo stvar hotel pospešiti in obetal, da pojde celo na Dunaj in Lipsko radi zvez z ondotnimi knjigarnami.

Med tem je namera zorela. V Zagrebu se je bil sestavil odbor, ki je izdelal pravila za delniško družbo v svrhu ustanovitve narodne knjigarne in tiskarne. V tem pripravljalnem odboru so bili Ambroz Vraniczany, Naum Mallin, Pavel Hatz, dr. Alekso Rakovec in Stanko Vraz. Ta odbor je objavil poziv na jemanje delnic s pravili vred v „Jugoslavenskih Novinah“ z dne 9. aprila 1850. Zadača novi knjigarni in tiskarni bi bila

a) što večje razprostiranje jugoslavenskih knjiga bez razlike bile one cirilicom ili abecedom pisane,

b) dobavljanje i razprostiranje knjiga ostalih slavjanskih plemena.“

Z ozirom na ta poziv je „J. A. Bačovský“ pisal Stanku Vrazu sledeče pismo²⁾:

Blagorodni gospodine! Več sam veliko prie hotěo pisati zarad našega časopisa³⁾, ali tako obkoljen poslama, koje meni nedopuštaju, da bi misli i u druge grane naše domovine izjavio, činim to sada, jer se mi prigodba k tomu pojavila. Najprie Vašu iskrenost i ljubav molim, nas cvěti svoga duha obveseliti, jer smo ovdě samo na malu šaku ljudih ograničeni, i do sada ne možemo po volji „Jugoslavenskih novinah“ biti, da bi smo većma članki těrgovinu baveće⁴⁾ priobčivali,⁵⁾ jer moramo prie, nego k tomu pristupimo, sebi čitatelje⁶⁾ a najprie pisaoci izobraziti, a to samo onda dosežemo, ako gděgod što zabavljajuće podajemo. Da Vaše pero, blagorodni, nam prispěti mora, znademo svi i zarad toga se na Vas obraćamo.

U drugom listu našega časopisa će se poziv zarad narodne knjigarnice priobčiti, jer su meni někoji Gospodi kazali, da ću akcie uzeti i imam ufanje, da se će ih još više naći. Mislim k tomu dodati moj projekt, ako bi su se mogle sve matice u jednu sklopiti i tako uzajemnost slavjansku više krěpiti; za dva ili tri mesca hoću u Zagreb i Prag na put i pako osobno o tome

¹⁾ V zagrebški vseučiliški knjižnici.

²⁾ V zagrebški vseučiliški knjižnici.

³⁾ „Jadranskega Slavjana“.

⁴⁾ Prvotno „baveči“.

⁵⁾ To se nanaša na oceno „Jadranskega Slavjana“ v „Jugoslav. Novinah“ z dne 16. aprila 1850, kjer so te novine pisale: „Svaki povremeni list, svaki časopis ili novine mogu tek onda uspěti, ako su organ i kao zastupnik svoje okoline . . . (V Trstu) samo tєrgovina može se s uspehom zastupati: tєrgovina dakle trěba da bude cilj i predmet Jadranskega Slavjana . . .“

Iz tega se tudi vidi, da je Bačovskega nedatirani list iz druge polovice meseca aprila.

⁶⁾ Prvotno čitatelji.

više. — Još jedan put Vas ponizno molim, molbu našu ne zaboraviti. Terst je za Slavjane od velike znamenitosti. — Kad Vam ovo pišem, je u mene g. Vesel-Koseski i reče Vam serdačni pozdrav. Izjavite g. Šuleku i Prausu moju najveću ljubav i iskrenost.

Vam ponizni

J. A. Bačovský.¹⁾

Že pred 7. aprilom je prejel pravila delniškega društva tudi Postič ter se nadejal, da bo do maja dovolj denarja za otvoritev; sam je vzel 4 delnice.

Odbor se je za dovolitev knjigarne bil obrnil na zagrebški magistrat, za dovolitev tiskarne pa na bana samega, ki je zopet magistrat povprašal za njegovo mnenje.

Dne 1. maja se je že vedelo, da je ban dovolil ustanovitev knjigarne in tiskarne. O tej dovolitvi je izvedel iz „Ostdeutsche Post“ tudi Postič in je (19. maja) mislil „sich ehstens gefaßt machen zu müssen, von hier abzusegeln“. Zdelo se mu je, da je odbor z njegovo garancijo (4 akcije) zadovoljen, in je (22. maja) že stavil svoje pogoje.

Ipak se je stvar nekako razdrla in še 28. decembra je Postič zaman čakal definitivnega odgovora; ni mu hotela prav v glavo misel, „daß sich die Sache zerschlagen hätte“.

Leta 1848 je torej živel v Ljubljani, a leta 1849 in 1850 v Trstu Čeh J. A(leksander) Bačovský, ki se je vneto zanimal za vse jugoslovansko politično in kulturno življenje in se dosti dobro naučil „ilirščine“. Bil je očitno važnejša oseba v tržaškem „Slavjanskem društvu“ in pri njegovem „Jadranskem Slavjanu“ ter si je želel koncentracije avstrijsko-slovanskih literarnih društev in našega knjigotrštva.

¹⁾ Napake kažejo, da še „ilirščine“ ni čisto zmogel.

Ivan Vavrů.

Spisal L. Pintar.

Spodobno je, da postavi Slovenska Matica v svojih publikacijah skromen literarni spomenik možu, ki je bil od njene ustanovitve pa notri do svoje smrti član njenega odbora, — spomenik, obstoječ iz preprostega životopisa. Skromen je ta životopisni spomenik, kakor je bilo skromno življenje tega bivšega matičnega odbornika in resnega odgojatelja slovenske gimnazijske mladeži. Marsikdo izmed sedanjih Slovencev se izza svojih gimnazijskih let gotovo še hvaležno spominja njegove resnosti in dobrohotne strogosti ter — kakor o Prešernu njegov učenec — zavestno in zadovoljno lahko reče „Er war mein Lehrer einst!“ —

Ivan Vavrů se je rodil 25. decembra 1832 v vasi Jižna v Taborskem okrožju na Češkem. Njegov oče Jakob Wavrů je bil posestnik kmetije, skromen in marljiv poljedelec. Ko e dorastel Ivan v 6. leto, ga je poslal oče, ki je obračal vso skrbljivost na dečkovo odgojo, v češko farno šolo v Dešno, kjer je skoraj celih šest let zapored obiskoval prvi in drugi razred tamošnje trivijalne šole. Zadnji dve leti, ki jih je prebil v imenovani farni šoli, se mu je ponudila ugodna prilika, da si je pridobil tudi prve osnovne nauke v nemščini, ker se je tamošnji duhovnik Matiašek, ki je bil katehet v Dešenski šoli in je z velikim zanimanjem opazoval Ivanov napredek, potrudil v privatnih lekcijah seznaniti ga z nemškim jezikom. Ker je bil Matiašek z Ivanovim napredovanjem med tem časom popolnoma zadovoljen, namignil je očetu ter mu skušal razložiti in dopovedati, da bi se Ivan sè svoje nadarjenostjo lahko uspešno posvetil študijam. Ta migljaj pri očetu, ki se, dasiravno ne premožen, ni ustrašil nobenih stroškov, če se je šlo za to, da poskrbi za sinovo nadaljno izobrazbo, nikakor ni ostal neuvaževan. Z veliko požrtvovalnostjo je uravnal oče stvar tako, da je mogel Ivan v dvanajstem svojem letu (1844) zapustiti domačo hišo ter se podati v bližnje mesto Henrikov Gradec (češko Jindřichův [Hradec], nem, Neuhaus), da je obiskoval tam tretji razred glavnih šol ter se popolnoma posvetil proučevanju predpisanih predmetov. Ker je bil dobil že poprej doma dobro pripravo in podlago, dovršil je tisto leto z izvrstnim uspe-

hom 3. razred glavnih šol ter se pripravil dalje za sprejem na gimnazijo. V začetku šolskega leta 1845 so ga sprejeli v 1. razred gimnazije v Henrikovem Gradcu in na tem zavodu je dovršil štiri spodnje tako zvane gramatikalne razrede še po starem organizacijskem načrtu; učitelj in voditelj razreda je bil Hrbek. Tedaj pa je umrl Ivanu oče in kmalu na to tudi mati — in ta žalostni dogodek je postavil mladega Ivana, ki je bil tako srečno začel svoje gimnazijske študije, v neizogibni položaj, da si je moral nadaljevanje svojih študij (kakor že mnogo kmet-skih sinov) omogočiti na ta način, da je po nasvetu in priporočilu svojega razrednika Hrbka korepetiral z učenci iz nižjih razredov in po hišah dajal privaten pouk. Ko je prestopil Vavrů v zgornjo gimnazijo, je bil baš tedaj tudi stopil v veljavo novi organizacijski načrt, po katerem so v posameznih predmetih prevzeli pouk posamezni strokovni učitelji. Toda ti strokovni učitelji so se pri nekaterih predmetih (n. pr. v prirodoznanstvu, v zgodovini in zemljepisju) vedno menjavali, samo gospoda Hrbka so obdržali v tem razredu za latinščino in grščino zdržema tudi skozi vsa 4 leta zgornje gimnazije, tako da so se šolali vseh 8 let pod njegovim vodstvom. Ta okolnost je imela za posledico, da je obdržal v vseh ozirih Hrbek v razredu največ vpliva, da so bili učenci za njegove predmete, namreč za grščino in latinščino, najbolj vneti in da so posvečevali njegovim predmetom največ marljivosti. Ko so morali učenci v 5. razredu svojemu razredniku prijaviti, kateremu poklicu da se namerava ta ali oni posvetiti, za kateri stan ali službo se misli odločiti, tedaj je bil Vavrů (če tudi ta začasna izjava ni bila obvezna) nekoliko v zadregi, kako naj bi se izjavil, kaj da si hoče izbrati za svoj cilj. Posvetoval se je tedaj zaupno s svojim razrednikom in Hrbek mu je očetovsko priporočil, naj si izbere profesorski stan, češ da ga že okolnosti k temu silijo in navajajo, vsaj si bo kot siromašen učenec moral do konca gimnazije in še pozneje na univerzi s poučevanjem pridobivati sredstev za svojo eksistenco. Deloma Hrbkov odločilni vpliv deloma lastno nagnenje in veselje do filologije ga je napolilo, da se je odločil za klasične jezike in starinoslovje. Odslej je pa že kot gimnazijec obračal posebno pozornost ravno na te predmete ter si je skušal, kolikor je to na gimnaziji sploh mogoče, pridobiti temeljitih v to potrebnih osnovnih znanostij. Odločilnega pomena pri izbiranju prihodnjega poklica je bila zanj tudi ta okolnost, da se je bil o tistem času otvoril filologični seminar za vzgojevanje profesorskih kandidatov t. j. mladih učiteljev za to stroko; tudi o tem ga je bil obvestil in poučil Hrbek.

Ko je bil Vavrů leta 1853 (25. julija) napravil zrelostni izpit z odliko v vseh predmetih, je vstopil še isto leto na vseučilišče v Pragi ter se je posvetil pod vodstvom prof. Bipparta

in Curtius-a učenju klasične filologije, za kar se je bil že kot gimnazijec namenil. Že v drugem semestru vseučiliških študij sta ga sprejela ravnatelja filologičnih seminarjev (Curtius grškega, Bippart latinskega) za izvanrednega seminarskega člana; v tretjem semestru je bil sprejet za rednega člana v seminar z letno štipendijo 80 gld. konvenc. den. V četrtem semestru je stopil na Curtius-ovo mesto profesor Lange, ki je kandidatu posebno ugajal. Ker je pa bil Vavrů skozi prvi dve leti svojih vseučiliških študij, kakor poprej v zgornji gimnaziji, brez vsake podpore, je bil prisiljen, da si omogoči nadaljevanje svojih študij, prevzeti službo domačega učitelja. Okrajni glavar Plaček ga je sprejel v svojo hišo, da mu je skozi dve leti oskrboval odgojo treh sinov. V teh dveh letih je Vavrů vsak semester po 25 do 29 ur na teden zahajal v kolegije; poleg tega pa dajal na dan po 4 do 5 ur privatnega pouka. S čezmernim naporom je dovršil vsak semester pismene seminarske naloge, kakor so bile predpisane, (n. pr. razpravo o Demostenovih olyntskih govorih) in dovršil jih je v popolno zadovoljnost obeh seminarskih ravnateljev; tudi kot interpret se je udeleževal redno seminarskih vaj in si pridobil popolno priznanje svojih profesorjev, — toda za temeljito proučevanje pri čitanju klasikov pomožnih filologičnih ved mu ni dostajalo časa. Tedaj pa se je z ministerskim razpisom z dne 16. junija 1855 članom filologičnega seminarja v Pragi razglasilo, da je naučno ministerstvo voljno sprejeti prošnje izvrstnih učencev klasične filologije in nemške literature ter nanje podeliti večji izvanredni državni štipendij. Na podlagi tega razpisa in s priporočilom svojih profesorjev Bipparta, Lange-ja in Schleicher-ja (vodja nemškega seminarja) je vložil Vavrů svojo prošnjo in je z ministerskim odlokom z dne 12. januarja 1856 dobil državno podporo letnih 300 fl. Naslednje mesece je torej popustil privatno poučevanje in se vglobil izključno v svoje klasične študije. Pri Lange-ju je obdeloval Sofoklejeve korospeve, čital marljivo Horaca in Vergila ter spisal za seminar obširne sestavke o življenju in izobraževanju teh dveh rimskih pesnikov ter o njunem literarnozgodovinskem pomenu, največ pa se je bavil s Ciceronom in kadar je prečital iz njega večjo partijo, si je sestavil v nemščini vsebino predelanega čtiva ter skušal ta vsebinski sestavek zopet polatiniti v klasični obliki Ciceronskega sloga. Poleg teh klasično-filologičnih študij se je bavil tudi z drugimi sorodnimi strokami, ki so se predavale za modroslovce. Poslušal je Höflerjeva predavanja o splošni svetovni (politični) in o nemški literarni zgodovini, Löweja o zgodovini modroslovja, o etiki in metafiziki, o zgodovini in kritiki moralnih principov i. t. d. Obiskoval je Volkmannova predavanja o psihologiji in o temeljnem pojmu estetike, Podléšakova o splošnem vzgojeslovju in o gimnazijski pedagogiki

posebej, Schleicherjeva predavanja iz germanistike in primerja-jočega jezikoslovja, zlasti pa kolegije iz jezikoslovja slovanskega. Profesor Koubek je predaval o poljskem jeziku in slogu ter poljsko gramatiko in literaturo, a profesor Hattala slovnico ilirskega narečja poleg predavanj iz splošne slavistike.

Dovršivši svoj triennium filologičnih študij se je oglasil Vavru 23. julija 1856 pri Praški izpraševalni komisiji za gimnazijsko učiteljstvo ter dobil 28. julija domače naloge (latinsko iz Cicerona „pro Sestio“, grško iz Sofokleja „Elektro“). 10. junija 1857 mu je došlo obvestilo, da je prvo stopnjo izpitov (namreč domače naloge) z ugodnim uspehom dovršil, ter obenem tudi povabilo, naj 18. junija ob šestih zjutraj pride v Clementinum h klavzuri. Klavzurno nalogo je dobil za grščino iz Demostena „de Chersonneso“, za latinščino iz Horaca (carm. II. 17.); napravil jih je z izvrstnim in prav zadovoljivim uspehom. 22. junija je prestal tudi ustni izpit ne le iz grščine in latinščine za celo, ampak tudi iz nemščine in češčine za spodnjo gimnazijo, vse z odličnim uspehom. Poskušno lekcijo so mu odpustili, ker je imel od svojega ravnatelja iz Kraljevega Gradca izvrstno izpričevalo o svojem učiteljskem nastopu.

Ko je svoje domače naloge izdelaval, ko se je za klavzuro in za ustni izpit pripravljal, pa ni bil prost vseh drugih skrbi, ampak je bil ob enem vprežen gimnazijski suplent. — Z odlokom namestništva z dne 12. septembra 1856 je bil namreč nastavljen za suplenta na c. kr. gimnaziji v Kraljevem Gradcu in je v višjih razredih tega zavoda poučeval klasično filologijo in nemščino. Po prebitem izpitu je bil z odlokom naučnega ministerstva z dne 24. avgusta 1857 imenovan za pravega gimnazijskega učitelja na Kraljevograškem zavodu. 26. januarja 1858 je prosil iz Kraljevega Gradca za profesorsko mesto na Malostranski gimnaziji v Pragi, izpraznjeno po dr. Schenklu, utemeljevaje svojo prošnjo zlasti s tem, da bi se rad v univerzitetnem mestu še dalje pripravljal za nemščino in da bi iz tega predmeta napravil izpit tudi za zgornjo gimnazijo, toda trezni in zavedni mož vkljub izvrstnim svojim izpričevalom zaprošenega mesta ni dobil. 10. novembra 1858 je zaprosil za Ljubljano ter je bil z ministerskim odlokom z dne 10. junija 1859 kot pravi gimnazijski učitelj premeščen na ljubljansko gimnazijo; v Ljubljani je ostal odslej t. j. od jeseni 1859 ves čas svojega službovanja, pa tudi še kot umirovljenec prav do svoje smrti, da torej lahko rečemo, da se je tu med Slovenci popolnoma udomačil. —

Ko je doslužil popolnoma zadovoljivo svoje poskusno triletje, je bil z ministerskim odlokom z dne 27. septembra 1860 kot gimnazijski učitelj definitivno potrjen. 2. avgusta 1864 je prosil za profesorsko mesto, ki se je imelo extra statum na

ljubljski višji gimnaziji zastaviti; skliceval se je v tej prošnji na posebne pohvale in priznanja, ki jih je bil dobil od deželne vlade 5/XII 1860 in 10/X 1862, in pa na to, da je slovenščine v besedi in pismu popolnoma zmožen in da jo že skozi tri leta v več razredih poučuje.

Na podlagi najvišjega sklepa z dne 6/II 1866 so mu z ministerskim odlokom z dne 10/II 1866 priznali naslov profesorja. 23. oktobra 1867 je prosil za ustanovnozagotovljeno desetletnico, ki se mu je s pravnoveljavnostjo od 1. septembra z ministrskim odlokom z dne 2. novembra 1867 dovolila. 21. oktobra 1872 je prosil za tretjo petletnico in deželni šolski svet mu jo je z odlokom z dne 1. novembra 1872 priznal, s pravnoveljavnostjo od 1. septembra začeni, dokladno k dotodanjim z odlokom z dne 15. junija 1870 mu nakazanim prejemkom. Pri izvršbi zakona z dne 15. aprila 1873 (drž. zakonik št. 48) je bil oddeljen v 9. činovni red in nakazalo se mu je s 1. julijem 1873 počenši 1000 gld. službenine, 250 gld. poslovnine in 600 gld. na petletnicah. 2. marca 1875 so ga povišali v VIII. činovni razred. 21. septembra 1877 je dobil četrto in 25. septembra 1882 peto petletnico.

14. septembra 1887 je prosil, da ga stalno umirovijo in mu po enointridesetletnem službovanju priznajo 2000 gld. mirovnine, ker so mu oči opešale in ne more več v polni meri izpolnovati svojih stanovskih dolžnostij. Tej prošnji je ministristvo z odlokom z dne 29. oktobra 1887 ustreglo in s 1. novembrom je dobil nakazano mirovino; izreklo se mu je o tej priliki tudi najvišje priznanje za dolgoletno uspešno profsorsko službovanje. —

* * *

Posebne zasluge si je stekel Vavrù glede telovadbe, kajti bil je za Ljubljano pravzaprav utemeljitelj sestavno urejene telovadbe. Takoj spomladi leta 1860 je osnoval na gimnaziji prostovoljni telovadski tečaj ter od majnika počenši poučeval telovadbo vsak dan dve uri (od 7 do 9 zvečer); imel je v štirih oddelkih na dveh telovadiščih do 200 učencev. Pouk je bil brezplačen, iz prispevkov pa, ki so jih učenci skladali, se je nabavljalo telovadno orodje. Drugo leto (oktobra in novembra 1860 in od aprila do julija 1861) je poučeval po 6 ur na teden v dveh oddelkih na dveh telovadiščih 130 učencev. Glede brezplačnosti pouka in nabavljanja telovadnega orodja velja isto, kar zgoraj. Tretje leto (oktobra in novembra 1861 in od maja do julija 1862) je poučeval po 6 ur na teden brezplačno 100 učencev in četrto leto (namreč poletno poluletje 1863) je imel po 6 ur na teden pri brezplačni telovadbi 144 učencev. Leta 1864 pa pravi šolsko poročilo gimnazijsko (nem.): „Ke

je c. kr. prof. Ivan Vavrù, ki je doslej z veliko požrtvovalnostjo in vdanostjo do predmeta brezplačno vodil telovadbo gimnazijskih gojencev, zaradi mnogovrstnih drugih opravil izjavil, da ne more dalje oskrbovati telovadskega pouka, tedaj je prevzel to nalogo za nečezmerno plačilo od strani telovadskih gojencev tukajšnji magistratni uradnik g. Štepan Mandić." Toda Mandić je imel v juniju in julija 1864 na gimnaziji pri 2 urah na teden samo 36 učencev; telovadba na srednjih šolah je začela zopet pešati, kakor je siromašno životarila pred Vavrùvovim nastopom. Dasiravno ne spada vse direktno v Vavrùvov životopis, se mi vendar zdi umestno navesti nekoliko podatkov o srednješolski telovadbi pred njim in za njim, da se jasneje razvidi pomembnost Vavrùvovega delovanja v tej stroki. V šolskem letu 1850 čitamo v gimnazijskem izvestju: „Gimnastične vaje se niso izvajale, ker do tega dne, ko se je tole izvestje zaključilo, od provizornega ravnatelja (Kleemann) na višjem mestu predloženi nasvet, naj se uravna telovadna šola, še ni bil rešen.“ Leta 1851 poroča A. Jarc, da je v drugem tečaju poučeval po 2 uri na teden telovadbo učitelj borjenja in telovadbe Stepan Mandić. Leta 1852 poroča Juri Luscher, da je dajal pouk v telovadbi isti učitelj (Mandić) 2 uri na teden 5 gimnazijcem proti nagradi. Od leta 1853 je bila gimnazija pod vodstvom Nečaskovim; tistega leta se je poučevala telovadba od 5. aprila dalje po 3 ure na teden v dveh oddelkih (torek, četrtek, sobota od 5 do 7), a tega pouka se je proti nagradi udeleževalo 20 učencev. Leta 1854 je poučeval v telovadni šoli v drugem šolskem polletju po 3 ure na teden (torek, četrtek in sobota od 6 do 7) telovadni učitelj Stepan Mandić 15 gimnazijcev. Potem pa skozi pet let zapored (1855—1859) ni bilo na ljubljanski gimnaziji nobenega pouka v gimnastiki, dočim se je poučevalo mnogo prostih predmetov, med drugim celo mnemonika (1855). Tako je bilo pred Vavrùvovim prihodom, a po njegovem odstopu (1864) se je število gimnazijskih telovadcev, kakor že zgoraj omenjeno, zopet izdatno skrčilo, kar je čisto naravno in lahko umljivo, kajti pouk, ki je bil pod Vavrùvom brezplačen in z idealno stremljivostjo združen, so morali zdaj učenci honorirati — in pridobljivost, ki gre samo za vsakdanjim zaslužkom, je ohladila prejšnjo oduševljenost za predmet.

Naslednji dve leti (1865 in 1866) je telovadba na gimnaziji popolnoma zaspala — ni je bilo. Leta 1867 je iznova nekoliko oživela; pod Mandičem je telovadbo tisto leto obiskovalo 3 ure na teden v poletnem tečaju 80 učencev, a leta 1868 pri 2 urnem pouku uže samo 23 učencev. Zanimiva je tud pripomnja v gimnazijskem izvestju, ki toži, da telovadno orodje (NB nabavljeno svoj čas pod Vavrùvom iz prispevkov telovad-

nih učencev!) vsled dolge uporabe in elementarnih vplivov izimši malo ostankov ni več uporabno, to se pravi: strohnelo se je polomilo in potrlo, a za popravo in nadomestitev polomljenega z novim se nihče ni brigal. Leta 1869 in 1870 je poučeval Mandić telovadbo v zimskem tečaju po 2 uri, a v poletnem po 3 ure na teden; število telovadcev pa v gimnazijskem poročilu ni izkazano, mislimo si lahko, da bržčas ni bilo veliko. Naslednje 3 semestre (1871—72) je vodil gimnazijsko telovadbo J. Z. Vesely, poletni semester 1872 Avgust Schweiger, potem skozi 3 leta (1873—75) zopet Stepan Mandić. S šolskim letom 1876 je nastopil Julij Schmidt, kateremu je telovadba na gimnaziji ostala poverjena skoraj 25 let. V celi tu navedeni dobi obsegajoči pol stoletja so bila, kakor je videti, štiri leta Vavrù-ovega delovanja najsijajnejša v razvoju gimnastike na ljubljanski gimnaziji.

Ko je bil Vavrù prevzel telovadbo na gimnaziji, sestavil je za svoje učence malo (47 strani obsegajočo) brošurico „Gymnastische Uebungen“, v kateri je natisnil 19 točkov splošnih telovadskih predpisov in naštel razne gimnastične vaje. Ta zvezčič je menda vse, kar je sploh kdaj dal Vavrù samostojno v tisk. Zanimiv je predgovor, ki se v prevodu glasi približno takole:

„Mens sana in corpore sano.“

„Zdrava duša v zdravem telesu“ je glavno načelo in najvišji cilj vsake smotrane odgoje. Notranjo zvezo in vzajemno vplivanje med duhom in telesom, važnost telesne vzgoje z dušno vred združene so izprevideli vže v starodavnosti najizobraženejši narodi in so ustanovili posebno umetnost, — gimnastiko — ki je imela postopnjema doseči enakomerno izobrazbo in okrepitev vseh telesnih udov. Najzmožnejši telovadci starodavnosti so si stavili nalogo, da si izmislijo najizdatnejše vaje in da jih spravijo v tako zvezo, da jih more mladenič s polaganim prehodom od lažjih do težjih izvajati brez nevarnosti. Javna taka zelo razprostrana vežbališča, ki so jih v grških mestih ustanavljali na občinske stroške z največjim potratkom, so se imenovala gimnazije, — ime, s katerim še dandanašnji zaznamujemo naše srednje šole, dasiravno se je njihova smer z ozirom na sedanje razmere bistveno predrugačila. Tudi v novejšem času so najizbornejši odgojevalci in najimunitnejši zdravniki jasno izprevideli važnost telovadskega vežbanja z ozirom na dobrodejni njegov vpliv, ki ga ima na umstveno in npravstveno odgojo mladine, in so je pri vsaki priliki kar najtopleje in najkrepkeje priporočali prišedši do pravega prepričanja, da se mora telesna in duševna izobrazba, če hočemo odgojiti mladino odločno in krepkovoljno, — vršiti v popolnem medsebojnem soglasju.

Organizacijski načrt za avstrijske gimnazije prišteva gimnastiko med one gimnazijske predmete, ki naj bi se po možnosti

uvedli povsod, češ da je previdno in skrbno nadzorovano telesno vežbanje potrebno in dobrodejno protitežje zoper kvarne posledice, ki bi utegnile nastati iz venomernega sedenja po šolskih sobah in pri domačih preparacijah in instruktorskih urah. Gimnastične vaje nudijo mladini ugodno priložnost, da primerno lahko porabi telesne moči in uzadovolji probujeni svoj delavnostni nagon; z gimnastičnimi vajami se, kakor izkušnja uči, mladina sistematično upira slabilni mehkužnosti in medlevanju, pa tudi kvarnemu hitremu vzrastu, z gimnastičnimi vajami se doseže lepota postave in somernost udov, mlado telo se polagoma učvrsti, kosti se utrdijo, mišice raztegnejo in ukrepé, prebava se pospeši, moč in mišičnost, spretnost in okretnost, odločnost in odvažnost, čut za red in natančnost, vstrajnost pri doseganju smotrov in tekmovalnost, složnost in strpljivost, zavednost in ravnodušnost, srčnost in druga dobra svojstva in lepe lastnosti se deloma vzbude, deloma utrdijo. Da pa pride človek v življenju dostikrat v ta položaj, da se mu treba teh lastnosti in ročnosti poslužiti, uči vsakega lastna izkušnja. —

Prigovori, ki jih je tu pa tam slišati proti gimnastiki, so, ker slone na predsodkih, večinoma neosnovani in neopravičeni. „Abusus non tollit usum“ (Zloraba ne ukine prave rabe). Res da se pri največji previdnosti lahko na telovadiščih primerijo nezgode, toda če se telovadci držé trdnega reda in polagoma prehajajo od lažjih vaj do težjih uporabljajoč prejšnje kot predvaje za poznejše in pri pametnem vodstvu in nadzorstvu bodo take nesreče vedno redkejšé in tudi ne pridejo v poštev, ker niso v nikakem razmerju z očitnimi uspehi telovadbe. —

Gimnastika na javnih vzgojevališčih si nikakor ne stavlja naloge, da naj bi se poleg zanemarjanja manj spretnih gojencev z najspretnjšimi vežbanci izvajali glumaškodržni poskusi z vsakovrstnim izviranjem in vratolomnimi prekuci, češ da se morda vzgoje iz teh vežbancev močnopleči krepkomišičasti atletični, ki bi si rebra lomili, ude izpahovali in kosti izkolčkavali. — Šolska telovadba izkuša marveč dajati opravila vsem učencem enako in na vse vplivati enakomerno. V tem oziru je pač najti v posameznih družinah morda mnogo več poškodovanj nego na javnih telovadiščih.

Prigovor, češ da se z gimnastičnimi vajami potratí mnogo časa, je še bolj krivičen, ako se pomisli, da je naša mladina, ako hoče z uspehom zadostiti vsem zahtevam, večino dneva priklenjena na šolsko klop in učilno mizo. Zelo nepravično je torej ukračevati mladini to eno uro prostega gibanja vsak dan. Sicer pa si mora človek za koristne stvari potrebni čas tudi vzeti. — Smešne in nespodobne pa se zamorejo zdeti gimnastične vaje samo onim ljudem, ki imajo poleg težénja za ne-

kako slabo pojmljeno uglajenostjo in navidezno omikanostjo čisto napačne pojme o dostojnosti in spodobnosti. —

* * *

Razun navedene knjižice, ki jo je objavil v začetku spomladi leta 1861, je omeniti tudi njegovo sodelovanje pri določevanju slovenske telovadske terminologije. V letih 1862 in 63 so se shajali v stari čitalnici Drašler, Coloreto, Levstik, Mandić in Vavrů v ta namen, da sestavijo tako nazivoslovje. Vavrů je preskrbel nabavo sličnih knjižic českih, hrvaških in nemških. Telovadci odseka so potem pri sestankih predtelovadili in kazali razne vaje, a Levstik in Vavrů sta določala pokazanim vajam nazive. Tisti čas se je bil ustanovil v Ljubljani „Južni Sokol,“ ki je imel izprva svoje torišče pri Koširju na Žabjaku. Tja je zahajal tudi prof. Vavrů iz čistega iskrenega zanimanja za telovadbo, da je videl izvajanje drznejših telovadskih poskusov, sam se pa teh vaj ni udeleževal, bodisi da kot učitelj telovadbe poleg mlajših čilih in okretnih moči svojega ugleda ni hotel staviti v nevarnost, bodisi da v svoji skromnosti bolj telovadski teoretik ni smatral za primerno meriti se v gibčnosti z najprožnejšimi mišičastimi telovadci, ali iz drugih ozirov. Tem več živahnosti in delavnosti pa je razvijal na gimnazijskem vežbališču na drugem dvorišču licejskega poslopja za nekdanjo stražnico pri svojih gojencih, imel je resno in strogo disciplino — in prav to, da je vzdrževal vedno vse v napeti pozornosti in živahnosti, je bilo za mladino mikavno, to jo je vnelo in vabilo k telovadbi.

V gimnazijskem izveščju se je sicer poročalo, da je pustil Vavrů telovadbo zaradi preobloženosti z mnogimi drugimi opravili, drugi mi pa zatrjujejo, da je za telovadbo tako vneti učitelj storil ta korak do odpovedi iz drugih ozirov. Štepan Mandić bivši gojenec vojaške akademije se je bil nastanil v Ljubljani, da bi dajal pouk v borjenju in v telovadbi, toda živel je v precej neugodnih razmerah. — Kot avtoriziran učitelj borjenja in telovadbe potrkal je torej na merodajnih mestih in zaprosil, naj se njemu izroči pouk telovadbe na srednjih šolah ter se mu tako nakloni nekaj zaslužka, ki ga je — potreben. Tej želji so merodajni krogi baje tem rajši ustregli, ker je bil Mandić, dasi rojen Hrvat, vendar precej indiferenten, profesor Vavrů pa zaveden in ponosen Slovan; vladale pa so tedaj žalostne razmere, ki se žalibog še dandanes niso popolnoma izboljšale, da je bila narodna zavednost spotikljaj. —

To opazujemo tudi pri drugih prilikah. V 26. seji deželnega zbora 12. febr. 1866 so obravnavali Bleiweisov predlog, naj se sklene deželni zakon, da se uravna učni jezik na ljudskih in

srednjih šolah. Pri tej priliki je hudi politični renegat Deschman ostro napadel učitelje slovenščine na naših srednjih šolah, rekoč: „Iz g. dr. Bleiweisovega govora, ki ga je govoril pri utemeljevanju svojega predloga, kakor tudi iz odsekovnega poročila razvidim vendar le eno, namreč priznavo, da je pouk v slovenščini slab, da — zelo slab, da se na srednjih šolah poučuje prav siromaško in žalostno. Jaz potrjujem to tudi iz svoje lastne opazbe, prisotstvoval sem pri mnogih izpitih in priznati moram, da so bili najrevnejši izpiti oni iz slovenščine.“ Na ta javni napad so bili profesorji slovenščine moralno prisiljeni reagirati. V sklepni konferenci prvega semestra 27. febr. 1866 so torej gg. Marn, Vavrù in Zupan zaprosili ravnateljstvo, naj štiti njihov ugled, naj se na podlagi svojih nadzorovanj pouka samega, na podlagi pregledanih pismenih izdelkov i. t. d. izjavi o njihovem poštenem delovanju ter naj jim s to izjavo pri vladi izposluje izpričevalo in priznatev, da vestno in vrlo izvršujejo njim poverjeno službo, — če pa mislijo oblastva, da oni niso kos svoji nalogi, ali da jim nedostaje resnega prizadevanja, tedaj da prosijo, naj se jim ta naloga odzame in predmet izroči sposobnejšim močem. V svoji rešitvi konferenčnega zapisnika pa je vlada v razblinjenem pisarniškem slogu zavrnila opravičeno njihovo prošnjo in zafkljivo izrekla, da jim ne more izreči priznanja, češ da za to ni nobenega povoda (eine Belobung, zu welcher gegenwärtig kein Grund vorliegt). — Sè svojo nenaklonjenostjo do poštene narodne zavednosti je oblastvo indirektno potrdilo strankarski napad na uradniško čast slovenskih profesorjev. Imenovana trojica je torej 12. junija iznova vložila enako prošnjo, oziroma priziv na c. kr. državno ministerstvo, pa menda brez uspeha, bodisi da se njihova vloga sploh ni odposlala na Dunaj, bodisi da se morebitni za-nje ugodni odlok njim od tukajšnjega oblastva ni dostavil, — tisto si lahko mislimo, da bi za-nje neugodne rešitve tukajšnja vlada ne bila utajila. —

Enak slučaj, ki dokazuje, kako hud spotikljaj da je bila v tisti dobi odkrita narodna zavednost, primeril se je Vavrùvu kmalu potem. Spomladi 27. marca 1867 so se vršile volitve za deželni zbor. V Ljubljani je bila huda volilna borba, pri kateri sta narodna kandidata Toman in Klun podlegla (prodrla je s hudim pritiskom od zgoraj tako zvana ustavoverna stranka z Wurzbachom in Kalteneggerjem). Večina uradnikov je glasovala z ustavoverci in le malo jih je bilo toliko pogumnih, da so glasovali z narodnjaki. Med temi je bil tudi Vavrù. Takoj drugi dan po volitvi je že došel dopis od zgoraj, v katerem se je onim članom učiteljskega zbora gimnazijskega, ki so glasovali z vlado, izrazilo pohvalno priznanje, onim pa, ki so oddali svoj glas za nasprotné kandidate, izrekla

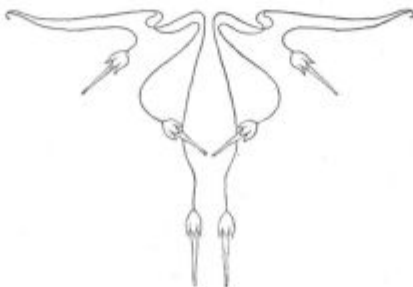
se je graja (Missbilligung) od njega ekscelece g. namestnika. Ti možje samostojnega prepričanja so bili Vavrů, Kandernal, Gogala in Marn. —

V šoli je bil Vavrů strogo vesten in natančen, resen in vedno pri predmetu; — zato so ga učenci visoko čislali. Ko pa je prišel čas počitnic, tedaj pa ven na deželo, po svetu okrog. Krenil jo je zdaj v Cirknico k „Kebetu“ in iztikal z njim po notranjskih kotlinah in jamah, pohajal po hribih in brdih. Rad je zahajal tudi na Bled, da je užival krasoto rajske okolice in kopel v jezeru. Kot izboren telovadec je bil tudi izvrsten plavač in zdržema enakomerno deléč jezersko plan je preplaval od Malnarja do otoka in nazaj brez odmora. Bil je tudi strumen pešec in skoro vsake vélike počitnice jo je mahnil z nahrbtnikom čez pleča peš na Češko obiskat svoje sorodnike. Tako je živel mož trezno in skromno, naravno in delavno, vedno zvest geslu „mens sana in corpore sano.“ Vendar je naposled naporno delo tudi pri njem upognilo čilost njegovega duha. Takoj po novem letu 1877 je obolel, da so mu morali dati začasno dopust; mučila ga je huda utrujenost duha z groznimi halucinacijami. A kmalu je zopet toliko okreval, da je mogel vže koncem februarja oziroma v začetku marca iznova pričeti pouk v dveh predmetih. Spomin, poprej *čil in prožen, mu je pa poslej pešal in ravno zaradi tega je bila zanj učiteljska služba zadnjih deset let službovanja zelo naporna. Drugače je bil do zadnjih let življenja zdrav, zadnja leta pa so se pojavile razne bolezni na prebavilih, da je moral naposled v bolnišnico na operacijo kile in slepega črevesa; prestal je sicer operacijo, popolnoma opomogel si pa ni nič več, fistule so se ponavljale, životna moč je vedno bolj medlela in prav naposled ga je poleg hude nervoznosti napadala neprestana hlipavica (singultus), to se pravi: kolcalo se mu je venomer. 25. januarja 1905 je sklenil.

Ozrimo se še na matičarja Vavrůva. Ko je v prvi seji matičnega odbora 22. junija 1865 prišel na vrsto razgovor o tajniku, ali bi ga bilo mogoče dobiti brez plačila, tedaj je odbornik Lesar zagotavljal, da to prav lahko, ako se tajnikov posel razdeli na troje (tajnik, zapisnikar in knjižničar) in se tajniku samo za razpošiljanje društvenih knjig dovoli najeti posebnega pomočnika. Na to se je Marn ponudil za knjižničarja, Lesar pa je bil voljan prevzeti kateri si bodi ostalih dveh poslov, ako bi se dobil še tretji prostovoljec. Levstik, ki je bil ondaj tajnik s 30 gld. mesečnine, se je tedaj tajništvu odpovedal. — — Po daljšem pregovarjanju se je oglasil, češ da se želja občnemu zboru vendarle izpolni, Vavrů in je požrtvovalno obljubil, da je pripravljen opravljati posel knjižničarja, ako sprejme Marn zapisnikarstvo in Lesar tajništvo. Poslej je oskr-

boval Vavrů skozi 12 let knjižničarstvo pri Matici in prvih osem let objavljaj tudi v Letopisih po 4 do 9 strani obsegajoča poročila o Matici knjižnici. Ko je bil leta 1877 obolel, je ta posel odložil, odbornik pa je ostal še na dalje. —

V svoji oporoki se je z volili med drugimi spomnil tudi Matice, ktere odbornik je bil skoraj 40 let, in pa gimnazije, na kateri je služboval 28 let, ter tako pokazal svojo naklonjenost do obeh. Kar ga v naših očeh posebno odlikuje, je neomahljiva njegova slovanska zavednost, ki se je je trdno oklepaj tudi v neugodnih časih. Časten mu bodi spomin!

Herbert Spencer,

filozof razvoja, napredka in svobode.

Spisal dr. Ivan Žmavc.

Tekom enega meseca l. 1903 sta umrla največja sociologa naše dobe, Anglež Herbert Spencer († 8. decembra v Londonu) in Nемеc Albert Schäffle († 25. decembra v Stuttgartu). Socialne vede so dandanes aktualnega pomena; nikakor ni dvoma, da ocena teh dveh učenjakov naše občinstvo zanima. Poizkusil bom podati najprej sliko Spencerjevo. Pravzaprav me bolj miče Schäffle; imel sem srečo, biti ž njim v literarni zvezi; celo obiskal sem ga l. 1902 na svojem potovanju v Pariz. Najin pogovor se je sukal i o naših političnih razmerah, o katerih je bil on, kakor malokdo, soditi gotovo pristojen; saj ni bil samo avstrijski minister (v Hohenwartovem kabinetu 1871), ampak tudi eden največjih, če ne poleg Spencerja največji veščak socialnih in političnih znanosti. Toda od Schäffleja, osobito ker je bil politik, še nimamo potrebne historične oddaljenosti; objektivnejši bo pogled na njegovo delovanje, ko si prečitamo njegove memoire, ki izidejo šele čez nekoliko dni in bodo gotovo predmet občnega interesa. O Schäffleju torej pozneje! Pri Spencerju takih oziror ni; on ni bil nikoli praktičen politik, o njegovem delovanju se je mogla končna sodba izreči že l. 1896, ko je završil svoje veliko delo „A System of Synthetic Philosophy“. —

Pričujoča slika more biti le zelo nepopolna. Takovšnega velikana učenosti ni lahko označiti na nekotikih straneh. Dalje pripominjam, da ta karakteristika ne more biti kritična. Da se izognem končno kakemu prepiru in polemiki — pri nas je marsikaj mogoče — izjavljam koj s početka, da se nam ni treba strinjati z vsemi Spencerjevimi nazori, in da se pisec teh vrst sam z vsemi ne strinja. Podati hočem le kratek referat teh nazorov, prepuščajoč čitatelju — razmišljevanje.

In Spencerjeva filozofija je razmišljevanja vredna. V našem času, ko vlada na znanstvenem polju skrajna špecializacija, ko strokovnjak vnevar pušča sosednja, kaj še le oddaljena ali celo občna torišča znanosti, se je našel mož, ki je genialno

vse njene panoge zbral in združil v harmonično celoto. „System of Synthetic Philosophy“ bo veljal še poznim rodovom kot pomnik mišljenja in prosvete XIX. stoletja. Spencer spada pa tudi med one srečne ljudi, ki so z lastnimi očmi gledali na svoje uspehe. Njegovo ime je slavnoznano po celem kulturnem svetu; njegovi nauki se tradirajo na vseh višjih učiliščih, posebno koder sega angloamerikanska kultura, pa tudi na Ruskem in — Japonskem. Možeje kakor filozof John Stuart Mill, prirodoslovec Charles Darwin, fiziolog Huxley so ga vrstili k največjim mislecem človeštva. In mi vsi, izobraženci vsakega naroda, mislimo in se izražamo, večinoma pač nevedé, v kategorijah Spencerjeve filozofije.

Spencer je sociolog, etik in državoslovec. V toliko gotovo zbuja zanimanje naših čitateljev. Toda Spencer je svojemu družbo-, nravo- in državoslovju dal širok — filozofičen temelj, in mi si ni moremo kaj, da ne bi napravili vsaj površen obris te njegove filozofije, ker tvorijo pri njem te discipline le dele — pač najpoglavitnejše dele — cele njegove filozofije.

Spencerja nazivamo lahko zastopnika novodobne filozofije XIX. stoletja. V čem pa je bistvo novodobne filozofije? — V tem, v čemer je bistvo nove kulture sploh! Da je težišče te kulture v prirodnih vedah in tehniki, je pač vsakomu jasno; in ker filozofija obsega celokupno življenje, je prišla i ona pod mogočni vpliv prirodoznanstva in se ž njim vred modificirala. Pravi filozofi so bili pač vedno v ozki zvezi s prirodoslovjem; to zavzema na primer pri Aristotelu obsežen del njegove filozofije in nikakor niti dandanes ni preziranja, pač pa občudovanja vredno. Toda starodavniki se čez gotove meje niso mogli povzpeti. Od konca srednjega veka pa je prirodoznanstvo čudovito napredovalo in v 19. stoletju je dobila teorija konkretne oblike v nečudenih tehničnih iznajdbah, posebno na polju prometa (vzemimo n. pr. parne in električne stroje i. t. d.). Človek dandanes prirodo obvladuje kakor nikdar poprej, praktično in teoretično. Da pa imajo prirodoslovne teorije pomen za celo svetovno naziranje, kdo bi to tajil? Kozmologija in takozvana prirodna filozofija (*philosophia naturalis*) je spadala že v sistem starih in srednjeveških filozofij. In kakor je Kopernik z dokazom, da se zemlja suče okoli solnca in ne narobe, svetovno naziranje v 16. stoletju revolucioniral, tako je največja prirodoznanska iznajdba v minulem stoletju takšna, da nam omogočuje novo razumevanje sveta, kakor prej ni bilo mogoče. In ta nova iznajdba, ktero bi moral dandanes vsak izobraženec vsaj površno poznati, je princip ohranitve energije, ki ga je najprej dokazal nemški zdravnik J. R. Mayer l. 1842 in kmalu potem, neodvisno od njega, Anglež Joule, ko sta našla mehanični ekvivalent toplote. Na tem principu pa sloni cela Spencerjeva filozofija.

Kaj nam pove princip ohranitve energije? Zeló zeló mnogo, tako da se bojim, da ne bom mogel njega jedra razlučiti v nekolikih stavkih. Približno pomeni princip to-le: Kakor se v prirodi milijonski del grama materije ne izgubi v nič, ampak se ohrani, tako ostaja vsak najmanjši del prirodne energije, kakor je mehanično delo (merjeno v meterkilogramih), toplota (v kalorijah), svetloba, elektrika... vedno ohranjen kot energija, le obliko izpreminja, in sicer po gotovem, večnem, neizpremenljivem zakonu; n. pr. 1 kalorija toplote (ki razgreje 1 liter vode za 1 stopinjo) se naredi iz 425 $\frac{1}{2}$ kilogrammetrov mehaničnega dela, nič več in nič manj (to je mehanični ekvivalent toplote). Tako so vse sile, vse energije v celi prirodi zvezane med seboj po gotovem „železnem“ zakonu: mehanično delo proizvaja toploto (prim. drgnjenje dlani), toplota svetlobo, elektriko, magnetizem, svetloba zopet se izpreminja v kemično energijo (fotografiranje!) i. t. d. In vsaka energija v prirodi izhaja iz neke energije, vsak pojav iz nekega pojava: iz ničesa pa ni nič. V prirodi ni ustvarjenja iz ničesa, pa tudi nobenega uničenja ne. Vsak pojav, o katerem mislimo, da izgine, se le izpremeni v drug pojav, ena energija se prelevi v drugo.

... Nikjer je stalne ni stvari,
A prah nobén se ne zgubi
V delavnico sem tvojo zrl
In videl vedno sem vrtenje,
Prelivajoče se življenje,
Prerojevanje, prenavljanje,
Iz bitja v bitje presnavljanje...* (Gregorčič.)

... moč prirodna jaz sem živa!
In ne ustvarjam ti svetóv,
Ne uničujem jaz jih vnóv —
Le gibljem se brez prenehanja,
Od vekov večno brez prestanja...* (Aškerc.)

Pravzaprav je to stara resnica — πάλαιθεν ἔστιν je dejal Heraklit — in filozofi so, seveda le bolj špekulativno, vedno učili zakon vzročnosti ali kauzalitete, s katerim je energetični princip identičen in s katerim je J. R. Mayer rad operiral, rekoč: Causa aequat effectum. Samo, da niso prej umeli dokazati z eksperimentom vzročnosti na vseh pojavih in izračunati je v številkah. Temu smo izza l. 1842 vsaj na premnogih pojavih kos, energetični zakon nam sedaj laglje gre takorekoč v kri in mesó. Da je ta božanski, vesoljnost obsegajoči zakon ohranitve energije navdahnil i pesnike-filozofe, je naravno. Pri Goetheju, ki je sploh mnogo znanstvenih iznajdeb prerokoval (kakor evolucijo), najdeš intuicijo energetike n. pr. v pesnih „Gott und

Welt“. In ker stojita naša živeča pesnika-prvaka na vrhuncu današnjega kulturnega mišljenja, zrcali se i v njiju verzih največja znanstvena pridobitev naše dobe; — skoro sem v izkušnji, prepisati sem v celoti filozofično-divno pesen Gregorčičevo „Človeka nikar!“ in globokoumni Aškerčev „Jaz“, ki sem si ga prepisal na čelo svojega izvoda fizike. Vendar si izvoli, čitatelj, sam oboje pozvati v spomin.

Ta princip ohranitve energije je najvišji znanstveni stavek, od katerega izhaja deduktivno cela Spencerjeva filozofija. Tudi slavno svojo formulo razvoja deducira Spencer iz tega principa.

Metoda njegove filozofije je deduktivna. Ima sicer ogromno število dejstev z vseh torišč znanosti, saj čisto deduktivne znanosti takorekoč ni — izvzemši morda matematiko; indukcija, ki izhaja analitično od konkretnih dejstev k obćim principom, in dedukcija, ki ubira narobe sintetično pot, se morata združevati; včasih pa ena od njih prevladuje, kakor sintetična dedukcija pri Spencerju, ki vsled tega svojo filozofijo naziva „sintetično“. Stavek pa, ki zavzema središče cele te filozofije, je formula razvoja.

Pri razmišljanju o postanku sveta se je stavil Spencerju ta-le problem: ali stvarjenje ali naravni, immanentni razvoj? Odločil se je za poslednje in je ta razsodek na široko dokazoval v vseh strokah: v svojih temeljih filozofije, v biologiji, psihologiji, sociologiji in etiki. V temeljih filozofije, (v prvem zvezku njegovega 11 debelih zvezkov obsegajočega sistema) objasnjuje razmerje med religijo in znanstvom. Spencer Boga nikakor ne taj; toda znanstven dokaz o nečem nadprirodnem je po njegovem nazoru nemogoč. Človek pač čuti, da mora bivati kaj višjega, nego to, kar se dá dokazati; toda to, kar je onstran prirode, je nespoznatno; Spencer imenuje dosledno metafizično božanstvo večine filozofov „Nespoznatno“ (The Unknowable, das Unerkennbare) in je prepušča religiji, ki naj obstoji poleg znanosti, ampak ne nad znanostjo niti v znanosti. V znanost spada edino le spoznatno. Bistvo filozofije je, vse spoznatno popolnoma zedinjevati. Kakor zakon vzročnosti, tako je Spencerju tudi zakon ohranitve energije pravzaprav zakon mišljenja a priori. Ni si sploh istinito mogoče misliti, da bi kak pojav iz ničesa naenkrat nastal; in tako je tudi nemogoče, da bi vesoljstvo bilo nastalo iz ničesa, kakor Minerva vznikla iz Jupitrove glave. Spencer je sprejel Kant-Laplace-ovo teorijo o pramegli, ktere molekuli so bili obdarjeni z energijo gibanja: iz te pramegle se je razvilo vse, naš solnčni sistem, naša zemlja in vsa organska bitja na njej s človekom vred. Prvotno v meglah razsejana materija se je koncentrirala, združila, integrirala, dočim se je energija v vrtenju razsipala:

iz ognjeno tekoče zemeljske mase n. pr. nastala je današnja zemlja s trdo skorjo, torej z manjšo energijo toplote, ki se je izgubila v vesoljstvo. Prvotna materija je bila istovrstna, nedoločna, neskladna — kaos —, in se je pozneje izpremenila v določno, skladno raznovrstnost. Še dandanes je na rimski cesti med zvezdami takorekoč kaotično nedoločna pramegla, ki se sčasoma presnavlja v določnejša telesa, dočim so organska bitja, in najbolj človek, zelo diferencirana. Vsak del organizma ima svoje gotove funkcije, ki se razločujejo, diferencirajo od funkcij drugih delov; toda ti raznoliki, diferencirani deli so med seboj strogo zvezani, integrirani. Definicija razvoja, s katerim Spencer in sploh moderna evolucionistična filozofija prirodo razlaga, se torej glasi: Razvoj je integracija materije in s tem spojeno razsipavanje gibanja, ob katerem se materija iz nedoločne, nezdružene istovrstnosti (homogenitete) izpreminja (diferencira) v določeno združeno raznorodnost (heterogeniteto) in ob katerem se zadržano gibanje paralelno pretvarja (gl. § 145 „temeljev filozofije“). S to formulo razlaga Spencer vso prirodo, podobno kakor razlaga Darwin s svojim „bojem za obstanek“ organsko življenje; samo da je Spencerjeva formula obsežnejša, vseobsežnejša, bolj filozofična.

Čisto nemogoče je, da bi mogli v okviru te kratke razprave Spencerjevi evoluciji slediti po celem sistemu, katerega je filozof (vštevši priprave) skozi 50 let z intenzivno pridnostjo in duhovitostjo gradil. Omeniti hočemo le, da je i v etiki in v družbenem življenju evolucionizem hevristični princip našega filozofa. V socialnem življenju je dobil razvoj ime: napredek. Tudi človek se je razvil iz priproste, živalske enoličnosti prvotne tolpe v razumno bitje današnje kulturne družbe, v kateri se raznoliki poklici več ali manj harmonično združujejo v organsko politično (državno) celoto. Spencer je v svoji veri v razvoj in napredek optimist, prepričan, da se človeštvo iz surovega militarizma skozi današnji industrializem prerodi in preosnuje v takorekoč nadčloveško družbo, v kateri bo človek svojemu bližnjemu v blaženem miru pravi brat, iz katerega „sreče bo njemu sreča klila“. S takšno proroško perspektivo završuje Spencer svoj sistem (§ 231 II. dela etike).

Svetovno naziranje našega filozofa je torej po svojem bistvu evolucionistično; ravno tako je tudi njegova etika razvojna etika, ki se namenoma stavi v nasprotje k nabožni etiki, v kolikor je ta asketična in pretirana (gl. predgovor k etiki). Dobro je, kar služi napredku človeštva, kar čim več usovršuje popolnost človeškega življenja; vest je organizirana izkušnja tega, kar nam koristi in prospava, izkušnja, ki so jo utrdili že naši pradedi in ktera je po dedovanju učinila gotove modifikacije na-

šega živčevja, tako da so nam nekteri moralni nazori takorekoč prirojeni. V moralnem in socialnem življenju je glavni pogoj razvoja svoboda, ki ne ovira prirodnih, zdravih nagonov, in pravičnost, ki vsakomu prepušča plode njegovega delovanja. Naglaša pa Spencer, da ljudje niso enaki, in zato je nasprotnik ideje enakosti. Pogodbena svoboda pravna jamči vsakemu svoje. Formula pravičnosti se glasi: Svoboda vsakega, omejena le po svobodi drugega, to je, vsakdo imej svobodo, storiti kar hoče, ako le enake svobode katerega koli drugega ne krši. Ni nam treba praviti, da je to stališče stališče individualističnega liberalizma. Spencer je sovražil socializem. Državi ni hotel pripustiti drugih funkcij kakor pravno varstvo. Kakor so sicer tostranski nazori njegovi zastareli, eno je pa prav naglašal: da vse zakonodavstvo nič ne pomaga, če se ljudje notranje ne izpremenijo.

Označiti hočemo v par enciklopedičnih izrazih Spencerja še enkrat: v metafiziki je bil monist, omahuje pa kot agnostik često med dualizmom in monizmom. Kot materialist sam ni hotel veljati, češ, da pripušča nespoznatno, dočim materialist razlaga vse s stvarino. Anorganske prirode nadrobno analiziral ni. V biologiji reducira vse življenske pojave na mehanične izraze; loči se pa od mnogih darwinistov, posebno po nazoru, da se individualno pridobljene lastnosti podedujejo. Definicija življenja se glasi, da je „stalna prilagodba notranjih odnošajev k zunanjim.“ V psihologiji razločuje objektivno in subjektivno dušeslovje; objektivna psihologija ne opazuje psihičnih pojavov, kakor so sami na sebi po notranji izkušnji — stvar subjektivne vede — ampak kakor se izražajo v činih živali in ljudi. Duša mu je fiziološka funkcija, s čemer se pa ne trdi, da je bistvo duše razloženo in izčrpano; pa saj ne poznamo niti bistva anorganskih teles. V etiki in družboslovju je individualist, toda s strogim čutom za pravičnost. V narodnem gospodarstvu je, kolikor je o tem sploh govora, liberalec. Metoda je jasna, pri težavnosti snovi dosti prozorna, v čemer se ugodno razlikuje od večine nemških filozofov. Skozi celi sistem pa se vleče kot rdeča nit zakon ohranitve energije in zakon razvoja.

Kritično vprašanje je: ali so to res zakoni, ki dokazujejo in znanstveno razlagajo? Težek odgovor. Gotovo je, da se je mislec često motil. Toda kdo bo v takih stvareh zahteval nezmotljivost? Brez zmot sploh napredka ni. Izvestno je Spencer kulturno mišljenje mogočno pomaknil naprej, in sicer vkljub velikim težavam, ki jih je moral premagati. Tu pa moramo seči po nekterih podatkih njegovega životopisa, kateri nam kažejo, da je energična volja zmožna prestavljati gore težav.

Življenje našega filozofa je priprosto, pa vendar zelo zanimivo. Spencer je v svojih poslednjih letih napisal

autobiografijo, ktero sam prav značilno imenuje „svoj prirodopis“, ki je pol leta po njegovi smrti izšla. Mirno, prozaično, brez strasti in ognja popisuje „razvoj“ lastnega življenja. Držimo se tu tesno autobiografije, kakor jo je rabil v rokopisu Gaupp že l. 1897 (v spodaj omenjeni knjigi).

Spencer se je rodil 20. aprila 1820 v Derby, industrialnem mestu v središču Anglije. Njegov oče, ded in stric bili so učitelji, kar pomeni, da so bili obenem podjetniki, kajti v Angliji niti dandanes šolstvo ni dovolj javno, temveč je še vedno prepuščeno zasebnikom. Spencer v samoživotopisu posebej naglaša, da so bili njegovi predniki nabožni razkolniki, dissidenti med dissidenti, uporniki med protestanti, vstajniki med sektami. Po materni strani je celó kaplja husitske in hugenotske krvi v Herbertu. Neodvisnost, samostalnost je torej v krvi našega filozofa. Oče je bil pedagog individualizma: ne s knjižno modrostjo spomina otrok preoblagati, temveč k lastnemu mišljenju in opazovanju, k samotvornosti navajati! Učenec naj resnico sam najde. Samovzgoja, ki je pri severnih narodih, posebno pri Angležih in Amerikancih v čislu in ki tvori njih moč, je bila v Spencerjevi rodbini najvišji princip; tu vidimo korenine celega individualizma sintetičnega modroslovca. Herbert v šoli nikakor ni bil vzgled „pridnega“ učenca. Ni bil pazljiv niti marljiv niti ubogljiv; iz glave se sploh ni hotel učiti; hodil je le svoja pota; rekli so sploh o njem, da ni nadarjen. Ker je bil rahlega zdravja, ni bil oče ž njim nikakor strog, temveč mu je rad prizanašal in ga je vzgajal najbolj izven šole. Tu pa je potem pridno napredoval: zbiral hrošče, metulje, cvetlice, risal po prirodi, delal fizikalne in kemične izkuse i. t. d. Oče se je veselil te zмене sinove; dovolil mu je celo, doma poslušati disputacije prosvitljenih meščanov o religiji in politiki. Nabožne vzgoje stariši niso zanemarjali; oba sta bila metodista (ne člana državne cerkve); toda sčasoma so se očetu priljubili quakerji; Herbert je hodil včasih z očetom v zbirališča quakerjev, včasih z materjo v kapele metodistov; razume se, da se tako ni naučil visoko ceniti bogoslovskih dogem; prisiljeno učenje svetopisemskih izrekov in mnogih sv. pesmi pa mu je ogrenilo biblijo sploh. Kakor je iz poznejšega življenja razvidnejše, naš filozof nabožnih potreb pravzaprav niti imel ni; vkljub temu je bil toleranten, in čeravno popolnoma brez vere v nadprirodno razodetje, je bil dober prijatelj slavnega državnika Gladstona, ki je bil zelo pobožen in veren.

S trinajstim letom pošlje Herberta oče v Hinton k svojemu bratu Tomažu, ki je bil duhovnik anglikanske državne cerkve. Stric je bil, pravi Spencer, samostalno misleč mož, poleg tega pa blagega srca in čezmerno delaven. Dočim so bili drugi duhovniki konservativni, udeleževal se je Tomaž Spencer demo-

kratskega in socialistnega gibanja chartistov; tu se je Herbert navdušil celó za republiko. Stric, bivši vseučiliščnik, je namerjal nečaka tudi poslati na vseučilišče v Cambridge, o čemer pa trmoglav Herbert ni hotel nič vedeti. Zgolj pripravne študije oficialne za vseučilišče je delal. Jeziki mu niso šli v glavo; gramatika in slovarska slova so se mu gabala; grščine, latinščine, francoščine se je učil, pa malo naučil. V zgodovini, občni in slovstveni, ni dosti napredoval. Pač pa je nadkriljeval vse součence v matematiki, mehaniki in tam, kjer je bilo treba zasledovati principe, iskati novih problemov in analizirati stvari na lastno roko. To nagnjenje mu je ostalo skozi celo življenje. Čez tri leta se je vrnil, ne da bi šel v Cambridge na vseučilišče, zopet nazaj v svoje rodišče, kjer je nadaljeval študije popolnoma po svoji volji, brez sistematike, lahko bi kdo rekel kaotično, kakor mu je ravno ugajalo.

Nalašč sem se namenil nadrobneje govoriti o mladosti in vzgoji našega filozofa; zakaj, kakršen je človek, takšno je njegovo dejanje, kakršen filozof, takšna njegova filozofija; tako tedaj razumemo, zakaj je Spencerjeva filozofija takega značaja, kakor smo ga skusili gori narisati, in tako jo najlažje spoznamo.

Herbert je bil 17 let star; oče je menil, da je čas, odločiti se za kak poklic; saj bogati (za angleške razmere) niso bili. Očetu se je učiteljski stan zdel najvišji; in res je bil v poletju 1837 Herbert tri mesece pomožni učitelj na isti šoli, ktero je prej kot deček obiskoval. Toda neki nekdanji učenec očetov, železnični inženjer, je slišal o matematičnih zmožnostih mladega Spencerja in mu je preskrbel inženersko službo pri stavbi neke železnične proge. Kot inženjer je nadaljeval matematične in fizikalne študije, popravljal tehnične metode in konstrukcije ter iznašel velocimeter za izkušanje lokomotivine hitrosti. V drugi polovici l. 1839 je imel posla največ zunaj na polju; prišlo mu je na misel, zbirati fosilije, kar ga je napotilo k študiju geologije. Čital je Lyellove sloveče „principe geologije“, v katerih avtor pobija razvojno teorijo. Lyell pa Spencerja ni prepričal, ampak ga je opozoril na visoko znanstveno vrednost te teorije. Že tedaj se je mladi mož navzel vere v občno veljavnost prirodnih zakonov in opustil vero v kakršnekoli čudeže.

V železničnem inženerstvu pa Spencer ni mogel najti zagotovljenega kruha; železnična špekulacija je sleparsko besnela med hausse in baisse, in v depresijah je bila cela vrsta inženjerjev vržena na ulico; tako tudi Spencer. Bila pa je to zanj velika sreča; v dolgem času brezposelnosti je postal delavec, dà, suženj znanosti. Od 1841 do 1843 je bil pri stariših in študiral najbolj botaniko in matematiko, vadil se je v perorisanju in mehaničnih iznajdbah; pred vsem pa je mnogo čital in čital. Bil je ta čas celo politično delaven — prvič in po-

slednjič — in celo v demokratskem smislu, ter komunalno-tehnično ob veliki povodnji, ki je zadela l. 1842 njegovo rodno mesto. V poletju istega leta je obiskal strica v Hintonu, da bi zmodeliral njegovo poprsje, in tu je napisal svoj prvi spis v časopisu „Nonconformist“, namreč o pravih mejah tvornosti države, težaven problem, ki se ga je drzni mladenič srčno lotil podobno kakor svoj čas mladi Wilhelm v. Humboldt pri Nemcih. Dobri uspeh tega tudi posebej izišlega delca je bil povod, da se je mladenič spomladi 1843 preselil v London v negotovi nadi, da najde tukaj literarni poklic. Toda iz tega ni hotelo biti izkrajja nič. Novo hausse-gibanje na železničnem trgu zapeljalo ga je vnovič k železnici, kjer je ostal od l. 1843—46. L. 1844 je bil več mesecev v Londonu predstojnik urada s 60 nastavljenici. Čez tri leta je bil pri železnicah zopet polom in Spencer zopet brez posla. Vzel si je patent na mehanično žago in stružec kot lastno iznajdbo; toda obrniti ga v dobiček ni mogel, ker se mu je njegov sopodjetnik umaknil v Indijo. Z inženerstvom ni bilo odslej nič več. Vendar ta leta zanj niso bila izgubljena; njegov duh je dobil na ta način zdravo praktično smer, ktere pri filozofih navadno žalibog pogrešamo. Poprijemši se iznova pisateljvanja je imel sedaj več sreče. Jeseni 1848 si je priboril mesto podurednika najuglednejšega narodnogospodarskega tednika „Economist“; dobil je s tem spodobnih dohodkov in dosti prostega časa za svoje študije — bil je enkrat „na konju“. Od 1848 do 1850 je spisal prvo večje delo, „Social Statics“, v katerem dokazuje, da nižji organizmi in nižje družbe obstoje iz mnogih istolikih delov z istolikimi funkcijami (homogeniteta), višji pa iz raznorodnih delov z raznoličnimi funkcijami (heterogeniteta). Da vlada podobna smer popolnosti i v rasti posameznega organizma; je bilo že tedaj njegovo prepričanje, pridobljeno po študijah del velikega anatoma in antropologa Baera: razvoj od homogenitete k heterogeniteti. Na duševnem polju je videl rastočo določnost in integracijo, temeljna misel, s katero je čez nekaj let sezidal svojo psihologijo.

Delo „Social Statics“ je obudilo veliko pozornost med prvimi učenjaki. Tu je začetek njegovega prijateljstva z možmi kakor: Huxley, Lewes, John Stuart Mill, G. Grote, Tyndall... in z izobrazeno pisateljico George Eliot, — prijateljstvo, ki je trajalo do njih smrti. Le s pesimističnim Carlyle-om se ni mogel sprijazniti.

Z letom 1850 se pričinja literarna slava našega filozofa, ktero so razni essayi v naslednjih letih še povišali in ktera mu je omogočila, da je leta 1852 smel žurnalistiko opustiti in se posvetiti čisto svojemu znanstvenemu razmišljanju in raziskovanju. Leta 1853 je izdal „principe psihologije“. Ta knjiga je bila

osodna za celo njegovo življenje. Spencer se je pri spisovanju te knjige v svoje probleme tako vglobil, da je na vse drugo pozabil in si zdravje tako poškodoval, da poldrugo leto ni smel nič več delati. Ostale so mu kronične bolečine; slabega želodca, slabega spanja, sploh slabih živcev — je bil v telesnem oziru pol invalida celo svoje življenje. Le ker se je strogo držal higijeničnih pravil in je često od dela odpočival, je bilo mogoče, da je duševno sploh proizvajal; in ko naglaša v svoji etiki skrb za lastno zdravje kot etično dolžnost, govori pač iz svoje žalostne izkušnje. Čuditi se je le, da je tako šibek človek, ki je komaj po tri ure na dan smel naporno delati, mogel toliko in takšnega dovršiti. V tem oziru je prav podoben Ch. Darwinu, ki je bil tudi bolehav.

Leta 1848 do 1858 so pravzaprav najproduktivnejša leta Spencerjevega življenja; tu so se filozofu izcimile najoriginalnejše misli, tu mu je dozorel črtež za veliki njegov sistem.

Rekli smo že gori, da mu je pri spisovanju psihologije bila vodilna ideja razvoj od homogenitete k heterogeniteti. Ob enem ga je prešinjala misel, da razvojni zakon, ki ga je za duševno polje dokazal, velja i za fizični svet, za vsemir sploh, da je razvojni zakon univerzalni zakon kakor zakon težnosti in da mora imeti ravno tako univerzalen vzrok, kakor ga ima težnost v privlačnosti (gravitaciji). Leta 1858 — torej eno leto pred Darwinovim nastopom — poprijel se je Spencer te misli, da združi na njeni podlagi vse znanosti v enotno celoto, v sistem, v obsežno svetovno naziranje. Plan njegovega sistema je bil gotov, treba ga je bilo le — izvesti. Toda tu so se mu ustavile ogromne težave, ne notranjega, ampak zunanjega značaja: materialne težave, — prozaično, pa resnično: nedostatek denarja. Založnika, ki bi prevzel veliki risiko, seveda ni bilo; moral je biti sam svoj založnik. Leta 1860 je izdal podroben prospekt svojega dela, ki je imelo 20 let po sešitkih izhajati. Izdajanje je potem trajalo resnično 35 let, sicer pa se je delo zvesto po obljubah prospekta dovršilo. Toda kakšno je bilo to izdajanje! izguba nad izgubo, vse svoje premoženje je porabil Spencer v založništvu, in v sredi delovanja bi bil moral nehati, ko bi mu ne bili deloma njegovi že imenovani prijatelji in častivci, posebno pa Amerikanec Youmans sicer bolj tajno, pa tem uspešneje segli pod pazduhe z zbirko denarja in z agitacijo za subskripcijo. Leta 1875 je bil deficit podjetja pokrit. Bolezen je pisatelja pri delu često in zelo ovirala. Vendar železna volja Angleža vse premaga: Spencer je 1895 svoje orjaško delo završil in dosegel tudi velik zunanji uspeh.

Zanimivo bi bilo zasledovati, kako je Spencer postopoma iskal vzrokov in prvega vzroka svojega razvojnega zakona.

Razvoj je tolmačil najprej z razmnožbo učinkov, potem z nestalnostjo homogenitete, potem je prodrl k nerazrušnosti tvarine in končno h kontinuiteti gibanja ter k ohranitvi „sile“ (kakor se je izražal on), ali k ohranitvi energije (kakor pravimo danes mi), kot k poslednjemu in najvišjemu vzroku razvoja. Razložiti učinke tega najvišjega vzroka večnih metamorfoz na vseh toriščih biti (sostva, stvarstva), to je bila zadača njegovega sistema, kakor sem skušal naznačiti v prvem delu pričujoče razprave. —

Spencer je razen „sistema“ spisal še več drugih del, kakor je že iz omenjenega razvidno. Navesti hočemo le še njegovo pedagogiko „Education intellectual, moral and physical“, ki je prevedena v trinajst jezikov in je na Angleškem ter v Združenih državah učna knjiga. To vzgojeslovje nadaljuje težnje Locke-ja, Rousseau-a in Pestalozzi-ja in izhaja iz razvojne psihologije, potegujoč se vedno za načelo svobodnega, samohotnega, neprisiljenega razvoja, češ: tudi deci svobodo, ne pa preveč siljenja in šibe!

Še dve besedi o značaju Spencerjeve osebnosti. Da je bil individualist, že vemo. Vendar je družino ljubil; v veliki učenjaški klub Athenaeum v Londonu je hodil vsako popoldne še v visoki starosti. Oženjen ni bil, in to ne iz principa, ampak iz izbirčnosti. — Delo — to je bilo njegovo geslo, in le, ker je bolehavi mož tako gospodarstveno ter neutrudno rabil svoje sile, so bili možni njegovi velikanski uspehi; zakaj tudi talent, tudi genij mora delati, in često prav težko trpeti. Geslo našemu filozofu je bilo: a man's life is his work (moževo življenje je njegovo delo), podobno kakor je našemu Gregorčiču (primeri „Življenje ni praznik“). Ker je Spencer sam dosti trpel in izkusil, ni ljubil prepira, temveč mir; vendar je umel energično zastopati svoje mnenje proti vsakomu, tudi proti mogotcem; iz časnikarskih poročil vemo, da se je v poslednjem letu svojega življenja kot kozmopolit, kar je bil, po robu postavil proti zaščitnocarinski politiki sedaj pač najvplivnejšega državnika angleškega, Jos. Chamberlaina. Bil je nasprotnik vsega omejevanja svobode, vsega nasilja, bodisi tudi od strani države in vlade. Da je tu pretiraval in bil (po besedah prijatelja Huxley-a) skoraj nihilist, o tem ni dvoma. Bil je navdušen naprednjak; vendar pa v svojem liberalizmu ni bil takov optimist, da ne bi bil videl temnih strani modernega industrialnega in mestnega življenja. Pri Slovencih industrije in mestne kulture pač ni v izobilju; zanje torej gotovo tozadevna svarila Spencerjeva ne veljajo; narobe, treba jim je še mnogo napredka, (seveda pravega), industrije in svobode. Pa vsaj posredno bo tega ali onega zanimala Spencerjeva sodba, ki v polni meri velja o tako napredni in industrialni deželi, kakor je Anglija, kjer 90% prebivavcev

živi od industrije in trgovine, kjer je največji ideal imetek denarja. Sicer so ti ideali tudi pri nas razširjeni; vsaj to nervozno beganje za zaslužkom in bogastvom ali častjo, v katerem si človek niti počitka ne privoščiči, v katerem sosed sosedu, prijatelj prijatelja več ne pozna, temveč vlada le en bog: profit — to beganje se je začelo že tudi v osrednji Evropi. Če obiščeš čez dolga leta prijatelja, s katerim si nekdanj na eni šolski klopi sedel ali pri eni mizi jedel, in kateri sedaj v modernem velemestu za svojimi „ideali“ — v potusvojega obraza — hrepeni, moraš biti pripravljen, da te niti ne vsprejme, odgovarjaje: „Oprosti — ne utegnem“ — kakor je že pokojni Jos. Pavlica nekje dobro potožil. Takšno je moderno življenje, takšni smo mi napredni, ubogi sužnji modernega dela. Kako je sodil naprednjak in industrialist Spencer o tej prikazni? „Gnuši se mi“, piše v „raznih spisih“ 1902, „ono razumevanje socialnega napredka, ktere ga cilj je rast prebivavstva, pomnožitev bogastva, razširjanje trgovine. V narodnogospodarskem idealu človeške biti (eksistence) velja le kolikost in ne kakovost . . . ta ideal je minljiv . . . Eden njegovih slabih učinkov je preteči razpad še ostalih sledov življenja, katero je bilo pač surovejše in priprostejše, ampak je imelo to prednost, da je ljudem pustilo nekoliko časa v katerem so mogli živeti“. — Tudi je bil proti maniji pretirane izobraženosti ali olikanosti. A takšni izreki se, kakor rečeno, ne tikajo naravnost naših razmer. —

Spencer je, kakor vsakdo, sin svoje dobe, dete razmer, v katerih je živel. Sodimo o njem, kar hočemo, enega ne bo nihče tajil — namreč, da je resnice iskal, in uspešno iskal. Poznanje mišljenja največjega filozofa najnaprednejšega in najmogočnejšega naroda v XIX. stoletju more vsakomu le koristiti.

Literatura. Spencer, System of Synthetic Philosophy, London 1862—1896, nemški prevod od B. Vetterja v Stuttgartu 1875—1901. O Spencerju govore seveda vse zgodovine novejšje filozofije, kakor Überweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie IV. zv. 9. izdaja 1902., Höffding, Geschichte der neueren Philosophie II. 1896. Pregledno monografijo je izdal Gaupp O., Herbert Spencer 1897. Po smrti filozofa se je njegovo delo iznova ocenjevalo po celem kulturnem svetu. Omenim nemške razprave: Tönnies, H. Spencer v Deutsche Rundschau 1904, Beer, H. Spencers Leben u. Lehre v Neue Zeit 1904, Weiss, H. Spencer im Lichte seiner Autobiographie v Beilage z. Allgem. Zeitung 15. in 16./9. 1904. i. t. d.

V oktobru 1904.

Tercinska arhitektonika v Prešernu.

Spisal Avgust Žigon.

Nam so spisi te vrste do danes skorajda tuji. Kar sta Janežič („Cvetnik“ za višje razrede) in Sket (Slovnica: Metrika ali Stihoslovje) spisala za šolo, to je skorajda vse; a ker — za šolo, zato bridkostno malo! Pisal je sicer resda že o našem jambu in troheju Škrabec (Cvetje II. 1. 2.), Levec o metriki Prešernovi (Dun. Zvon 1879. 20 nasl.), Levstik o Vodnikovi (Zbr. sp. V. 149, 259—61.) Vse to se tiče pa le verza in njegove mere, ne strofe, a še manj njene arhitektonike. Upajmo, da vzdrži Matica dano besedo ter da dobimo tudi tu svoja domača tla. Omejiti pa se mi je danes samo na tercino, s posebnim ozirom na Prešerna! Saj je v njem pričetek pravzaprav vse naše resnične, prave, moderne tehnike in poetike.

I.

1. Tercina je strofa italijanskega izvora, kakor uči danes enoglasno in zatrdno vsa znanost; izobrazila sta jo v prvi vrsti Dante in Petrarca.

Njeno bistvo pa sta v prvi vrsti dve lastnosti: da šteje prvič po tri verze po enajstero zlogov z ženskim koncem; prvo in tretjo vrstico družijo ženska rima, v sredi med njima pa stoji — verz brez rime: „samka“.

Vzglede nam bodi tercina, ki je bila prva v našem slovstvu, tercina iz l. 1829 (izšla 1830 v Zhbel. I.):

Dni mojih lepši poloviza, kmalo,
Mladofti léta, kmalo fte minule;
Mi nikdar dofti zvéttja ni pognalo . . .

(Preš., Slovo od mladofti).

In še druga iz l. 1830, ki je izšla l. 1831 v Zhbel. II. na str. 30:

De sdaj, — ko she na Krajnfkim vse pisari,
Ko bukve vřak flufimár daje med ljudi,
Ta v' prosi, uni v versih te flepari, —

(Preš., Nova pifarija).

To bi bilo prvo svojstvo te strofe. Drugič pa zahteva tercine arhitektonika, da dôbi tista srednja, ženska samka, ki jo objemata dve rimi s svojim istoglasjem, svojo družico; in to koj v drugi, za prvo sledeči tercini:

Jes tudi trop, — ki se potí in trudi . . .

Ker pa je zdaj ta verz zopet prvi nove tercine, zahteva prvi arhitektonski princip tercinski, da se temu rimaj zopet tretji verz; tako dobi samka prve tercine tu v drugi šele tretjo družico: la terza rima! In zdaj šele je prva tercina pravzaprav dogotovljena; zdaj šele, v tej tretji rimi k oni samki prve tercine, skonča se vpliv in moč, prve strofe: do tu seza in tu šele jenja njen — ukaz! Ni tedaj prazno že samo ime, ki je ima ta strofa: tercina. Tista arhitektonska zahteva, ki tvori drugo in glavno nje bistvo, da dôbi samka svojo tretjo družico, izraža ravno to ime (ki je nastalo iz besede: „terza rima“). Kakor prva, ima pa ta nova, za prvo sledeča tercina mej rimama prvega in tretjega verza že zopet svojo, novo samko, novo kal, ki določa in zahteva novo, tretjo tercino.

Jes tudi trop, — ki se potí in trudi,

Ledino orje nafhe **poesije**, —

Pomnoshiti shelim, fe nizzh ne zhudi!

(Preš., Nova pif., Zibel. II. 1831.)

V te, druge, za prvo sledeče tercine srednjem verzu je tedaj že započeta, zahtevana in navzdol določena rima 1. in 3. verza nadaljnje strofe (poesije — pifarije — lepotije!). A hkrati pa je navzgor v tej tercini skončana vsa prva; tu šele je oni srednji element („ljudi“), tista brezrimna samka, dosegla svojo zahtevo: dobila in rodila si je iz sebe svojo tretjo družico, tretjo rimo: trudi — zhudi!

Potemtakem je v bistvu tercine, da tvorita šele dve tercini vkup eno popolno celoto, ker se iztekó šele v drugi vse arhitektonske zahteve prve tercine: skonča se prva tercina šele v „terzi rimi“, v zadnjem, tretjem verzu druge strofe. In to bi bila tretja arhitektonska posebnost tercine, ki je pravzaprav logična posledica prvih dveh.

2. Bistveno je tercini tedaj, da ima vsaka v sebi sami, in sicer v svoji od obeh strani objeti sredini že živo, plodno, rodovitno seme, ki sili preko dotične tercine same z organsko močjo v novo tercino. Zaradi tega je v tercine bistvu, da poraja ali vsaj zamore poroditi iz sebe dolgo vrsto, celo verigo brez konca in kraja. Enkrat započeti tok vije in lije se brez jeza ko reka mej bregovi enajsterca organsko tja v brezkončnost, in sicer z veliko in močno naglostjo; posledica je, da tok raste in raste in kipi in prikipi lahko do živo deročega veletoka.

Tercino usposablja ta njena kakovost za epsko mero, posebno takim snovém, ki so polne viharne burnosti! Klasičen vzgled imamo v naši literaturi. Prešernov Uvod Krstu je v tem oziru nekaj mojsterskega; le čitaj ga s to zavestjo in s tega stališča! Tisti ponočni boj je mesto, ki v njem započeti tok tercinski prikipi do deročega veletoka. Vidi se pa iz tistih tercín, kako si je naš mojster globoko razbistril značaj tercine in njeno epsko kakovost, kakor priča „Krst“ sam, da si je razbral tudi značaj — stance!

Tercina opominja s te strani živo grške epske mere: heksametra. Tudi ta nima kraja v svoji razsežnosti; odprta je tudi tu veriga do brezkončnosti, da tedaj prav nič ne ovira pesnikove domišljije, da je tedaj pripraven ta verz za vsako kakršnokoli epsko snov, bodi ta že večje ali manjše razsežnosti. Dogodek določa število heksametrov in ne število heksametrov dolgoti dogodka, snovi; in prav tako določa tudi tercín število — dogodek, a ne tercín število — dogodka, če govorimo — o tercini, seveda, kot epski strofi. Eno prednost pa ima tercina več od heksametra: tercina poraja vsako naslednjo kot organski člen verige iz sebe same, dočim heksameter ne — naslednjega heksametra. Povrhu pa pospešuje tercina naglo postopanje od dogodka do dogodka ter že sama po sebi sili pesnika, da izvršuje dosledno oni epski zakon, da hiti epik od dogodka do dogodka ter ne zaostajaj predolgo pri enem; heksameter pa ravno nasprotno pesnika-epika naravnost zapeljivo zadržuje na enem mestu! Potemtakem bi slovenski epiki priporočal ravno tercino, z njenim jambom, a posebej z njenim italijanskim, t. j. po laško narejenim enajstercem. Tu se s Škrabčevimi nazori ujemam docela (Cvetje II. 1. 2). O em pa drugič kedaj nadaljnjo besedo!

Dalje. Zgodi se pa, da mora pesnik tercine to, dosledno brez konca odpirajočo se mu, in tedaj brez kraja odprto verigo zaključiti in skončati! Dogaja se to v dveh različnih oblikah:

a) Prvič, ko ima pesen daljšo, nad dve tercini dolgo vrsto brez določenega števila strof, števila, ki ga ne določa kake trdne stalne oblike morebitna zahteva, ampak vsebina ali snov pesni; a take razsežnosti snov ali vsebina, ki hoče za svoj popolni izraz (to naglašam še enkrat!) več kot dve tercini. Tedaj sklene poet to brezkončno odprto, „večno verigo“ (kakor pravimo) na ta-le določeni način: samki zadnje tercine doda poet še en verz, ki se rimaj z zadnjo „sirotico“ ali „samko“. To je sklepni člen verigi. N. pr.:

Uzh.: Bog ti saplati uk! po tvoji volji
 Bom pel kaj repo pred gofenzam' varje,
 Od kod krompir dobiva še nar bolji,

Kako odpravljajo se ovzam garje,
 Odpravljajo uhlivim glavam gnjide,
 Loviti miš' uzhil bom gof'podarje.

Pif. O slati vek sdaj Musam Krajnikim pride! —
 (Zibel. II. 1831, str. 37.)

Ali pa klasični vzgled iz l. 1845:

Zató naj Ti zahvála naša bóde,
 V del Tvojih naj spomin Ti tá bo čaša,
 Pij domorodec zdrávje 'z té posóde!
 Naj Tvójih dni število se naráša,
 Naj vse bridkósti Tèbi Bog odvèrne,
 Vsih méstnjanov je, in je próšnja naša,
 Podóbo Tvójo, ki se zdej odgèrne,
 Části naj pózni vnuk, Nepozabljivi!
 Ko dávno bómo róp mi zémlje černe,
 Ki kličémo iz serca: Bog Te žívi!

(Preš., Hradeckemu; Let. M. Sl. 1875. str. 177.)

Na ta način dobi tercinska pesem na kraju in koncu soglasno si podobnost, in celó enakost. Na začetku stoji namreč kot prva strofa taka tercina, ki nima — tretje rime, ampak le dve, ki obklepata v sredi prvo samko. Tu tedaj tista zahteva, ki leži v imenu tercine samem, ni dobila zadostila! Zato pa dobi ta strofa na zaključku vse pesmi nekako odškodbo: simetrično k prvi nastane vsled tistega sklepnega verza v zadnjih treh enajstercih tercina, ki ima isto lice kakor prva, namreč dve rimi le brez tretje, ki pa objemata (kakor prva) neko samko. In kakor si rodi samka prve tercine navzdol proti sredi pesmi dve družici ter s tem „terzo rimo“, tako ima tudi samka te v zadnjih, sklepnih treh verzih ležeče tercine navzgor proti sredini pesmi dve družici, da izpolni zahtevo „tretjega stika“. Potemtakem ponovita te dve enaki si tercini (ki sta obe brez „terze“,) oni simetrični objem, ki leži kot ideja v obliki vsake posamne tercine same, a ponovita na ta način to, da objameta kot prva in zadnja vse mej njima ležeče ostale tercine! To je tedaj arhitektonsko bistvo tistega zadnjega, sklepnega verza, ki zaključí odprto verigo tercin. —

b) Druga pa je stvar, če ima in sme imeti skupina le dve tercini; tedaj ne določa vsebina velikosti oblike, ampak oblika velikost vsebine. Takrat pa ne dobi druga tercina sploh ne nove, odprte srede, ne dobi svoje samke, ampak te sirotice mesto ima dolžnost in nalogo, da skléni verigo; zató dobi druga tercina tu na tem mestu, kjer stoj sicer samka, določeno rimo: isto rimo, ki jo imata prvi in tretji verz prve tercine. Tako nastopi v drugi strofi k prvi terza rima. N. pť.

Sveftó ferzé in delavno rozhizo
 Sa doto, ki je nima miš'jonarka,
 Bi bil dobil s' isvoljeno devizo;
 V' svetjji bla bi davno moja barka;
 Pred ognjam dom, pred tozho mi p'henizo,
 Bi varval blishni fofed moj — svet Marka.

(Zibel. IV. 1833. str. 6.)

Dobili smo mi Slovenci to vrsto tercinskega zaključka prvič l. 1833 v Prešernovih „Sonetih nesreče“. Prej ne.

Tu doseže torej tisto celoto dveh tercín, ki jo zahteva s svojo samko prva tercina, poet na drugačen način: po zahtevi, da morajo biti tri rime k vsaki, zaključi umetnik započeto verigo, koj v drugi tercini do idealne popolnosti s tem, da samko druge tercine pridruži rimi prvega in tretjega verza prve tercine kot tretjo rimo (terza rima!). S tem zapre in obustavi poet nadaljni tok.

To, v principu tercine že utemeljeno celoto dveh tercín imamo pri nas jako mnogoštevilno v Prešernu; in to v dveh slučajih: a) v sonetih njegovih, b) v stancih sploh.

II.

Preden prestopimo k temu poglavju, ustanovimo si tu trdno terminologijo, ki nam olajšaj in omogoči precizno govorjenje in precizno umevanje v nadaljnjem!

Spoznali smo dosedaj, da so bistvo tercine trije verzi z dvema rimama, ki obkrepata samko v sredi; to tvori eno celoto zase! Spoznali pa tudi že, da sta dve tercini neka večja, a organska celota zase, ki ju druží in spaja — „terza rima“ v koncu tretjega verza druge tercine.

Zato imenujmo posamen verz (enajsterec) z ozirom na to večo celoto tercinsko, ki obsega in spaja dve taki strofi: „arhitektonski element“; celota ene tercine zase bodi: „arhitektonski motiv“, a organska celota dveh tercín: „arhitektonski stavek tercinski“.

In potemtakem k stvari!

a) Soneta arhitektonska logika je ta-le: Kot ena formalna celota, docela samostojno v sebi pričeta in v sebi skončana, ima sonet najprej dva dela, dva „kraja“. Od štirinajstih verzov se jih prvih osem odkraja in loči od naslednjih šest. Prvih osem pa se zopet delí na dve „kvarteti“ (dvakrat po štirje verzi), naslednjih ostalih šest pa na dve „tercini“ (dvakrat po trije verzi).

To delitev, to formalno arhitektoniko naglašá še druga, znana zahteva o sonetu: po tej formalni kakovosti ravnaj se namreč tudi — vsebina! Prvi kvartetni del, kakor znano, zavzemaj neka primera, primerna in soglasna vsebini drugega dela. V prvem delu povej umetnik soneta svojo misel v podobi s prikrito primeró, tisto misel, ki naj jo izrazi z jasno in odkrito besedo kar naravnost potem šele — drugi, tercinski del!

Že sem na drugem kraju govoril o tem, da ni ta zahteva pravzaprav nič drugega kakor en način, le neka akademično

šolska šablona, po kateri dôbi sonet neko idejno, vsebinsko vez mej obema strogo ločenima arhitektonskima deloma, katera ju spôji v organsko celoto. Da pa ni to, da bi moralo biti tako v vsakem sonetu, ampak da tisto arhitektonsko zev poet-umetnik lahko premosti na drugačne načine, če si jih zna najti. Klasičen vzgled nam je tu Prešernov sonet „Je od vesel'ga čá satêklo léto (Poezije, 132.— Prim. o tem Časopis za zgodov. in narodopisje 1906. str. 186 in 187).

Vendar pa je s tisto zahtevo o primeri v prvem delu soneta prva (kvartetna) polovica naglašena kot en, zase samostojni, od druge (tercinske) polovice odločeni del, nele po formi, ampak tudi po vsebini svoji. Prvi del je za dva verza širši, da poet v njem laže bolj na široko razprede primeri; a drugi del šteje le — šest verzov: umetnik mora v njem potem, v kontrastu s prvim širšim, strmo in kratko, kondenzirano in zato energično, a vendar jasno — naravnost koncentrirati misel, ki jo razpreza v prvem delu vle namigavajoči primeri in podobi. Ta tesnost izraza, ta zahtevana ost v soneta drugem delu dá soneta formi naravnost epigramatsko posebnost! In če kdo, je ravno naš Prešeren to svojstvo soneta spoznal do dna, in znal, mojster epigrama, tudi prav zato tako sijajno je obvladati!

Toda ni samo vsebina, ki veže ta dva dela, veže ju tudi enakost formalno-arhitektonske ideje, formalna — logika! Kako in kedaj to tako?

Tu smo zopet pri arhitektoniki tercine! Videli smo, da je nje prvo bistvo, da objemata dva verza s svojima rimama neki od njiju različen osrednji del, — ki je brez rime (neko samko):

a || b || a

To je prvo. Drugo pa, da morata rimi prve tercine: **a — a**, dobiti v naslednji tercini svoj popolni zaključek, svojo — „terzo rimo,“ in sicer v nje „samki“:

b || a || b.

Poglejmo si prvo tercino (**a — b — a**) samo zase; tu spoznamo, da je objem neke srede nje prvi znak. Oglejmo si drugo zase, in — glej! nje znak je v prvi vrsti isto: objem neke razlikujoče se sredine (**b — a — b**)!

Sedaj pa k prvemu, kvartetnemu delu soneta! Kaj zasledimo tu? Neko enakost, skoraj da istost arhitektonske ideje! Prva in zadnja vrstica objemata, kakor v tercini, neki osrednji od obklepov se razlikujoči del; vendar pa je ta sreda različna od tercinske srede! Ta „kvartetna“ sreda ni „samka“, ampak ima že v sebi sami „družico“:

Kupido! ti in tvoja lépa stárka,	a
Ne bóta dálje me za nós vodila;	b
Ne bóm pel vájne hvále brez plačila	b
Do kónca dní, ko siromák Petrárka.	a

a || b — b || a

Tedaj arhitektonska ideja — objemanja neke razlikujoče se sredine! Prav kakor v prvi tercini.

In kakor ponovi druga tercina sonetna arhitektonsko idejo, ki leži v prvi tercini, tako ponovi druga kvarteta tisto, ki leži v prvi kvarteti!

Dovólj je lét mi že naprédla Párka;	a
Kogá mi je perněšla pévska žila?	b
Noběna me še ni deklét ljubila,	b
Kadil ne bom več vaju brez prevdárka.	a

(Poezije, 131.)

a || b — b || a

Ta arhitektonski princip objemanja, ki leži v prvem delu soneta, v kvartetah, zahteva enakost arhitektonskega principa tudi v drugem delu: zahteva tercino! Potem šele si zadostil arhitektonski logiki v tej velestrogi lirski formi . . . Potem je šele neka, nele vsebinska, ampak že formalna enotnost v sonetu, ker enotnost formalne ideje, formalne vsebine! In ta logika veže oba dela: edini ju ta arhitektonska ideja objemajna. Zato je globoko značilno za Prešerna, če sklepa gorenji sonet „Kupido“ l. 1847 z dvema čistima tercinama, ki jih l. 1831 (Zhbel. II.) še ni imel:

Oběti vájni so le prázne šale;
Sit, nehvalěžnika! sim vajne tlake;
Te léta, ki so mēni še ostale,
Celdan iz pravd koval bóm rumenjake,
Zvečer z prijatli praznil bom bokale,
Preganjaj z vinam bóm skerbi oblake.

(Poezije, 131.)

Glasil se je ta sklep l. 1831 pa tako-le:

Sit, nehvaleshnika! sim vajne tlake:
Ponuja Temida mi rumenjake,
Ponuja Evan polne mi bokale.
Bog vaj' obvar' in vajne ljub'ze sale!
Mofhniza polna, vina polna kup'za
Prijatlize mi boti, boti ljub'za.

(Zhbel. II. 27.)

Odprla se je Prešernu ta logika sonetove forme šele l. 1832, po dobi celovški; prej je vstvarjal sonete po manj strogih pravilih. Velja pa to o devetero sonetih:

- V Zhbel. II. (1831): 1. Ozhetov nashih . . .
 2. Verh fonza fije . . .
 3. Tak kakor hrepení . . .
 4. Kupído, ti, in . . .
- V Zhbel. III. (1832): 5. Zherkarfka pravda. (Al' prav . . .);
 6. Ptujó-befedarjem. (Ne bod'mo . . .);
 7. Strah. (En dan ozhi fo vid'le . . .);
 8. Smert. (Dolgoft shivlenja . . .)
- V Illyr. Bl. (1833): 9. Apel podobo na ogled poftavi . . .

Drugih Prešernovih sonetov nimamo izpred l. 1832. Res je sicer, da je zadnji (9.) sonet o Apelu-Prešernu-umetniku izšel šele 27. VII. 1833 v „Literarische Scherze“ (Illyr. Bl. Nr. 30); a sonet je že iz l. 1831! Tega leta je že stal v rokopisih Zhbelize III., ki o nji Čop Šafařiku piše že 13. januarja 1832: „. . . Krajnřka Zhbeliza, von der das 3te Bdchen schon vor längerer Zeit der Censur vorgelegt, aber noch nicht erledigt worden ist.“ (Zborn. I. 120). Prešeren sam piše 14. III. 1833 o tem Čelakowskemu: „De naf Kopitar morebiti fhe bolj, ko saflushimo sanizhuje, vemo is njegovih pifem Zhopu pifanih. V rokopifmih (Handschrift) sadnje buzhelize je sa tega voljo nalledijozhi řonet ital, v' katerimu fim ga hotel' Plinijove pravljize od zhevlarja, kateri per naf vfelej tudi kopitarstvo ofkerbljuje, řpomniti: Apél podobo na ogled (Schau) poftavi . . . (Sledi ves ta sonet.) . . . Ker pa moshovu ni dano fhah (fhala — Scherz) zhiřlati, (Zhop mu je řonet pošlal), fim ga nasaj usel, de ne bo mogel vfih „řlovanov patriarh“ (tako imenovan od Shafařika) toshiti: „nemo propheta in patria“. (Zborn. M. Sl. VI. 179, 180.) Že leta 1832 imamo v celovřkih pismih Prešernovih prepír in spor s Čopom radi tega soneta. Najprej v tistem preklasične soli polnem pismu z dne 13. febr. 1832: „Aus Rücksicht für Deine und des Kafteliz Wäscherin will ich den Sonitus de formulario cum ceteris fahren lassen; denn wer weiß, was euch passieren könnte, zhe bi vfoki gromovnik fhtuvo napél . . . Meine Absicht war, ihm ein Biřchen auf die Zehen zu treten, um ihn auf mich wieder aufmerksam zu machen.“ (Lj. Zv. 1888. 570). In potem 7. marca 1832: „Sollte ich Dir in meinem letzten Schreiben zu wehe gethan haben, so halte es dem Umstande zu Gutem, daß ich auf den Sonitus in Koss (! recte: Kop. Op. pis.) sehr viel Mühe verwendet habe, und solchen gleich einer geliebten Brisėis nicht ohne in tobende Worte auszubrechen fahren lassen konnte.“ (Lj. Zv. 1888. 572). Iz tega sledi, da je „Sonitus in Kopitar“ tudi izpred celovřke, iz prve ljubljanske dobe. Kaj pa neki misli Prešeren z onim „cum ceteris“? Kaj je še imel l. 1832 v III. Zhbelize rokopisu, kar mu je tudi řtjal Čop? Vemo sicer, da „Dohtarja“ (Lj. Zv. 1888. 691). A pa li samo tega ali še kaj drugega, kar bi utegnilo biti tu Prešernu v mislih ob

tej množini: „cum ceteris“? Pač nekateri izmed „Šerfhenov“! —

V imenovanih devetero sonetih pa imamo naslednje rime:

- 1.) in 3.) a b b a | a b b a | c d e | c d e
 2.) in 9.) a b b a | a b b a | c d d | c e e
 4.) a b b a | a b b a | c c d | d e e.
 5.) 6.) in 8.) a b b a | a b b a | c c d | e e d
 7.) a b b a | a b b a | c d e | e d c

Iz tega sledi, da nima do tu Prešeren ni enega soneta z resničnim „tercinskim stavkom“. Ne enega ne! Kar srečamo l. 1833 v Zhbelizi IV. za „Glofo“ šestero sonetov, ki jim je dal poet l. 1846 v rokopisu Poezij naslov „Soneti nesreče“, a mej njimi nobenega ne, ki bi ne imel v svojem tercinskem delu pravih, resničnih dveh tercijn! Lahko tedaj sklepamo o njih na podlagi tega dejstva, da niso nastali še l. 1831 (pred celovško dobo), ampak prav l. 1832, **po** celovski dobi, tedaj istega leta kakor — Gazele. Naslednje leto je bilo tisto „leto — dvakrát devétsto tri in trideséto“, ki je uvodni sonet Venca imenuje; rojstno leto Venca! (Prim. Časop. za zgod. in narodop. 1906 str. 127, 204, 206.) In glej, tudi tu nobenega soneta več — brez čistega „tercinskega stavka“! In tako tudi poslej ne več ni enega samega ne! Od vseh 36 slovenskih sonetov, ki so nastali po letu 1831, **po** celovski dobi Prešernovi, ni nobenega, ki bi v njem našel le eno samo izjemo od tega pravila. Iz tega je razvideti — zavesten princip, trdno načelo, ki se ga je poet poslej hotoma in vedoma držal, ker je spoznal to zahtevo čistih tercijn v drugem delu soneta za opravičeno in soneta arhitektonski logiki edino dosledno! Dà, videli smo, da je poet za Poezije predrugačil enemu sonetu, ki je nastal v tisti prvi dobi (l. 1830, ko je Prešernu „že trideseto leto predla Parka“!), ves drugi tercinski njega del: to je sonet „Kupido“. In glej, poet mu prekuje tisti prej bolj svobodno rimani sklep dosledno po tem principu, ter ga prestvari v pristen „tercinski stavek“: *c d c | d c d*. Če prištejemo še ta sonet, tedaj jih imamo 36 + 1 slovenskih po tej strogi arhitektonski logiki zgrajenih, a le 9 prvih, najprvih njegovih devet imamo v prostejši obliki.

Od nemških sonetov Prešernovih ni nastal ni eden pred celovško dobo; prvi je izšel v 24. št. Illyr. Bl. (Samstag 15. Juni) 1833: „Sängers Klage“ (Obschon die Lieder aus dem Vaterlande Verbannt den Liebling römischer Kamönen). In častivce Prešernove poezije je to nekako presenetilo, češ, da Prešeren poje — po nemško; sicer je ta sonet pravzaprav nekako opravičilo, da se

oglasil poet v — tujem mu jeziku, sklicujoče se na slavni vzgled, na Ovida:

Vergebt, daß ich ihm folgend unternommen
In Worte meinen innern Gram zu fassen,
Die ich von meiner Mutter nicht vernommen.

Vendar piše mladi Jan. Čop bratu iz Milana (30. VI. 1833): „Auch las ich die zwei Sonette des bekehrten Preschern. Indessen will ich hoffen, daß es ihm mit seiner Bekehrung nicht Ernst. Das Krainische klingt aus seinem Munde, nach meiner Meinung, viel angenehmer.“ (Preš. alb. 1900, str. 761). A Prešeren je že vedel, kaj dela!

Nam pa ta sonet kaže, da je tudi v njem tisti l. 1832 spoznani in vsprejeti princip arhitektonski: drugi del je „tercinski stavek“. Tedaj ista doslednost. Pričakovali bi, da jo imamo torej v vseh nemških nadaljnjih sonetih. In fakt je, da jo tudi res imamo, le — v dveh ne. In ta dva sta drugi in tretji v tistem trosonetnem ciklu: „Sängers Klage“! Odkod ta izjema? Že sem drugje (Časop. za zgod. in narodop. 1906 str. 132, 133) govoril o tem, da je ta trojica sonetov nastala v dobi burnega abecednega prepira — proti Kopitarju. Dne 8. V. 1833 se namreč spre dunajski cenzor z ljubljanskim, s Čopom; tistega dne odpošlje Kopitar Čopu pismo, ki ga v njem imenuje na podlagi tiste Čopove prve razprave o črkah (Illyr. Bl. 27. IV. 1833) svojega „sovražnika“; hkrati mu očita že nepopolno cenzuro Zhbelize IV., zaradi česar ga je Kopitar hotel ljubljanski vladi naslikati kot moralo in katolicizem prezirajočega človeka, kar vemo iz Čopovega pisma z dne 12. V. 1833: „Also danken soll ich Ihnen dafür, daß Sie mich auf diese Art compromittieren, und mich als einen, den Katholicismus und die Sittlichkeit nicht beachtenden Menschen erscheinen lassen?“ (Zbornik V. 102). Kar prinese 1. VI. 1833 Illyr. Bl. odgovor združenih Metelkovcev na prvo razpravo Čopovo (Nr. 22). Dne 15. VI. sledi odgovor Čopov (Illyr. Bl. Nro. 23). In tu zdaj poseže Prešeren vmes: 15. VI., tedaj istega dne, ko je izšla Čopova druga razprava kot priloga k št. 23., prinese št. 24. (Illyr. Bl.) tisti prvi nemški sonet Prešernov z naslovom „Sängers Klage“. In zdaj slede dogodki tako-le:

17. VI. 1833, tedaj dva dni po onem prvem sonetu, piše Čop Kopitarju pismo, a v njem o Zhbelizi IV. ter o nje Kopitarjevi cenzuri:

„Die vierte Zhbeliza ist Hrn. Kafteliz noch nicht zurückgekommen, doch habe ich Gelegenheit gehabt, Ihre Randglossen zu lesen, die wirklich **merkwürdig** sind. . .“ (Zbornik V. 105).

Če Čop 17., VI. 1833 Kopitarju piše že pismo o njegovi cenzuri Zhbel. IV., sodim, da niso tega dne šele poznali dunajske obsodbe v Čopovem krogu, ampak najbrže že nekaj dni

prej, zakar bi mi bilo priča tudi ono Čopovo pismo z dne 12. maja 1833! Vsaj slutili so jo že dolgo prej, od onega pisma Kopitarjevega z dne 8. V. 1833. Zato je pričel Prešeren peti nemške sonete, da se njih glas bolj na široko razlegne kakor če bi bili slovenski! Nastal je prvi sonet gotovoda že maja 1833; zato je arhitektonski tako dosleden in popoln. Kar izide ta sonet 15. VI., dva dni, samo dva dni pred tistim Čopovim pismom z dne 17. VI. 1833! In jaz sodim, da je objavil Prešern tu ta prvi sonet kot nekak uvod boju že potem, kot je Čop videl Zhbel IV. in Kopitarjeve opazke v nji ter o njih povedal svojemu krogu. Bil je čas boja proti cenzorju tu! In trezni, sicer tako mirni Čop ga Prešernu ni več branil. Razsrdilo je Čopa, kar je on videl, kar se pa nam ni ohranilo! Čitaj le tisto pismo z dne 17. VI. 1833, in videl boš, kako je v Čopu kipelo! Kaj šele v živem, gibkem Prešernu!

22. VI. 1833 prinese, tedaj koj v naslednji številki svoji (Nr. 25), Illyr. Bl. drugi nemški sonet Prešernov: „Sängers Klage. (Zweites Sonett.): Wohl ihm, dem fremd geblieben das Erkennen. . .“ Sonet je še dokaj miren, ter bolj osebno-Prešernov kakor pa osebni proti Kopitarju. Kar sledi tretji sonet tega cikla, in kak! Če ne mej prvim in drugim sonetom, oz. mej tistim Čopovim pismom Kopitarju z dne 17. VI. in drugim sonetom z dne 22. VI. 1833, dobiti so morali pa mej drugim sonetom in tretjim, tedaj mej 22. in 28. junijem iz cenzure na dom Zhbelizo IV. in v nji Kopitarjeve glose. Dne 29. VI., sodim, da bi bil namreč moral iziti tretji sonet; toda — ni. Objavil nam ga je prvič Bleiweis l. 1875 iz literarne zapuščine Prešernove (Let. M. Sl. 1875 str. 155). Ali ga ni urednik pripustil? Ali ga je celó Čop morda zabranil? Toda, kaj pa, če imamo v Kastelčevi zapuščini dva prepisa ravno tega soneta, in sicer, kakor sodi Pintar, enega lastnoročno Prešernovega, in drugega (značilno!) lastnoročno — Čopovega! Ali so širilj stvar v prepisih, pri čemer je pomagal in sodeloval celó — Čop sam?

Bil je pa to sonet, kakršnega nima sicer Prešeren drugič, in kakršnega ne izlepa dodanes vsa naša literatura; trd osebni napad, poln divje, brezobzirne ogorčenosti, poln sicer duhovitosti, a poln tudi naravnost zlobnega gneva. Ves prvi del so sama jadra namigavanja na Kopitarjevo osebo: „Zwerg“ na njegovo majhno postavo, „arges Sinnen“ — na plemeniti motiv njegovega dela za Zhbel IV., „ungestalt“ na njegovo baje ne lepo nvanjost, „rothbehaart“ na rusu (že v pregovoru proslulo) njegovo glavo, ker je bil Kopitar rusec; „Unhold“ — lepa psovka na njegov značaj; „gierig Geld zusammenscharten,“ ker pravijo, da je bil Kopitar baje vražje skop in na cvenk ponagnjen; „wie sie auch schöne Mädchen wollten minnen“ oponaša možu njegovo „ledig-stanú moralnost,“

možu, ki je ravno njim, Prešernu in Čopu, očital to točko ter izkoristil to tiste čase še bolj ko danes prenevarno, a jako pripravno orožje, če hočeš koga pokopati in ubiti! — Drugi del pa ga **psuje** naravnost; „schnöd“ je res lep privzdevek; „der Wicht“ — še lepši! In „Barthel-mä“ je taka pretvara imena „Bartholomäus“, krstnega imena Kopitarjevega, da jasno omeni njegove — brade! Nočem grditi tu Kopitarja, a hočem, da umemo Prešerna in njegov sonet ter njega mefistofelski zlobno duhovitost, kakršne ne najdemo sicer več v Prešernovi satiri, niti ne v lepih, jako sorodnih „Literärische Scherze,“ dasi mu tam očita nekaj enakega ko tu z „lepimi deklicami“: ingenium suile. Iz mnogih korektur pa, ki jih imata prepisa v Kastelčevi zapuščini, spoznamo, kako so zopet in zopet pre-narejali, da bi le kar se da spravili Kopitarjevih lepih strani v ta sonet! In to si je upal Prešeren v dobi — Pavškove ljubljanske cenzure! No, plačeval je te in take stvari kesnej bridko, reva.¹⁾

¹⁾ Tu se nam razjasni razlog, zakaj se je Prešeren lotil zlagati nemške sonete. V prvem, uvodnem sonetu te Pevčeve tožbe („Sängers Klage“) pravi poet, da hoče v te sonete zajeti svoj dušni gnev: „meinen innern Gram zu fassen.“ Rekel sem tudi že, da je hotel Prešeren, naj bi slišali njegov glas bolj daleč na široko kakor bi ga v slovenski besedi. A glavni motiv se mi pa zdi ozir na nemški gubernij. Dne 29. IV. 1833 piše namreč sam, da ume slovenski pri guberniju en sam svetovavec! In to da je bil glavni vzrok, da so poslali Zhbelizu IV. na Dunaj Kopitarju v cenzuro: umeli je niso sami ter niso mogli sami presoditi Pavškovih šikan! Sam škof da je šel zaradi Zhbelize IV. na Pavškovo prigovarjanje h guvernerju, „der bei dem Umstände, daß beim ganzen Gubernium ein einziger Gubernialrath krainisch kann, den Antrag machte, das corpus delicti . . . nach Wien vorzulegen.“ (Lj. Zv. 1882. 51. Pismo Čelakowskemu). Prešeren se je tu pripravil na boj proti Kopitarju, ki se je iz gole osebne prizadetosti postavil nakrat za hrbet Pavšku. Zato se je Prešeren odločil za jezik, za „besedo, ki je od svoje matere ni slišal“; hotel je, da bi razumeli, kar poje, tisti osodni, odločujoči gospodje sami ter si ne naročali pojasnil šele z Dunaja pri možu, ki se je hotel z njim poet — biti! Imel je za to le eno sredstvo: da poje v besedi, ki jo govore „in der Regel hier zu Lande die Herrinnen und Herrn, die befehlen,“ kakor pravi sam! Piše pa Čop, sicer resda šele 22. II. 1834 Šafařiku, a prav o tej dobi tiste Kopitarjeve cenzure, glede takratne sapice v ljubljanskem guberniju tako-le: „sein (Kopitar's namreč) ungläubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben (Zhbelize namreč) hat hier beym Gubernium selbst Indignation erregt, und wir haben nicht ermangelt,“ — izkoristiti ta vetrič. Vleklo je tedaj celó pri vladi proti Kopitarju! In to je hotel tudi Prešeren skoraj da izkoristiti ter si upal oni — sonetek. A ni se mu posrečilo. Ali so se morda moške Čopovega kroga bali sami, da si pokvarijo to slučajno milost tujčeve? Pa so li morda rajši sami odjenjali? No, omogoči nam pa ravno ta slučajna pozicija pri vladi, da umemo, kako se je posrečilo spraviti v javnost tiste dni „Literärische Scherze,“ ki so tudi — vsi nemški! Jasno nam pa tudi priča vse to, kako so se borili prednamci, ki so bili res naši, za to trohico kulture, ki so jo in da so jo priborili nam, narodu svojemu! Čast jim in spoštovanje njih spominu, a ne tako, kakršno jim daje spis „Prešeren in Slovanstvo!“

Dne 29. VI. 1833 ni tedaj sledil ta (tretji) sonet proti Kopitarju — za prvima dvema. Pač pa je prinesla tista 26. številka lista „Illyr. Bl.“ nov, tudi trosonetni, nemški ciklus „Romeo und Julia“:

- I. Verona. „Steh', Wand'rer, still . . .“
 II. Julias Wohnung. „Seht ihr das Haus . . .“
 III. Julias Sarg. „Ist euch vergönnt . . .“

In s tem smo zopet pri svoji točki: naštete imamo s tem zdaj vse nemške sonete, ki so izjeme onega od l. 1832 nadalje doslednega principa o „tercinskem stavku“ v drugem sonetnem delu. Oglejmo si najprej zadnje tri! Njihovo lice je tako-le:

1. in 3. a b b a | a b b a || c d e | c d e
 2. a b b a | a b b a || c d e | e d c.

Izšli so ti trije soneti brez vsakega podpisa. A po Marnu (Jezič. XVIII. 1880, str. 45) jih pripisujejo Prešernu. Marn svoje trditve žal tam ni utemeljil; v Prešernovih rokopisih pa ne najdemo nikoli nikjer teh sonetov, niti ne kake druge notice kje, da so njegovi. Izšli pa so šele l. 1833, tedaj po tistem l. 1832, ko je vsprejel poet ono teorijo o „tercinskem stavku.“ Povsemtemtakem bi morali ti soneti biti že iz l. 1831. Tistega leta je Prešeren sicer resda mislil že na Julijo ter ji spesnil že „Prvo ljubézen“ in „Dohtarja“. In le z ozirom na to ime bi imeli ti soneti neki pomen in stik s Prešernom: opozoriti bi hotel Prešeren z njimi Julijo na nekoga, ki poje — o Juliji. Potemtakem bi bil Prešeren že l. 1831 pesnil v nemški besedi. A če mu je bilo kaj na tem, da bi opozoril Julijo na pevca — o Juliji, zakaj jih ni takrat objavil koj. Zakaj šele zdaj? Več ko slučaj bi pa bilo, da bi ravno v tisto 26. številko, ki naj bi prinesla tisti tretji sonet iz „Sängers Klage,“ kdo drugi vtaknil ravno ta ciklus z Julijinim imenom! Zdi se, ko da bi bilo tu nekaj mej urednikom in Prešernom, češ, če že onega nočeš, pa objavi mi vsaj to! In vendar dvojbim tu ob teh sonetih do danes, da so Prešernovi: jezik in oblika bi bili lahko njegovi, a vsebina se mi ne zdi nič po njegovem duhu. In najbrže bo ostalo to vprašanje odprto za vselej, če nam ne pomore kak srečen slučaj. Ne morem se otresti misli, da je resnično oni prvi sonet proti Kopitarju sploh prvi nemški Prešernov. Ta točka je in ostane še vedno — trda kost. —

Ostalih še dveh nemških izjem oblika je naslednja:

Zweites Sonett: a b b a | a b b a || c c c | d d d

Drittes Sonett: a b b a | a b b a || c d' c | c d' d'.

Zaznamoval sem z apostrofofom: d', da imajo dotične končnice m o š k o rimo; to je edini slučaj te vrste v Prešernovih

sonetih. Pripomniti pa treba, kar je značilno, da je prva dva soneta iz „Sängers Klage“ Prešeren l. 1846 vsprejel v prvi (cenzurni) rokopis Poezij, v „Namčič“, in sicer prvega za uvod temu delu, drugega za sklep; tega tretjega soneta pa — ne! Morda ravno radi te izjeme v obliki; morda pa tudi radi vsebine ne; morda pa da ne — radi obojega! Kopitarja samega takra že ni bilo več († 26. VIII. 1844).

V obliki teh dveh sonetov iz l. 1833 pa vidim dve razliki, ki pomenita v primeri z onimi v „Romeo und Julia“ vendar neki napredek, neko doslednost v smislu arhitektonske logike sonetne. Če stoji v soneta drugem delu pravi, čisti „tercinski stavek“ (*c d c, d c d*), imamo v njem le — dve različni rimi: *c, d*. In to je zopet tudi v rimah neka arhitektonska enakost obeh delov soneta. Tudi prvi kvartetni del ima namreč samo dve različni rimi: *a (b b) a, a (b b) a*. Potemtakem ima sonet dva dela, a v vsakem le po dvojje različnih rim; ves pa le štiri različne: *a, b; c, d*; tedaj toliko, kolikor verzov v prvi strofi, in kolikor ima ves sonet strof. In glej, nobeden izmed onih sonetov izpred leta 1832 ne pozna še te enakosti glede števila rim v obeh delih; prvi del ima dosledno in trdno vedno le po dve: *a, b*; drugi pa dosledno po tri: *c, d, e*. Tako tudi soneti „Romeo und Julia“, a ne pa več ona dva iz „Sängers Klage.“ Dasi je v njih ideja onega arhitektonskega obklepa neke razlikujoče se sredine izginila, ostala je vendar ta enakost glede števila rim. „Zweites Sonett“ šteje: *a, b; c, d*. In Drittes Sonett istotako: *a, b; c, d!*

Od ostalih 14 nemških, originalnih sonetov pa ni nobenega več, ki bi pomenil izjemo z ozirom na „tercinski stavek“ v drugem delu; sicer se ločita še „Das Concert“ in „die Resignation“, a ta ne štejeta tu: prvi je prevod poljskega soneta Korytkovega, drugi pa Mickiewiczvega.

Povsemtemtakem velja tedaj o Prešernu, da se je po l. 1831, od l. 1832 nadalje, strogo pokoril najstrožji arhitektonski logiki soneta. Mej vsemi slovenskimi nimamo od tistega leta ne ene same izjeme, mej vsemi nam ohranjenimi in znanimi sedemintridesetimi ne, mej šestnajsterimi nemškimi le — dve. Ti dve pa sta nam sedaj, ko poznamo razmere, ki so ju rodile, umljivi: nastala sta soneta iz hipne bojne situacije, ki je zahtevala hitrih streliv! Nič tedaj ne omajata ti dve izjemi one načelne doslednosti Prešernove teorije o arhitektoniki sonetni. In po mojem čutu treba ravno tej doslednosti pripisati dosti tiste lepote, dosti tistega čudovitega učinkovanja Prešernovih sonetov, in seve, tudi oni posebni metriki v njegovih enajstercih, ki je ni naglasil še nihče! Komu se nam je zahvaliti, da je Prešeren izprevidel to arhitektonsko posebnost soneta še o tako pravem času? Pač — Čopovi učenosti in šoli!

Pred l. 1830 nimamo nobenega soneta Prešernovega. Ali je imel katerega iz dni pred svojo ljubljansko dobo, v tistem l. 1831 sežganem snopiču, ne vemo. Vendar imamo izza tiste dobe eno pesmico, ki nje arhitektonika jako opominja one v sonetu; „Dekelzam“, ki je izšla že 12. l. 1827 (Illyr. Bl.).

Deli se na dva očitna dela; I. del: prve tri strofe, II. del: zadnji dve strofi. Ima tedaj en večji del, in en manjši del. In prvi, večji del polnijo — same primere, tri primere, ki v podobi izrekajo to, kar drugi, manjši del potem z jasno besedo.

Če omenim še, da se v soneta prvem delu samem tista ideja arhitektonskega obklepanja ponovi še dvakrat, in sicer tako, da tisti dve strofi sami družijo in tesni ta ideja zopet v eno celoto, potem sem izčrpal vso arhitektonsko logiko te forme. Lice prvih dveh kvartet je namreč to:

a | b — b | a — a | b — b | a.

Tista dva dela: *b, b; b, b*, obklepata mej sabo zopet eno dvojico rim: **a, a**; ves ta notranji del: obklepano dvojico: **a, a**, in obklepajoči jo dvojici: *b, b; b, b*, — objame na obeh krajih dvoje rim, ki ju njuna enakost družijo in spaja, dvoje rim, ki sta zopet enaki najbolj nasrednji, objeti sredini: **a — a!**

b) Iz oblike soneta samega pa je organsko vznikla in se razrastla — nova, višje vrste celota z novo, svojo, a v arhitektoniki svoje kali, v oni soneta samega utemeljeno, trdno in stalno arhitektoniko: „Sonetni venec“.

Sonetni venec zahteva tedaj najpoprej sonet, ki bodi v njem nekaka dispozicija vsebini nameravane nove umetnine. Misli vsega Venca leže naj že kakor v svojem semenu v tem sonetu. Sam zase pa mora ta spajati te misli v eno glavno misel, da se dá čitati ta sonet kakor vsak drugi. Ta zahteva je jako globoke važnosti: podlaga je vsebine tega soneta enotnost potem že sama posebi enotnosti glavne ideje vsega Venca. Zato pravimo temu sonetu, temu embriju vse umetnine, „Magistrale“; sonetvoditelj-učitelj!

Arhitektonska ideja pa, ki določa način, kako vzrasti iz te kali nova organska celota, je ta-le: Iz vsakega verza tega soneta razrasti se mora nova pesem enake vrste, kakršne je ona, katere del je dotični verz: tedaj iz vsakega verza po en, nov sonet. Kakor vsak sonet, ima tudi „Magistrale“ štirinajst verzov; zato šteje Sonetni venec sam — štirinajst sonetov. Za sklep pa bodi nazadnje oni izvor vseh teh štirinajstero, ona njih „domačija“, sonet, ki je njega vsebina — dispozicija misli vsega Venca, sonet „Magistrale“, kot Venca petnajsti. Tako tedaj ni tisto število kar iz zraka zajeto, ampak v soneta bistvu določeno!

Vsaki posamni sonet pa kaži tudi jasno ter nôsi na čelu svojem, odkod je doma, kje ima svojo — „domačijo“! Zato imej prvi sonet za svoj prvi verz — prvega iz soneta „Magistrale“; saj je tu, v tem prvem verzu njega izvir. A vsaki sonet pa se tudi vrni zopet k svojemu izvoru, k sonetu „Magistrale“; zato imej za svoj zadnji štirinajsti verz zopet tudi en verz iz njega, in sicer tistega, ki sledi prvi za onim, iz katerega se je porodil sam: in tako ima prvi sonet n. pr. za svoj sklep prvi verz za prvim, t. j. drugega iz soneta „Magistrale“; tedaj tistega, iz katerega vstani drugi sonet Venca. Ta drugi sonet pa mora po prvem pravilu nositi ta drugi verz iz „Magistrala“ na čelu kot svojega prvega; tako nastopi kot naravna posledica v Vencu dejstvo, da se pričinja vsak naslednji sonet s tistim verzom, ki s sklepa neposredno poprejš njega. In tako gredó vsi soneti Venca iz enega verza Magistralovega po vrsti v drugega, neposredno za njim sledečega, ki se iz njega razvij naslednji novi sonet! Za zadnji verz 14. soneta stoji zopet prvi iz Magistrala, tisti torej, s katerim se prične naslednji 15. sonet, t. j. Magistrale sam.

In naš Prešeren se je te arhitektonske ideje Venca zavedal bistro in jo poznal jasno. Izrekel je to svojo zavest za uvod Vencu v prvem delu prvega soneta in sicer v prvem natisku Sonetnega venca tako-le:

Pev'z nôve ti zvetlize v ven'z povije:
 Petnájt fonetov táziga vesila,
 De vfi sazhétki drúgiga shtevila
 Verfté fe 's sadniga vfiš domazhije.
 Ko v venzu rósha rosh'ze fe ovije,
 Takó kjer jenja prednja pešem mila,
 Prihódnja fe bó tamkej spét sbudila. —

V drugem natisku l. 1847 v „Poezijah“ (str. 183) pa:

Poet tvoj nôv Slovencem vénec vije,
 'Z petnajst sonétov ti takó ga spléta,
 De „Magistrale“, pésem trikrat péta,
 Vsih drúgih skúpej véže harmonije.
 Iz njéga zvirá, vanjga se spét zlije,
 Po vérsti pésem vsáciga sonéta;
 Prihódnja v prednje kóncu je začéta. —

Navidezno sta si obe definiciji do trohice enaki; zdi se, ko da ju loči le popolnejša oblika izraza. A ni tako. Različni sta si globoko po globokosti in jasnosti spoznanja o bistvu tiste arhitektonske ideje sonetnega Venca.

Najprej naglaša poet, da „vije — venec.“ To ime umetnine sámo („Venec“) ima tudi prvič že v prvem verzu. A drugič pridodá verzu že neko novo vsebino: historično dejstvo pribije, da vshtarja in podaja tu slovenskemu narodu on umetnino, kakršne do njegovih dni Slovencem še ni dal nihče;

nimajo še kaj takega v svoji zgodovini, on je prvi, ki poizkuša te vrste ustvaritev v njihovi umetnosti, v njih jeziku: „nov Slovencev venec“. Te misli še ni v prvem natisu.

„Venec“ ta bo štel petnajst sonetov.

Teh petnajst sonetov pa veže neka vez ali „vezilo“, kakor pravi poet. To „vezilo“ pa je „tako“ in to, da: „vsi začetki“ sonetov, ki so „drugega števila“ kakor „zadnji“ sonet, ki tedaj nimajo števila: „petnajst“, izhajajo („verste se“) iz tega zadnjega, — ostalih sonetov vseh „domačije“.

Poet tedaj že tu naglasi kot izvir vseh ostalih štirinajst sonetov — zadnji sonet. Res da. A kako daleč, nekako v ozadju, stoji to v prvem natisu; prvi naglas leži na „začetkih“ sonetov; ti „začetki“ da so zajeti iz zadnjega soneta. In le z eno besedo poudari, da je ta „vseh domačija“. V drugem natisu pa stopi pod glavni akcent ravno to dejstvo. Naglašeno, odkrito ime tistega zadnjega soneta, „Magistrale“ prevladuje vse drugo v prvi kvarteti. To je prvo.

Pa še več. V drugi kvarteti izreče poet prvič le dejstvo še, da se bo vzbudila tam, „kjer jenja prednja pesem“, tudi prihodnja. Ali misli tu vsakokratni zadnji verz sprednjega soneta? Ali misli tu tisti verz v „Magistrale“, ki se iz njega rodi vsak nastopni sonet? Kako je vse to v Poezijah že drugače! Ravno toliko verzov tu ko prvič; ni besedice več ne obsega definicija v drugem natisu. A koliko dejstev je več o arhitektoniki Venca vanjo zajetih. z) Prvič, da je sonet „Magistrale“ pevan v Vencu trikrat; to ima z ozirom na Prešernov Venec poseben pomen: „Magistrale“ nosi akrostih z Julijinim imenom; če je tedaj ta sonet v Vencu trikrat pevan, stoji tedaj v njem tudi akrostih trikrat, imenovano je tedaj trikrat v Vencu njeno ime; prvič v akrostihu soneta „Magistrale“, drugič v inicijalkah prvih verzov, in tretjič v inicijalkah zadnjih verzov Venčevih sonetov. b) Drugič, da izvira vsaki sonet iz „Magistrala“ in se „po vrsti“ zopet vrne vanj. γ) Tretjič, da ima vsakokratni prihodnji sonet v vsakokratno neposredno sprednjega „koncu“ tudi že svoj začetek. Vse to je novo, in za vse to je vsebina večja v drugem ko v prvem natisu; to pa ima svoj vir v globlji bistrosti spoznanja arhitektonskih kakovosti Venčevih.

Eno pa je glavno, da je namreč poet že prvič naglasil, tedaj spoznal in poznal tisti sklepni sonet „Magistrale“ kot embrio, kot kal, kot izvor vse arhitektonike Venčeve, poznal tedaj bistro nje temeljno idejo. Gotovoda je o času Prešernovem bil Venec — že šablona ter stara tradicija. Prešeren ni sam iznašel te arhitektonike, ni sam iz sebe spočel te ideje, on kot prvi! Prevzel je to arhitektoniko kot šablono najbrže iz laške umetnosti, ne vemo pa, če ne morda po posredstvu

nemške romantike, in sicer preko šole Schlegeljeve. Sam se nisem mogel do danes dokopati tu do jasnega; no, pustimo to prihodnosti in pa drugim, novim, mlajšim, pomožnim močem. Toda, — naj je Prešeren resda prevzel si staro tradicijo, vidi se pa, da je ni prevzel kar kot golo šablono, ampak da si je te arhitektonske oblike temeljno formalno in formujočo i de jo jasno razbistril, jo jasno spoznal in vedro proniknil do zadnje niti in do poslednje zakonitosti; zato je poznal in zamogel premeriti vso logiko in vse iz nje izvirajoče zahteve te arhitektonike ter vstvarjati tedaj jasno in realizirati problem točno, kakor da si je izmislil to kompozicijo sam! Zato ni nikjer nikakega sledu tistim znakom nestrokovnjaškega umetnika-manirista v njegovem Vencu, nikjer nejasne zabrisanosti, vse do najmanjše poteze vedro ko kristal, polno tiste kristalne, belemu dnevu tako podobne bistrosti, ki je tisti značilni znak vedro se zavedajočega, arhitektonske ideje in zakonitosti jasno spoznavšega, tvarino obvladujočega duha v umetnosti. Odtod tudi vse tako toplo v tej arhitektoniki ko živo življenje samo! Ne mogel bi pa kaj takega trditi človek o vseh Sonetnih vencih naših, ki jih premore nekaj naše slovstvo; in ne mogel tega ni o Vencih, ki so jim sicer očetje njihovi — mojstri oblike! Imeli smo pač samó enega Prešerna, in imeli samo enkrat — Čopovo šolo, ki jo je pa Bog dal in poslal slučajno in po sreči ravno temu edinemu Prešernu našemu! Žal, da ne enake kakemu — Gregorčiču!

A tu se posloviva od soneta ter prestópiva k oni drugi menovani formi, k — „ottavi rimi“ ali „stanci“!

2. Spomniti se nam je tu še enkrat, kaj smo imenovali „tercinski stavek“. Tisto skupino tercín, ki jo zaobseže in še dosega arhitektonsko-formalni vpliv ene, v prvi tercini stoječe „samke“, preden se izteče ves. Zgodi se to pa v koncu vsakokratno naslednje tercine, v zadnjega nje verza rimi, takozvani: „terzi“. Šteje tedaj „stavek“ po dvoje, organski druga k drugi spadajočih tercín!

Tak „tercinski stavek“ ima po svoji arhitektonski kakovosti seveda v svoji drugi tercini zopet svojo samko, ki zahteva novo nadaljno tercino. Vemo pa že, da ima pesnik en način na razpolago, da tak v sebi samem že kot organska celota označeni „tercinski stavek“ tudi res formalno v samem sebi zaključi in dokonča: samko druge tercine pridruži pesnik kot „terzo rimo“ k onima dvema, tretjega stika še pogrešajočima rimama. Na tak način zadosti poet oni drugi glavni zahtevi tercine, zahtevi o treh rimah! „Tercinski stavek“ pa doseže s tem svojo najvišo popolnost, ker ga ta način dvigne do popolne samostojnosti in v njem samem zaključene arhitektonske celote. Izberiva si konkreten primer še enkrat:

Ne bóm več tēbe pil, solz grēnka kúpa!
 Poglédí, mislí in željé goréčé!
 Vam próstost dám, ker zdrávja nimam úpa:
 Hodíte kámor védno sljá vas vléče,
 Vpijánite od sládkiga se strúpa,
 Kí mi razdjál sercé bo hrepenéče.

(Poezije, 156).

Oglej si obe „samki“ tu, a vsako zase! Podčrtal sem ju nalašč. Kje ima prva („goréče“) svoji družici? V naslednji drugi tercini; tedaj docela po navadi in pravilu — **za** sabo, kaj ne! A kje ima pa samka druge tercine („strúpa“) svojo drugo in tretjo rimo? Ne kakor prva: **za** sabo, ampak že — **pred** sabo! A ima ju pa vendarle v celoti enega „stavka“ tudi druga samka.

„Samka“ druge tercine je tedaj tu prav tako sklep svojih dveh, le da že spredaj stoječih družic, kakor je „samka“ prve tercine v iršele sledečih dveh družic svojih! V druge tercine samko se oni arhitektonski objem prve tercine steče, iz samke v prvi pa oni druge, šele sledeče tercine izvira. Če pa vzameš vsako samko zase, tedaj je druga **navzgor** isto, kar prve tercine samka **navzdol**: vir drugih dveh rim-sestric, virtiste figure arhitektonskega objema. Tako se čudovito križata dve sicer enaki si figuri arhitektonski: ko gre ena navzdol, gre druga navzgor, in to kar skozi njo, da jo vse preplete in prepreže kakor en ornament drugega. Tu j^a doobraženost in dovršenost „tercinskega stavka“ iz svojih principov dotirana — do zadnjih doslednosti! Ni pač čudno, da se je tedaj Prešeren v svojem čudovitem zmislu za arhitektonsko doslednost in bistrost tako zaljubil v to logiko nele soneta, ampak že tercinskega stavka samega na sebi. In če te učijo, da je Prešeren le posnemal Petrarka, govore ti le pol resnice. Prešeren je sam spoznal bistvo forme, in šel v strogosti pokornega uklanjanja njeni logiki — preko Petrarka.

In ko smo dobro spoznali arhitektonsko kakovost „tercinskega stavka“, vzemiva si še en vzgled:

Mož in oblákov vójsko je obójno
 Končála tēmna nóč, kar svēta zárja
 Zlati z rumēn'mi žárki glávo trójno
 Snežnikov kránjskih sív'ga poglavárja,
 Bohínjsko jézero stóji pokójno,
 Sledú ni véč vunánjiga viharja; —

Kaj se ti odpre? Ni li to pravi pravcati, pristni „tercinski stavek“? Samke sem tudi tu podčrtal ko prej. Kaj ne, prav tako tu tak „stavek“ arhitektonski ko prej! A prejšnji primer je bil iz nekega soneta; odkod je ta? Poznaš ga, slavnoznan pričetek Prešernovega „Kersta“ (Poez. 174)! Prvih šest verzov — prve stance njegove! Dognali smo pa, da je tak „stavek“ ena v sebi zaključena, enotna celota; in tega ni pozábiti.

Vendar to še ni čela „stanca“ a pač pa nje prvi, v sebi samem celotni del. In kaj sledi nadalje?

Al sômov vôjska pod vodó ne mine
In drúgih róparjev v dnú globočine.

To je drugi, še ostali del. Vidi se, da neka celota zopet zase sicer, ločena od prve, in vsa drugačna ko tista! Neka dvoverzna strofa z ženskima rimama. Mej obema deloma pa ostra zarez, krepak odmor. Poet naš ga zaznamuje kar z dvema sredstvoma: z mogočnim odstavkom v mislih pred dvopičjem, in drugič z vsebinskim kontrastom, ki odloči drugi del od prvega in ki ga krepko, strmo izraža tudi oni na čelu te dvoverzne strofe stoječi: „Al“!

Toda, morda je to tu le en slučaj? Zato pa še en primer

„Prav práviš, da ne smém jez úpat' sréče,
Ki védno je in bó sovražna mēni:
Doségel óča zmáge ní slovéče,
Končál življénje v vojski je zgubljeni,
Odšlá je máti kómej spónam jéče,
Že dávnó jo pokriva grób z eléní,
Osréčit hóče me ljubézen sládka,
Al, kák sladkóst bilá je njéna krátka!“

„V dežéli koj trobénite glás zapóje,
Od Bogomíle dráge mēne lóči,
Junáško bili smo z Valjhúnám bóje,
Veséle zmáge dán nam ne napóči,
Pomoril mēč je vse továrše móje,
Beg je moj úp, gojzd je moj dóm pričjóči.
Nespámetna bilá bi z máno zvéza,
Ki me pregánja védno sréče jéza.“

(Kèrst, Poez. 1847. 189).

Prav ista dejstva, kaj ne! Najprej dosledno po en „tercinski stavek“ s krepko piko na koncu; ta sklep sem gori označil. Za tem odmorom pa tista dvovrstična kitica zase! Vsebina njena ne stoji sicer tu, ko prvič, naravnost v kontrastu s poprejšnjim, a vendar se odloči kot neka posledica, neka deducirana vsebinska misel iz prejšnjih misli.

In mej peterimi „Slovésa od mladosti“ so vsaj tri (če ne štiri) take: 1., (2.), 3., 5.; in mej peterimi „Pèrve ljubézni“ tri: 2., 4., 5.; mej „Kèrsta“ triinpetdeseterimi pa jih je odločno 23: 1., 5., 6., 7., 13., 18., 20., 21., 24., 25., 27., 31., 33., 34., 38., 39., 40., 41.; 45., 46., 47., 53. Tedaj mej 63 Prešernovimi jih je takih 29 do 30 najmanj. Če druge niso, imel je Prešeren na dotičnih mestih že razloge, in sicer vsebinske razloge za to. Le raziskuj in sodi! —

Bistvo tercinskega stavka smo pa našli v dveh lastnostih: α) v „terzi rimi“, ki jo dobi prve tercine „samka“ v njega

koncu; β) v ideji arhitektonskega objema neke razlikujoče se sredine. Če stoji tak stavek sam zase, kakor n. pr. v sonetu, tedaj dobi še tretjo posebnost: sklep v samem sebi, na druge „samke“ mestu, kar ga izpopolni do idealnosti v eno zase samostojno, v sebi začeto in v sebi dovršeno skončano celoto; ni pa to, da bi moralo biti, kakor smo rekli, če hočemo dobiti „tercinski stavek“: ampak določa ga v prvi vrsti ona prva lastnost, ki leži v imenu tercine same: „terza rima“. Naj se mi oprusti, da sem to tu zopet ponovil!

— Kaj pomeni tedaj najprej oni sedmi verz, ki se pridruži v stanci temu stavku z neko popolnoma drugo, izven stavkove v sebi zaključene celote stoječo rimo? In kaj potem osmi, ki to isto rimo ponovi? Ali ta kakovost bistvo tercine razvija še nadalje, je li morda nadaljuje, ali kaj?

Poudaril sem že o tercini, kar mi je zdaj tu izkoristiti in na kar se mi je tu opreti, da je neka naravna posledica bistvene kakovosti te strofe sledeče dejstvo: ker tercina poraja ali vsaj zamore porajati iz sebe vsled one brez kraja se ponavljajoče, vedno odprte samke neskončno, prav povoljno dolgo vrsto sebi enakih sestic, vije in lije se enkrat započeti tok brez ovire ko gorski potok mej bregovi enajsterca organsko tja v odprti čas; a s tekom in časom raste in raste z nezadržno močjo, ki leži v tercini sami in nje ženski rimi, kolikor dalje toliko bolj, da naraste do reke, dà, da drvi nazadnje in dere ko Prešernov klasični hudournik v Uvodu:

Ko se neurnik o povódnji vlije
Iz hriba stèrmiga v doline pláne,
Z deréčimi valóvami ovije,
Kar se mu zóper stávi, se ne vgáne,
In ne počije préd, da jéz omága...

Vedno obide vsaj mene, ko me prinese tok tistih njegovih tercín do te slike, čustvo, ko da je tu poet naravnost hotel to posebnost tiste strofe, ki z njo tam oblikuje svoje misli, tercine namreč, prav tu na tistem mestu, kjer je tercina razvila in že dosegla vso svojo moč hudournu v tistem spevu, pravim, naravnost hotel s tem v besedah označiti in izreči! Vem sicer, da je hotel tu pristopnjevati do vrha kontrast deročega Uvoda k mirneje tekočemu „Kèrstu“, da začutiš oni premor, ki leži mej obema, tem bolj živo. Zato najprej mirno obsedanje gradú, potem vihar noči, a tretjič vihar krvavega boja smrtonosnega. A glej, ravno tu na vrhu te tretje stópinje, ko dogodki in tercinski narasli veletok najbolj viharijo, tu ona slika o hudourniku o povódnji! Ali ni, ko da deró tu tercine same z deročimi valovi ko s hriba strmega v — vsebinske in metrične doline koj nato sledečega „Kèrsta“? Ej, Prešeren, naš Prešeren, vam je bil idej bogato poln mojster!

In tu smo zdaj na mestu. Stance prvi, večji del je neovržno en „tercinski stavek“, in sicer take vrste, ki se sam v sebi skonča in že zapre v svoji drugi „samki“; zato nastane za njim že sam ob sebi — odmor. Komajda započeti tok tercinski ta sklep zaustavi! Ne izproži se tu iz druge samke novo nadaljevanje, ne več nov val, kakor sicer iz osamelke v tercini, kot njene srede! Ne; ravno narobe: zaseče se tu v tok krepak premor, ko da je meč zamahnil za zadnjim verzom tercinskega stavka in presekal izpod prstov tekočo — nit. Kakor da je val zadel ob jez . . .

In za tem odmorom sledi v stanci sedmi verz z docela novo rimo, ki se od poprejšnjih kot nekaj docela novega krepko odloči! Ko da je tok priletel ob nov jez . . . ko da se je jez tu povišal . . . A še ni dovolj to! Še enkrat isto! Za prvim sledi še en verz, osmi, z isto rimo, ki ubij zadnjo še preostalo moč tercinskega toka kot še višji, še močnejši jez od prvih dveh, in ki naj zastavi vsako nadaljnjo valovanje onkraj sebe!

In naslednja stanca? Ta šele začni spet v sami sebi nov izvirek, novo gibanje, nov tok. A v svojem koncu naj ga zopet zaustavi, da omagaj ves, da se polezi ves do zadnjega valčka — ob treh jezovih, v treh krepkih in krepkejših stopinjah!

To je tedaj arhitektonsko bistvo — stance. Potemtakem ima ta strofa dva, krepko se odlikujoča dela arhitektonska. Ideja nje je tedaj ta-le: V I. tercinskem delu stance započeti tok, ki sta ga dve tercini ravno dobro zastavili in razvili, zaustaviti v II. delu svojem ter pričeto valovanje zajeziti in umiriti do popolnega miru! To idejo realizira v stanci prvič že oni zaključek tercinskega stavka v samem sebi. To prvo stopinjo pa povzame in nadaljuje drugič kot krepkejša, druga stopinja preki sedmi verz s svojo novo rimo: trda zapornica, da kar vzkipi in zašumi ob nji valovanje; in tretjič povzame isto idejo kot tretja, najkrepkejša stopinja osmi verz, ki se pridruži složno z isto rimo k svojemu drugu, sedmemu verzu. To je ko zadnja skala, ki se zavalj valovom vprek, da se vsa njih moč onemogla, vsa ukročena, premagana upokoji, uplahne!¹⁾

Meni se zdi to prav ista arhitektonska ideja, ki je ustvarila — staroklasični distih: v heksametru navzgor, v pentametru navzdol. To idejo je v njem čutil in dobro izrazil Schiller že:

In des Hexameters Maß steigt auf des Springquells flüssige Säule,
Im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab.

¹⁾ Čital sem v Stritarju to sliko o hudourniku s temi besedami izraženo: „Gorski potok, ki se iz silne plohe rodi in naglo naraste, bobni kalán po skalah ter vali sè seboj kamenje in korenine in „v zeleno hiti.“ Tu pa se umiri in očisti s časom.“ (Zbr. sp. V. 36.). Dasi ne misli Stritar ob tej sliki ne na Prešernov hudournik, ne na tercino, ne na stanco, podam jo tu radi nje bistrosti izraza in lepote besedila ter v njej izraženegega kontrasta tistih dveh momentov, ki ju naglašam v stanci. —

Grkom (in za njimi Rimljanom) je bil heksameter stalna epska mera. Že sem naglasil tercino kot moderno realizacijo iste arhitektonske vsebine ter kot epsko mero laške renesanse, posebej Dantejevo.

Distih pa je bil elegična mera starim klasikom; in reči moramo, da je bila jako pripravna za vsebino žalostink. Dvignila se je, vzkipela, pa zopet poglela se, prenehala. In zopet se je krepko dvignila in zopet onemoglo pala. Kakor vzdih iz dna žive žalosti, ki si z njimi olajša človek bolno dušo, se mi zdijo te žalne staroklasične strofe. In moderna oblika tej arhitektonski vsebini je laška stanca. Zato se prav kakor distih prilaga elegični vsebini: kakor vzdih ti vzkipi iz globin, in kakor vzdih ti onemore, upade v nje koncu, vsa krepka moč započetka — sama vase . . . Narobe pa je prav distih prikladen tudi za izraz in oblikovanje krepke burne radosti, ki si daja duška v kratkih vzklikih, kakor žalost — v vzdihih.

Za epsko spevanje pa — ni distih; stari klasiki ga ne rabijo. In prav tako tudi stanca ni. Takih opovir kakor je pentameter za heksametrom, ne prenaša zdržema mirno pripovedovanje epsko. In prav tako tudi ne onih zasek, zapornic započetega pripovednega toka, kakršne so za tercinskim delom stance one dvovrstične strofe z isto rimo — v stanci. Sam heksameter, in tako za moderno epiko same, neovirane, nezadrževane, mirno in brez ovire tekoče tercine z jambskim, laškim metrom in žensko rimo! Pravim: laškim metrom! Ker je že vse, bodi dosledno še ta laški v tej strofi. Saj je tista ideja okroglega in oblike zaokrožujočega arhitektonskega objema tudi tako pristno in značajno nele laška, ampak — sploh romanska; glavna ideja romanskega sloga sploh je — ona!

Vemo sicer, da so slavni epi pisani v stancah. Tasso in Ariosto sta dva svetovna vzgleda. A le čitaj ju sam, in to v originalu! Potem se ti že odpre moje spoznanje. Hkratu pa čitaj Divino komedijo in — primerjaj!

Ima pa tudi naš Prešeren ravno stanco — v epu! Dobro. Ima jo pa najpoprej v dveh elegijah svojih: v „Slovesu od mladosti“ (1830) in v „Pèrvi ljubezni“ (1832, ozir. 1831). To priča, da je že takrat Prešeren jasno spoznal stance elegični značaj. Dà, del jo je v „Pèrvi ljubezni“ naravnost na mesto Propercijevega distiha!¹⁾ L. 1835 pa jo izbere za svoj — „Kèrst per Savici!“ Izbral pa si je za istega Krsta „Uvod“ pa tudi — ravno tercine! „Uvod“ pa je ravno tisti del Krsta, ki je res pristno in strogo epski (ali nič — drugega?!). Tako nam je s tem povedal, kaj je njegov názor in kaka njegova misel o tej stvari. Tu je pokazal pot. Le „Turjaško Rozamundo“ bi bilo

¹⁾ Prim. Časopis za zgod. in narodopisje. III. letnik, 1906., str. 152.

morda tudi še omeniti kot vzgled in vzorec slovenski epiki. Te romance tudi peterostopni verz, dasi res trohejski, z žensko asonanco bi bil za jambsko tercino prvi.

Ce je pa v drugem delu svojega „epa“ zamenjal Prešeren prvega, uvodnega dela tercino s stanco, ostal je s tem le dosleden — nazóru svojemu, ki ga je izrazil o tej strofi v „Slovesu od mladosti“ in v „Pèrvi ljubézni“. Kakovost vsebine mu jo je določila in zahtevala, prav kakor v prvem delu — tercino. V „Kèrstu“ nam opeva Prešeren Črtomira v njega ortemoglosti in strtosti. Pa naj bi tu rabil deročo tercino? In sam poet imenuje ta spev svoj v uvodnem sonetu — „pesem milo“. Tiste dni pa je bila, od Pohlina naprej, ta beseda terminologični izraz za isto, kar mi izražamo z besedo „elegija“. To je fakt. In če ne to ime, kaže pa „Kerst“ kot resnično elegijo — njegova vsebina. Pesem to polaga Prešeren sam v svojem sonetu kot venec na Čopov grob; iz smrti najdražjega prijatelja je vzrastla! Nič manj ni ta „pesem mila“ — elegija kakor ona nemška iz istega leta (1835): „Dem Andenken des M. Zhóp“. Nič manj, kakor deset let kesnejša, v elegičnih distihih peta „V spominj Matija Čópa“. Manom Čopovim (t. j. po naše: ranjkemu Čopu) jo poet poje. In minljivost sladkih zvez, in kako je kratko na svetu veselih dni število, to je, kar oznanuje in kar poje, kakor sam poet pravi, ta spev njegov. Vanitatem mundi! A tega ne poje v svojem prvem, tercinskem delu, ampak šele v drugem, v „Kèrstu“; tu se prične šele ta vsebina, tu nastopi šele tisto žalovanje, tu imamo šele — elegijo! In ta del je — v elegičnih stancah. In naj šola uči kolikor hoče, da je „Kerst per Savici“ pravi pravcati ep, ostane ta spev vendar le elegija, prava pravcata lirska pesem, le nad navado širokega in globokega obsega, zakar je zahtevala tedaj večjo snov ko sicer kaka lirska pesem. Epski element stoji le v I. delu v ospredju; v II. pa ga kar nikjer nič več ni; pot ribičeva do Bogomile, Bogomilina pot do Črtomira in obliv Črtomirove glave z vodo Savice, to je vse, kar je v nanih dogodkov, tedaj resnično epskega v tem delu! Vse drugo je le žalobna toga o minljivosti sladkih zvez in kratkosti veselih dni na svetu. Lirska je v svojem jedru ta pesem kakor katerakoli najbolj lirski pesem Prešernova! Prešeren je potemtakem že dobro presodil, zakaj je v kontrastu s prvega dela epsko tercino volil tu v drugem elegično stanco. Kakor ubijajo bolj in bolj Črtomira doživljaji, kakor on ob vsakem poizkusu, da se dvigne, zopet obnemore, tako se ubija zopet in zopet tudi v stanci oni v vsaki strofi zopet in zopet iznova vstajajoči, vzkipevajoči tok ob ono arhitektonsko steno v nje koncu! —

Opozoriti mi je še na ime strofe samo: „stanza“. Nje bistvo je, da obnemore in ubito obstoji ono v prvem nje delu

vzbujeno valovanje, ko se iztečejo v II. delu zadnji verzi stance. In prav to izreka in izraža ime „stanza“: ustavi se, postoji ob nje koncu tok ritma in vsebine. (Stanza; iz glagola „sta-re“, odkoder n. pr. „stan-co“ = truden, utrujen; tak, da se mora ustaviti!) Naglaša tedaj to ime — stance konec, nje kakovost v nje zaključku kot poseben nje znak.

A pravimo ji tudi — „ottava rima“ ali kratkoma „oktava“. To ime naglasi njeno osmo rimo kot poseben znak te strofe. Tedaj zopet nje — konec! A zakaj bodi toliko vsebine ter zato važnosti v tej rimi, ki je vendar le nekak refren k sedmi?

Poizkusiti hočem, da dopovem, kako je v tem naglasu o s m e rime pravzaprav poudarjeno ono isto svojstvo arhitektonsko, ki je imenuje ime „stanza“: namreč oni krepki premor in odstavek na koncu — „tercinskega stavka!“ Poizkusiti hočem, da pokažem tudi še od druge strani ozko sorodnost „oktave“ s tercinsko arhitektoniko, posebej s tercinskim sklepom.

Bil si že v planinah . . . sredi gorskih skal in planinskih vrhov. Bil že sam . . . sredi neizmerne tihote . . . ko v grobu . . . brez žive duše v tisti gorski prirodi?

In tedaj ti zavriska nekdo! Kako ti je čudovito krasen, ko pozdrav iz onega sveta — človeški glas! Obide te, da sam ne veš kako . . . pa si zaželiš kakega glasu, zaželiš klica ali krika v tej samoti . . . In tedaj zavriskaš sam sebi, da odmeva . . . zavriskaš si, a kako iz duše . . .

Da odmeva! In ti poslušáš tja v daljavo . . . vesel, da ti skale odzdravljajo, ti strmi, molčeči, mrki vrhovi . . .

Poslušal si že planinskega pastirja! Tako gori vrh skal na visokem robu, v večernem že solncu, le on še v solncu in njegova skala . . . Pa ti poje in poje in vriska, proti solncu obrnjen! Kar ti izpoje . . . utihne . . . In pogledáš na skalo . . . izgini! Je ž nje solnce! On pa počaka še malce . . . posesti; a že ga slišiš, kako drvi po drči in kliče in zganja svoje zadnje ovce in koze . . . Tam gori vrh skale pa je tiho . . . dvakratno bolj globoko začutiš okoli sebe planinski čar . . . neizmerno tajnost vrhov . . . Tih je vrh in večeri se že tudi na njem . . . še pred hipi živi in solčni vrh, prepevajoči v ta široki globokotih grobni mir . . . žareči ravnokar še v to morje prvega mraka po globelih planinskih doli . . . In začutiš — večer okoli sebe . . .

Ko škrjanec se mi je zdelo to vedno . . . Hodiš, hodiš po domače doline ravnini . . . in padajo okoli tebe že sence, prvi mrak . . . Nad tabo pa še poje, pa še drobi ves glasan gori visoko vrh glave . . . iz vsega grla . . . škrjanček „ludica“ . . . Veš: večerna je to pesen njegova! Zadnje solnčece trepeče še po vrhovih, po gori . . . A bledí, bledí tudi tam . . . Potihneva svet okoli tebe, spat lega poletni dan . . . hlad vstaja okoli

tebe ... Čutiš se sam, večeri se ... Le nad glavo ti še drobi ... a, čuj, že nekako po lažje ... že nekako ko da bolj od daleč ... nič več tako iz grla ... Zdi se ti, da se izgublja v višine ... Ali pa se mu ne ljubi več ... Kar vtihne vse nad tabo. Veš: pal je strmo v gnezdo svoje sredi polja tam tudi on ... Pogledaš ... mrak je v gori ... večer okoli tebe po dolini ... šlo je solnce tudi z vrhov ... Nad njimi pa glej jo svetlo pičico ... Prva zvezda je stopila na nebo ... bleda, slabotna, ko da brli, ko da hoče zopet ugasniti ... A veš, ne bo, bori se še z zadnjim solncem ... in zdaj zdaj bo zažarela vsa ... In že zagledaš drugo, tretjo ... Začutiš: zvečerilo se je ... in pomisliš na dom ... spomniš se svojih ...

Poslušal sem ju rad ... škrjanca sredi doline ... pastirja vrh planinskih robov!

In pomislil sem, kako ti ta človek čudno po svoje poje ... zateglo, v premorih ... vse drugače kakor pri nas doma po dolinah pojo ... Ko da se mu ne ljubi ... počakovaje ... počakovaje ... A vendar, iz vsega grla ... na vsa usta ... z vsem glasom ... Ne moreš reči, da se mu ne ljubi ... A kaj da počakuje, premira takó ... Poslušaj! Uhó mu lovi odzive ... sam svoj glas posluša in lovi ... vsak glas posebej, kako se mu povrača zopet k njemu ... a od onkraj daleč zopet nazaj ... In umeš ga, zazdi se ti, ko se z robovi okoli sebe in s čermi onostran prepadov meni, pogovarja ... Pa ti preneha, da odjekuje ... In počaka ti, in lovi odjeke ... posluša jih, posluša, do zadnjega ... da zavlada spet grobna tišina po vrhovih ... Pač se mu zdi to ko pozdravi tudi njemu ... „Od onkraj odpeva mu drug ...!“ Ne vidi ga, nikjer ga ni, a odziva se mu, oponaša mu pesmi, in vriske ... In ne zdi se ti pastir več sam vrh skale ... ko da vse živi tam po robeh, se ti zazdi za hip ... vražje seme, skrito a živo ... ki te je poslušalo, čakalo na tvoj vrisk, da ti ga nagajivo oponese, iz skritega, iz varnega, kamor ne moreš do njega ...

In porodili so se iz takih dozdevanj, iz takih vtisov maliči in škрати ... nagajiv, poreden zarod ... otroci divjega moža, živeči v skritem skalovju pogorskem ... A porodili tudi gotovi motivi v narodnih pesmih in napevih! „Kdo bo, dekle, tebe trošou ... trošou, trošou ... Kooo — te jest zapustu boo-oo-oom.“

Odkod tisti refrenski, sicer prazni, enkratni in celo dvakratni — „trošou“. Odkod oni zategli „boo ... m“! Ali so po vsebini tako naglašeni? Ali kaj?

Poj si to pesem v planinah ... tako počasi in zateglo, kakor jo pojo fantje na vasi, ki z n a j o ... s krepkim naglasom zadnje besede verza ... brez refrena ... in premolkni, kakor

pesmi napev zahteva, vsakikrat naglo! In — poslušaj s svoje skale tja preko prepada . . .

In tvoj refren ti zapoje nekdo drugi, krepko in razločno, tam odonkraj sem, vsakikrat, prav vsakikrat, ko ti premolkneš, ko da izza skalovja tam nasproti tebe . . . Ali umeš — zdaj, tisti refrenski motiv pesmi in njega pomen, recimo vse bino?

V planinah so jo peli nekoč. In peči so jim odpevale zadnjo besedo, zadnji zlog za odpev . . . In ostrooki, ostrosluhi ti ljudje, ko jastreb, ko divja koza, za vsak pojav v tem miru visokih planin, ti niso preslišali tega . . . in ugajalo jim je, zabavalo jih . . .

S planin pa na jesen zopet v vasi! Pa so zapeli pesem doli na vasi . . . a odpeval jim tu ni noben drug „od onkraj“. In opazili so tudi to . . . in pogrešali so tega. In kaj storé? Nadomeščati so si pričeli sami, kar jim je dodajal v gorah planinski škrat tam izza skal; oponašati so si ga pričeli sami, kakor je on nje v planini . . . Prevzel je to en fant, ter zapel z nekoliko drugačnim glasom solo ta odjek, kakor se jim je oglašal tudi v planini z nekoliko niansirano barvo njihovega glasu . . . In nastala je nova vokalna figura: refren zadnje besede — kot posnemanje gorskega odmeva, posnemanje skalnega škrata

In glasilo se je to človeku v dolini prvotno kot nekaj spomin na tisti sveti svet planinski in njega nedotaknjeno ve-lečastnost . . . kot domotožje po njem, kakor je pozna le planinskega sinu srce, domotožje po planinskem poletju tu sredi dolinske puste, ozke noči . . . kot hrepenenje nekako po vrhov svetá širokem, brezmejnem razvidu . . . po — svetu Zlatoroga in njegovih vil . . . Ej, Zlatorog! kako globoka je tvoje poezije bajna poezija, in ženijalen je bil v svoji duši, kdor je tvojo bajko zajel si iz nje prvi! Žal, da čakaš še poeta, ki bi te dal naši umetnosti v vsej tvoji, a nedotaknjeno tvoji poeziji, kar še ni — ne Baumbach, ne kdo drugi! A zamogla bi to le kaka pristno slovenska, planinska duša, le ta bi te zamogla umeti in zajeti v vsej tvoji liriki, kak „sin planin“ ko Gregorčič v tistih letih, ki „so bila boljša ko so sedanja“, a ki so jih nam in njemu — ubili! . . .

Odprle so se pa meni samemu tiste posebnosti gorskih višav, ko sem lazil sam brez žive duše od roba do roba . . . in gledal in poslušal tja v ta svet pred se . . . v to neizmernost . . . tja v ta mir, ta mir okoli sebe . . . in slišal pljuskati ob dušo mi to neizmerno morje svete tišine . . . In glas tvoj in vsaki vrisk tja Kranjcu, če je prisamotaril preko roba, in vsak pastirski zategli klic, in orla krik nad tabo ali jastreba, ali kake izgubljene ovce samotni bekèt, ki je nenadno zaplakal v tvoji

bližini, — poglobil je duši to tišino le še bolj, ko blisk nagli, ki le temnejšo noč stori, ko vgasne! —

Imamo pa lep slučaj te vrste tudi v svojem slovstvu, v literarni umetnosti svoji . . .

In življenje naše,
ki tak' hitro teče,
al' so same — sanje? . . .

Krepak, obupen vzklik in mračen, globoko iz težko trtih prsi, ki stoji na njih trda zmagovalna, a mirna — peta!

„Sanje?“

In da dobi odgovor, premolkne in — počaka . . . A tedaj se mu točno in naglo, brez vsakega dolgega pomisleka, odzove mogočni, trdni, sicer globoko molčeči svet skal in čeri velikanov gorskih . . . tam izza prepadov . . . krepko in razločno, brezsrčno, brezobzirno . . . sèm preko molčeče tišine, ko da je obup in gnev in velikost nenavadnega vzklika predramila za en hipec še same skale iz njih večnega, velečastnega molka . . . za en sam hipec predramila:

„Sanje!“

Ko da se je škrat zarežal iz svojega brloga . . . In zopet mir, tišina okoli duše . . . neizmernosti nevidljivo, tajno morje zapljuska spet óbnjo . . . da se začuti podvojeno bolj osamelo . . .

„Sanje!“ — jek mi reče . . .

Koliko motivov tolike mogočnosti in velečastnosti štejemo v svoji umetnosti? . . .

In zdaj od tega Obraza Jenkovega (VII) še en korak dalje!

Ko zór zasije na merličov trope,
Leže k' ob ájde žétvi, al' pšenice
Po njívah tam leže snopóvja kópe.
Leži kristjánov več od polovice,
Med njimi, ki so pádli za malike,
Valjhún zastónj tam íše mládo lice
Njegà, kí kriv morítve je velike. —

Premolkni in poslušni . . . „ . . . ike!“ jek ti reče — za oktavo: osmo rimo!

In po tej osmi rimi — globok premolk, morjé svete tišine okoli tvoje duše, ki čaka . . . In s tem je tercinsko gibanje ta odjek sedme vrste zaustavil, naglasil tvoj premolk — kot konec in sklep tvojega govora, ponovivši ti krepki poudarek, ki si ga deli to zadnjo besedo, kakor — tu po vsebini res reba . . .

Za je . . . m — tih mir, tišji ko sicer . . . Kot blisk v noči je bil vzklik tvojega glasu, kot blisk, ki le temnejšo noč stori, ko — vgasne!

A poglej si, kaj pa je pravzaprav tisti sedmi verz? Sklep že znani nam neke tercinske pesmi, ki mu je naloga, da zaključí ono „večno verigo“ tercinsko, da zaustavi tercín dosedanji

tok! Oni odjek — osma rima — pa le naglasi še krepkeje ta sklep, da začutiš še živeje ta konec, da se ga zaveš še intenzivneje . . .

Tako tedaj umevam pomen tega imena: njegova vsebina je — poudarek tistega odjeka, ki naglasi ravno ta sklep govora, in sicer osmo rimo ravno kot posebni znak konca neke celote! Odjek je pa tisti konec dvotercinskega stavka, ki ga le zaključi tercinske „verige“ sklepni verz po tercinsko!

In zdaj čitajva Prešerna dalje!

Mož in oblákov vójsko je obójno
Končila tèmna nóč, kar svètla zárlja
Zlati z rumèn'mi žárki glávo trójno
Snežnikov krájnskih slv'ga poglavárja,
Bohínsko jézero stoji pokójno,
Sledú ni več vumánjiga viharja;
Al somov vójska pod vodó ne mine, —

Premolkní! „ . . . ine!“ jek ti reče. Konec! A tu ti ni treba čakati na ta odjek. Doma v sobi ti ga podaja in realizira naslednji verz s svojo rimo:

In drúgih róparjev v dnú globočine. —

Čitaj dalje to strofo še! Ne moreš; ni besedice ni več v nji za tem odjekom sedmega konca. Konec! Šele v naslednji stanci zastaviš lahko iz nova . . . In to se ponavlja tako zdaj od strofe do strofe.

In primerjaj to prvo stanco s poprejšnjim sklepom tercinske „verige“? V čem se ločita? Da naglasi tercinska pesem svoj zaključek le enkrat; a oktava? Da sklène tercinski stavek v samem sebi, ki ga tercinska veriga ne; da doda še en verz oktava za tem sklepom stavkovim za zaključek, stavku samemu za nekak dokladek, prav kakor tercinska veriga; da realizira odjek tega za stavkov sklep dodanega verza — kot „oktavo“! Ločita se tedaj v tem, da naglasi stanca sklep stavka tercinskega s tremi stopinjami, kakor smo to že razkrili, da realizira to arhitektonsko misel tedaj s trojnim, krepkejšim in krepkejšim, trostopinjsko ojačenim naglasom!

S tem sem razkril istost misli in pomena v obeh imenih te strofe: tam imena „stanza“, tu „ottava rima“. Naglasil sem pa zopet, a od druge strani, še enkrat tesno sorodnost stance s tercinskim stavkom. Prehod iz njega v stanco kot neko novo strofo je sedmi verz in pa njegovega konca odjek, ki ga uteleša ottava! Razkril sem pa s tem tudi, kako premoščen in narahel, naravnost neznaten je prehod iz metra „Uvodovega“ v stanco „Këríta“ v tisti Prešernovi „metrische Aufgabe“. Lovimo se za vzgledi po tujih logéh, domá pa imamo vzgledé čudovite klasičnosti, kakršnih ni kje na tujem — izlepa!

Vem, da kroži učenjaku nasmeš mej lici: češ, to bodi znanstveno! Kje ima n. pr. nemška znanost, ta svetovni vzor znanstva, kaj takega! Ne vem, ali dà, ali ne! Opozarjam pa, da govorim sedaj tukaj o — umetnosti! In umetniki so globlje gledali kakor mnogi slutijo! Primerjaj Jenkov VII. Obraz! In pa še eno: umetnost, ta velika umetnost dandenašnja, je pričela pri jako neznatnih potezicah, vzrastla je (kakor vsa naša kultura!) iz jako skromnih motivov, kar vé, kdor je gledal njeno postajanje v njene zgodovine ohranjenih nam pričah! In postajala je — iz motivov, opazovanih in zajetih iz božje, prelestne, skrivnostno svete prirode! In postajala v mnogih sto-in-sto- in kar v tisočletjih iz opazovanj, ki so jih kodificirali kot svoje v starih vekovih nešteti in nešteti nomadi, pastirji in kozarji, ki je iz njih imel svoj sluh in svoj vid in svojo — dušo vsakateri kakor nas katerikoli (često celó večjo in bolj razvito in bolj od Boga obdarovano). A vsprejeli in kultivirali so po zakonih svoje duše in svojega zavestnega, izobraženega duha taka prvotna opazovanja „narodne“ poezije, in „narodne“ umetnosti sploh, potem kesneje — mnogi (naglašam: mnogi) kultivirani duhovi, velikani, z umetniško individualiteto.

III.

Kakor sonet iz svoje arhitektonike, tako more pognati in poroditi tudi tercina iz svoje neko više vrste, a stalno formo, z večjo določeno arhitektoniko, polno trdne logike: tam „Sonetni venec“, tu pa drugačna celota, ki ji ne vem imena, in ki ga zanjo tudi dosedanje metrike in poetike nimajo. Vsaj jaz ga nisem našel nikjer.

Govoriti mi je tu, ker neobhodno moram, zopet o Prešernovi elegiji „Dem Andenken des Matthias Zhóp“. Ta nagrobnica je izšla v Illyr. Bl. (Nr. 30.) v soboto 25. junija 1835, komaj tri tedne po smrti Čopovi († 6. VII. 1835.). Ponatisnil sem jo in o nji razpravljal že v „Dom in Svetu“ m. decembra lanskega leta, 1905.

Iz gole vsebine sem tam dognal in dokazal, da ima ta pesem Prešernova trdno arhitektoniko, ki se ji razporeditev misli strogo pokori.

Prvi dve tercini obsegata Prešernov spomin o tistem bridkem trenutku, ko je prvič ugledal prijatelja — mrtvega: kot prvi je poetu silil ta spomin na dan; misel o miru in nasmehu, otrpnelem na prijateljevih mrtvih ustih, je tega uvoda vsebina. „Dein Mund, der lächelte, als wollt' er sagen: Aus ist der Kampf, der lang genug gewähret“. Obe ti dve prvi tercini veže v eno celoto vzročna zveza; oni „denn“ na čelu druge strofe je tej misli izrazilo.

Tercini 3. + 4. (Prehod od uvoda k jedru): Prehodna misel („Takega sem te našel“), ki nam označi poprejšnjih dveh tercijn vsebino kot spomin Prešernov, in ki določi takó koj tu v uvodu, „kje smo“. To je vez misli na vzgor, ki obsega ravno celo prvo tercino; prehod navzdol pa je vsa naslednja druga tercina: „skeli me rana; vendar mi jo misel na tvojo zadnjo uro tolaži in hladi.“ V tem je dispozicija vsebine naslednjega odstavka! Veže pa obe tercini v enoto — kontrast. „Und“ le dozdevno nadaljuje prejšnjo misel; a kontrast je, kar izraža.

Ta del šteje šest tercijn (5. — 10.), tedaj ravno trikrat toliko kolikor prehodni del! Prvi vrh pesmi, prvo nje žarišče je tu. Izreka pa Prešernov spomin o zadnjem doživljanju Copovem na tem svetu: Šel se je pod večer kopat; nič ni slutil, da je to zadnja njegova pot, da se mu tu skončajo njegovi dnevi. Deli se ta del na dva kraja: prve tri tercine povedo čas in kraj dogodka, druge tri — dogodek smrti sam!

Globoke simbolike se mi vidi polno to prvo središče vse vsebine.

Večerno solnce . . . Niža se k zapadu . . . niža se z njim dan h koncu: dan Čopovega življenja! Globoke misli polna paralela. Mineval je na nebu tvojem, prijatelj, tvoj dan . . . Zahajalo je tvoje solnce . . . a ti sam, ti nisi nič slutil tega . . .

V dnu zad pa so strmeli trdno, neomajno stalno — gorenjski velikani sivi.

Okoli tebe so šumeli valovi Save . . . Minevali, hiteli, bežali so mimo tebe . . . z vsakim valom potekal je eden in zopet eden zadnjih tvojih hipov! A ti sam, ti nisi slutil tega . . . In prišel je val, ki je prinesel tvoj zadnji hip, ki te je nam vzeml! . . . Val za valom je potekal, val za valom mimo tebe . . . Tako je tekel tvoj čas . . . tvoji hipi so tako hiteli mimo . . .

In nad tabo, tebi nad glavo so jadrani, Bog ve odkod, Bog vedi kam, hitri oblački beloruni . . . Ali ni, kakor da merijo nad tabo tvoje ure, minute? Plavali so nad tabo, hiteli, minevali, minevali ti preko tebe . . .

V dnu zad pa trdni, drzni zid gorenjskih vrhov . . . mogočni sklad negibnih gigantov! Beže mimo njih valovi bežni, hité nad njimi oblački jadrni. Zapada pred njih obrazom božje solnce, umirajo njega zadnji žarki, mineva božji dan: oni gledajo vse to, a oni stojé edini v hitečem begu trdni v svojem mogočnem skladu, orjaki; stojé negibljivo, tiho in molčeč, mogočno tam v dnu zad le oni sami!

Takó mineva človeku kratka ta dolgost njegovih dni, dan za dnem . . . ko val za valom, ko oblaček hitri za oblačkom . . . Pride, prikaže se svetu človek, da ga vidi, ko val pred sabo, ko oblak nad sabo . . . pa shiti po strugi, pa zbeži preko

neba . . . in — izgine. Bil je; videl si — val in oblaček, a že so shiteli mimo tja proti morju, tja za trdni zid gora, kamor ti oko ne seže več! . . . In že jih ni nikjer več, nikjer . . . Le mogočni sklad gora v dnu zad stoji . . . nepremaknjen, nepremakljiv! Tako stoji za človekovo minljivostjo trdno in nepremaknjeno in nepremakljivo nekaj orjaškega, veličastno in grozeče, a hkrati tolažilno mogočnega v svojem drznem skladu in ustroju in strni v to vseobčo bežnost pred-se, tajnostno molčeč, tajnostno braneč pogledu človeškemu preko sebe tja v deželo, tja v kraje, kamor jadrajo oblački, kamor beže tu ob njem valovi, kamor — preminja in zahaja človek sam! —

Ne le čudovit kontrast mej trdno goro in bežnim valom, ampak tudi vso to simboliko, tudi ta kontrast mej bežečo minljivostjo vsega na tem svetu in tudi človeka samega, ter mej trdnim, grozeče mogočnim, nam neprodinim ozadjem, ki mimo njega vse to preminja, in ki vse to zahaja z a n j, obsegajo tiste prve tri tercine. Dajte mi roko Böcklinovo, in ustvarim vam iz poezije teh Prešernovih vrstic pretresujočo sliko, kakršna je katerakoli, simbolike najbogatejša Böcklinova! In to bi vam bilo nekaj tako domačega in našega, kakor so ti silni verzi Prešernovi.

In kako so primerne te misli tisti uri, ki izraža poet tu svoj spomin nanjo! In kakor krasen uvod so te tri tercine naslednjim trem tega dela, ki prinašajo smrt Čopovo samo in ki so tako soglasno tem globokim mislim polne globoke vsebine o mogočni Volji tistega za to bežnostjo nepremakljivo stoječega, trdnega, a tajnostno molčečega ozadja, za katero preminejo ko val in oblaček in solnce za gorsko steno tudi naše ure, naši dnevi, naše življenje. Tu v drugem delu o Duhu-gospodarju sveta in o Praluči večni, kamor roma iskra, ko jo odpokliče Gospodar k sebi in ko odpošlje po njo svojega poslanca, kakor izgine val in oblak in solnce za goro, tu — dobi šele simbolika prvega dela svoj komentar! Tu se šele sklenejo misli obeh delov v eno, veliko, enotno celoto vsebinsko. Zato je to eno najglobočjih, najlepših in največjih mest vse Prešernove poezije, če ne najgloblje! In vzrastlo in pognalo je to — iz groba Čopovega. Potrja mi tedaj drugi del ono mojo razlago prvega: misel, ki jo izreka tu „Weltgeist“, je že tam v besedi: „die kahlen Giganten . . . mit kühnem Baue“, v tisti misli o trdnem, stalnem ozadju v dnu zad tam vse pokrajine.

Izteče in skonča se pa ta primera in njo razjasnjujoči drugi del ravno v k o n c u 10. tercine!

Nadaljnji dve (11. + 12.) sta sklep prve polovice vse pesmi. Obsezajo poetove konkluzije o Čopu na podlagi te take smrti njegove: Prešernovo blagrovanje prijatelja zaradi smrti: sreča je bila zanj to, posebej, ker je bila smrt taka. Takó pove tu

še le pesem vzrok, zakaj hladi poetu spomin o tej zadnji uri Čopovi rano, ki jo je zadala njemu. Obrazloži nam oni paradokson, ki leži v tej trditvi pesnikovi (v terc. 4.); tako je tedaj tu tudi neka vsebinska zveza mej to in ono dvojico tercín, ki obklepača onih osrednjih šest tercín o smrti Čopovi.

Do tu prva polovica pesmi. In tu stoji v prvotnem natisu in v lastnem Prešernovem rokopisu te elegije v — Poeziji manuskriptu (1846) — pomišljaj: dokaz, da ga je poet prav zavestno in dobro vedoč, zakaj, postavil in hotel imeti na tem mestu!

In v živem kontrastu se tu odkrhne nova vsebina. Do tu premišlja in presoja poet dogodek Čopove smrti s stališča njega, ki se mu je to pripetilo. Od tu nadalje pa z druge strani: s stališča svojega in njih vseh, ki so ostali zdaj na svetu brez Čopa in ki so ga izgubili vsled tiste ravnokar imenovane in opisane ure. „Nicht du mein Freund!“ se ozira na Čopovo stran, „nur wir“ pa na Prešernovo, in to koj v prvem verzu druge polovice pesmi. Tu ne ustvari poet le kontrasta druge s prvo polovico, ampak podá nam v tem verzu (tu ravno na to čni sredi — vse elegije, v 37. verzu, ki jih pred njim stoji 36, a za njim, brez njega, zopet 36!) kratko, a popolno dispozicijo vse umetnine! Kam in kako to skrije! Ali je mogoče, da bi bilo to vse tako — vsled slučaja in ne vsled zavestne volje umetnikove? —

Kontrast vsebinski je pa ta le: Zate je ta smrt — sreča; toda za nas, ki smo zdaj tu ostali za tabo brez tebe, — velika nesreča! Nam vsem: meni, ki kličem tu za tabo: „mein Freund!“, učencem tvojim in — vsej domovini ti predragi. To v prvi izmed obeh tercín; v drugi pa sledi vzrok, zakaj je njim ta smrt to, kar je poet trdil o nji v prvi strofi: v zročna zveza veže tedaj to dvojico. Hkratu je druga tercina že prehod k vsebini naslednjega odstavka.

Ta obsega zopet šest tercín (15.—20.), tedaj zopet trikrat toliko kakor prehod ter ravno toliko kakor v prvi polovici spomin o smrti Čopovi. Vsebina mu je Prešernov spomin o Čopovih zakladih jezikoznanske in slovstvene učenosti. Arhitektonsko nam prinaša ta del utemeljitev v „prehodu“ (terc. 13. + 14.) izrečene trditve. V prvi polovici nam jo poda oni šele v prvem prehodu izrečeni sklep njen; tu pa je ravno to drugo žarišče, ta drugi vrh vse pesni — odgovor tistemu „zakaj?“ Tedaj — princip variacije tu! Ta drugi vrh je proslava Čopovih intelektualnih bogastev.

In za njim sledi zopet dvojica tercín (21.+22.) za sklep tega dela. Vsebina jim je dedukcija posledic iz poprejšnjega: Vsled prenagle smrti ni še prišel tej setvi prave žetve dan; in zato objokujemo tisti dogodek, ki pomeni tebi pravzaprav

neko — srečo; zato pomeni ta tvoja sreča — nam veliko nesrečo! In poet dene to, kar je sklep vsega tega dela in pravzaprav vse v oni dispoziciji ležeče vsebine pod krepak naglas: „Das ist's, warum wir des Geschickes Walten verklagen, . . . warum wir trauernd uns're Hände falten.“ In za tem sklepom stoji v prvem natisku zopet — vsebine polni pomišljaj!

Za njim nam preostajeta le še dve, zopet dve tercini (23. + 24.) za — konec. Prešeren tu še enkrat precizno naglasi vzroke svoje žalosti ob tem dogodku, dasi je prijatelju, to ve in presoja, bil neka sreča: odrešil da ga je, zamenjal mu njegovih tukajšnjih dni mizerijo — z gotovo srečo:

„. . . du standest **einsam**, unbeglücket . . . dir, wie **mir**, kein Glück war hier beschieden . . .“!

Vse to se je prijatelju premenilo kar bliskoma vsled tistega pripetljaja v Savi! „Ich weiß, daß dich im stillen Haus kein Leid mehr drücket“. Tako je pričal in tožil o obeh, o njem in sebi, o njegovem in svojem življenju — brat po duhu mu in osodi Prešeren, kar dokazuje, kako sta se počutila v naših razmerah oba ta dva velika duhova, posebej poet sam! Ali čutite, ali vsaj slutite, kako gorje leži v teh besedah? A zdaj se je prijatelju vse to skončalo: kaj bi tedaj to ne veselilo iz dna duše živega prijatelja, prenašajočega še zdaj to bedo, ki sta jo prej nosila v dveh! In vendar ga ne more prav veseliti, dasi prijatelj prijatelju privošči vsako srečo vso, in tedaj tudi — to! In vzrok, ki mu kali to veselje ob sreči tej prijateljevi, naglasi poet ravno tu v sklepu ter zveže takó tega odstavka vsebino z vso prejšnjo; vnanje pa združi umetnik ta zaključek z besedico „so früh“, ki jo ima prvič v 22. tercini, tedaj v sklepu prejšnjega odstavka („das so früh dich uns entrücket“) in ki jo tu povzame („dass du, mein Theuerster, so früh geschieden“) ter pristopnjuje do tretjič v zadnjem verzu („dass du uns wardst so früh entrissen“). —

Iz teh vsebinskih dejstev sem posnel in podal že lani (n. o. m.) nastopno lice arhitektonike v tej umetnini, katero pa moram tu zopet ponoviti zaradi nadaljnjih izvajanj:

Prvi del:

Uvod (ekspozicija situacije):		
Tercini	1. } U)	
	2. }	
1. odstavek: Prehod:		
Tercini	3. } a)	
	4. }	
2. odstavek: Prvi vrh pesmi:		
Tercine	5.	
	6.	
	7. b)	
	8.	
	9.	
	10.	

3. odstavek: Sklep		
Tercini	11.	<i>c)</i>
	12.	—
* Drugi del:		
1. odstavek: Prehod:		
Tercini	13.	<i>z)</i>
	14.	—
2. odstavek: Drugi vrh pesmi		
Tercine	15.	
	16.	
	17.	
	18.	<i>š)</i>
	19.	
	20.	
3. odstavek: Sklep:		
Tercini	21.	
	22.	<i>γ)</i>
Konec:		
Tercini	23.	<i>K)</i>
	24.	—

Glavni znaki te arhitektonike so: *a)* arhitektonsko obklepjanje neke od oklepajočih delov se razlikujejoče, v sebi celotne in zase samostojne sredine: zaradi tega se delé dotične celote na tri in tri odstavke; *b)* sorazmerje razsežnosti dotičnih posamnih kosov, ki se v ti točki ozirajo drug na drugega ter si določajo svojo velikost: obklepni okrajec šteje 2 tercini, obklepna sreda 3×2 ; *c)* čista simetrija v celoti umetnine, ki jo deli na dve — polovici! *d)* da ima za svojo, sorazmerja delov določujočo enotko — „tercinski stavek“; če gorenjo obliko izrazimo s to celoto, dá nam naslednje lice:

		Uvod: 1 stavek (<i>U</i>).
I. polovica:	<i>a)</i> = 1 stavek; (<i>a</i>)	} I.
	<i>b)</i> = 3 stavki; (<i>b</i>)	
	<i>c)</i> = 1 stavek; (<i>c</i>)	
II. polovica:	<i>z)</i> = 1 stavek; (<i>z</i>)	} II.
	<i>š)</i> = 3 stavki; (<i>š</i>)	
	<i>γ)</i> = 1 stavek; (<i>γ</i>)	
		Konec: 1 stavek (<i>K</i>).

2. Ima pa ta oblika arhitektonska svoje globlje korenine in vzroke. Vrniti se nam je tu zopet k tercini in tercinskemu stavku!

Glavni znaki tercine so: *a)* trije deli, in sicer trije enaki si deli (trije verzi, „elementi“): tedaj ideja števila tri; *b)* ideja objema neke razlikujoče se sredine (nje realizacija je — samka); *c)* ideja simetrije, in sicer neke v svojem vrhu konkretno, vidljivo naglašene in izražene, ter nele idealno nad celoto plavajoče simetrije (izraz jej je zopet ona samka na sredi, ki jo obklepata dva, enaka si, z rimo drug drugemu enotno spojena verza); k temu se pridruži *d)* posebnost, da ta samka

zahteva in določa tri rime (terza rima) in da dobi to tretjo rimo v koncu naslednje druge tercine; tedaj tudi tu število tri, a hkrati tudi ideja števila dva, ker ustvaritva dve tercini novo, organsko iz tercine kot „motiva“ vzrastlo, a eno celoto: tercinski „stavek“.

Znaki tega so, da *a)* ponovi v drugo vse tiste ideje, ki leže v tercini, v svoji drugi strofi (število tri; objem arhitektonski; naglašeno simetrijo); *b)* da ima sam zase zopet neko novo simetrijo, a više vrste, mej obema tercinama kot dvema enakima si deloma. V tercini je simetrija naglašena (s samko); tu pa tista simetrična središča ni poudarjena (princip variacije tu!), ampak vlada le kot ideja — abstraktno, a vendar faktično nad obema polovicama celote stavkove! *c)* posledica tega je ideja števila dva, ki nastopi kot poseben, tercini sami („motiv“) pa še tuj znak v — „stavku“.

To so v teh dveh arhitektonskih oblikah prve (tercina!) in druge, više vrste ali stopinje (tercinski stavek!) živeče in tvorne ideje arhitektonske. Zapomniva si jih, potem — dalje!

Vzemi si *a)* tercino samo zase kot motiv, ki iz njega organsko izrašča — stavek tercinski, ki je njega prva polovica ravno ena tercina; vzemi jo kot motiv s tremi elementi: **a, b, a**.

Vzemi si *b)* potem tercinski stavek kot organsko celoto, določeno s „terzo rimo“.

In deni *c)* na prvega in tretjega elementa tercinskega (**a = a**) mesto po en „stavek“! Preostane ti srednji element kot neka od prvih dveh objeta od njiju se razlikujoča sredina, Kako ustvariti iz nje od teh, iz 1. in 3. elementa nastalih delov razlikujoči se objetek? Vzemi za podlago zopet tiste tri elemente iste tercine, deni na vsake njih mesto zopet po en, kot merilno enotko določeni „stavek“! Kaj ti nastane iz vsega tega?

$$\left. \begin{array}{l} \mathbf{a} = 1 \text{ stavek;} \\ \mathbf{b} = 3 \text{ stavki;} \\ \mathbf{a} = 1 \text{ stavek.} \end{array} \right\} = \text{I., ker vse iz 1. tercine!}$$

S tem si izrabil prvi motiv, prvo tercino! Vzemi si zdaj še ono drugo polovico kot enotko izbranega „stavka“, t. j. drugo v njem še preostajajočo tercino (**b, c, b**), ter ponovi isti račun! In dobiš zopet, a tu kot drugi del:

$$\left. \begin{array}{l} \mathbf{b} = 1 \text{ stavek;} \\ \mathbf{c} = 3 \text{ stavki;} \\ \mathbf{b} = 1 \text{ stavek.} \end{array} \right\} \text{II., ker vse iz 2. tercine!}$$

Potemtakem si, ker si objel z dvema enakima si deloma (1 stavek = 1 stavek) neko mej njima ležečo, od njiju se razlikujočo sredino, realiziral enkrat v I., drugič v II. teh novih oblik, tedaj dvakrat — *a)* idejo objema arhitektonskega, *b)*

idejo neke „naglašene“ simetrije, prav tako, kakor to leži dvakrat v „stavku“, enkrat v 1., drugič v 2. tercini kot „motivu“! Občutiš li ta organizem? Izkoristil si pa tudi idejo števila tri, kakor leži ta v vsakem tercinskem „motivu“ po enkrat: dobil si vsakokrat (v I. in v II.) po tri dele, kakor jih ima že dotični „motiv“ (enkrat v 1. in drugič v 2. tercini). V sredini vsakega dela pa si isto idejo števila tri upodobil še enkrat, ker ima ta del po 3 stavke, prav kakor to tiče tej višje, tretje vrste, novi obliki, nastali iz „stavka“. Razbistri si to organsko logiko!

A združi zdaj te dve novi obliki! Kaj se ti odkrije?

$$\begin{array}{l} 1 \text{ stavek } (a) \\ 3 \text{ stavki } (b) \\ 1 \text{ stavek } (a) \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 1 \\ 3 \\ 1 \end{array}} \right\} \text{ I.}$$

*

$$\begin{array}{l} 1 \text{ stavek } (b = x) \\ 3 \text{ stavki } (c = \xi) \\ 1 \text{ stavek } (b = \gamma) \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 1 \\ 3 \\ 1 \end{array}} \right\} \text{ II.}$$

Ali ne poznamo že tega obrazca? Kaže ti dve strogo enaki si polovici, ki ju veže idealna, nenaglašena simetrija! Glej, in tako je tu je že zopet isti element, ki leži kot ideja tudi v „stavku“ že: simetrija z nenaglašeno sredo! A s tem si dobil v to novo obliko tudi zopet število — dva, kakor leži v stavku.

Daj, postavi pred to — iz tercinskega stavka organski vzrastlo obliko arhitektonsko zopet še en „stavek“ tercinski kot tisto enotko, ki je že iz nje ta nova, organska, a stopnjevana oblika nastala! In kaj spoznaš?

$$\begin{array}{l} \text{Uvod: } 1 \text{ stavek.} \\ 1 \text{ stavek } (a) \\ 3 \text{ stavki } (b) \\ 1 \text{ stavek } (a) \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 1 \\ 3 \\ 1 \end{array}} \right\} \text{ I.}$$

*

$$\begin{array}{l} 1 \text{ stavek } (x) \\ 3 \text{ stavki } (\xi) \\ 1 \text{ stavek } (\gamma) \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} 1 \\ 3 \\ 1 \end{array}} \right\} \text{ II.}$$

Kaj ne, ta uvodni „stavek“ pa je razbil tisto „nenaglašeno“ simetrijo, ki jo mora imeti ta iz „stavka“ vznikla oblika arhitektonska, kakor jo ima „stavek“ sam! Zato zahteva ta uvod tudi enak mu sklep. In deni še na konec en „stavek“ tercinski, ki bo odmeval onemu v uvodu ($a = a : U = K$)! Tako nastopi zopet čista, popolna simetrija v tej obliki; hkratu pa ponoviš s tem zopet enkrat, in to petič na **različen** način v vsej pesni o no idejo arhitektonskega objema neke od obklepajočih obkrajcev različne, v sebi sami simetrične sredine, prav kakor imamo to prvič v 1. tercini kot 1. motivu

stavkovem, drugič v 2. tercini v isti, više (druge) stopinje obliki arhitektonski, tretjič v pesmi I. delu, četrtrič v vse pesmi II. delu, a petič — zdaj tu!

Zavedel si se namreč pač, da smo na ta način organsko iz „stavka“ tercinskega razvili ono arhitektonsko obliko, ki smo jo v I. delu tega poglavja dognali iz gole vsebine ter jo izrazili tam, oprimši se „stavka“ kot enotke arhitektonske, tako-le:

Uvod (prolog):	1 stavek (U)	}	I.
	1 stavek (a)		
	3 stavki (b)		
	1 stavek (c)		
	*		
	1 stavek (z)	}	II.
	3 stavki (3)		
	1 stavek (γ)		
Konec (epilog):	1 stavek (K).		

Ni trohice samovoljnosti ni tedaj potemtakem v tej tercinski arhitektoniki, kaj ne! Vse stroga strogost najstrožje logike, doslednosti in organičnosti! Živ organizem, kakor lepo človeško teló, kakor „roža kraljeva“ na polju! Ni en sam verz več ne sme stopiti v te ude, ni en sam ne manj; in če bi, ubito je vse teló, kakor da se je človeku na truplo prisadil gnojen tvor.

Spomnil si se morda tu arhitektonike Sonetnega venca. Venec sloni na enem sonetu: „Magistrale“. Iz vsakega njegovega verza požene po ena celota enake vrste kakor je Magistrale sam, po en popolen sonet kot nova roža iz svojega popka. Enako tu! Kar Vencu „Magistrale“, je pa tu — tercinski stavek. In kakor stoji v Vencu ta kot koren vse njegove arhitektonike, posebej zase — na sklepu, tako stoji tu v tej obliki arhitektonski koren njen posebej še enkrat zase, a — kot „uvod“. Umel si tedaj, zakaj je poet postavil en tercinski stavek za „prolog“ vsej arhitektoniki te umetnine: kot ono arhitektonsko enotko, ki rodi in organsko razvije iz sebe vso nadaljnjo, naslednjo obliko, kakor Magistrale Venec! Tedaj tudi s te strani nič samovoljnosti . . .

In vendar, to še ni vse! Kaj ne, razbistrili smo si že, da je v tej obliki posamna tercina zase („motiv“) neka tercinsko-arhitektonska oblika prve stopinje, a iz nje nastajajoči „stavek“ tercinsko-arhitektonska oblika više, druge stopinje; potemtakem je ta, iz stavka porajajoča se tercinsko-arhitektonska oblika, ki o nji govorimo, neka še više, in sicer tretje stopinje oblika iz istega korena. Kako bi ji rekli? Recimo ji — „sestavljena tercinska perioda,“ ali „sestavljeno tercinsko priredje“.

In dognali smo si tudi že, da ima tercina, ta prva stopinja arhitektonska, idejo števila tri, idejo objema neke razlikujoče se sredine, in v tem hkratu idejo „naglašene“ simetrije, vsako

po enkrat v sebi. Stavek tercinski pa vse te, kot oblika druge stopinje podvoji: zato ima, ker dobi še eno novo tercino, število tri, objem razlikujoče se srede in naglašeno simetrijo, vsako po dvakrat v svoji organski celoti. Poleg tega pa dobi kot nova enotka še tri druge znake, ki jih „motiv“ (posamna tercina) še nima: idejo idealne, „nenaglašene“ simetrije, in zato idejo števila dva (ker sta te dve kakovosti nerazdružni: kjer je prva, je že, kot nje posledica, tudi druga!); in potem še enkrat na novo idejo števila tri — vsled tretje rime („terza“).

V tretje stopinje tercinsko-arhitektonski obliki, v „tercinski periodi“, ki vzraste iz „stavka“ kot druge stopinje (prav kakor ta druga iz one prvostopinske oblike: iz tercine kot „motiva“), morajo se tedaj dosledno vse lastnosti stavkove — potrojiti! Potemtakem nastanejo zahteve, ki nje in njih faktično bivanje in realizacijo v naši pesmi pokaži in dokaži nastopni obraz:

Na podlagi dveh tercin njegovih imamo v stavku dvakrat po tri verze; zato moramo imeti v vsej pesmi $3 \times 2 = 6$ krat število tri na različne načine realizirano; in to imamo res, namreč v teh dejstvih:

- | 1.) so trije verzi v prvi tercini stavka;
- | 2.) trije verzi v drugi tercini stavka;
- | 3.) trije odstavki v I. delu vse pesmi;
- | 4.) trije odstavki v II. delu vse pesmi;
- | 5.) trikrat je stavek (kot enotka) v I. vrhu pesmi;
- | 6.) trikrat je stavek v 2. vrhu pesmi.

Nadalje šestkrat v vsej pesmi (3×2) idejo arhitektonskega objema, ker je ta dvakrat v stavku:

- | 1.) v prve stavkove tercine samki;
- | 2.) v druge stavkove tercine samki;
- | 3.) v I. delu vse pesmi;
- | 4.) v II. delu vse pesmi;
- 5.) v 2. vrhu vse pesmi;
- 6.) v objemu obeh delov pesmi (I. in II.) s prologom in epilogom.

Nadalje šestkrat v vsej pesmi idejo „naglašene“ simetrije, ker je ta dvakrat v stavku kot arhitektonski enotki druge stopinje; ker je ta simetrija posledica arhitektonskega objema, nastopa nerazdružno tam, kjer on (kakor to že v tercine samki); torej:

- | 1.) v prvi tercini stavkovi (prva samka);
- | 2.) v drugi tercini stavkovi (druga samka);
- | 3.) v I. delu vse pesmi;
- | 4.) v II. delu vse pesmi;
- 5.) v 2. vrhu vse pesmi samem posebej;
- 6.) v I. in II. delu pesmi, obeh štetih za eno celoto, objeto s prologom in epilogom.

Poleg tega po trikrat v vsej pesmi tiste kvalitete, ki jih ima stavek kot enotka in viša celota zase — po enkrat; tedaj trikrat število dva:

- 1.) dve enaki si tercini v stavku;
- 2.) dve enaki si polovici v celi pesmi (prolog + I. del; II. del + epilog);
- 3.) dva enaka si dela v I. vrhu vse pesmi.

Nadalje trikrat — ona „nenaglašena“ simetrija; to imamo nerazdružno isotam, kjer nastopa število dva, ker je to nerazdružna posledica simetrije z nenaglašeno, idealno sredo; tedaj jo imamo:

- 1.) mej obema tercinama v stavku;
- 2.) mej obema polovicama cele pesmi;
- 3.) mej obema deloma v 1. vrhu pesmi (3 + 3) tercine.

Nadalje še trikrat idejo števila tri (vsled „terze rime“ stavkove); in tej zahtevi zadosti pa ravno dejstvo samo, da je „perioda“, ki hoče za svoj nastanek potrojitev vseh stavkovih kvalit, tretjestopinjna oblika tercinsko-arhitektonska; zatorej dobimo to trikratno trojko v teh dejstvih „periode tercinske“:

- 1.) v nji nastopi trikrat ideja nenaglašene simetrije;
- 2.) in zato — trikrat (kot posledica) število dva;
- 3.) „perioda“ potroji sploh vse arhitektonske ideje stavka.

To so zahteve, ki so logična posledica dejstva, da je „perioda“ tretja stopinja tercinske arhitektonike. Res je, da se vse kakovosti nerazdružno spajajo v tri pare: 1.) ideja objema in neke naglašene simetrične srede; 2.) ideja naglašene simetrične srede in število tri; 3.) ideja nenaglašene simetrije in ideja števila dva! Vendar so v njih gotovo razlike, ki zahtevajo, da naglasimo vsako posebej.

A kaj sem hotel z vsem tem posebej poudariti? Razložiti mi je bilo namen naslednji arhitektonski fakt v pesmi:

Opazil sem in to naglasil, da ima I. dela vrh v samem sebi — še enkrat idejo nenaglašene simetrije (3+3 tercine), II. dela vrh pa — še enkrat idejo objema ter zato naglašene simetrije (1+[4]+1). Zadovoljiti me ni hotelo, kar sem prvič poudaril kot vzrok temu dejstvu: princip variacije v neki enakosti! Ta princip je vendar nekaj tercini in nje arhitektonskim podlagam docela vnanjega, nič iz nje korenin organsko nujnega! Iskal sem organske nujnosti. In glej, ko sem si dognal tu vse zadnje logične konsekvence arhitektonske v „periodi tercinski“ kot tretje stopinje obliki, nastali iz „stavka tercinskega“ kot druge stopinje tercinske arhitektonike, odprli so se mi vzroki. Spoznal sem, da **mora** idejo nenaglašene simetrije realizirati vsa pesem trikrat na različen način. Dobro. „Stavek“ sam jo enkrat, simetrija vse pesni kot ene celote jo drugič; a kje in kakó jo zdaj — tretjič? In Prešeren si najde pripravno mesto — v 1. vrhu vse pesmi! Prve 3 tercine obsegajo simbolično primero; druge tri — dogodek smrti same. S tem je zadostil tej logični, organsko nujni zahtevi tercinske „periode“. In spoznal sem tudi, da **mora** organsko-nujno vsa pesem realizirati šestkrat na različen način in na različnih mestih svojih idejo arhitektonskega objema neke simetrično v sredi mej obklepoma ležeče, od njiju se razlikujoče sredine! „Stavek“ sam jo dvakrat v dveh svojih tercinah, (kakor sem že to naglasil), tretjič jo v II. delu vse pesmi (1 st. + 3 st. + 1 st.) četrtič jo v II.

delu vse pesmi (docela dosledno kakor je to v 1. in 2. tercini stavka) na enak način; petič jo v obklepu obeh notranjih polovic kot ene celote — s prologom in epilogom; in kje in kako naj jo realizira še šestič? Izbere si za to 2. vrh vse pesni (v II. delu): 1. njega tercina (15.) se krepko odloči od naslednjih, in prav tako samostojno se 6. njegova (20.) od prejšnjih. Loči ju obe trdna pika, da si poet s tem krši tam zahtevo „stavka“, enotno celotnost in skupnost dveh tercini! Mej obema tema dvema tercinama leže štiri strofe, ki jih spaja vsebina v eno, trdno, živo naglašeno, samostojno celoto! In v vseh tistih štirih tercinah nimaš ni enega ločila, ki bi jih delil v dva dela, niti na koncu kake teh strof, niti kakega njih verza. Vendar imamo v tej celoti en, en sam večji premor; bilo bi res preveč in predolgovezno, da bi poet z enim samim podredjem izpolnil ves ta dolgi osrednji del, kar — cela dva arhitektonska stavka; treba je bilo kje v sredi krepkejšega odduška! In kaj stori? Približno na polovici vse celote se poet ustavi z močno piko; a kako, na kakem mestu? Ne kje na koncu prvega „stavka“, ne kje na koncu kakega verza, ampak v sredi srednjega verza 18. tercine, tedaj ravno takraj že arhitektonske polovice, preko katere zbeži brez krepkeše zaseke. S tem preseče pa verz in tercino v dva dela, kar je pri Prešernu — sploh velika izjema, in česar posebej v tej pesmi ne najdeš niti enkrat ne kje drugje. Vidi se jasno: Prešeren je hotel vedoma in s preudarkom naglasiti te štiri strofe kot eno osrednjo celoto, ki jo obklénita dva simetrična si obkrajca, — ter tako tu šestič realizirati zahtevani arhitektonski objem. In še več. V prvem natisku pesmi (Illyr. Bl. 1835, Nr. 30) ima že tu piko, a samo piko; l. 1846 pa je v Rudolfinskem rokopisu Poeziji, kjer stoji ta pesem v „Naméčku“, naglasil to mesto Prešeren — s pomišljajem, tedaj s tistim znamenjem svojim, ki z njim (kakor vemo) drugod izraža svoje arhitektonske misli. Vidi se: ni mu bila tu dovolj več sama pika, postavil je tu sem zdaj tisto znamenje, ki opozóri, da je to mesto, da je ta pika, ki vsled nje razpada celotnost verza in tercine sicer res da v dva neorganska kosa, dobro preračunjena kot realizacija neke organsko nujne, arhitektonske zahteve! In tisti pregled vseh posledic arhitektonske logike v „periodi tercinski“, tisti „račun“ naš nam je razkril, katere zahteve! —

Vem, da so to na prvi pogled dozdevno nesimpatične brbljarije! Naglašam pa, da tega nisem pisal ni šoli, ni njim, ki jim je vsaka logična misel — mefistofelsko „siva“! Ti naj te strani preskočijo: moja izvajanja v naslednjem poglavju bodo umeli tudi brez njih. Kdor pa hoče do čudovitih globokosti Prešernovih, naj mi poizkuša slediti, če tudi morda s trudom. Mene samega je to stalo tudi — dela z glavo! A spoznanje

te globoke logike v teh lepotah Prešernove umetnosti, in posebej spoznanje teh tajnih poti njegovega duha — ga bo odškodovalo. Pot do lepote gre pač (kaj čemo!) v mnogem oziru ravno čez ozki, strogi most logike in matematike; kakor je veliki Leonardo da Vinci nešteto krat naglašal in učil v svoji „Knjigi o slikarstvu“, tem kodeksu naziranja in izkušeni najviše renesanse o umetnosti, da je slikarstvo — znanost, tako bi se dalo to trditi tudi o pesništvu, glasbi, in sploh vseh strokah umetnosti. Nismo vajeni, vem, takih nazorov, o vem; in ta in oni, vem, me bo gledal debelo. Jaz pa pravim: potrúdimo se le najti odgovora iskanju: za kaj je to in ono — lépo! —

S tem sem to dokazovanje dokončal.

Profesor slovenske literature doktor K. Ozvald je v svojem zrcalu: „Naši kulturni delavci . . .“ podal drugo in drugačno sliko „osnove“ v tej pesmi (str. 28, 29). Ali je to naperil proti mojim trditvam lanskim o arhitektoniki te umetnine? Ne vem, če. O Lelju je zvesto prenesel moje rezultate v svojo knjigo ter opustil svoje prvotne trditve („Gorica“ 1905; št. 48). Zakaj teh ni? To bi govorilo za nekako pobijanje mojih misli, ker je knjiga izšla za mojim spisom (m. febr. 1906, dasi z letnico 1905!) Ali pa mu je moja študija prišla morda v svojem zadnjem delu le prepozno? No, lahko bi bil stvar popravil v kakem — „dostavku“ ali „epilogu“. A ker ni, bila je tista knjiga zastarela in zaostala, še preden je izšla. Zato pa je kakor nalašč za — šolo, sloneča na enakih in celo istih svetih načelih. Zato bodi „šoli“ tista knjiga kar najtopleje priporočana. Prešerna samega pa niso videle tiste strani! — Če niso njih očeta mogli preveriti moji vsebinski razlogi, uklonil se bo morda temu novemu, matematičnemu dokazu mojemu, tej neovržni, izpričani organski logiki arhitektonske „periode tercinske“. Morda ga tudi izmodre in ga preverijo te izkušnje, ki jih tu doživlja, da treba bridko resnega dela, preden črhneš o Prešernu; da treba tu prejštu dirati, in to leta in leta, nele dni, a študirati — nele Prešerna; pred vsem pa da treba nekoliko misliti, kakor sta mislila Prešeren sam in Čop, in ne — po „svoje“. In to je, kar je glavno, če hoče kdo govoriti — o njiju. To „šilo“ pa ni dano kar vsakomu, ko ne zdravje ali lepota! To je česar treba, sicer škoda tiska, pred vsem pa — bravčevega časa.

Toda, odkod pa ima Prešeren vse te historije. Sam si jih pač ni iznašel in na novo ustvaril! In se je li Prešeren sam res vseh teh stvari zavedal? Ali mu ne pripisujemo tu nečesa, o čemer se mu samemu še sanjalo ni? Tista jasna, ko ura natančna in ko nož tenka točnost, tista prozornost brez vsakega sledú kaki zabrisanosti, ki jo kažejo vsa dotične arhitektonske

ideje izražujoča mesta, priča pač, da tu ni dvojbiti. Manirist, ki ni spoznal sam jasno vse organske logike arhitektonskih oblik, tako jasno spoznal, kakor da jih je sam ustvaril prvič, in ki le po kakem „vzorcu“ nezavestno kopira, nima nikoli in ne bo imel nikoli take bistre točnosti arhitektonske, kakor jo ima ta pesem (in tudi druge v Prešernu)! Neobsežna, naravnost nepojmljiva ženijalnost Prešernova bi tu vendarle ne zadoščala; gotovo je, da je bila tu podlaga — globoka šola in jasno izobražena zavest. Toda, odkod ima vse to bogastvo Prešeren? Odkritosrčno moram tu povedati, da ne vem; jaz sem si ta dejstva izkopal sam iz Prešerna samega! Kakega teoretičnega vira, in posebej kakega takega, iz katerega bi bil utegnil zajemati ta spoznanja Prešeren, ne poznam do danes. Eno pa vemo: bil je Prešeren učenec Čopove ženijalne šole, kar sam izreka v tej elegiji in tudi v slovenskem, „Spominu“, ki ga je zapel Čopu leta 1845. O tej šoli ne vemo dosti; Čop ni pisal mnogo ter nam ni zapustil svojega znanja v spisih. Le preko teh in takih dejstev, ki se nam tu odkrivajo v umetnosti Prešernovi, ki je vzrastla ravno iz tiste šole, pričenjamo polagoma slutiti, kaj je moralo tičati v tem možu, ter pričenjamo šele umevati pomen Prešernovih trditev o njegovih „Krezovih zakladih duha“, o „gigantu učenosti“, trditev, da „Slovence“, „svoj narod s pismi bi razsvetlil bil, ako bi daljši časi b'li mu dani“ (Napis na grobu), in celo takih-le besed o njem: „Welch herrlichen Gewinn hätt' er getragen, des Wissens reichster Schatz, der nun verschlossen, dem Vaterland, der Welt in künft'gen Tagen!“ Slutiti pričenjamo, da to niso le slavnostne — hiperbole. In posebej še, zakaj je te in take arhitektonike Prešeren vpotalgal ravno prvič in v prvi vrsti v pesmi, ki jih poje Čopu — za spomin! Ali ne morda kot drag spomin — njemu, ki je vse te skrivnosti, vsa ta globoka spoznanja odprl in pokazal prvi ravno pevcu tistih elegij? . . . A odkod pa je spoznal in nabral vse to zopet Čop — sam? Žal, da nam je Kastelic tako nemarno razbil — njegovo biblioteko! . . .

IV.

Prešeren pa ni ostal na tej stopinji tercinske arhitektonike, ampak je šel samotvorno in samorašče še za korak dalje. Pomudil sem se pri poprejšnji postaji nalašč nekoliko več, da si omogočim tu hitrejšo hojo.

1. Dne 25. VI. 1845 so prinesle Novice, tedaj ravno deset let za nemško elegijo o Čopu iz l. 1835 o ljubljanskega župana Hradeckega petindvajsetletnici slavnostni govor, ki ga je zložil na Bleiweisovo prošnjo Prešeren — v tercinah. Ponatisnil je to prigodnico Bleiweis l. 1875 v Let. M. Sl. (176, 177) v objavi

literarne zapuščine Prešernove ter nam tudi izporočil, kako in kedaj je nastala. Dne 10. VI. 1845 pošilja s pismom urednik Novic v prilogi „nektare spomenice, ki sem Ti jih obljubil za slavnostni govor na čast mnogozasluznemu našemu županu Hradeckitu. Prilagam Ti tudi dve nemški pesmi iz prejšnjega časa, ki mi ju je dal gosp. Karjinger. — Določeno je, da se ta govor govori v dvorani, ravno predno se odkrije podoba županova, ki je nalašč za to dvorano narejena. Žato prosi predstojnik strelcev, da bi hotel slavnostni govor tako osnovati, da konec govora občinstvo pripravi na to odkritje. — da pa veš, kako se bode vršila vsa slavnost, prilagam Ti v prilogi ves program . . .“ (Let. M. Sl. 1875, str. 175). Določa mu še, da bi izgotovil svojo pesem Prešeren do 24. VI., — tedaj ravno v 24 dneh. Dne 18. VI. pa že prosi, da bi mu jo dovršil že najkasneje „do sobote 21. dne t. m.“

Na te podatke in ta čas je bil tedaj Prešeren priklenjen. In vendar, kdo bi slutil, pesem ima tudi svojo veliko in strogo arhitektoniko.

Iz vsebine sem posnel to-le nje zaosnovo:

Uvod: dve tercini (1.+2.), tedaj en tercinski stavek; v njem je ekspozicija situacije: Preteklo je 25 let, kar Ljubljani župani Hradecki.

Tercina 3.: V tem času je storil za Ljubljano, več kakor so o njem upali, dasi so upali dosti, ko so si ga izvolili.

Naslednjih sedem tercin našteva in slavi „dela“ Hradeckega za Ljubljano. Potemtakem je poprejšnja 3. tercina navzdol dispozicija tega odstavka, navzgor pa prehod od uvoda k temu sedmerotercinskemu delu: veže jo navzdol vsebina, navzgor pa besedica „up“, ki stoji na koncu predzadnjega verza v uvodu („up veseli“), v tem prehodu pa na čelu vsega drugega kot prva beseda. Sedmerotercinski ta del se deli na tri tercinske stavke, ki jih loči in strogo naglaša krepko ločilo na njih koncu: prvi ima — na koncu vprašanje, drugi in tretji krepko piko. V obeh zadnjih imamo za vsako prvo njiju tercino prehod brez premora, da se zlijeta potemtakem po dve in dve tercini v dva jasna „stavka“. Sedma tercina se vnanje samostojno odloči od teh treh stavkov; toda vsebina njena jo krepko veže in družiti z njim še, posebno z zadnjim, ker pove tudi ko oni eno zaslugo še Hradeckega: ustanovitev občinske hiše za ljubljanske ubožce; dà, ta tercina šele dokonča ono misel, ki je vsebina vsega sprednjega stavka, ker ta šele pove tisto ustanovo, tisto dobroto, s katero dohaja pomoč „njim, ki jim greni potreba let večera, al pred je trešila v njih barko strela“: občinsko hišo si ustanovil „z dobrotivosti zbóram“ (Wohltätigkeitsverein?), ki jo vzdržuje „mestna srenja cela“ po njegovi, županovi zaslugi in inicijativi. Nerazdružna vsebinska vez je tedaj tu! —

Vsled ravno te krepke vezi vsebinske mej prejšnjimi stavki in to samostojno tercino nastane za njo krepak premor misli. In odkrhne se tu nov odstavek vsebinski od prejšnjega; obsega pa ta nova vsebina zopet šest tercin, tedaj — ravno tri stavke, ali trikrat toliko, kolikor „uvod“! Ta del je naravnost krasna oda, navdušen, ognjevit slavospev Ljubljani; ves ta del. Ni skorajda nič z osebo Hradeckega v dotiki, nobene zasluge njegove ne slavé te tercine, ampak le čast pojó Ljubljane: prvi del — lepoto in radovitnost bogato — kraja, drugi del (zadnje 3 tercine) lepoto in dobroto — ljudstva. Zveže pa poet ta del ter prejšnjo vsebino s finim prehodom: v prvih dveh verzih prve tercine deducira poet iz poprej naštetih del Hradeckega za Ljubljano neko lastnost njegovo kot dejstvo: „Tvôje je biló sercé goréče za čast, za blágorstvo Ljubljáne“, češ, kakor je to razvideti iz dosedaj in ravnokar naštetih del tvojih! A koj tretji verz, ki čudovito povzame za prehod ime Ljubljane, pa že pomeni dispozicijo naslednjih strof vsebine, prave in edine vsebine tega odstavka: slavospeva Ljubljani, ter tvori prehod misli navzdol: „Ljubljáne, ljúbice nebés in sréče!“ In sedaj sledi utemeljitev te trditve o Ljubljani. In vsaka naslednjih petero tercin prinese po eno hvalo: okolica ljubljanska: snežnikov velikani kot lepota kraja (terc. 2.); ravní bogate: a) polja, b) travniki (terc. 3.); ljudje okolice ljubljanske: naši čvrsti, bistre glave sinovi (moško ljudstvo; terc. 4.); dekleta (ženski spol; terc. 5.); meščani ljubljanski sami (terc. 6.); in zadnji verz, ravno en verz, prestopi zopet k osebi Hradeckega ter izreče posledico vseh teh tu naštetih dejstev zanj: „Vesélje v pèrsih Ti sercé pretrésa“, češ, ko vse to pogledaš. Š tem verzom krepko in odločno poet zaključí ta del. Kot eno samo celoto pa naglašá poet te tercine tudi še z venanjim sredstvom, z eno mislijo, in obliko (z velevnikom!) ki jo dosledno v vsaki tercini zopet in zopet (petkrat) povzame in ponovi v obliki pozivov Hradeckemu: „Ózri se“ (terc. 2., in to kot prva beseda na nje čelu!); „deléč okróg (= tja po okolici ljubljanski) poglej“ (terc. 3.); „Pogléj“ (zopet na čelu 4. tercine paralelno z ozri se“); „pogléj“ (terc. 5.) kakor v 3. tercini ne na čelu, ampak v sredi verza; tu stoji ta ista beseda tretjič; (kake formalne finese!); „Obèrni . . . očésá“ (terc. 6.). —

Krepko se pa kar odlomi od tega v sebi samem zaključenega dela nova misel: v obliki krepko naglašene, z onim na čelu prvega verza stoječim „Al“ že izraženeja kontrasta. In res, tu ni nadaljna vsebina nikako nadaljevanje prejšnjih misli, ampak strm obrat, kakor pogled iz solnčne v senčno stran. Ta slavospev o Ljubljani je jasna slika, ko samo solnce; tu pa zdaj sledi strmó za ono jasno — neka temna stran Ljubljane: ljubljanska megla! „Gerda

pošast — s siv'ga plájša temnico — Briarej storočni“. In tu stoji zdaj proslava Hradeckega trudov za izsušenje ljubljanskega barja kot največje in glavne zasluge tega župana za Ljubljano, ki so mu postavili radi nje na barju celo poseben spomenik, ki stoji še danes; potem delo njegovo za regulacijo Ljubljanice; to obsega prve štiri tercine tega novega odstavka. Za tem pa sledi v naslednjih treh tercinah posebej — Hradeckega še ena posebna zasluga: podpora njegova — „Novic“, in s tem podpiranje literarnega gibanja mej Slovenci! Sklene ta del s tisto krasno, navdušenega panslavizma polno tercino o „Slavi máteri“,

ki stála v brán je Atilovi síli,
ki preživéla fínóge je naróde,
ki naj napréj ohrani Bog jo mli!

Tako imamo tu zopet sedmerotercinsko celoto, ki ima najprej eno tercino za uvod — z mislijo o megli, potem pa šest tercín, ki prve tri izmed njih slavé zaslužno delo županovo za olajšanje te nesreče, a ostale tri pa njegovo podpiranje literarnega gibanja mej Slovenci.

Sledi zdaj zopet nova tercina, ki izreka zahvalo za vse te našete trude županu o 25. letu njegovega delovanja za Ljubljano in za slovensko ljudstvo. V tem smislu je prehod navzgor prvi verz te strofe, a navzdol pa ostala nje verža, s katerima poklanja Ljubljana svojemu županu — zlato čašo.

Zadnji dve tercini (ravno zopet en stavek za sklep, kakor smo videli enako enotko tudi za uvod pesmi) realizirata ono misel Bleiweisovega pisma, „da bi htel slavnostni govor tako osnovati, da konec govora občinstvo pripravi na to odkritje podoobe županove v dvorani.“

Iz tega sledi naslednji arhitektonski obraz vse pesmi:

Uvod: Terc.: 1	} U)
2	
I. del:	—
Prehod: 3.	} a)
1. vrh: 4.	
5.	
*	
6.	
7.	
*	
8.	}
9.	
Sklep in preh.: 10.	—

II. del:

2. vrh:	11.	} <i>b)</i>
	12.	
	13.	
	*	
	14.	
	15.	
	16.	

III. del:

Prehod: **17.**

3. vrh:	18.	} <i>c)</i>
	19.	
	20.	
	*	
	21.	
	22.	
	23.	

Sklep in preh.: **24.**Konec: Terc. 25. } *K)*
26.

Če je Prešeren one elegije iz l. 1835 arhitektoniko dobil morda iz Čopove šole, videti je pa tu, da jo je pač samotvorno razvijal še nadalje. Tu ko tam nastopa sicer zopet kot neka arhitektonska enotka — tercinski stavek: tu ko tam jo imamo za prolog in epilog. Ima pa tam pesem le dva, simetrična si dela, dve enaki si polovici z nenaglašeno simetrijo. Kako tu? Tu imamo mej prologom in epilogom pa tri dele: najprej dva strogo simetrična si dela v 1. in 3. delu ($a = c$); vsakateri izmej njiju se deli na troje: na sredi neki trostavčni vrh (kakor leta 1835), ki ga oklep a kot naglašeno sredino po ena — tercina, tedaj po en tercinsko-arhitektonski „motiv“, in ne več po en „stavek“ kakor v nemški elegiji. To je prva razlika. — Mej tema dvema deloma nastopi pa še en nov, poseben, tretji del na tistem mestu, kjer leži v nemški obsmrtnici — nenaglašena simetrična sreda: tu pa poet to sreda — naglasi, kot nekak srednji vrh (*b*). In iz kake ideje arhitektonske je nastal? Iz „motiva“ (tercine), ki je stopila na vsakega „elementa“ (verza) mesto po ena taka enotka, kakršna stoji v — prologu: po en tercinski stavek; deli se pa ta vrh (2. vrh) zopet sam na dve simetrični si polovici, kakor stavek z nenaglašeno sreda! Če je tedaj poet razvil nemške elegije arhitektoniko iz „stavka“, razvil jo je tu iz „motiva“, tedaj tiste arhitektonske enotke, ki jo imamo v 1. in 3. delu te pesmi za sredino obklepajoči okrajec: zato je nastala zahteva neke v pesmi naglašene simetrične srede, kakor je to že takó v motiva samega samki. Ker je pa umetnik razvil tukajšnjo arhitektoniko iz „motiva“ na tak način, da je na vsakega njegovega „elementa“ mesto

postavil po en „stavek“, glej, naglasi ti to v pesmi sami s tem, da dene to enotko pred vso arhitektoniko — v prolog! Kaj ne, tudi tu zopet enako organska logika arhitektonska kakor v nemški elegiji, le da tu na podlagi — „motiva“.

In čudovito je, kako je v tistem dobrem tednu od 10.—21. VI. 1845 mogel pesnik tako obvladati to obliko! Poglej le, kaj je postavil v tiste tri „vrhe“ vsebinskega! V 1. vrhu (a) celo vrsto „del“ Hradeckega. Soglasno je v tretji, k prvemu simetrični vrh (c) dejal tudi enako, soglasno vsebino: dve zaslugi županovi, eno v prve tri, drugo v ostale tri tercine. A le dve, izrecno dve. Če je v 1. vrhu naštel celo vrsto trudov, naglasil je tu v 3. vrhu le dve zaslugi, a ju s tem pa dvignil in nekako kar izpostavil izmed vseh drugih del slavljenčevih: prva je tista, ki je nekako res življensko delo Hradeckega, in ki mu je pripravila — spomenik: uspešni boj z močvirjem barja; druga pa je tista, ki se je zdelo Prešernu za ono največja, in ki jo je on najbolj cenil s svojega stališča kot literat slovenski; podpiranje edinega in recimo kar — prvega žurnala našega, Novic, ker je poet videl in cenil v tem podpiranju sodelovanje v boju proti centralizujočemu sovragu svoje, t. j. naše narodnosti; zato je slaveče in pohvalno izrekel o možu v tistem skoraj tihem, skrite m verzu, da mu „sercé za celo je deželo vžgáno.“ In glej, kaj pa je poet izbral za oni srednji samostojni 2. vrh? Nič, kar bi bila kaka zasluga ta dan slavljenega župana, ki mu sicer velja vsa pesem. Ne. Tu stoji oni gorki slavospev Ljubljani, poln tople ljubezni do domače nam zemlje; in s to vsebino dvigne poet ta arhitektonski vrh tudi do veljave vsebinskega vrha vse pesmi! Ali niso to čudovite kakovosti te sicer malo uvaževane ustvaritve Prešernove, vse premalo cenjene pač, ker je ni vsprejel v Poezije; a poet je že vedel, zakaj: saj ni spadala in ne spada v njih enotno vsebino! Res je sicer, da pravi Bleiweis: „V prilogi prejmeš nekatere spomenice“, podatke za pesem in nje snov, pač o zaslugah Hradeckega; tudi mu je poslal „dve nemški pesmi iz prejšnjega časa“. A s tem ni podal poetu ne arhitektonske oblike, ne — vsebinskih idej; zavezal je s tem pravzaprav poetu proste roke! In vendar, kaj je umel Prešeren, in kako umel to viliti v to naročeno mu prigodnico. In vse v tistem tednu od 10.—21. VI. 1845! Zato nam je ta pesem živ, dragocen dokaz in dobrodošla, uvaževanja vredna priča o velikosti in moči Prešernovega duha, ker se tu ob nji dá pokazati in spoznati, kaj in koliko je tičalo ženijalnosti v tem našem velikanu, kakor se to ne dá izlahka ob kaki drugi Prešernovi umetnini tako kar s številkami, ker ne vemo o drugih časa, ki ga je rabil poet za njih ustvaritev in zamislitev, ampak vidimo le njih kakovost sedanjó; le dve se še v tem

oziru pridružujeta tej: „Zum Andenken Zhóp's“ in — „Kerft per Savizi“. In posebej pa še, ko je ta prigodnica iz dobe, o kateri so nas učili (in to tudi Bleiweis nekdej), da je Prešernov ženij opešal, ker ga je — zapil! Ko bi bili oče Bleiweis le sanjali, kaj je Prešeren objavljaj v njihovih Novicah, in le, kaj je tu govoril tisti dan Hradeckemu v tisti dvorani poet iz ust Tomanovih, premislili bi bili pač marsikako svojih lepih besed, ki so jih takó izgovorili o Prešernu, premislili morda — kaj bolj!

2. Ni pa Prešeren stopil na to stopinjo šele l. 1845 v tem slavnostnem govoru; ne. Že l. 1835 samega! Kje?

V „Uvodu“ Krsta pri Savici.

Izšel je Kerft resda šele l. 1836 („beiläufig Ende März“; Prešeren Čelakovskemu v pismu z dne 22. VIII. 1836: Lj. Zvon 1882. str. 110). A šel je v cenzuro že o pričetku tistega leta kot priloga; „Ad Nrum. 55. 1836“, kakor stoji to na ohranjenem nam rokopisu cenzurnem v Rudolfinu. Ni dvojbe potemtakem, da je „Uvod“ in sploh ves Kerft nastal že l. 1835. —

In Uvod, ki je tudi tercinski, ima to-le arhitektoniko:

Uvod: Terc. 1. } U)
2. }

I. del: —

Prehod: **3.**

1. vrh: 4. }
* }
5. }
6. } a)
* }
7. }
8. }
* }
9. } —

II. del: —

Prehod: **10.**

2. vrh: 11. }
12. }
* }
13. } b)
14. }
* }
15. }
16. }
17.

III. del:

3. vrh: 18.	}	c)
19.		
*		
20.		
21.		
*		
22.		
23.		

24.

Konec: Terc.	}	K)
25.		
26.		

Isto lice v bistvu! V prologu en „stavek“, in zato tudi v epilogu. Mej obema tu in tam trije deli; v vsakem po ena mogočna sreda, po en „vrh“: trije vrhovi. Vsi trije so si strogo enaki po razsežnosti: *a-b-c*; vsak šteje po 6 tercín, tedaj po troje tistih enotek, kakršna stoji — v prologu. Za tiste štiri prehode mej temi petimi déli imamo vsakokrat po eno tercino: en „motiv“ tercinski. In vendar, eno loči obe lici! Tudi tu ko tam sta si I. in soglasujoči III. del simetrično enaka; tu in tam stoji po eden pred in za neko objeto sredino. A kar ju razlikuje, je to: I. 1845 objema po en „motiv“ vrh prvega in vrh tretjega dela; tu pa ima ta arhitektonski obklep — srednji, drugi vrh v II. delu, ki stoji I. 1845 sam na sredi: tam naglaša simetrično sredino troje stavkov, tu pa od dveh „motivov“ simetrično objeta trostavčna celota!

Če primerimo tedaj vseh treh pesmi arhitektonske obraze, dobimo ta dejstva:

1835. V spomin Čopu: 2 || 2 | 2, 2, 2 | 2 || — * — || 2 | 2, 2, 2 | 2 || 2

1835. Uvod Krsta: 2 || 1 | 2, 2, 2 || 1 | 2, 2, 2 | 1 || 2, 2, 2 | 1 || 2

1845. Hrdeckemu: 2 || 1 | 2, 2, 2, 1 | 1 || 2, 2, 2 || 1 | 2, 2, 2 | 1 || 2

Seveda mi je tudi v Uvodu Krsta vsebinska vkupnost kazala pot.

Prologa „stavek“ naslika situacijo dogodkov: pove, kaj se je primerilo pred dobo, ki se nam odpira kot sedanji čas. V tercini 3. prestopimo v to sedanjost: Črtomir sam z májhnim tropom (prehod).

Sledi I. vrh; v njem: pobeg Črtomirov v Bohinj. V tem vrhu se odloči najprej ena tercina (prva) sama zase; v nji dejstvo, za kaj se bojuje Črtomir: za staro vero krivo. Za to tercino pripoveduje naslednji „stavek“ (ravno en stavek) o begu

v trdnjavo, ki je danes razvalina; ime tega gradu. In zopet nov „stavek“ (zopet ravno en stavek) o sovražnikov obleganju trdnjave, ki jih je „devétkrat véči mnóz'ca“ kakor pa tovarišev v Črtomirovem majhnem tropu. Nazadnje preostaja še ena tercina, ki zaključí sama ta I. vrh, češ, to je bilo také zdaj celega pol leta: šest mesecev. Ta tercina ima — arhitektonsko znamenje (Poez. 172), nam že razumljivi — pomišljaj Prešernov! — V tem I. vrhu živi tedaj ideja arhitektonskega objema neke razlikujoče se, večje sredine.

In zdaj nov del. Zopet ena tercina zase: lakota v gradu.

Za to tercino — Črtomirov ponočni ogovor in svét, naj pobegnejo v nocojšnji nevihtni noči; mora si tu poet misliti poletno noč, ker gromi in treska. — Ta govor Črtomirov obsega sedmero tercin ter jih druží in spaja v eno celoto, ki pa ima zopet svojo arhitektoniko, trikrat po dva in dva „stavka“: prvi obsega Črtomirovo naznanilo, da ni več živeža; v drugem je ona misel o neprostih dneh, nočém enakih, ter povabilo na pobeg; tretjemu je vsebina ono znano mesto o široširni razprostranosti slovanskega plemena. Tu treba pomisliti, da pomeni drugi stavek nele točno sredo vse pesmi, ampak tudi najviše mesto tega vrha samega; potem bomo šele umeli ceniti tisto misel o neprostih dneh prav, ker umeli, kako važna je morala biti Prešernu, da jo je del na to, táko mesto! In v naslednji tretji stavek pa je kot v konec tega srednjega vrha vse pesmi postavil poet tisto slavno tercino s podčrtanim verzom:

Nar věč svetá otrókam sliši Sláve,

Tje bómo nájdli pót, kjer njé sinóvi

Si prósti vól'jo véro in postáve.

(Poez. 172).

Tudi tu treba najprej spoznati, kje stoji ta misel v pesmi, če jo hočeš s tistim nje naglasom umeti, ki ga je poet sam na njo položil in hotel imeti na nji! — Zadnja tercina tega govora se odloči od te krepké konec srednjega vrha naglašujoče tercine — s krepkim kontrastom misli in besede: „ak pa . . .“ kot poseben arhitektonski del, ki sklene arhitektonski objem osrednje trostavčne celote, ker po vsebini skonča govor Črtomirov.

Postojva tu na svoji poti; dajva si še za eno besedo časa! Saj tu sva bila namreč pri tistem delu, ki v njem leži vsebinski vzrok vsem razlikam v bratovskih si obrazih arhitektonike, ki sva jih spoznala v tej in oni županovi pesmi. Vzemiva si arhitektonsko lice „Uvoda“ še enkrat pred oči! In zastaviva pri njega prologu (*U*), a hkrati v njega koncu pri epilogu (*K*); pa slediva arhitektonski zaosnovi navzdol in navzgor proti središču pesmi! Kaj se nam odkrije? Prolog-epilog; a v svojem objemu imati mej sabo neko strogo simetrično,

od njiju večjo ter razlikujočo se sredino. Dalje! Tercini 3. in 24.; dva zopet enaka si dela arhitektonska (ker dva „motiva“), ki ponovita prav takó enak simetričen objem enake, a že manjše srede. In zopet dalje od spodaj in od zgoraj proti središču! „Vrh 3.“ = „Vrhu 1.“ ($a = c$); dva simetrična si dela, objemajoča mej sabo zopet neko v sebi simetrično osredje: II. del, ter tako silita zopet dalje proti središču, ne da bi ju v sebi samih zaključeval kak arhitektonski sklep! A ta II. del, to novo osredje je zopet manjše od vseh poprejšnjih objemanih sredin! Ta del pa je zdaj en arhitektonsko-organski del zase, v sebi samem zaključen, kar ni bil dosedaj še noben člen te „Uvodove“ arhitektonike. Le oglej si ga. Tercina 10. = tercini 17. (zopet dva „motiva“, kakor 3. = 24.); in ta dva zopet simetrična si dela objemata zopet neko od njiju se razlikujočo, (delom $a = c$ pa enako) sredino: b . — Nadaljujva pa svojo pot v ta zadnji, srednji „vrh“ vse umetnine sam: 1. stavek (terc. 11. + 12.) ima svoj odmev v 3. stavku (terc 15. + 16.); dve novi ($U = K$), toda enaki arhitektonski enotki zopet, ki mej njima leži v simetričnem objemu zopet neka sredina, a ne več od obklepov se razlikujoča, ampak njima enaka: en tercinski stavek! To je zadnji vršič vse umetnine; zato sem ga obvodil in obrobil. Oglejva si v istem smislu pa tudi tega samega še: v sebi nosi zopet dva simetrična dela, dve tercini (tedaj dva „motiva“: tercini 13. + 14. enaki objemajočim „motivom“ 3. = 24., 10. = 17.): in ta dva zadnja motiva razpadata po svoji vsebini sama res v dve polovici, ki ju trdno loči tudi krepka pika; drugi motiv (terc. 14.) se odloči od prvega v krepkem kontrastu: prej misel: kdor hoče ostati, da ga Valjhu n usužnji, mu ne branim . . . mu ne branim (dvakrat!) zdaj tu pa: „s seboj povabim pa druge „väs“ (tu stoji naglas verza!) **junake**, v a s, katerih rama se vклонiti noče!“ In ta kontrast so nekatera izdanja tudi res (po Levstiku) instinktivno naglasila, kar dokazuje, da so ga že drugi tu čutili: „S seboj **pa** vabim druge vas . . .“! In ta dva motiva nimata mej sabo nobene sredine več? Vendar. Mej njima leži idealna, nenaglašena simetrična sreda — vse umetnine, vse njene arhitektonike, tedaj vendar neka sredina, vendar neka vsebina, a ta je abstraktna ideja, a ideja arhitektonska neka! Tu stojiva kot na najvišem Triglavu, a nad nama visoki, vedri, a abstraktni zrak in nebo. Glej, to je Prešeren kot umetnik! In to v pesmi, ki jo je posvetil — Čopu ter jo položil njemu na grob!

A na Vršacu tem sédiva, po Vodnikovo. Kaj naju je srečalo na tistem vrhu Prešernove te pesmi, v tistih dveh motivih (13. + 14.) vsebinskega? Tista misel Črtomirova o „neprostih dneh“ v prvi, ona o „rami, ki se vклонiti noče“ pa v drugi tercini.

Kdor hóče vas dočakat' tèmne zóre,
 Nepróste dni živét' nočém enáke,
 Ne bránim mu, al jútra čakát' móre.
 Z sebój povábim drúge vás junáke,
 Vas, ktérih ráma se vkloníti nóče;
 Temná je nóč, in strésa gróm obláke.

(Poezije 1847. 172.)

Z arhitektonskim onim sredstvom najvišje srede označil in naglasil je Prešeren to misel kot najvišjo idejo in kot nje mu v samemu glavno vsega Uvoda! In soglasno s tem je nadaljevanje te misli poet postavil na drugo, a skorajda enako, le malo manj naglašeno mesto, tja v konec tega osrednjega dela, v sklep govora Črtomirovega:

Ak pa naklónijo nám smért bogóvi,
 Manj strášna nóč je v čèrne zémlje krili,
 Ko so pod svétlim sóncam súžni dnóvi!

Sofizem! boste rekli. Saj je vendar Prešeren sam podčrtal verz: „Nar več svetá otrókam slíši Sláve,“ ne pa teh tu gori; označil je s tem pač sam glavno misel Uvoda!

Sofizem ni na moji strani, ampak na Prešernovi. In če kje, spoznam zopet prav v tem zopet Prešernovo hudomušnost, ki se je tako rada in tako ženijalno igrala z volkunom — „Valjhunom“! Prešeren je hotel s tem naglasom tistega verza zmamiti preko onega na vrhu stoječega mesta kar se dá naglo k temu verzu, da bi iskala cenzura zajca tu, kjer ga ni, a ne tam, kjer tiči. Hotel je pa tudi, stavim da, zakriti in zabrisati oni arhitektonski vrh, da ga ne bo nihče tam iskal, ampak tu! Tisto za Prešerna tako značilno, dosledno lastnost njegovo vidim tu, da je zakrival očesu svoje najlepše lepote, zakrival svoja najvažnejša mesta! Glej, tudi to je Prešeren! —

Morda se še pomišljaš ob tem, kar jaz vidim tu in učim! No, ali mar ni res tisto arhitektonski najvišje mesto — pa res bilo — nevarno za tiste čase, „Kèrftu“, ki je moral v cenzuro Pavškovo, naj nevarnejše? A ne le tisti vrh, ampak ves Črtomirov govor! Zakaj to? Kajne, ne vidi se ti kaj posebnega v njem. Toda, skrnil je Prešeren v ta govor, in nele v ta govor, ampak v ves boj, ki ga slika in opeva ta Uvod, nekaj jako nevarnega, če je pošiljal to Pavšku. Saj Prešeren slika v Krstu boj dveh kulturnih dob, dveh strank: neke zmagujoče, a narodu tuje, in neke „brez upa zmage“ se obupno boreče, za svoj dom in svojo narodno prostost, za svoje svetinje krvaveče stranke! In Prešeren ne misli pri tem tja v stare vekove, tja v osmo stoletje, ampak misli — na svojo dobo: skrnil je Prešeren v tisti boj Črtomirov in njegovega malega tropa — svoj boj in boj moža, ki mu poje to pesem ob smrti njegovi, da bi živel za njim njegov spomin, boj Čopov, kulturni

boj njihov z „Valjhunom“ njihovim, živečim v njihni dobi, in narodu slovenskemu kratečim njega narodne pravice in narodno prostost, s tujcem, ki le njemu „srčce svit se v Krájni (v Krajini, slovenski deželi) žari, s tujcem, ki edini v nji „nósi po kónci glávo.“ Umeš zdaj? In prenesti moraš na to stališče v so Prešernovo pesem, ves Krst, če ga hočeš umeti, in umevati ti je v tem prenesenem smislu posebej ves tisti boj „Črtomirov“ kot izrazilo, kot simbol tistega kulturnega boja, boja za kulturo in kultiviranje slovenskega naroda, naroda, ki je bil Prešernov in Čopov, kakor Črtomirov in Drohov; tedaj slika boja, ki sta ga bila kot prva prvobojevnika proti tujcu, narod naš tlačecemu „Valjhunu“ — ravno Čop in Prešeren „z majhnim tropom,“ „brez upa zmage.“ In v tem prenesenem, simboličnem pomenu ti je umevati vse izraze tega osrednjega 2. vrha Uvodu, umeti „mèč, sekiro in lopato“ kot sredstva, ki jih je uporabljala „Valjhunova“ stranka v tistem kulturnem boju Čopovega kroga s „sovražnikom“, a uporabljala ravno proti Čopu in Prešernu; prenesti ti je „lakoto nepremagljivo,“ ki jo trpi v Črtomirovi „trdnjavi, zidani na skalo sivo,“ v „Ajdo vskem gradcu“ (v krogu Čopovem) „mali trop,“ a prenesti v svet duše ter umeti kot primanjkovalje, nedostajanje kulturnega živeža v tistih razmerah, v katerih se bori — zdaj „Črtomir!“ In umeti ti je tako tisto „revo“, ki je Črtomir ne zakriva, umeti „jedila“ takó, umeti besedo: „Branili smo se dolgo brez podpore“ s prenosom na Prešernov boj; umeti takó tisto prigravarjanje Črtomirovo „bratom“ k pobegu iz tistih razmer, tja v jasnejše razmere, v lepše, kulturne kraje, „kjer vol' jo prošti „revo“ si in postave;“ in tisti „junaki“ ne pomenijo samo Črtomirovih drugov, katerih „rama“ se vkloniti noče. In verzu: „Temná je nóč, in strésa gróm obláke“ je vsebina Prešernova misel na kakovost kulturnih razmer Prešernove dobe; te „oblake“ ima Krst tudi v svoji zadnji strofi, a tam s komentarom „zmót oblaki.“ In „Valjhun“ sam — je tudi simbol, in sicer posebek nasprotne stranke, s katero se je boril sam poet in umrl mu drug „z majhnim še tropom;“ posebek je Valjhun nekulture, s katero so se borili „junaki“; nikar pa ne — simbol bojevnika za pravo krščanstvo, ki ga je posebil Prešeren v „duhovniku“: in ta obsoja sam Črtomiru „Valjhuna“. V „Valjhunu“ je Prešeren izrekel svojo sodbo in svojo misel o značaju in „krščanski“ kulturi prav tistih mož, ki jim je pošiljal v cenzuro svoj Krst; njih simbol je — Valjhun Prešernov (kakor Lelj simbol — Čopovega značaja). In izbral jim je čudovito, govoreče ime: volkun; češ, taki so po svoji čudi, ko ta zver. Bilo pa je to istega l. 1835, kakor je zložil poet tudi tisti svoj sonet: „Chorwölf“! — Iz svojega časa in življenja si je Prešeren

zajel Valjhuna kot tip tiste vrste značajev, s kakršnimi je imel poet sam v svojem kulturnem boju dosti bridkega opravka, in ki še danes niso izumrli. Nastopa Valjhun z nekulturno svojo, volčjo naravo proti resničnim boriteljem za kulturo, kot bojevniki proti „poganstvu“, „krivi veri,“ a z „mečem“ v roki, ki ljudi pobija, a lijo krvi potoki za njegovo kulturo in za njegovim oznanjevanjem prave vere; in če ni za Valjhunom Prešernove dobe tekla telesna kri, krvavele so — duše! Prenesti treba vse v duševni svet!

A prav tako pomenijo prve tercine Uvoda več kakor njih besede; in tista situacija, ki jo je tam označil, je Prešernu vse kaj bolj osebnega kakor bojna situacija iz 8. veka, ki je ni videl sam nikoli: tu je pa slika položaja, v katerem je živel poet sam in ki ga je sam pretrpel. „Valjhun“ — sin „Kajtimara“, tujec volčje čudi, brez srca za narod, ki ga hoče „kultivirati“, s „kajtimarno“ mislijo zanj v „glavi“ svoji, bije „že dolgo boj krvavi“ v domačem narodu „za kerščansko vero“. To je parola njegova. In zdaj bridko dejstvo: „Z Avreljam Dróh se več mu v brán ne stavi; končano níjno je — in marsikéto življénje ... Sam Čertomír se z májhnim trópam bráni“, „nar mlájši méd junáki“! Ali ni to slika situacije Prešernove na kulturnem bojišču njegovem — po smrti Čopovi? Izgubil je svoje poprejšnje sobojevnike, sam je ostal, le on še „bojuje se“, edini!

Ali še dvojbiš o tem pomenu besedi?

Bilo je 22. VIII. 1836, ko je pošiljal ta svoj spev, to elegijo o svojem in Čopovem kulturnem delovanju, to kulturno sliko iz svojih sodobnih, domačih razmer, — Prešeren Čelakovskemu na Češko s pismom, ki v njem stoji tale obraz tistokratnih sodobnih kulturnih dejstev okoli Prešerna:

„Der Grund, warum ich Ihnen bis nun nicht geschrieben habe, liegt nicht so sehr in meiner Faulheit, die mir gewöhnlich zur Last gelegt zu werden pfllegt, als darin, daß ich Ihnen nichts Interessantes und selbst von dem Uninteressanten nichts Erfreuliches zu melden hatte. Wir bleiben noch immer in dem Zustande, in welchem uns die Kolarische Muse gefunden hat. Die leeren Tafeln warten noch immer auf einen Griffel; ich meinerseits fürchte, daß uns nicht so ergehen würde, wie dem Babylonier Könige. Wenn wir gewogen und gezählt werden sollten, so dürften wir zu leicht befunden werden. **Kafteliz** hat die Erfahrung gemacht, daß ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literarische Zhebeliza; es ist ihm daher nicht zu verargen, daß er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt, als mit der Redaction der Zhebeliza. (Ironija!) **Zhóp**, den die Fülle seines Wissens doch endlich genöthigt hätte, sich eines Theiles seiner

Schätze zu entladen, ist **uns** leider, ehevor als die Stunde der Geburt erschienen, entrissen worden. **Ich** als das schwankendste Rohr (osamelost, ki jo čuti v teh razmerah, po smrti Čopovi!) in der Wüste der krainischen Literatur würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben und den **Messias** (pravo krščansko kulturo) verkündigen; allein die Pharisäer und Schriftgelehrten (Valjhun!) lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel- und Heuschreckenkost nicht. Mein neuestes Produkt: Kerft per Šavizi, das beiläufig Ende März erschienen ist, bitte ich als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit **deren** Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichen zu erwerben. Der Uebersetzer des heiligen Augustinus wird hoffentlich **über die Tendenz** der wenigen Strophen (t. j. tega majhnega speva!) kein Verdammungsurtheil fällen. Die geistlichen Herrn waren dießmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben; übrigens wäre es mir lieber, wenn sie meine Poesien kaufen als loben würden (toliko ceni on njih hvalo, ker ve, kaj hvalijo oni!); für dießmal bin ich für meine Kosten bereits gedeckt, indem nahe an 200 Exemplare (v petih mescih!) veräußert worden sind und ich nicht mehr als 600 habe auflegen lassen.“ (Lj. Zv. 1882. str. 110).

Ironija za ironijo! Kar krvav žolč! To je tisto, tolikokrat opljuvano poročilo Prešernovo, ki je spremljalo na Češko poslani Kerft! In to mesto nam je cel komentar zanj!

Zakaj Prešeren tu našteva 1.) Kastelca, 2.) Čopa, a 3.) sebe? Meni je to paralela in komentar, pisan Čelakovskemu, za 1.) Avrelija, 2.) Droha, a 3.) Črtomira, ki je sam še ostal na bojišču, (Rohr in der Wüste), „nar mlájši mēd junáki“: Prešeren je stopil mej narod naš l. 1800, Čop l. 1797, a Kastelic se je porodil l. 1796! Našteje jih poet po starosti tu v pismu kakor v Krstu! Toda kako, saj je le Čop končal pred Krstom svoje življenje; Kastelic pa je umrl šele l. 1868! Dobro. A že l. 1835 je Prešeren videl, da je Kastelic izgubljen za tisti boj, ki ga je pomagal jim dotedaj biti proti „Valjhunu“ (— cenzuri). In da je prav sodil, pokazala so kesnejša leta: **Zhbelize V.** ni bilo več nikoli, dasi je došla **Čbelica V.**! In zakaj je ni bilo? Nese! mu ni ta posel uredniku! (Aurum — Avrelij!) Povrhu pa pritiska „Valjhun“; in zamere te vrste tudi nič ne nesejo, ampak škodijo! In meni se vse tako zdi, da je tisti „strahljivec“ v Uvodu neko očitjanje nekemu, in da tiči za tistim grmom tudi zajec neki iz Prešernove dobe!

In to sliko o boju z „Valjhunom“ je poslal Prešeren Valjhunovi stranki v — cenzuro! Ali ni bilo tedaj potemtakem zadosti Krstu nevarnega v tem spevu! Vendar: „Die geistlichen

Herrn waren dießmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben“! Koliko bridke slasti pač leži v teh besedah Prešernovih: sam živi Mefistofel se krohoče tu v pest! Čudovit triumf, ki ga je Prešeren tu doživel. He, spustili so se cenzurni policisti — v boj z ženijem, od Boga nam poslanim, od neba nam obdarovanim Orfejem, s srcem sočutja polnim za našo mizerijo in suženjsko bedo! In če je Prešeren čul njih hvalo svoje pesmi, kaj ne, ali mu je bila ta draga! Prav ko da bi Črtomira hvalil Valjhun, ki je iskal željno njegovega lica mej mrličev tropi tisto jutro po tisti smrtonosni noči! Zato pa se tako izrazi o njej v svojem pismu, češ, naj bi mi raje kupili mojo pesem, ko da mi jo hvalijo: maram za njih hvalo. Češ, ko bi vedeli, kaj hvalijo! Ko bi pa u m e l i tisti spev, vem, kaj bi storili z mano: želeli bi si me mej onimi tropi, kjer Valjhun Črtomira. Švigne jih pa tudi s tisto opazko, češ, da za slovensko stvar se ne oškodujejo ni za 20 kr., tujci, sinovi, „Kajtimarovi“.

Tako je tedaj umeti ta Uvod in ves Krst! V tistem govoru Črtomirovem govori Prešeren vse kaj drugega svojemu narodu, kakor je „Črtomir“ l. 1835 govoril ženijalnega Pavška — cenzuri. Umeti nam je vse kot simbol, vse v prenesenem, na sedanjost Prešernovo obrnjenem pomenu; in potem — vam utihoti to morda govorice, da je tu Prešeren prodal svoje moško prepričanje, zatajil samega sebe: glas vam morda to poslej zapre besedi, iz rok vam potegne pero vaše . . . In zaveste se morda, da ste bili — ko polži, ki so lezli po noči na nagrobni prelepi spomenik ta Č o p o v, v trdi noči lezli, in pustili tam za sabo — svojo slino na spomeniku in na orjaški podobi Prešernovi, ki stoji molče nad tistim grobom, pustili jo prav na njega obrazu: a zapazili tega niste sami — v tisti trdi noči! Morda jo sedaj, ko se m o r d a — dani tudi vam! Ni sramota Prešernu ta otožna, g l o b o k a elegija, Prijatelj, elegija o nekulturi razmer slovenskega, Prešernu predragega naroda, razmer narodno-socialnih — za dobe poetove. Pa da se je morda „sramoval“ Prešeren sam kedaj tega speva?!) Seve, zato

*) Prim. dr. Ivan Prijatelj: „Drama Prešernovega duševnega življenja.“ (Naši zapiski. III. str. 172/3.). Tam stoji pod črto trditev, da je Krst pri Savici „poema s plitvo, čisto mehanično koncepcijo. Zakaj globoka koncepcija mora iziti samo iz bodrega, samozaupnega duševnega razpoloženja“ (172). In nadalje o Prešernu: „Res je, da se je Prešeren pozneje, ko je zopet zadobil duševno ravnotežje, nekako sramoval svoje pesnitve in iskal razne izgovore“ (173). Takó! „Nekako“ s r a m o v a l! In iskal razne izgovore! Kje pa je neki vse to zapisano! —

Bolj zdravo govori Korš (Stichtovorenija 1900, LVII.) o tej točki, odklanjaje vsako vero v take vrste razlago, da je tisto znano pismo kako opravičevanje ali izgovarjanje Krsta. Tudi Tominšek sodi boljše o tem v svojem spisu: „Temeljna vprašanja o Prešernovem ‚Krstu pri Savici‘“ (Lj. Zv. 1905. št. IX.), kjer je že tudi on zasledil sarkazem tistih stavkov Prešernovega pisma (str. 557/58). Vendar se jaz ne strinjam docela z njegovo razlago, kakor je razvideti iz gorenjega. —

ga je vsprejel l. 1846 v svoje — Poezije! Zato ga celó izpopolnjeval s tako vidljivo ljubavjo — zanje!

O pismu Prešernovem samem kot komentaru h Krstu pa dvoje, troje. Opozorim naj, kako slede tam dejstva in misli: Najprej splošna slika o bedi kulturni v deželi kranjski; potem prehod k osebnim razmeram bojnega kroga v trdnjavi Zhbelize: in tu slede z imeni tisti trije trum srčni vojvode, ki so ustanovili, sezidali to trdnjavo in započeli boj, stopili na bojišče proti Valjahunu: Kafteliz, urednik Zhbelize; Zhóp, ustanovitelj, cenzor, največi zaščitnik njen pri vladi — proti Valjahunu; „Preshérin“ (kakor se je sam nazival), najmlajši med njimi, glavna opora Zhbelize, glavni glasnik kulturnih idej tega kroga; a poleg tega kot doktor advokat pravni jim svetovavec, da niso prestopili mej postave! Prešeren se slika tu kot edinega in samega še, ki stoji na bojišču: izgubil je svoja glavna sobojevnika, Avrelija in Droha, in še druge trum srčne vojvode, pred vsem Zupana. „Den einen hat der Wolf, den anderen die Sau gefressen.“ (Marn o Supanu, Jezič. XV. 71). Spomniš se tu pač tudi one tožbe Prešernove Čelakovskemu iz l. 1833 že: „Šares je treba dramila mojim Kranjzám. V zhetertih bukvah buzhelize bote videli, de se šhtevilo naf hih tovaríhov manjsha, in de tih nekaj, kar naf je oftalo, fmo peshati sazheli.“ (Pismo z dne 14. III. 1833; Zbornik VI. 179). Tu pa že toži: „Junáško bili smo z Valjhúnám bôje, veséle zmáge dán nam ne napóči. Pomoril méč je vse továrše móje, beg je moj úp . . .“ (Poez. 189). Kako so vse druge vsebine zdaj tu ti verzi polni! — Sicer bi, pravi sam o sebi, tudi zdaj še, tako sam kakor je, vendar še oznanjeval „mesijo“, dramil „Kranjce“ v smislu politično narodne kulture, a farizejci in pismouki, njemu nasprotna stranka s cenzuro v svojih rokah — mu ne dadó do besede; in kakor je „lakoto“ in „hrano“ v Uvodu umeti simbolično, tako je tudi pisma „Wurzel- und Heuschrecken-kost“ prenesti v duševni svet: ne more prenašati te „hrane“, ki mu jo prinaša ta Črtomirov boj z „Valjhunom“, poetova občutljiva, rahla, pesniška, velika duša! Ubija mu jo to, da mu ne more živeti in ustvarjati — probujevalnih verzov: če hoče kaj producirati, mora si dušo varovati take „hrane“, ob kateri mu peša in izgublja svojo produktivno moč! Tako je tisto besedo umeti, a ne v materialnem smislu: češ, da ga tako oznanjevanje „mesija“, t. j. kulture, oškoja na materialno stran! —

In koj za temi imeni sledi — v pismu kot prva nadaljna misel: „Mein neuestes Produkt Kerft per Savizi . . .“! Ta stik, ta neposrednost mej poprejšnjimi in to mislijo priča dovolj, da je vse poprejšnje bilo preišljeno uvajanje k temu spevu: najprej slika o situaciji po smrti Čopovi — v pismu, a zdaj

tu misel o Kerfту, kot spevu o tem boju in o oni v pismu opisani situaciji! Tam slika o porazu, tu slika o porazu! Tam sam Prešeren še, a še ta omagujoč; tu sam Črtomir še, a še ta obupujoč, brez upa zmage, upirajoč se z zadnjo trdovratno, a obupno močjo. Ali bo Čelakovski to zasledil? Tista očitna paralela je bila Prešernov poizkus, opozoriti svojega kritika na to dejstvo! A pazi: niti ene besedice ni tu prejasne! Zakaj ne? Najprej je pomisliti, da je moral to pismo dati iz rok svojih Prešeren — pošti, če je hotel, da pridi do Čelakovskega! A spomnimo se tu, kako je Čop že l. 1833 prosil Kopitarja (2. V.): „Ich habe Ursache, Sie zu bitten, Ihren nächsten Brief an mich recipissieren zu lassen.“ (Zborn. V. 100). To nam osvetljuje razmere! In kaj šele, če piše tako proslula oseba kot Prešeren, ki so ga imeli, kakor vemo, pod policijskim nadzorstvom: a posebno pa še, če piše — Čelakovskemu, o katerem je tudi ljubljanska javnost vedela od l. 1833 nadalje, da je pristaš in prijatelj trdnjavi Ajdovskega gradca! Pomisliti je tudi, da je bilo l. 1836 leto po letu 1835, ki je rodilo razmere nam obsevajoči sonet „An Pauschek und Stelzich“! Ali se je mogel Prešeren zanesti, da mu pisma ne prestrežejo in ne zasežejo! In če bi v njem brali gospodje jasen komentar o Krstu, kaj bi bila posledica? „Kerit“ bi mu zasegli, a vse nadaljne pesmi Prešernove bi pač po spoznani tej blamaži kar a priori sežigali in prepovedovali; in vendar je takrat Prešeren mislil še na Zibelizo V. in mislil že, kakor to stoji prav v tistem pismu samem, na „eine Sammlung meiner pehme . . . über Jahr und Tag“! Zato je moral biti Prešeren skrajno oprezen; saj poštne razmere same tudi niso bile tako vzorne tiste dni niti ko danes! — In naravnost značilno je prav v tem oziru, kako ne zine o vsebini Krsta Prešeren nobene besede, in kako le namigne Čelakovskemu, češ, da vsebine speva (=, „über die Tendenz der wenigen Strophen“) prevoditelj sv. Avguščina pač ne bo obsodil! Koliko jih je bilo, ki so takrat vedeli, da misli pismo tu Čelakovskega, ki je prestavil Avguštinovo „De civitate Dei“ (Prim. Illyr. Bl. N° 30, 27. Juli 1833: Čopov spis „Slow. ABC-Krieg Nro. 3“ pod črto; in Zborn. VI. 184); koliko jih bi tedaj umelo ta stavek? Z ozirom na Čelakovskega pa izreka ta opazka misel in up Prešernov, da bo kritik češki, ki pozna in ceni sv. Avguščina, pač našel gotove vsebinske sorodnosti mej filozofijo imenovanega pisatelja in idejami Krsta! Koliko vere v kritika še tu v tem pismu!

Vsebine Krsta omeni poet tedaj le tako mimogrede. V prvi vrsti pa želi, da bi mu Čelakovski ocenil („beurtheilen“) ta „produkt“ z druge strani: „als eine metrische Aufgabe“; tedaj od tiste strani, od katere je ta spis tu v tem in prej v II. poglavju presojal „Uvod“ in deloma ves Krst! Kar se tiče tercine

in stance, kot izbrane mere, ter arhitektonike tercinske! Seve, dotlej je imel Prešeren presojevavca Čopa ob svoji strani; ni mu bilo treba drugega. A zdaj njega ni bilo več; zato se obrača do prvega javnega kritika svojega, do Čelakovskega! Rad bi bil poet, to se vidi, čul sodbo kakega moža o svojem delu, ki je te stvari razumel po njegovi sodbi! Ali mu je Čelakovski ustregel? Dejstvo je, da mu Prešeren po tem pismu z dne 12. VIII. 1836 ni več pisal. Dne 3. VIII. 1840 piše namreč Čelakovski Prešernu: „Schätzbarster Freund! Ein langes, jahrelanges Schweigen wird mit diesen Zeilen gebrochen. Ich sehne mich sehr zu erfahren, ob Sie denn noch leben, und wie Sie leben, — leiblich und geistig. Es scheint, als sei ein erschreckliches Klosterleben unter unseren slawischen Literatoren zur Mode geworden; so wenig erfahren wir, was in allen Weltgegenden unseres gemeinsamen Vaterlandes vorgeht, zumal im Süden. Sie haben vor 4 Jahren versprochen, Ihre sämtlichen Poesien herauszugeben: haben Sie Wort gehalten? Was macht ferner die angedeutete Erzählung? was Byrons „Parisina“, wenn ich nicht irre?“ (Let. M. Sl. 1875. str. 162).

Tedaj štiriletan molk. In da je ta nastopil koj prav za tistim pismom o Krstu, pričajo vprašanja Čelakovskega o literarnih dejstvih, ki o njih govori Prešeren prav v tistem pismu z dne 22. VIII. 1836 ediniokrat! Prešeren je v teh štirih letih pričel in imel živo korespondenco z Vrazom: nastopila je bila ideja o ilirskem jeziku ravno tističas! Eno vidimo tedaj tu: poslej po tistem pismu o Krstu ni bilo več mej Krsta poetom in češkim kritikom tiste žive komunikacije, ko mej leti 1833 do 1836; in zdi se, da jo je pretrgal Prešeren. In tudi po l. 1840 se ni več razvila tako kot je bila prej! O čem bi to pričalo? . . . Umel mu ni Krsta pač tudi Čelakovski ne! In zdi se, da posebej od one strani ne, ki je Prešeren prosil („bitte ich“), da mu jo Čelakovski presodi. — Nimamo sicer odgovora Čelakovskega na to pismo in prošnjo. Ali ga sploh ni bilo nikoli? Ali se nam le ni ohranil? A slutiti nam pa le dadó nekaj že gorenja dejstva. —

In preostaja zdaj le še tisto mesto tega Prešernovega komentara o Krstu, ki so je dosedanji „kritiki“ po vrsti šteli poetu kot „možu“ v toliko zlo, češ, ker je zanj — neznačajno. Če bi že ne hotelo obveljati, da Prešeren tam nanaša tisti svoj stavek formalno ravno na metrično, tedaj na umetniško stran Krsta, a ne na vsebino („die Tendenz“), ker se relativnik („deren Lösung“) ozira na „metrische Aufgabe“, ter bi ne hoteli priznati tega kot neko skrito sofistično fineso; ampak bi hoteli slej ko prej trditi svojo, češ, da je to nova, samostojna misel, ki velja o vsem Krstu, kakor je, in posebej in v prvi vrsti o Črtomirovem prestopu in oblivu glave z vodo, no, dobro! potem bi

pomenilo to toliko, kakor da je Prešeren svoj Krst zato in iz tega vzroka spesmil, da — si pridobi duhovščino. To da bi bil potemtakem pravi vzrok, zakaj se da poet Črtomiru — obliči, njemu, ki je še dobrih 30 ur poprej nje zbiral okoli sebe, „kterih rama se vkloniti noče“! In prav zato da je poet pač tudi Bogomilo krstil, njo, „ki je bila podpóra vére krive, je opravljala službo bóg'nje Žive.“ (Poez. 191.) V tisti nameri, da se prikúpi duhovstvu poet, leži potemtakem vzrok „nedoslednosti“ one, tolikrat naglaševane v Črtomirovem značaju, katera ga dela baje mevžo in mu vzame baje vso možatost! Jaz pa svetujem za danes: če se kdo hoče prikopati do globin Krsta, pozábi naj ta stavek Prešernov, ko da ga ni na svetu, črtaj si ga iz spomina in pisma, ter — čitaj Krst s tistega stališča, na katero ga je premaknil moj spis, kot sliko narodno-kulturnega boja, ki ga je bila narodno-slovenska stranka v Čopovem „Ajdovskem gradcu“, in to ne „šest mescev“, ampak dotakrat ravno šest let: od l. 1829 kot leta, ko se je porodila „Krajnska Zhběliza“, (ki je izšla prvič l. 1830), pa do vštetega l. 1835, do smrti Čopove, do leta tedaj, ko je nastal Krst. In odpre se mu marsikaj! In našel bo „doslednost“ v Črtomiru, našel globoko enotnost mej prvim in drugim delom Krsta, in našel, da je tisto opazko Prešernovo drugače umeti, kakor so jo dosedaj! In stopilo mu bo v ospredje, da se niti Bogomila ni, niti ne Črtomir uklonil tisti stranki, tisti situaciji, iz katere vabi Črtomir v oni noči tovariše-junake, da ji pobegnejo z neuklonjeno ramo; da se ni uklonil — „Valjhunu“ nikoli, ne on, ne Bogomila, ampak da se je uklonil ideji dela za kulturo, dela za preganjanje „zmot oblakov“ — mej rojaki Slovenci, in da se je zaradi tega dela odrekel Bogomili in zakónu z njo in vsprejel njen nasvèt, ne — volje njene! In spoznal bo, da se tam v tistem pismu kakor tu v Krstu ni uklonil Prešeren svojemu „Valjhunu“, ter prestopil v njegovo sužnost in v službo njegovi kulturi, ampak da sta tisto pismo kakor ves Krst živ protest in pletèn bič proti Valjhunu — farizejcu, prav kakor oni sonet „Chorwölf!“, ki je iz istega leta ko Krst! In spoznal bo, da ni bil prvi in glavni namen Krsta, ni bil obzir, ki je porodil Krst in določal mu ideje in ki je njemu žrtvoval poet Črtomirovo neuklonjeno ramo, tisti „Zweck, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben“; nikoli ne! — ampak da stoji tam tista opazka le kot nekaj postranskega, češ „mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand,“ ker je Prešeren dobro vedel, da mu bodo Krst umeli po večini vsi le kot navadne vrste, v tisti dobi tako običajne „Bekehrungsgeschichte“. In da je nadalje tu Prešeren dvignil pogled na širši svet, tja „mej rojake Slovence“, kakor Črtomir,

preko „Valjhuna“, ki se je poet dotedaj z njim bil in ga hotel premagati; a spoznal je, da ga ne bo, ker je neomajno močan! In res, poslej se ni več Prešeren bil in bodel s tisto kliko ljubljansko, ki je imela cenzuro, ta meč Valjhunski, s križem na mečevega rezila ploski, v rokah; ozrl se je „neuklonjene rame“ preko tistih treh možicljjev-volkunov, ozrl daleč tja preko ljubljanskih razmer samih, in delal — za vse rojake, Slovence, da jim dvigne iz sebe in podá in zapusti za sabo narodno-kulturni Vademecum — Poezije! In nič drugega, kot Prešernov pogled ta preko „Valjhuna“, ki je o njem spoznal poet, da ga ne bo premagal zdaj s a m več, pomeni tisti stavek o „Geistlichkeit“; zaveznikov si je hotel pridobiti „mej rojaki Slovenci“, ki bodo na njegov glas poslušali, hotel opozoriti jih nase! In kje naj si išče za svoj namen pomoči in opore, če ne pri njih, ki so bili takrat pri nas skoraj edini narodni kulturonošci, a ne sinovi „kajtimarski“, — tujci Valjhuni! In vemo, da je imel Prešeren mej to inteligenco dosti znancev, ki je rad ž njimi občeval; in imel celó sorodnike! Primerjaj tu le n. pr., kar vemo o postanku pesmi o Šmarni gori, primeri Prešernovo pismo nekemu, ki je bil „Euer Hochwürden! Lieber Bruder im Weine!“ (Lj. Zv. 1886), primeri historijo o „Napisu na zvonu pri sv. Joštu“, napis nagrobni Francu Julijanu; nadalje, kar vemo o njem in Dagarinu, kar nadalje iz Ivana Vrhovnika črtice „Prešeren v Naklem“ (Kol. družbe sv. C. in Met. 1906. str. 32—34): — in spoznal boš, da tista „Geistlichkeit“ ne pomeni tam onih istega pisma „Pharisäer und Schriftgelehrten“, ampak da pomeni to nekaj dvojnega, in hkratu neko pohvalo duhovstva, ne ljubljanske klike duhovstva, ampak pravega, našega „nekajtimarskega“ duhovstva; in pomeni pošteno sodbo in priznanje Prešernovo, da niso vsi duhovniki — volkuni; in izreka potemtakem le znano in priznano dejstvo, da se Prešeren, ko Čop ne, ni boril — zoper duhovščino s a m o, dasi so „Ajdoškemu gradcu“ to očitali; a kdo? Ravno „Valjhun“! To pa le potrjuje, kar pravi Krst o njem, da je Valjhun s križem si zaznamoval svoj meč, le da je svoj meč smel in mogel vihteti ter kri prelivati in rane sekati po želji svoje barbarske, volčje čudi, volkun! Saj vemo, kako se je godilo Čopu zaradi njegovih znanstvenih razprav o črkah, čujte, o črkah: „Man betrachte meine Schrift als einen Angriff auf die Geistlichkeit“, piše 2. V. 1833 Kopitarju, tedaj tistemu možu, ki se je postavil kesneje na stran „Valjhunovo“! A strogo loči že Čop: „Indessen habe ich doch beyweitem den größten Theil der Geistlichkeit für mich.“ (Zborn. V. 100.) A hočete li potemtakem še kaj očitati Prešernovemu značaju zaradi Krsta in tistega stavka?!)

¹⁾ Zato pa tako krvavo zgrabi za tem po moji sodbi resnim stavkom koj sledeči: „Die geistlichen Herrn (ne več „Geistlichkeit“) waren dießmal mit mir zufrieden...“, češ, tudi oni, ki velja bič speva ravno njim! Ta ironija!

Ravno Krst je, ki pomeni v razvoju Prešernovega mišljenja važno fazo, tisti čas, ko je Prešeren pogledal preko ljubljanske lokalne megle „mej rojake Slovence in — daleč čez njih meje“ ter se dvignil, (poslovivši se od ljubljanske Julije in od Valjhuna v — Krstu), s stališča „lokalnega“ poéta na stališče vseslovenskega, narodno-političnega, kulturno probujajočega naroda oznanujočega pesnika-proroka, oznanujočega in kličečega jo v imenu — krščanskega „bratoljubja“, v imenu — bratovske ljubezni do bližnjega, češ, „ljubi bližnjega ko samega sebe“, ali vsaj ko brata! In to ne le „bližnjega“, ki govori tvoj jezik, ampak sploh vsakóga, kdor je — človek, tedaj to in nič manj ko ti sam!

De smo očeta ênega sinóvi,
Ljudjé vsi brátje, brátje vsi naródi,
De ljúbit' mór'mo se, prav' úk njegóvi.
Valjhún ravná po svóji slepi glávi,
Po bôžji vólji ne, duhóvni právi.

(Poez. 186.)

Šel je tu Črtomir-Prešeren preko Valjhuna „mej rojake Slovence — in daleč čez njih mejo“, ozrl se je na vse človeštvo! In s tega vrha ni poslej nikoli več stopil! Žarišče Poezije je — Kérft! Bile bi brez njega ko brez glave, bile bi v primeri s tem, kar so zdaj, — nič!

Toliko o Krstu za danes, ker sem sit dosedanjih čenč o njem. Opozorim pa, da je to jako malo še o Krstu, ter da je globok, kakor pogled tu s Triglava pred nama na našo domovino ta spev, ki ga je poslal l. 1837 poet Vrazu z lakonskimi besedami: „Deinem Wunsche gemäß schicke ich Dir 24 Exemplare von meinem nach Deiner Meinung so schwer zu verstehenden ‚Kérft‘ . . .“, ne da bi le z enim zlogom kaj oporekal! (Let. M. Sl. 1877 str. 159). —

Po vsem tem si domišljam, da stoji Krst trdno na mojem stališču, ki sem ga nanje premaknil danes za sedemdesetletnico njegove objave, ker kot stališču Prešernovem. Opozorim naj le mimogrede še na dve paralelnosti v imenih „trum srčnih vojvod“ in imen iz Čopovega kroga: imajo namreč z) paralelno po isto število zlogov, ß) po iste vokale:

Avrelí = Kastelíz;
Droh = Zhóp;
Čertomír = Prefherín.

Avrelija in Droha je zajel Prešeren iz Valvazorja (VII. knjiga, 2. pogl.): a ne Črtomira, t. j. svojega imena v Krstu — dasi ima Valvasor še tretje ime slovenskih vojvod: Hermann (ali Hermanrich). Zakaj ni prevzel še tega? Zakaj jih nima sploh več ko ravno — tri? Ni jih več rabil! Bili so samo trije s

Čopom vred! A sebi je hotel dati značilno ime, kakor je je Bogomili, Valjahunu, sinu Kajtimara, in kakor Kastelcu-Aveliiju: izmislil si je — Črtomira, kot ime človeku, ki ga mir črti (menda), kakor je to izrazil isto leto v onem verzju elegije „Zum Andenken Zhóp's“ kot dejstvo o sebi in Čopu: „daß Dir, wie mir, nicht Ruhe ward hienieden“. (Illyr. Bl. Nr. 30. I. nat.); a leta 1849 v svojem nagrobnem napisu: „France Preširen, doktor nemiren . . .“ (Dun. Zvon 1879 str. 42). Tudi tista strofa sama o Črtomiru velja cela o Prešernu-poetu kar doslovno:

Bojúje se nar mlájši mēd junáki
 Za véro stáršov, lépo Bóg'njo Živo,
 Za Čérte, za Bogóve nad obláki.

Pomisli ob teh verzih na Prešerna, in videl boš, káka dvomiselnost je v njih. Bil je Prešeren res najmlajši, kakor sem pokazal, mej „junaki“ vsemi tremi; a bojeval se je za te ideje: za vero staršev (kot prvo narodno svetinjo!), za lepoto kot kulturno sredstvo, bil lirik in glasnik tiste tajnostne moči v človeku, ki ji ljudje pravimo ljubezen („Ljubézen pōje pévcov tih Kaména“, očita Pisar pevcu balad, posebej Lenore; „Sauglockengeläute“ je Pavšku vsebina Prešernovih poezij!); a kot humanist in romantik je posegal Prešeren-poet v stare bajeslovne tradicije svojega naroda! Tak je bil on, kot pesnik! —

Tako. In zdaj pa stopiva s tega vrha, da se ne prehladiva! Prestopiva na mali Triglav, k pesmi o županu ljubljanskem. Rekel sem, da je tudi tam vzrok razlikam v obeh, sicer tako sorodnih, da istih arhitektonikah — vsebina.

Kaj imamo tam v sredi pesmi za najvišji vrh? Oni slavo-spev Ljubljani sam zase! Ob pobočju pa imava simetrično na oba kraja dva dela, ki se strogo osamosvajata in se v sebi zaključujeta docela: na eni strani (v I. delu) proslava cele vrste zaslug županovih, a na drugi strani (v III. delu) posebej, odločeni od drugih dve največji: delo za barje in podpiranje Novic. Kaj ne, dva v sebi, vsak zase, po svoji vsebini zaobkrožena, od one, na sredi samostojne slike o Ljubljani odlikujoča se dela; oba sta v dotiki z osebo in življenjem Hradeckega, kar pa srednji vrh ni! In da ta dva dela poet tudi arhitektonski naglasi kot taka, a srednjega zopet kot samega zase, zató objame ona dva z dvema motivoma, a pusti srednjega golega; s tistim objemom jima dá tudi v njih arhitektoniki ono odločenost in samozasebnost, ki jo ima v primeri z vrhom pesmi (z onim slavospevom) tudi njih vsebina!

S tem sem pokazal, zakaj stoji v tej pesmi sredina sama zase, in zakaj so obklepi obrnjeni proti I. in III. delu, ko je v Uvodu ravno sreda objeta ter nista arhitektonski

odločena od nje oba obkrajna ji dela: I. in III. del, ki sta v županovi pesmi. Kaj ne, nič brez svojega globljega, dobro označenega, v vsebini ležečega vzroka! —

Za tistim vrhom, kot osrednjim delom, sledi v Uvodu Krsta, tedaj po 17. tercini kot sredo zaključujočem obkrajcu, — III. del! Tu obsega nadaljnih sedem tercín, tedaj ves III. del, en sam dogodek: poizkus pobega in ponočni boj krvavi. Skonča se s 24. strofo, ki o Valjhuu pové, da ne jenja prej, dokler ni pal zadnji Črtomirov tovariš, ter s tem dopolni ono primeró o hudourniku. Ta vsebina priklaplja to 7. tercino k poprejšnjim šestim (6 + 1) docela z organsko močjo. Obenem pa se skonča s tem koncem dogodka bojnega krepko tudi oni mej prologa stavkom in stavkom epiloga ležeči del ter se jasno zaključi in zapre v samem sebi, da se kar odkrhne od te sredine kot ene celote nov del: naslednji „stavek“ epiloga. Hkrafu loči čas in dogodek, izražen v epilogu, tega tudi po vsebini od vsega poprejšnjega: ne godi se to, kar epilog pripoveduje, več po noči, ampak — zjutraj, ko je že zor zasijal na mrličev trope . . . Jutro: Valjhu išče mej Črtomirovih tovarišev mrličí enega: Črtomira; a zastonj! Vsi ležé, vsi so pali, a le njega ni! Kaj to pomeni? Kaj se je zgodilo z njim? Mojstrski motiv, ki sili bravca brez premora naprej, h „Kerítu“. To dá tej sicer arhitektonski tako v sebi sami zaključeni celoti ono kakovost, ki jo mora Uvod imeti kot uvod nekemu večjemu, s to kakovostjo za speva po vsebini glavni del označenemu nadaljevanju!

* * *

Dovršil sem glavno delo. In odprl se je nov, neznan svet idej Prešernovih, ki jih nikjer ne izreka nobena besedica njegovih umetnin, ki pa vendar žive in plavajo nad njimi, ki teko ko živo življenje po njihovih udih in žilah: organske moči, skrite ko v rastlinstva kraljestvu rastlinske moči — v globokih koreninah. In kljub temu vezém tečejo Prešernu verzi in strofe, ko da nimajo druge vsebine ko tisto, ki jo izrekajo besede. Nikjer nobene potezice ne v vsebini ne v obliki, ki bi očesu kjerkoli že pustila kako okence, da bi zagledalo, zaslutilo kaj o teh tihih ukazih; tako so vsi skriti, tako do eterično abstraktne popolnosti dovršeno in mojstersko premagani in obvladani: vidi se, kar caroval jim je, kar igral se z njimi ko za krajši čas, ko za zabavo, ko da to ni nobeno delo, veliki duh, ženij Prešernov. Kdo je slutil le o njih kaj, kdo opazil kje le kak sled jim do zdaj, tem čudovitim idejam in močem. Ni najmanjša morebitna zabrisanost ali nejasnost ali le otesnjenost vsebine ni bila njih posledica. Kdo, vsa dolga

leta in leta, kar imamo te elegije o Čopu n. pr., je kaj vedel o teh zakonih, prav do sedemdesetletnic teh umetnin! Klasičen slučaj, klasičen dokaz, ki nam ga je prinesla zgodovina tu sama — o nedosežni velikosti Prešernovih darov in moči, o mojsterstvu njegovem. Klasičen slučaj, kakršnega ne najdeš zlahka zopet v drugem kje narodu, ker znajo drugi vse bolj ceniti in zaslediti svoje narodno, duševno premoženje. In če kaj, je pač to velika, resnična, klasična umetnost, kakršne nima — najmanj ves slovanski jug! —

Omeniti mi je le še ene same pesmi, ki jo še ima Prešeren v tercinski meri: „Novo pisarijo“. Nastala je brez-dvojbeno l. 1830, ker je izšla l. 1831 v Zibelizi II. Toda o nji ni z našega stališča povedati dosti več, kakor kar je dr. Ozvald v tistem „preglednem obrazcu“ podal, če stvar na debelo vzamemo (Delavci, str. 48), dasi bi se dalo tudi tisto vse drugače povedati in naglasiti, in moralo — celó. Dispozicija pesmi je v besedah: a) „Kakó“, b) „in káj“ — ušč se Krájncom (!) pôje. Najprej tedaj o jeziku in obliki sploh; potem o vsebini, katero **sme** in **more** imeti literarna umetnost, da bo porajala res — umetnine. To dispozicijo povzame potem zopet tista tercina, ki zaključuje I. del tam, kjer ima „učenec“ že zadosti modrosti pisarjeve o tistem „kako“:

Peržgal si, mójster! žark mi nôve líči;
Na délapust de sódniga jez dnéva
Slovim, še to, kaj pél bóm, me podúči!

Sicer pa nisem vsaj dodanes mogel dognati nobene popolne, organske arhitektonike v smislu drugih tercinskih pesmi tudi v Novi pisariji, ki je sicer prva po času izmed vseh, kar jih je pesnik zložil v tercinah. Ali ga je tu preveč ovirala težavnost vsebine? Dvojnim. Zdi se mi, da tu, l. 1830, Prešeren res še ni bil sam na jasnem si o „stavku“ in njega arhitektonski moči; to mi potrja tudi dejstvo, da do l. 1832 tudi v sonetu nima, kakor sem dognal, še nobenega resnično tercinskega sklepa. Zdi se mi, da je šola, prava šola Čopova pričela šele sploh l. 1832 po zadnjih izpitihih Prešernovih, po celovški dobi; zdi se mi, da ga ni prej hotel mamiti in motiti modri Čop, to leljsko srce, ker je vedel, da bi se mu sicer Prešeren utegnil preveč zanoreti v te lepote! Eno pa je povsemem gotovo: da z Dunaja še ni Prešeren prinesel teh spoznanj, ampak da mu jih je res šele dala Ljubljana v Copovi šoli!

Zdi se mi sicer, da sem zasledil gotove sledove neki poizkušani arhitektonski sorazmernosti delov tudi v Novi pisariji; podlaga se mi zdi število tri in dva. Trije verzi v tercini; tri tercine v „uvodu“, t. j. v prvem učenčevem ogovoru „mojstra“-skaze, pisarja; odgovor pisarjev — dvakrat tri tercine; dve

tercini zopet prepira: učenec + pisar; dvakrat tri zopet učenčev ugovor in pisarjevo razkladanje; potem tri zopet učenčevega ugovora; nadalje dve pisar + učenec; in zopet dve pisar in dve učenec; i. t. d. A prave, organske enote nisem mogel dognati, prave arhitektonske, logične oblike kake višje vrste. Nastopajo gotove zabrisanosti, ki skaze in onemogočijo vsako poizkušano doslednost. Zdi se mi, ko da tava in tiplje Pešeren nekako v temi še, a v svojem ženijalnem instinktu sluteč že sam in zahtevajoč nekaj globejega za tercino! Odprl pa mu je, kakor vse kaže, Čop te stvari šele kesneje, da jih je spoznal in se jih zavedal poslej Prešeren z matematično točnostjo.

O Ozvaldovih glosah pa nisem hotel reči, da so nam ta Prešernov biser razbistrile kaj. To naj pripomnim! Slej ko prej nam je ostala ta satira še vedno trdno s sedmerimi pečati zapečatenena knjiga navzlic dvem njegovim poizkusom (Prešernova N. p. in Horacijeve Epistulae. Gorica 1905; in Delavci „1905“). Saj še teksta ni pogodil; opozorim naj le na „gosenice“, češ, da je to genitiv (Delavci 45. Op. 1.); in vendar se že fraza sama in soglasnost oblike z drugimi akuzativi tiste periode upira tej razlagi, pred vsem pa prvotni tekst verza: „Bom pel kaj repo pred gofenzam' varje“ (Zhbel. II. 37.), kar priča, da je tu Pešeren imel res množino v mislih. A to je le pezdur, vendar potreben.¹⁾ Vsebinska je glavna stvar, ideje in lepote vsebinske, ki jih je pesem tako bogata! Teh pa se doslej ni lotil še nikdo; kakor smo povsod mi, ki sicer o univerzi, hvala Bogu, vsaj že sanjamo — tandem aliquid! — tako smo tudi tu še vedno samo le in le pri površnosti. Zahteva pa, če katera, ta pesem resnične, minuciozne učenosti, da jo umeš. A o tem prihodnjič kedaj.

S tem sem obdelal problem tercinskega poglavja v Prešernu ves. Opozorim naj, da nisem hotel podati kake „storijce“; posebej pa naglašam, da imej Prešerna samega v rokah ter si črtaj vanj vsakdo sam stopinje, ki jih prestopajo moje misli in moji dokazi: sicer škoda časa! A pa saj velja ta pripomoček le borno kronico; kupi si nalašč en izvod Poezij, pa ne bodi ti jih škoda črtati in občrtavati, kakor sem si jih sam. To je bila pot do spoznanj, ki jih tu podajam; to bo tudi bravcu edina pot do njih. Stvar je pač že táká na svetu, in posebej v umetnosti.

Naglasiti in pokazati sem pa hotel posebej eno: da imamo tudi mi svojo, pravo in pristno, zavestno, globoko-

¹⁾ Po mislih dokaj boljše besedo od te dr. Ozvaldove je o „N. pis.“ objavil pred ravno 30 leti že v Zori V. (1876, str. 261—263) kot V. „Razgovor“ svoj — ranjki prof. Janko Pajk (v Mariboru), dasi seveda v barbarski slovenščini svoji. —

umnih, ženialnih, ko kristal bistrih umetniških idej in kvalitet polno umetnost v svoji domači zgodovini, a da jih le ne poznamo, ker sploh ne poznamo in ne cenimo svojih kulturnih bogastev, Slovenci! —

Dostavek.

Pregled razprave:

Uvod.

- I. Tercinska arhitektonika 1. in 2. stopinje:
 1. Tercine bistvo in ideje arhitektonske;
 2. „Tercinski stavek“.
- II. Tercinski stavek v pesniških oblikah:
 1. V sonetu; (Sonetni venec);
 2. Tercina v oktavi.
- III. „Tercinska perioda“: „Dem Andenken des Mat. Zhóp“ (1835):
 1. Dokaz o nji iz vsebine;
 2. Teoretična nje dedukcija iz „stavka“: oblika tretjestopinska arhitektonike tercinske je „perioda“.
- IV. Še nova, nadaljna stopinja tercinske arhitektonike:
 1. Slavnostni govor o 25-letnici Hradskega: 1845.
 2. „Uvod“ Kërfta per Savizi: 1836 (1835).

Sklep: O „Novi pifariji“ (Zhbef. II. 1831; a iz I. 1830).

Gradec, 1. septembra 1906.

Še dvoje, troje dodatkov.

Iznenadil me je v literarni naši umetnosti ob sonetu še en prav enak slučaj, kakršnega sem dognal o Prešernu v ti razpravi. Kakor Prešeren nima do l. 1832 (pred celovško dobo) nobenega resnično tercinskega stavka v tercinskem delu soneta, a pač pa poslej dosledno vedno, tako tudi Stritar! Preiskal sem vse njegove sonete, kar jih imajo njegovi zbrani spisi; in našel sem v I. zvezku (1887) mej šestindvajseterimi le dva, ki nimata tercinskega stavka v drugem delu (Prirodi, str. 12; Lastovki, str. 42). Oba ta dva pa sta si mejsebojno enaka, namreč oba takale: $a b b a, a b b a | c d c, d e e$. Vsi drugi, z Vencem sonetnim vred („Slovó“, 98—107), pa imajo dosledno to-le lice $a b b a, a b b a | e d e, d e d!$ Ravno táko pa tudi vsi soneti VII. zvezka (1899): Kollarju (str. 24) in Dunajski soneti (str. 65—96)!¹⁾ In ravno ob teh zadnjih sem

¹⁾ Dunajski soneti. Zložil in založil Jos. Stritar. Na Dunaji. (I. natis 1872: 45 sonetov; II. natis 1873: 47 sonetov; III. natis, Ljublj. 1899. Zbrani sp. VII: 47 sonetov).

prvič zapazil to doslednost v Stritarju, ki opominja tako očitno Prešernovega vzgleda; le eno posebnost ima tu v nekaterih Stritar še celó več: tekoče rime namestu ženskih (soneti 15, 28, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 47). Tudi „Britanki“ v VI. zvezku (Popotna pisma I. 4; str. 195) in prevodi treh Prešernovih nemških sonetov (VI. zv. 259/60: I. Obschon die Lieder . . .; II. Warum sie, werth . . .; III. Ihr, die entsprossen aus dem Slavenstamme . . .) imajo isto lice pravega tercinskega stavka! Petrarkov „Era 'l giorno“ ima v prelogi Stritarjevi (Poezije Fr. Prešerna 1866) to obliko: *a b b a, a b b a | c d e, c e d*, dasi original: *c d e, d c e*. Iz tega sledi, da je mej 75 izvirnimi soneti, ki sem jih videl, le dvoje izjem, a 73 dosledno strogih, tercinsko-stavčnih; soneta o Kreku (Pesmi 1869) ni v Zbr. spisih; zato ga nisem imel pri rokah!

Prešerna ni več, da bi nam povedal, kako je zasledil in kje spoznal tisto logiko soneta. Stritar pa živi še; in prezanimivo bi bilo nam, ki te stvari raziskujemo, če bi nam pojasnil, kaj je njega nagnilo k tej doslednosti, ki je ostala le osebno Stritarjeva, in ne morda splošni, skupni znak Stritarjeve *d o b e*.

Pregledal sem namreč, da se o tem preverim, vseh 38 sonetov *Levstikovih* v Zbranih spisih I. (Poezije I.) in našel mej njimi vse mogoče oblike tercinskega dela, a resničen tercinski stavek pa le — v enem samem („Tvoj obraz“). —

Bogat je sonetov Josip Cimperman. V „Rosen und Disteln“ (Giontini, Laibach 1873) jih ima 7, v „Pesmih“ (Blaznik, 1869) štiri, v „Pesmih“ (Giontini, 1888): 64, v „Saturi“ pa 33 (Lj. Zv. 1889: 1—12; 1890: 13—16; 1891: Satura Levstiku 17—32; 1893 ob smrti svoji sonet 31). In kaj sem našel tu? Mej vsemi slovenskimi, ki jih je sto in eden, le enega po rečenem pravilu s tercinskim stavkom v drugem delu („Usehlo cvetje,“ sonet 5. v „Pesmih“ iz l. 1888); mej 7 nemškimi pa nobenega ne!) Pač pa sem opazil, da si nazadnje Cimperman v neki gotovi dobi ustanovi neko stalno, svojo obliko soneta, a vse drugačno ko Prešeren in Stritar, namreč to-le: *a b b a, a b b a | c d e, c d e*. To lice olajša prestroge zakone sonetne znatno: tretja strofa (oz. prva tercina) je — namreč brez vsake rime v svojih treh verzih! Že l. 1869 nastopi ta oblika v „Pesmih“ (v I. sonetu, str. 28); l. 1888 se pojavi v „Pesmih“ zopet: v „Usehlem cvetju“ trinajstkrat, v sonetih 1, 4, 6, 7, 11, 14, 20—26; v „Kristalih“ najprej v 1, 4, 6, 8, 9, 11, 13, a od 18. soneta se ustanovi ter so poslej vsi nadaljni (18—38) do konca taki (str. 90—110). A nele to. Vsa „Satura“ (1889—1893) nima ni ene izjeme več; vsi nje soneti imajo

¹⁾ V Pajkovi Zori V. (1876, str. 50) ima J. Cimperman sonet R. P-ovi,“ ki ima tudi to lice: *a b b a, a b b a | c d c | d c d*.

to isto lice, ki se je že v zadnjem delu Sonetov utrdilo l. 1888 v „Pesmih“: „Satura“ je tedaj le dosledno nadaljevanje tega konca!

Narobe pa sem dobil, da je vseh 12 sonetov v „Pesmih“ Franja Cimpermana (V Lj. 1874. Izd. in zal. Jos. Cimperman), brata Josipovega, ki je 30. V. 1873 umrl šele osmošolec, vseh 12 pravim brez izjeme s strogo tercinskim stavkom! Odkod ta zavest, to spoznanje, ta formalna doslednost pri tem mladem fantu? Ali je to vpliv Stritarjev? Bratov pač ni, ko brat te oblike skoro da nima! Kar umeti ne morem tega pojava.

Simon Jenko ima mej peterimi svojimi le enega po tem pravilu Prešernovem (Pesmi II. str. 96). Tudi sicer naletiš na to doslednost še tu pa tam v našem slovstvu; takó v sonetu: Človeško srcé (D. P. Pajkova, Zora V. 1876, 99), nadalje v Svetličičevem: Pot skozi življenje (iz l. 1861) itd. Ne nameravam tu podati popolne slike o tem, ampak hočem le opozoriti na to posebne vrste dejstvo v naše pesniške tehnike razvoju.

Do konca Stritarjeve dobe pa si ni nihče upal prestopiti tradicionalne stalnosti te forme v nje I. delu; brez izjeme ima še vsa ta doba obliko: $a b b a | a b b a$, z ženskimi stiki tu, kakor v II. delu soneta (v tercinah). Gregorčič in Aškerc sta se pa sonetne oblike sploh in dosledno varovala; nekak odij do njene logike govori iz tega dejstva. Kar nastopi naša — „moderna“, a nje sonetni mojster v osebi Dragotina Ketteja! In kaj smo tu doživeli, to vemo še vsi! Ko so izšle Kettejeve Poezije, zapisal je dr. Ivan Robida v svoji oceni (Lj. Zv. 1900, str. 512/13) tele besede:

„Najboljši del cele zbirke reprezentujejo „soneti“, če velja vse tako nazivati, kar je urednik naslovil tako. Sonet je stalna pesniška forma, katere ne velja izpreminjati; če se pa izpremeni, potem seveda ni več sonet. A to je malenkost! . . .“ (513).

In urednik Poezij Kettejevih ter takrat hkratu Zvona je dodal na isti strani tem besedam pod črto naslednji zagovor:

„Moderni pesniki so izprevideli, da je tista stara, tradicionalna sonetna oblika s samimi jambi in samimi ženskimi rimami precej monotonska; zato pa se v modernih sonetih rabijo tudi troheji in gibčni daktili, z mehкими ženskimi rimami pa se vrste tudi krepke moške rime. Vsa ta reformacija in renesansa je sonetu samo na korist, ker je postal vsled tega mnogoličnejši, živahnější, pestrejši in — svobodnejši. — Če je tudi Kette pesnil v takih modernih sonetih, je po mojem mnenju samo pokazal, da je imel fin umetniški čut in prirojen okus . . . Aškerc.“

Že za Vodnikovih živih dni je poizkušal celo desetletje pred Prešernom, pri nas nekaj enakega že nekdo drugi: Koseski v svoji „Potažvi“ (1819)! V tem prvem našega slovstva sonetu imamo naslednjo obliko: $a b' b' a | a b' b' a || c d' c | e d' e$. Zaznamoval sem z apostrofi moške rime. — —

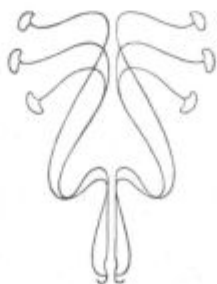
Omeniti bi bilo iz dosedanje tehnologijske literature naše še naslednjih spisov: Jos. Stritar, Šestomer slovenski, (Zvon II. 1876, str. 282 = Zbr. sp. VI.; Fr. Levce, Slovenski šestomer. (Dopis uredniku). — [Zvon II. 1876, str. 363; s Stritarjevim „dostavkom uredništva.“] Nadalje: „Levec in heksámeter.“ J. P.(ajk). (Zora V. 1876. 390—392); in „Pravda o slovenskem šestomeru.“ Odgovor mariborskemu šestomerniku Janku Pajku. Spisal Fr. Levce. V Ljublj. 1878; potem: Levstik, Pravda o slovenskem šestomeru. (Slovenski Narod, 1878 = Zbr. sp. V. 265). — Tudi Škrabčeve razprave: „Nekoliko o hijatu v naši poeziji“ ni pozabiti (Cvetje I. 7, 8; l. 1880).

K pesmi o Hradeckem primerjaj tudi dr. Iv. Prijatelja članek: „Bleiweis — izdajatelj Prešernove zapuščine“ (Lj. Zv. 1902, 704). Tam je nemški izvornik onega Bleiweisovega pisma Prešernu z dne 10. junija 1845., katero je podal Let. M. Sl. 1875 v slovenski prelogi; zanimiv pa je ta original posebej še radi postskripta, ki ga slovenski prevod nima, in ki v njem Bleiweis izrekoma omenja županovih zaslug za — Novice :

„P. S. Die Novice haben dem eifrigen Zuthun des H. Bürgermeisters viel zu danken, der, wo es Gemeinnütziges gilt, nicht kleinlich die Einnahme mit der Ausgabe berechnet, sondern die Landwirthschafts-Gesellschaft fortwährend zur Liberalität stimulirt — daher wird Ihr Gedicht auch am nächsten Mittwoch darauf in den Novice erscheinen,“ (na o. m.).

Nazadnje mi je omeniti, da je na str. 69 v 7. vrsti izpala beseda: kozlovske brade! Saj ta misel je namreč tista, ki leži v oponašajočih glasovih zateglega „m ä“, (kar namigava na neko sorodno kakovost Kopitarjevo s to živino, češ: kozel, „Bock“!). Na str. 110 pa se je v prvem stavku zadnjega odstavka vrinila beseda „nevarno“, kar je črtati, prav kakor tam tudi vejico za „Kerftu“! Potem šele se dá umeti misel.

Gradec, 21. X. 1906.

Judje na Kranjskem.

Kulturno-historična študija.

Spisal J. K. Podgorjanski.

Povsod poznan, nikjer doma.
Fr. Levstik.

Dandanašnje judovstvo se deli od leta 754 po Kr. v dve sekti. Manjša in neznatnejša sekta, namreč takozvani karaiti, se upira ustnemu sporočilu in prevelikemu vplivu rabinstva trdeč, da je edino v svetem pismu čista in neskaljena resnica. Karaiti čislajo zlasti *pentatevh*, t. j. petero Mojzesovih knjig: genesis, exodus, leviticus, numeri in devteronomium. Stanujejo razkropljeno po južnem Ruskem, na Krimu, v Aleksandriji, Jeruzalemu in drugod. V Avstriji jih je baje le nekaj stotin. Druga močnejša in važnejša sekta so talmudisti, ki žive po vsem svetu, in ki v nasprotju s karaiti ustno sporočilo višje cenijo nego sveto pismo, katero si razlagajo po svoje. Talmudisti se nazivljejo po talmudu, ki je nekak koran, zakonik današnjih judov. Talmud je nastal vsled marljivega zbiranja in razkladanja ter ureditve raznih ustnih sporočil in je dvojen: babilonski in jeruzalemski. Deli se v dva dela: v mišno in gomaro. Mišna (druga zapoved) so nauki, ki so jih nabrali rabinci; gomara pa je njih razlaga.

Talmud je temelj judovske ustave in velja za vse jude, za vse kraje in vse čase. Pravi ustanovnik judovske dogmatike je bil odlični učenjak *Maimonides*. Živel je v 12. stoletju, za časa ko je bila na Španskem mohamedanska, maverska literatura poleg judovske v najbujnejšem cvetju. Njegov vodnik in učitelj je bil slavni *Ebn Esra*. *Maimonides*, silen in nenavadno podjeten talent, si je bil zastavil nalogo, pomladiti zastarelo judovstvo, kar se mu je tudi posrečilo s tem, da mu je dal filozofsko podlago. V predgovoru svojega znamenitega dela „*Jad Khazaka*“ pravi: „Kar obsega babilonski talmud, velja za vse izraelske narode in za vse čase. Vsako mesto in vsaka dežela je dolžna brezpogojno pokoravati se talmudovim predpisom, kakor so jih sestavili judovski modrijani. Vsi njihovi sklepi jim morajo biti sveti in verniki jih morajo natančno

izpolnovati. Kajti talmud je bil v svojem celem obsegu odobren od judovskega naroda in oni, od katerih izvirajo ti običaji, ti sklepi in te naredbe, so bili največji učenjaki vsega Izraela."

Po tem najuglednejšem judovskem dogmatiku, kakor tudi po izreku vseh onih judov, ki so na pozitivni verski podlagi, je talmud vztočnim judom to, kar je kristjanom sveto pismo, tako, da bi judje prenehali biti judje, če bi odpravili svoj talmud.

Potemtakem je talmud zbirka postav in nekako zrcalo ustave današnjega judovstva ter njegovih moralnih in socialnih principov . . .

I.

Leta 72 po Kr. so se izpolnila prerokovanja: mogočni Tit je obkolil in po dolgem obleganju razdejal Jeruzalem, „da ni kamen ostal na kamenu“, in judje so se razkropili po širnem svetu . . .

Kdaj so prišli na Kranjsko, ni znano; noben zgodovinar nima zanesljivih podatkov o tem. Gotovo je le, da so bili davno pred cesarjem Maksimilijanom v deželi, in da so se bili kmalu po svojem prihodu polastili tu malodane vse trgovine. Pri tem pa so skubli in odirali ljudstvo, zlasti ljubljanske meščane, da je bilo groza. Da so bili vže v 13. stoletju tukaj naseljeni, je razvidno iz Valvasorjevega poročila (XI, 710), da so l. 1213 judje staro sinagogo v Ljubljani na novo še mnogo krasnejšo, nego je bila prej, posezidali, ker so bili po svojih kupčijah z Benečani, Ogrji in Hrvati neizmerno bogati — dalje iz poročila njegovega o Frideriku Lambergu (XV, 309). Na dotičnem mestu poroča Valvasor, da se je leta 1278 Friderik Lamberg prostovoljno odločil plačati vse dolgove svojih sorodnikov, ki bi jih bili morda imeli od njih terjati judje v Mariboru, Radgoni, Judenburgu, Šentvidu ali v Ljubljani. Tam je ponatisnil Valvasor tudi potrdilno listino, da Lamberg nima nobenih dolgov, podpisano od Abrahama Jakopiča Mariborskega, Ismaela Izačiča Radgonskega; podpisov (imen) Judenburškega, Šentviškega in Ljubljanskega zastopnika nima, ker so bili baje v listini že zabrisani in nečitljivi.

Blizu nekdanjih vicedomskih vrat in sedanji Židovski ulici oziroma Židovski stezi¹⁾ so imeli torej ljubljanski judje početkom trinajstega stoletja svojo sinagogo ali molinico, kar priča, da jih je bilo precejšnje število. Ta sinagoga je stala še leta 1516, kajti v arhivu stolnega kapitlja se v zvežnju XLVIII pod št. 1

¹⁾ T. j. uličica vodeča iz Judovske ulice; ta uličica je baje za Valvasorja imela ime „reverenčna uličica“ (Reverentz-Gässlein, XI. 714). — Čudno ime! Kje ima svojo podlago? Ured.

omenja takole: „1516 Ablass für die Kapelle Allerheiligen nächst der Synagoge der Juden zu Laibach“. Kmalu potem pa je izginila, ker je cesar Maksimilijan že leto prej, 1515, za vselej pognal jude iz dežele (Valv. XI. 714); vendar pa se je ohranil spomin na to sinagogo in na jude do današnjih dni, ker se zaveta dve ulici po njih: Židovska steza in Židovska ulica, iz česar se dá sklepati, da so bili nekaj judje v Ljubljani važen in pomemben činitelj. Oni so kot rojeni trgovci v kratkem pridobili skoraj vso trgovino v svoje roke. Ker so bili skrajno varčni, štedljivi, podjetni in marljivi, je vidno rastlo njihovo imetje in z blagostanjem je rastla tudi napetost med njimi in krščanskimi sosedi; prijatelji si itak niso bili nikdar. Ta mržnja se je najbolj opazovala v tem, da so strogo ločeni živeli sami zase in se niso smeli družiti s kristjani. Vsak tak prestopnik se je kruto kaznoval. Dimitz pravi v svojem članku „Die Juden in Krain“, ki je izšel v treh podlistkih prve dni meseca marca l. 1866 v „Laib. Zeitung“: Stroga odločenost preganjanega roda vzdrževala se je tudi v Ljubljani. Strogo pod kaznijo prepovedano je bilo spolno občevanje med kristjani in judi. Judje so je kaznovali pri ženah z odrezanjem nosu, kristjani sè smrtjo“. Valvasor pripoveduje v svojem znamenitem delu: „Ehre des Herzogtums Krain“ v XI. knjigi na strani 710 o takem spopadu z judi sledeče: „Leta 1290 je nastala med meščani in judi zaradi nekega izgubljenega otroka velika rabuka in kramola. Pri tem je bilo mnogo judov ubitih.“ Škoda, da ne pove ničesar natančnejšega o tem dogodku. V isti knjigi (XI.) pravi Valvasor na strani 711, da je leta 1408 neki jud oskrnil krščansko deklico. Stvar se je razvedela in zavladalo je nepopisno razburjenje med prebivavstvom. Ker si gosposka ni znala pomagati drugače, je dal naposled mestni sodnik zapreti predrznega zločinca. Izprva je ta trdovratno in spretno tajil vse, končno pa je priznal svoje dejanje, in po takratnih, ostrih postavah so ga — obglavili. Kristjani so dobili zadoščenje, a judje so — kar je pač umevno — začeli mrmrati vsled te krute kazni in se postavljati po robu. Prav naravno je, da je sila rodila odpor. In prišlo je do javnega krvavega pretepa, pri katerem je bilo mnogo ranjenih, trije judje so pa obležali mrtvi. Pa tudi že prej so bila resna nasprotja med kristjani in judi, namreč leta 1337, ko so Ljubljančani obdolžili jude, da so jim zastrupili vodnjake (Valv. XV. 319). Ni pa znano, če so se dogajali tudi tu taki krvavi izgrede, kakor so se baš o tistem času na Avstrijskem.

Zavist in razni predsodki, deloma tudi znano lihvarstvo ali oderuštvo judovskih kramarjev, pa so napotili ljubljanske meščane, da so se obrnili do svojega vladarja ter ga prosili, naj jih reši teh sitnih pijavk, če ni drugače, naj jih iztrebi

popolnoma in zapodi iz dežele (Valv. XV. 392).¹⁾ Mesto je plačalo nekaj tisoč trdih tolarjev in cesar Maksimilijan se je omečil in mu je dal privilegij, izdan v Schwäbischwerdi v petek pred nedeljo „Judica“ v postu l. 1496, s katerim je ukazal, da morajo vsi judje, kar jih je na Kranjskem, do sv. Treh kraljev za vedno ostaviti deželo.

Žal, da se je ta najstarejša, judov se tičoča svoboščina ljubljanskega mesta izgubila ob silnem potresu, ki je dne 26. marca l. 1511 razrušil staro deželno hišo, kjer se je takrat hranila ta važna listina, in ki je stala deželo celih 4000 tolarjev. Najbolj zanimivo pri tem pa je, da se cesarjev ukaz, naj se judje zapode iz dežele, niti izvršil ni, vsaj do leta 1510 ne, kajti znano je, da so v tem času delali judje ljubljanskim meščanom še vedno mnogo preglavice. V tej svoji stiski so se Ljubljančanje iznova obrnili do svojega vladarja ter mu potožili, koliko kvara in škode imajo od nenasitljivih tujcev. Privilegij, ki ga je takrat dobilo ljubljansko mesto, oziroma kranjska dežela, in ki se hrani v mestnem arhivu,²⁾ slove v prostem prevodu nekako tako-le:

„Mi, Maksimilijan, po božji milosti izvoljeni rimski cesar in vedni razširjevavec države i. t. d. pošiljamo svoj milostni in dobrohotni pozdrav svojemu plemenitemu, dragemu in zvestemu Ivanu pl. Turjaškemu, gospodu na Šumbergu, svojemu svetovavcu, kakor tudi vsakemu izmed poznejših deželnih glavarjev kranjskih. Ker se judje v našem mestu Ljubljani pečajo z raznimi obrti in posli ter s tem kristjane in zlasti naše ljubljanske meščane občutno prikrajšujejo v njihovih obrtih in zaslužkih, ne kaže, da bi se to še nadalje mirno trpelo. Zategadelj naročamo z vso resnostjo, da prepoveste judom v Ljubljani vsakršno trgovino in jo odpravite in zabranite za vse večne čase. In katerega juda zalotite, da bi se še nadalje pečal s kakim obrtom ali trgovino, konfiscirajte in vzemite mu vse blago in je izročite meni kot globo; s tem boste najvestnejše izpolnili mojo zapoved.

¹⁾ Valvasor na omenjenem mestu pripoveduje nekako takole: „V letu 1496 prijavile so tri dežele, Štajerska, Koroška, Kranjska, cesarju Maksimilijanu marsiktere pritožbe o judih, češ, da morajo kristjani od njih prenašati velika zasramovanja in zaničevanja zlasti zavoljo najsvetejšega, da so judje mnogo krščanskih otrok trpinčili, poklali, jim vzeli kri, razen tega mnogo kristjanov tako visoko zarubili (s pismom in pečatom obremenili) in goljufali, da so ti zabredli v veliko stisko in škodo. Prosili so torej, naj bi se judje iz dežele odpravili. — Nato je sledil cesarski odlok in ukaz (ein kayserlich-Landsfürstliches Decret und Befehl), da se imajo vsi judje brez obotavljanja s spremstvom spraviti iz dežele, in da se ne smejo nikdar več v njej naseliti. Odredili pa so se prej gotovi komisarji, katerim naj judje izkažejo svoja dolžna pisma, da jim bodo kristjani-dolžniki po gotovih določenih razmerah in načinih odplačevali. Pogodilo se je obenem tudi, da naj plača dežela cesarju za iztiranje judov 4000 fl.“ —

²⁾ Privilegium-Bücher „Gemeiner Stadt Laybach fürnembsten Freyheiten“ št. 84.

Dano v našem mestu Oudenarde v Flandriji, dne 4. avgusta 1513, v osemindvajsetem letu našega rimskega cesarovanja, pa v štiriindvajsetem ogrskega kraljevanja.

Iz besedila te listine je razvidno, da cesar ni ugodil v polnem obsegu prošnji ljubljanskih meščanov, ampak da je judom le prepovedal baviti se z obrtom in s trgovino. Zagrožena kazen je bila huda in trda, in judje so bili takorekoč izpostavljeni milosti in nemilosti svojih krščanskih sosedov, kajti baš v raznih obrtih in v trgovini so imeli največ prilike, odirati jih; iz mesta in dežele pa jih cesar ni pognal, dasi je bil to že ukazal s svojim prvim tozadevnim a ne izvršenim privilegijem leta 1496.

Judje sploh niso smeli krošnjariti po deželi ali pa pohajati na sejme, ker bi s tem preveč škodovali domačim trgovcem in sejmarmem, pač pa so smeli prihajati na letne sejme v Ljubljano. Tiste dni so stanovali po večini v Gradišču, v sedanji Hilšerjevi ulici in bližnji okolici, kjer so jih za vsak sejem že čakala pripravljena stanovanja. Kuhali so si z lastno posodo sami in sploh živeli skromno in varčno, da se je domače ljudstvo kar čudilo.

V peti Mojzesovi knjigi, devteronomium zvani, (23, 20) je zapisano: „Ne odiraj svojega brata.“ Že prej omenjeni Maimonides pa sklepa iz tega stavka, da oderuštvu ni prepovedano, samo lastnega brata ne smeš odirati. In to svojo precej samovoljno razlago je celo povzdignil v talmudu za zapoved. Zlasti sveta je morala biti ta zapoved ljubljanskim judom, kajti pritožba za pritožbo je šla na vladarja. Izprva res niso izdale mnogo, šele ko so jih meščanje obtežili in podprli z dobrim, suhim zlatom, so dosegli, česar so prej tolikrat prosili zastonj. Dotična svoboščina, ki je pognala jude za več stoletij preko mej, in ki se tudi hrani v ljubljanskem mestnem arhivu,¹⁾ se pa glasi nekako tako-le:

„Mi, Maksimilijan, po božji milosti izvoljeni rimski cesar in vsakratni razširjevavec države, v Germaniji, na Ogrskem, v Dalmaciji in na Hrvaškem kralj, nadvojvoda avstrijski, vojvoda burgundski in brabantki in v Palatinstvu (Pfalci), priznamo zase in za svoje dediče in potomce s tem pisimom javno in damo na znanje, da so nam obrazložili častiti N. župan, sodnik in svetovavci našega mesta Ljubljane, kako so vsled naše dobrote nekaj časa bivali pri njih judje in jih odirali ter povzročali s tem našim ljubljanskim meščanom in prebivavcem mnogo občutne škode.

In tako so nas najvdaneje prosili, naj jih rešimo ter njim in našemu slavnemu mestu Ljubljani podelimo privilegij, s

¹⁾ Ravno tam št. 85.

katerim bi bilo judom za vse večne čase prepovedano v deželi prebivati in se naseljevati.

Ker nam je mar blaginje podložnikov, in ker so nam povrh še plačali v gotovini, dovoljujemo jim milostno, da smejo vse jude pognati iz svojega mesta. To pravico jim dajemo kot nadvojvoda avstrijski s tem javnim pismom, po katerem omenjeni župan, sodnik in svetovavci ljubljanski za vse večne čase niso dolžni trpeti judov v svoji sredi. Naročamo pa tudi svojemu sedanjemu in vsem poznejšim glavarjem, upraviteljem in vicedomom na Kranjskem, da se sporazumno z omenjenimi podaniki ravnajo po tem mojem milostnem pismu in prepovedo enkrat za vselej judom v Ljubljani prebivati in se naseljevati.

V Inomostu, dne 1. januarja 1515, v devetindvajsetem letu našega rimskega cesarovanja, v petindvajsetem ogrskega kraljevanja.“

S tem je bil zadan smrtni udarec vsem na Kranjskem živečim judom. Ljubljanski meščanje so si oddahnili, ker so se končno vendar srečno iznebili in rešili oderuških priseljencev. Opirajoč se na svoj privilegij so precej zapodili jude iz dežele.

Leta 1780 je zasedel cesarski prestol na Dunaju prosvetljen in toleranten mož, kakršnih je imela le malo svetovna zgodovina. Brez predsodkov prejšnjih stoletij je pripoznal tudi judom nekaj človeških pravic in svobode. Ljubljanski meščanje in deželni stanovi so — kakor državljani po drugih deželah — nevoljno dvignili glave, ko so čuli, da se je dala judovskemu življu pravica življenja, češ da se s tem ukračujejo njihove v davnem času le s težavo pridobljene svoboščine in pravice. In bilo jih je mnogo, ki so bili nezadovoljni s tem dobrosrčnim cesarjevim ukrepom.

Da bi pomiril te nezadovoljneže, je izdal cesar Jožef II. dne 20. oktobra l. 1781 dekret, v katerem naznanja, da ni judom dovoljenih pravic razlagati si tako, kakor da bi hotel cesar jude v svojih dednih deželah pospeševati in poviševati, ali jih ondi, kjer jih še ni, uvajati na novo, ampak jih samo ondi, kjer so že od nekdanj naseljeni, napraviti za koristne člane države.

Ta dekret je takratni deželni glavar, Fran Adam grof Lamberg, objavil deželnim stanovom z razpisom z dne 15. novembra 1781 ter pripomnil, da cesarjeva popustljivost glede judov, kar se tiče Ljubljane in Kranjske, ne pride nikakor v poštev, ker ostanejo še nadalje v veljavi vsi tozadevni starodavni privilegiji ljubljanskega mesta.

To pojasnilo z najvišjega mesta je potolažilo razburjene duhove; judje torej niso smeli v deželo. Pa prišlo je drugače.

II.

Veliki Napoleon je bil na Francoskem povzročil velik državni prevrat. Nastala je bila silna povodenj političnega gibanja in njeni valovi so se razburkano zaganjali daleč preko domačih mej. L. 1809 si je Francoz po kratkem odporu osvojil Ilirijo in zasedel Ljubljano, cesarski pa so se morali upehani umakniti proti severu. Z novim gospodarjem pa so prišle v deželo nove naredbe in navade.

Dne 30. novembra 1809 je postala Ljubljana glavno mesto ilirskih pokrajin. In takrat se je zgodilo, da se je naselil v Ljubljani prvi jud, potem ko je preteklo skoraj tristo let, odkar so bili zadnjega pognali iz dežele. Novi priseljensec se je zval Abraham Heimann, doma iz Memelsdorfa na Bavarskem. Prišel je bil kot zalagatelj francoske armade iz Toulona najprej na Dunaj in od tam s svojim nečakom Mojzesom Heimannom v Ljubljano. Ali Ljubljančanje so pisano pogledali novega vsiljivca in so se dogovorili, da mu nihče ne dá v najem prostora za prodajalnico. Abraham je iskal in iztikal po mestu več dni; pripravnega prostora je bilo dovolj, ali nihče ni bil pri volji vzeti juda pod streho. V tej svoji stiski se obrne na francosko vlado. In res, takratni intendant za Gorenjsko, grof Fargues, je na kratko ukazal mēru ljubljanskemu, naj ukrene, kar je potrebnega, da dobi Abraham Heimann prodajalnico v najem v hiši št. 268 v Špitalskih ulicah (na mestu sedanje Ravniharjeve hiše), ki je bila baš tedaj prazna. In zgodilo se je, kakor je bil ukazal velmožni gospod intendant. Abraham Heimann je meseca marca 1810 odprl v tej hiši svojo trgovino in pa nekako menjalnico ali banko, ker je bil guverner maršal Mar-mont razveljavil avstrijske bankovce.

Pod francosko vlado so se omeščala trdovratna srca ljubljanskih meščanov celo tako, da se je Abrahamu Heimannu posrečilo kupiti hišo št. 277 v Špitalskih ulicah (na mestu sedanje Ihlove hiše), kjer je z nečakom Mojzesom pričel trgovino in banko pod tvrdko: „Brata Heimanna“.

Leta 1812 sta šla — najbrže Mojzes sam, ker je bil Abraham že zelo prileten, kot zalagatelja francoske armade na Rusko. Po nesrečni bitki pri Berezini se je Mojzes vrnil po mnogih nezugodah v Ljubljano.

Meseca septembra l. 1813 so Francozi ostavili deželo in začela se je zopet avstrijska vlada; ž njo pa so oživele zopet vse svoboščine in pravice, katere si je bilo meščanstvo ljubljansko v prejšnjih časih pridobilo.

Vlada se je začela kmalu zanimati za svoje prejšnje naredbe in odloke. Naravno je bilo torej, da se je spomnila tudi judov, ki so se bili za francoske vlade v Ljubljani vgnezdili.

Poleti l. 1814 je dobil mestni magistrat v tej zadevi sledeči dopis:

Št. 3077.

V Ljubljani 16. junija 1814.

Gospod mër! Visoki gubernij zahteva z dopisom z dne $\frac{1}{4}$ t. m. pod št. 7889, da ima tukajšnja intendantca natančno in obširno poročati, katere in kakšne pravice so se pripoznale za francoske vlade v Iliriji onim judom, ki žive v Ljubljani, oziroma v območju te intendance; dalje pod kakimi pogoji in s katerimi pridržki, oziroma če so se svobodno trpeli, kake pravice so imeli, in s čim so se smeli pečati.

V tem poročilu se morajo navesti judje imenoma kakor tudi kraj, kjer žive; zabeležiti se ima dalje obrt, s katerim se pečajo, in priložiti treba v natančnem prepisu tudi vse listine, ki se nanašajo na njihovo posestno stanje in njihove pravice.

Pozivljate se torej, gospod mër, da v štirih dneh po prejemu tega dopisa gotovo predložite tozadevno poročilo.

Vam udani intendant za Gorenjsko.

Gospodu mëru v Ljubljani.

Codelli.

Temu pozivu se je odzval župan ljubljanski s sledečim poročilom:

Št. 1158

Gospodu intendantu za Gorenjsko.

V Ljubljani 30. junija 1814.

Vsled svojih poizvedeb mi je čast poročati v odgovoru na Vaš dopis z dne $\frac{1}{8}$ t. m. št. 3077, da žive tukaj samo trije judje in sicer:

Abraham Heimann,
Mojzes Heimann in
Samuel Kunz.

Prva dva imata banko in trgovino s krojnim blagom, zadnji pa je profesor matematike na tukajšnjem liceju.

Kar se tiče njihovih pravic in svoboščin, je gotovo, da so jih uživali kakor drugi tukajšnji občani.

Listine, ki se nanašajo na njihovo posestno stanje, pa so sledeče:

1.) Dopis intendance z dne 14. marca 1810, s katerim se je obema Heimannoma dovolilo, da se tukaj naselita, katerega dopisa poverjen prepis je tu priložen.

2.) Kupna pogodba, s katero sta si pridobila hišo št. 277 v Špitalski ulici (po prilogi).

3.) Obrtno dovolilo, katero sta dobivala vsako leto od tukaj.

O gospodu Kunzu je znano samo to, da je bil l. 1811 tukaj nastavljen v zgoraj imenovani lastnosti.

Vzlic temu ugodnemu poročilu je okrožni urad ukazal obema Heimannoma z odlokom z dne 20. avgusta l. 1814, da imata do konca septembra ostaviti deželo in prodati svoje nepremično imetje. „Brata Heimanna“ pa sta se sklicevala na 17. člen pariškega mirovnega traktata, ki dovoljuje vsem prebivavcem nekdanjih francoskih pokrajin rok šestih let, da ostavijo deželo, in sta se pritožila na gubernij. Le-ta ju je zavrnil, toda podaljšal jima je rok do 1. januarja 1815. A ona nista odnehala in sta vložila dvorni priziv. Takrat se je gubernij malo omeščal in jima je dovolil, da smeta v Ljubljani počakati rešitve tega rekurza. Ker rešitve le ni bilo, je Abraham meseca oktobra, sit teh sitnosti, zapustil Kranjsko za vedno ter se vrnil na Nemško. Za njim je ostavil tudi Mojzes Heimann deželo — nekako v decembru — ter se preselil v Trst, prepustivši prokuro svojemu nečaku Simonu Heimannu.

Čez dolgo je dospela od ministrstva za notranje zadeve rešitev dvornega priziva „Bratov Heimannov“:

„Z ozirom na Najvišji odredbi, ki sta bili izdani 5. oktobra in 29. novembra t. l. glede na položaj judov v novo združenih deželah, se morajo v Ljubljani stanujoči rodbini Mojzesa Heimanna pustiti vse pravice, ki si jih je bila pridobila pod zaščito zakonov (unter dem Schutze der Gesetze); ne sme se ji pa dovoliti, da bi se še bolj razkošatila. Dalje ima za sedaj ostati pri tem, da v ondotnem vladnem okrožju ostane judom prepovedano prebivati razen omenjeni rodbini, ki si pa ne sme pridobivati nikakih zemljišč. In ker se je Nj. Veličanstvo iznova in odločno blagovolilo izraziti, da ostanejo judje še poslej izključeni iz vseh javnih služb in uradov, velja ta odredba tudi za člane rodbine Mojzesa Heimanna. S tem je rešeno poročilo z dne 30. aprila 1815 št. 224. Priloge se vračajo pod črto.

Na Dunaju, dne 6. decembra 1817.

Grof Lažansky *l. r.*

Grof Giacciardy *l. r.*“

Mestni magistrat ni bil nikakor zadovoljen s tem odlokom, ki je priznal rodbini Heimannovi velevažnih pravic. S paznim očesom je motril in nadzoroval priseljence, hoteč si v ugodnem trenutku iznova priboriti svoje nekdanje predpravice in svo- oščine. In res se mu je kmalu ponudila prilika. Mojzes Heimann je imel namreč v svoji trgovini več uslužbencev svoje vere. Ker pa se je promet množil od leta do leta, pomnožil je tudi število svojega osobja. To pa je dalo mestnemu magistratu povod, da je izgnal iz mesta pet

Heimannovih uslužbencev, češ da se vsled znane odredbe nikakor ne sme pomnožiti število judov v Ljubljani.

V tem času se je tudi Simon Heimann, sorodnik in dosedanji uslužbenec Mojzesa Heimanna, hotel samostojno etablirati. Mestni magistrat se je pa odločno uprl tej nameni in je storil primerne korake, da se še pravočasno prepreči vsako nadaljnje priseljevanje judov. Pa tudi Mojzes Heimann se je pritožil na višjo inštanco radi izgnanih petih svojih uslužbencev.

Potom c. kr. okrožnega urada v Ljubljani, kateremu je takrat načeloval baron Tauferer, je dospel v obeh zadevah odlok pod št. 8886 z dne 22. novembra 1821 o razpisu dvorne pisarne z dne 27. septembra 1821 št. 27.711.

„V Ljubljani živi rodbina Mojzesa Heimanna, odkar se je zopet pričela avstrijska vlada in je prišla zopet v veljavo stara deželna ustava, ki prepoveduje judom prebivati v deželi glasom nekakega privilegija, po katerem se je ravnati strogo in natančno. Pod rodbino Heimannovo, ki je živela v Ljubljani za časa, ko je prišla dežela zopet pod avstrijsko oblast, in katerej so se imele glasom najvišjih odredb z dne 5. oktobra in 29. novembra l. 1817 pustiti vse pravice, katere si je bila pridobila pod zaščito zakonov, nam je umeti edino le Mojzesa Heimanna, njegovo ženo in njegovo zakonsko potomstvo.

Ker pa navedeni najvišji odredbi obenem tudi določata, da se ta rodbina ne sme razširjati in košatiti, tedaj sme Mojzes Heimann imeti le toliko uslužbencev judovskega veroizpovedanja v svoji trgovini, kolikor jih je imel ob času, ko je prišla Ljubljana iznova pod avstrijsko oblast, ker sicer bi se judovstvo preveč razširilo.

Samo ob sebi pa je umevno, da se mora ravnati po splošno veljavnih zglasilnih in policijskih predpisih, kadar menja svoje uslužbence ali posle.

Mestnemu magistratu pa se naroča vsled vis. gub. razpisa z dne 19. oktobra št. 13.600 z ozirom na tozadevna poročila, da mora strogo paziti na to, da se rodbina Heimannova ne pregreši proti tem odredbam.

Ravno tako naj mestni magistrat obvesti v tem smislu tamošnji meščanski odbor o prošnji, s katero je prosil, naj se izžene Simon Heimann, ki bi se rad naselil v mestu s pomočjo Mojzesa Heimanna. Dalje naj se istotako obvesti tudi Mojzes Heimann, oziroma njegov pooblaščenec Simon Heimann, o pritožbi na visoko vlado zoper odlok mestnega magistrata, s katerim je bil ta izgnal pet judov, kateri so bili pri Mojzesu Heimannu uslužbeni.“

Mestni magistrat je omenil v svojem poročilu na intendantco za Gorenjsko tudi Samuela Kunza, profesorja matematike

na ljubljanskem liceju. Le-ta pa se ni takó žilavo upiral avstrijskemu pritisku kakor „Brata Heimanna“, živel je rajši v miru in dal se je krstiti še tisto leto. Dosloven izpisek iz stolne krstne matice se glasi: „Leopold Gunz, k. k. Professor der Mathematik, geboren (krščen) am 11. September 1814 in Laibach N° 243. Religion: Ein Jude. Unehelich. (Pod rubriko „Vater“ je zapisano: 29 Jahre alt. Imena matere ni.) Pathen: Georg Dolliner, Doktor der Rechte u. Prof. des Kirchenrechts u. der Kirchengeschichte, Anton Gogola, Stadt- und Landrechtsrath. Täufer: Georg Miklautschitz.“

Všematizmu ljubljanskega vladnega okrožja (Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebietes) za leto 1819 na strani 318 je citati: „Gunz Leopold, Professor der Mathematik am Lyceum, Mitglied der Ackerbau-Gesellschaft, wohnhaft hinter der Mauer N° 243.“ Ta hiša je bila tedaj last knjigotržca Henrika Viljema Korna; sedaj jo ima Fr. Kollmann, Francovo nabrežje št. 27.

Jak in Heller naštevata v svoji knjigi „Reise nach Wien, Triest u. s. w. unternommen im Sommer und Herbste 1821 (Weimar 1824) II. Theil“ na strani 45 predmete, ki se uče na filozofskem oddelku ljubljanskega liceja in pravita: „In den letzten Jahren lehrten: . . . Gunz reine Mathematik nach Appeltauer's Lehrbuche.“

Kunza oziroma Gunza omenja že prej na strani 6 „Verzeichniss der öffentlichen Vorlesungen am k. k. Lyceum in Laibach im Schuljahre 1817“ (tiskano pri Jos. Sassenbergu, najemniku pl. Kleinmayra tiskarne) „Öffentliche Vorlesungen im ersten Jahrgange. Über reine Mathematik nach Appeltauer und eigenen Schriften in lateinischer Sprache Montag, Mittwoch, Freytag und Samstag Vorm. von 9—10 Uhr und Montag, Mittwoch und Freytag Nachm. von 4—5 Uhr in beiden Semestern vom Herrn Professor Leopold Gunz“.

Poznejši dogodki njegovi niso znani. Vrnimo se tedaj k bratoma Heimannoma.

Za časa ljubljanskega kongresa l. 1821 je tvrdka Heimannova igrala važno ulogo, ker je oskrbovala plačila raznih odličnih dostojanstvenikov, ki so bili prišli na kongres.

Leta 1834 se je ustanovil gremij ljubljanskih trgovcev, izpuščilo pa se je Heimannovo ime — najbrže nalašč — iz volilnega imenika. Ali Heimann, ki je bil že zelo obogatel, ni imel jezika zavezanega in je očitno zagrozil, da bo gnal zadevo do zadnje instance. Gremij se je, daši ne rad, končno moral vdati in je pozval Heimanna, naj odda svojo glasovnico, kar se je tudi zgodilo.

Mozes Heimann je živel, odkar je bil l. 1815 ostavil Ljubljano, stalno najprej v Trstu in potem na Dunaju, njegovo

trgovino pa je vodil njegov nečak Simon Heimann. Dne 2. maja 1835 je dal Mojzes prepisati svojo hišo št. 277 na sina Friderika, ki pa tudi ni vodil trgovine osebno, ampak sta mu jo vodila neki Aleksander Schneider (jud) in pa Žigon.

Spomladi leta 1838 je imel mestni magistrat nalog nabitirati delničarjev za novo projektirano železnico z Dunaja v Trst. Dne 27. IV. 1838 sta se zavezala „Brata Heimanna“ vzeti za 150.000 gld. železničnih akcij; podpisala sta tudi za nekega Gustava Heimanna 20.000 gld. Jakob C. Mayer je podpisal 20.000 gld. Kasneje sta „Brata Heimanna“ podpisala še 100.000 gld. z opazko: „Gebrüder Heimann noch 100.000 fl. (Hundert Tausend) in Folge erhaltener Subscription von drey Diversi, deren Namen wir später angeben.“

Medtem pa je Simon Heimann napel vse moči, da bi si izposloval pravico, da se sme v Ljubljani samostojno naseliti. Ker pa so se mu vsi poskusi izjalovili, poprosil je pri nadvojvodi Ludoviku avdijence, ki je imela popoln uspeh.

Vsled najvišjega odloka z dne 7. maja 1842 in dekreta dvorne pisarne z dne 13. istega meseca št. 14.324 se mu je končno izpolnila dolgoletna želja, kajti prišlo je dovoljenje, da sme s svojim zakonitim potomstvom samostojno prebivati v mestu. Kmalu na to je šel dalje in zaprosil je dovoljenja, da sme odpreti svojo lastno trgovino. Magistrat se je upiral, kar se je dalo, ali vlada je ugodila tudi tej njegovji prošnji ter naročila mestu, naj mu dá zaprošeno pravico.

Mestna občina pa se je uprla temu pozivu in je vložila ugovor, ki pa je bil vsled najvišje odredbe z dne 2. avgusta 1842 z dekretom dvorne pisarne z dne 9. istega meseca pod št. 24.578 odklonjen. Simon Heimann je dobil trgovsko pravico v drugi instanci vsled rekurza, ki je postal pravomočen z gubernijalno odredbo z dne 24. marca l. 1843 št. 6952.

Vsled teh odlokov so bili okrog leta 1848 postavno upravičeni prebivati v Ljubljani sledeči judje:

1.) Mojzes Heimann z ženo in zakonitim potomstvom in pa trgovski pomočniki in drugi uslužbenci Mojzesa Heimanna, kolikor jih je bilo pri njem za časa, ko se je Kranjska l. 1813 zopet združila z Avstrijo.

2.) Friderik Heimann, sin pokojnega Mojzesa Heimanna.

3.) Simon Heimann in njegova rodbina.

Vzlic hudemu in energičnemu odporu mestne občine ljubljanske so bile torej tri judovske rodbine, ki so smele stanovati in stalno prebivati v deželi. Mesto je poudarjalo ob vsaki priliki svoje tozadevne svoboščine in privilegije, ki si jih je moralo kupiti za drag denar, ali vse ni nič pomagalo. Od zgoraj je vel judom ugoden veter in pridobivali so si po svoji žilavosti in vztrajnosti vedno več pravic. Pri tem pa jih je tudi

izdatno podpiral duh časa in splošna težnja po večji svobodi in prostosti.

Toda kranjska tla še dolgo niso bila ugodna za jude. V odborovi seji za sestavo novega občinskega reda ljubljanskega dne 31. julija 1849 je sklenila večina k § 11 sledeči dostavek: „Judje si v Ljubljani ne morejo pridobiti posestev; tudi se ne smejo sprejemati v mestno občino ljubljansko.“ Opravičevali oziroma utemeljevali pa so ta sklep s § 33 državne ustave, po katerem ima vsaka občina pravico sprejemati, oziroma odklanjati prosivce, ki prosijo za sprejem v občinsko zvezo.

Ta dostavek je bil sprejet z večino glasov, kar priča, da je bilo že tedaj nekaj občinskih odbornikov, ki se niso strinjali z ozkosrčnimi predsodki svojih očetov v prejšnjih stoletjih. Seveda jih je bilo še malo, a bili so vendar. Svoboda, ki je bila zasijala avstrijskim narodom leta 1848, je našla tudi v njihovih srcih toliko odseva, da so smatrali za pravično stvar, če se tudi judom pripozna enakopravnost z drugimi sloji.

III.

Končno je tudi država uvidela, da je treba urediti enkrat za vselej državnopravno stališče judov in sicer tako, da bo v soglasju z zahtevami časa. Dne 7. januarja 1854 pod št. 9910 je izšel z Bachovim podpisom ministrski odlok glede končne uravnave perečega judovskega vprašanja, odlok, ki sicer judom še ni odločil usode, ki pa je pokazal, da ima država resno voljo rešiti to zadevo.

Takratni kranjski namestnik, grof Chorinsky, oziroma njegov prvi svetovavec, grof Hohenwart, je z razpisom z dne 30. januarja 1854 št. 354 pozval mestni magistrat ljubljanski, naj točko za točko tozadavnega ministrskega odloka prouči in predloži do 1. marca t. l. po zadnjem ljudskem štetju sestavljeni seznam in sicer:

- a) o judih, ki so v mestno občino pristojni,
- b) o judih, ki so kam drugam pristojni, a v Ljubljani stanujejo.

Na ti vprašanji je mestni magistrat lahko odgovoril, ker pričetkom petdesetih let ni bilo nobenega v Ljubljani stanujočega juda. Simonu Heimannu je leta 1849 umrla edina hči. Kmalu po njeni smrti se je tedaj preselil na Dunaj k Frideriku Heimannu, ki je bil samec in je živel ondi kot veletržec. Njegovo trgovino in banko pa je vodil — kakor že povedano — Aleksander Schneider, ki se je bil dal krstiti kakor tudi drugi Heimannovi uslužbenci.

Mestni magistrat je odgovoril na obe vprašanji z „ne“, ker se zunaj dežele (ozir. mesta) stanujoči judje po § 11 občinskega reda niso šteli med domačine.

Vprašanja glede judov, katera je stavilo ministrstvo namestništvu, so zanimiva, ker so jako temeljito in vestno sestavljena, glase se pa tako-le:

- a) Ali bodi judom še nadalje prepovedano stanovati v deželi?
- b) Katerim judom, ki sedaj stanujejo v deželi, bi se za slučaj, da se pritrđi prvemu vprašanju, dovolilo še nadalje stanovati v deželi? Katere pravice bi se jim pripoznale glede priposestevanja zemljišč in kako stališče naj bi zavzemali v občini?
- c) Kaj bi bilo ukreniti, če se pritrđi prvemu vprašanju, glede onih judov, ki bi ne imeli pravice stanovati v deželi, zlasti kar se tiče krošnjarjenja?
- d) Pod kakimi pogoji in uveti bi se jim dovolilo stanovati v deželi, če se prvo vprašanje zanika?
- e) In če se judom pripozna pravica prebivati v deželi, bi li ne kazalo izdati posebnih odredb za nakupovanje in zakup kmetijskih zemljišč in — katerih, da se preprečijo navidezne kupčije?
- f) Kako naj bi se pri tem postopalo z montanskimi posestvi?
- g) Kako stališče bi judje zavzemali v občini v političnem oziru?
- h) Kakih predpisov in odredb bi bilo treba, če bi se judje pričeli izseljevati v druge dežele?
- i) Kakšni pogoji naj bi se stavili pri podelitvi potrebnega političnega ženitvanjskega dovoljenja za veljaven judovski zakon?

Mestni magistrat je imel glede teh vprašanj težje stališče. Pred vsem je bilo treba resno pretresati celo zadevo in se poglobiti v judovsko vprašanje, da se odgovori temeljito in v vsakem oziru pravilno. Občinski svet ljubljanski je v tej zadevi sklepal v svoji seji dne 16. marca 1854; poročal je občinski svetovavec in odvetnik dr. Matej Kavčič. Kakor se je že vedelo naprej, so se mestni očetje odločno branili judov. Odgovori na posamezna vprašanja pa so se glasili tako-le:

„Vprašanju pod a) se mora brezpogojno pritrđiti tako, da ostane judom še nadalje prepovedano prebivati v deželi. Vzrokov je iskati pred vsem v njihovih posebnih lastnostih in principih, vsled katerih ne morejo živeti v prijaznih in strpljivih odnošajih s svojimi sosedi; dalje pa se opira ta sklep na pridobljene svoboščine in privilegije ljubljanskega mesta.

Poročevavec dr. Matej Kavčič je svoj predlog na široko utemeljeval in ga podpiral z mnogimi citati iz raznih hebrejskih knjig, kar dokazuje, da je bil dobro poučen in prepričan o važnosti svojega referata.

„Judovska vera in morala s svojim pričakovanjem Odršenika se nikakor ne more sporazumeti z obstoječim krščanstvom;

nevarna je človeški družbi in državi. Judovski moralni princip je princip izključitve, zatiranja in preganjanja drugovernikov. Lahko bi se imenoval tudi princip izsesavanja, separatizma, narodnosti in kast, princip, ki sloni samo na samoljubju judov.“

„Vprašanje pod *b)* je brezpomembno, ker Friderik Heimann ne živi v Ljubljani, ampak na Dunaju; ima tedaj pravice, kakor jih uživajo tujci v občini.

Ad *c)*. Judje naj tudi poslej ne smejo krošnjariti po deželi; prosti naj jim bodo le veliki sejmi v Ljubljani kakor doslej.

Vprašanju pod *d)* ni treba odgovarjati, ker se je pritrdilo prvemu vprašanju.

Ad *e)*. Največja nesreča za deželo bi bila, če bi se dovolilo judom v njej stanovati ali celo kupovati kmetiška posestva. Judovska prekanjenost bi se spretno izmotala iz vseh zadreg vzlic vsem varnostnim odredbam zoper navidezne kupčije. V malo letih bi s pomočjo posojil in svojega izsesavajočega sistema spravili vse ljudstvo na kmetih in v mestu pod svojo denarno oblast ter si z ljudskimi žulji polnili žepe.

Vprašanja pod *f)* *g)* in *h)* so brezpomembna, ker upa mestna občina, da ostane vsa Kranjska obvarovana judovskega navala.

Vprašanje pod *i)* se omejuje edino le na Friderika Heimanna in njegovo potomstvo, ker je edini jud, ki ima na Kranjskem, oziroma v mestni občini svojo nepremično last. Če je Friderik Heimann že oženjen, je vprašanje odveč, če pa še ni, staviti bi se mu moral pri podelitvi ženitvanjskega dovoljenja pogoj, da si sme samo eden njegovih sinov ustanoviti v deželi svojo lastno družino, ker se vsled najvišjih odredb z dne 5. oktobra in 29. novembra l. 1817 pravice njegove rodbine ne smejo razširjati.

Te odgovore, sprejete v omenjeni seji občinskega sveta, je predložila mestna občina ljubljanska namestništvu v nadi, da ostane judom še dalje prepovedano v deželi prebivati.

Neki Josip Wimmer z Dunaja je prosil prve dni meseca marca l. 1855 takratno c. kr. policijsko ravnateljstvo, da bi se smel nastaniti v mestu ter voditi za žitnega trgovca Josipa Gregoriča veletrgovino s sirom. Policijsko ravnateljstvo mu je dalo dovoljenje in je hkratu obvestilo o svojem ukrepu mestni magistrat. Le-ta pa je imel svoje pomisleke proti podelitvi takega dovoljenja, češ da Josip Gregorič sploh nima obrtne pravice za tako trgovino, sicer pa da biva Wimmer že dalje časa (pozneje se je dognalo, da nekako dve leti) v mestu in se peča s trgovino deželnih pridelkov za vnanje jude, zlasti za nekega Betelheima in Engländerja. Na ta način se spretno izogiblje vsem postavnim določbam, prikrajšuje pa davčni erar in škoduje domačim obrtnikom. C. kr. policijsko ravnateljstvo je že često jako umno

postopalo s tujci, zlasti z judi, po še vedno veljavnih deželnih zakonih ter si tako pridobilo simpatije domačih trgovcev. Naj se torej po teh opazkah store tudi v tem slučaju primerni koraki. Policijsko ravnateljstvo je na to res takoj ukazalo Wimmeru, da mora v osmih dneh ostaviti mestno okrožje; toda medtem je mož dokazal, da je samo uslužbenec Josipa Gregoriča, vsled česar se je prej omenjeni ukaz preklical ter se mu je celo izdal, oziroma potrdil potni list za potovanje v Popovačo na Hrvaškem, medtem ko se je njegovi rodbini pustila bivališčna izkaznica.

Mestni magistrat je na to pojasnilo izjavil, da nima ničesar proti temu, če stanuje Wimmer s svojci v mestu, seveda pod pogojem, da ni jud. Če se pa izkaže, da so njegove oziroma Gregoričeve izpovedbe neresnične, poklical bo iznova sl. c. kr. policijsko ravnateljstvo na pomoč. Hkratu pa je naročil mestnemu tržnemu komisarju Francetu Lavrinu, naj poizveduje med žitnimi trgovci, kako je s to rečjo.

V tem času pa je prišel v Ljubljano že prej omenjeni Engländer, trgovec z žitom v Veliki Kaniži, ter se nastanil pri „Levu“. Prosil je, da se mu dovoli nekaj dni bivati v mestu, ker ima nujne in važne kupčijske opravke z Gregoričem, Hiengom, Baumgartnerjem, Klemenčičem in dr. Ker se je dognalo, da so napovedbe resnične, dovolil mu je mestni magistrat, da sme šest dni bivati v mestu, da se pa ne sme pečati s kupčijo na drobno.

Zahajali so ti judje k Jakobu Trdini, gostilničarju na Dunajski cesti št. 62, kjer so tudi imeli svoja skladišča. Trdina pa ni imel pravice prenočevati tujcev in mestni magistrat je naprosil policijsko ravnateljstvo, naj ga radi tega občutno kaznuje, sploh pa naj se ne dovoljuje judom stanovati v mestu, ker le tako je mogoče preprečiti njihova tihotapska pota (weil es nur auf diese Weise möglich ist, ihre Schleichwege zu vereiteln).

Jakoba Trdino so pozvali na magistrat, kjer je izpovedal, da ima jud Izrael Moises iz Varaždina spravljene pri njem 15 vreč koruze. Magistrat jo je dal takoj zapleniti in prepeljati v drugo skladišče, hkratu pa je prosil varaždinsko mestno poglavarstvo, naj zasliši o predmetu Izraela Moisesa, ker se je dognalo, da se je bavil z žitno kupčijo na drobno, kar škoduje ne le domačim obrtnikom, ampak tudi davčni oblasti. Izrael Moises je trdil, da je korožo prodal Trdini, kar je pa Trdina odločno zanikaval. Med tem pa se je dognalo, da je tudi nekaj pšenice prodal mlinarju Šraju ter mu po svojih mešetarjih, Mateju Gavtroži in Petru Orehku, tudi ponujal zaplenjeno korožo. Ker ni imel obrtne pravice in ni plačeval davkov, bila je s tem krivda dokazana in jud Izrael Moises je bil obsojen na 30 gld. globe in 120 gld. naknadne pristojbine. Da pa ne bi bila koroža predolgo v skladišču pri „Slonu“, naročil je mestni magistrat

svojemu tržnemu nadzorniku, naj jo dá prepeljati pod streho magistratnega poslopja.

Izrael Moises se je pritožil proti tej obsodbi, a deželna davčna komisija je odklonila njegov priziv in potrdila prvotno rzsodbo. Moises se je potem pritožil na ministrstvo ki je pa tudi zavrnilo njegov rekurz. Mož je moral plačati vseh 150 gld. in stroške, ki pa so znašali samo 1 gld in 30 kr. — Mnogo sitnosti je imel tudi Jakob Trdina, ker je neupravičen prenočeval tujce.

Spomladi l. 1855 se je nastanilo v Ljubljani in njeni najbližnji okolici več judov. Pri gostilničarju Rodetu na Dunajski cesti je stanoval jud Ignacij Rosenberg, pri Pavliču v Šiški jud Fesler; prihajal pa je često tudi neki Betelheim ali Betlehem. Vsi so trgovali z deželnimi pridelki tudi na drobno, seveda brez pravice. Mestni magistrat je stopil najprej Rosenbergu na prste, ker mu je zaplenil nekaj sodov slivovke in ga obsodil na 75 gld. globe. Svoje zaloge so imeli judje v Šiški in Vodmatu, odkoder so razpečavali svoje blago. Meseca avgusta je mestni magistrat prosil c. kr. policijsko ravnateljstvo, naj izžene juda Betelheima in Rosenberga, ker neupravičena tržita z deželnimi pridelki. A izganjati ju ni bilo treba, ker sta jo oba popihala pravočasno iz dežele in sicer Betelheim v Varaždin že 7. avgusta, Rosenberg pa 18. istega meseca v Zagreb.

Po nekaj dni so bili spomladi 1855 v Ljubljani še sledeči judje: Fischel Binenstock in Simon Insel, ki sta stanovala v Streliški ulici, in Moric Weissmayer iz Vélike Kaniže. Adolf Našić je prosil osemdnevnega dovoljenja, da uredi kupčijske zadeve z Gregoričem in Mavsarjem. Pet dni je bil v Ljubljani Henrik Betelheim iz Varaždina, Jakob Puchler iz Vélike Kaniže pa šest dni.

Še so bili v veljavi starodavni privilegiji, ali ure so jim bile že štete, — še par let, in izginili so iz sveta brez vsakega sledu.

Tiste dni so se vršile mnoge in nagle izpremembe v državni ustavi. Vse je zahtevalo večje svobode in večjih pravic. Z različnimi najvišjimi naredbami se je priznavala v raznih deželah judom pravica za pravico. S cesarsko naredbo z dne 6. januarja l. 1860 drž. zak. št. 9 se je razveljavila utesnitev verodostojnosti nekristjanskih prič, kar je pač pomenilo velik korak naprej za popolno enakopravnost vseh narodov v državi.

V teh politično viharnih časih je prišel iz Zagreba v Ljubljano neki jud, Josip Schwarz po imenu. Prišel je bil s celo družino in je poučeval v prikrojevanju ženske obleke. Umevno je, da so bili ljubljanski krojači silno nevoljni radi tega. Pritožili so se na magistratu, ker ni bil prosil ne dovoljenja za ta pouk, niti ga ni bil zglasil pri obrtni oblasti. Prav posebno

pa se je v ovadbi poudarjalo njegovo judovsko pokolenje. Schwarz je takrat stanoval na Starem trgu št. 152 v Günzlerjevi hiši.

Z dopisom z dne 19. decembra l. 1860 št. 9322 mu je mestni magistrat na kratko ustavil pouk z motivacijo, da kot jud sploh v mestu prebivati ne sme, izposlovati bi si bil moral dovoljenje obrtne oblasti, ali pa bi moral vsaj naznaniti svoj obrt zaradi obdavčenja. Zategadelj ga je pozval, naj pouk precej ustavi in zapusti mesto v 48 urah. Ugovor zoper to razsodbo je dopusten v 6 tednih po § 146 obrtnega reda, brez odločilne moči po §§ 15 in 148 obrtnega reda. Schwarz je bil takrat že nekako tri mesece v Ljubljani. Hkratu je obvestil mestni magistrat o svojem ukrepu c. kr. policijsko ravnateljstvo s prošnjo, naj Josipa Schwarza po preteku dovoljenega mu roka iztira iz mesta. Dva dni kasneje pa je mestni magistrat vsled priziva Josipa Schwarza prejel od takratnega c. kr. deželnega glavarstva, kateremu je načeloval grof Hohenwart — namestništvo je bilo v Trstu — poziv, da se ima iztiranje Josipa Schwarza takoj preklicati, za kar je osebno odgovoren županov namestnik. O tistem času namreč je bilo župansko mesto prazno. Tudi se mu je naročilo, da naj o tem odloku obvesti pritožnika ter se opraviči radi svojega samolastnega postopanja.

C. kr. policijsko ravnateljstvo pa je magistratu sporočilo z dopisom z dne 22. decembra 1860 št. 10.441, da se je Josip Schwarz preselil iz Günzlerjeve hiše na Starem trgu v Kolizej; ne stanuje tedaj nič več v njegovem območju. V zglasilnico se je bil zapisal za katoličana, zategadelj do tedaj ni bilo nič nepostavnega proti njemu. Ker policija tujcev ne spada v področje slav. mestnega magistrata, ampak v ono c. kr. policijskega ravnateljstva, naj torej v bodoče sl. mestni magistrat ne izganja tujcev sam. V slučaju potrebe naj se navedejo tozadevni vzroki, in policijsko ravnateljstvo gotovo ne bo odlašalo ugoditi upravičenim željam in zahtevam.

Mestni magistrat se je v svojem prizivu zoper odlok deželnega glavarstva bridko pritožil ter navedel že znane vzroke, vsled katerih je bil postavno upravičen tako postopati. Zlasti je poudarjal, da je bila Josipu Schwarzu znana starodavna svoboščina mesta ljubljanskega, po kateri je bilo judom prepovedano stanovati v Ljubljani, kajti sicer bi se ne bil vpisal v zglasilnico za katoličana, zaradi česar je bil tudi od c. kr. policijskega ravnateljstva obsojen v globo petih goldinarjev na korist mestnemu ubožnemu zakladu.

V tem slučaju se opira magistratova kompetenca na § 25 občinskega reda in temelji na dejstvu, da se je izgon odredil iz političnih ozirov, na katere ima paziti baš magistrat kot

politična oblast. Priziv zoper magistratni odlok ne more nikakor imeti odločilne moči, ker bi bilo sicer kaznovanje takih prestopkov iluzorno. Vrhu tega pa določa § 95 ministrske naredbe z dne 17. marca 1855 izrecno, da se imajo odloki političnih oblasti, kateri so bili izdani iz ozirov na javno korist — kakor v tem slučaju, — izvršiti v roku, ki je določen za eventualni priziv.

Odlok c. kr. deželnega glavarstva z dne 21. decembra 1860 št. 460 pa je naravnost nepoklicano prekoračenje odkazanega mu delokroga na škodo visokega c. kr. namestništva, kajti mesto Ljubljana je po § 3 obč. reda neposredno podrejeno namestništvu, in deželno glavarstvo ima po § 19 ministrske naredbe z dne 2. novembra 1860 št. 245 le nekako nadzorstvo nad njim. Vrhu tega pa izrecno določa § 20 iste naredbe, da ima v prizivih zasebnih udeležencev odločevati namestništvo.

Ker v magistratni odredbi z dne 19. decembra 1860 št. 9322 ni nikake nepostavnosti, pač pa je odlok c. kr. deželnega glavarstva nezakonit, ker presega odmerjeni mu delokrog, naj visoko namestništvo odkloni priziv Josipa Schwarzja ter potrdi magistratov od deželnega glavarstva razveljavljeni izgon. Obenem pa naj naroči c. kr. okrajnemu uradu za ljubljansko okolico, v čigar območju jud Josip Schwarz sedaj stanuje, da proti njemu postavno postopa.

Tržaško namestništvo pa se ni strinjalo z izvajanji mestnega magistrata ter se je sklicevalo na obrtno postavo z dne 20. decembra 1859, ki ne pozna take kazni za prestopek obrtnega reda. Tudi policijska obsodba Josipa Schwarzja zaradi napačne zglasitve po § 320 *lit. e*) kazenskega zakona ni tako važna, da bi se mu moglo braniti začasno bivanje v Ljubljani in se opirati na § 25 občinskega reda.

Kar se pa tiče sklicevanja na dekret dvorne pisarne z dne 26. novembra l. 1819 št. 37.288, po katerem judom ni dovoljeno dljè časa bivati na Kranjskem, je ta izraz: „dljè časa“ tako fakultativnega pomena, da se namestništvu ne zdi potrebno temu ugovarjati. Mestni magistrat se je pri tem lahko ravnal kakor doslej, ker ni bilo temu razkladanju nasprotnih in drugačnih navodil.

Toda medtem je bil državni minister izdal dne 23. decembra 1860 okrožnico, ki še ni bila izšla ob času omenjenega dogodka, ki pa začrtuje oblastvom popolnoma drugačno smer naziranja. Ta okrožnica pravi, da je izrecna želja Nj. Veličanstva, da se tudi državljske in politične pravice priznanih veroizpovedanj razlagajo v duhu prave svobode, in da se medsebojni odnošaji različnih ver uredi na podlagi prave in odkritosrčne ljubezni do bližnjega.

Namestništvo je torej v smislu te okrožnice ugodilo prizivu Josipa Schwarzarja ter mu dovolilo, da sme stanovati v Ljubljani, dokler se postavno ne reši v tej okrožnici napovedana končna ureditev vprašanja medsebojnih odnošajev različnih ver. Mestni magistrat se je seveda pritožil zoper ta odlok na državno ministrstvo.

Medtem pa je bil prišel iz Trsta od namestništva tudi drugi del rešitve priziva Josipa Schwarzarja, ki se je pečal s prepovedjo pouka v prikrojevanju ženske obleke. Namestništvo je sklicujoč se na svojo prvo ugodno rešitev naročilo mestnemu magistratu, naj v tem slučaju postopa po zakonih kot obrtna oblast prve instance.

Kar se pa tiče ukaza deželnega glavarstva, s katerim se je razveljavil izgon Josipa Schwarzarja, pa pripominja namestništvo, da je bilo deželno glavarstvo zбоk svoje nadzorovalne oblasti in sicer radi nujnosti upravičeno pozvati mestni magistrat, naj razveljavi izgon in pojasni vso zadevo, da se more poročati namestništvu. Nikakor pa ni bilo umestno, da je pozvalo deželno glavarstvo mestni magistrat zaradi njegovega postopanja na takojšen odgovor, kar se obenem sporoči tudi gospodu deželnemu glavarju.

Z ozirom na ta odlok je bil mestni magistrat mnenja, da je pouk Josipa Schwarzarja zaseben, da torej zanj ne velja V. člen obrtne naredbe z dne 20. decembra 1859. Pravica dovolitve pristoji najbrže namestništvu, ne pa magistratu, vsaj tako je umeti tozadevni razpis drž. ministrstva z dne 27. novembra 1860 št. 35.068. Ker se je mestni magistrat pritožil na ministrstvo zoper namestniško odredbo, s katero je ugodilo prizivu Josipa Schwarzarja, dalje ker sploh ni dokazana neomadeževanost njegovega dotedanjega življenja, usoja si mestni magistrat prositi, da visoko namestništvo za sedaj ustavi svoj tozadevni ukaz in dovoli, da se z rešitvijo te prošnje počaka, dokler ne pride končna rešitev cele zadeve od ministrstva.

Na to vlogo pa je namestništvo odgovorilo kratko in jedrnatо, da je smatrati ta pouk v prikrojevanju obleke za del krojaškega obrta; mestni magistrat naj se torej z ozirom na tozadevno prošnjo Josipa Schwarzarja ravna po §§ 13—15 obrtne reda z dne 20. decembra 1859.

Z odlokom z dne 10. aprila 1861 št. 7508 je pa namestništvo zavrnilo rekurz ljubljanskega mestnega magistrata. Ta odlok pa je bil v tem času že brezpomemben, ker je bil Josip Schwarzar že odšel iz Ljubljane ter se vrnil v Zagreb.

Tako se je završil boj med mestnim magistratom in judom Josipom Schwarzarjem.

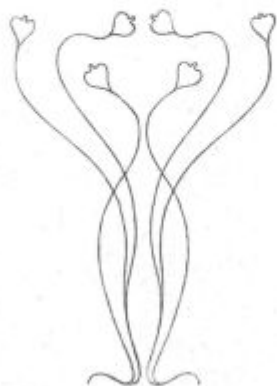
V nov in menda zadnji stadij je stopilo judovsko vprašanje na Kranjskem v seji občinskega sveta ljubljanskega dne 28. julija l. 1865 vsled predloga, ki ga je stavil občinski svetovavec, rokavičar Ivan Nepomuk Horak, in ki se je glasil: „Slavni občinski svet sklêni, da se judom ne dovoli stanovati v Ljubljani ter da se naj spoštujejo tozadevni privilegiji ljubljanskega mesta.“

Predlog se je odkazal personalnemu in pravnemu odseku, čigar načelnik je bil dr. Josip Supan; člani pa so bili dr. Janez Bleiweis, pl. Strahl, dr. Jernej Zupanc in pa vitez Kaltenegger. V odsekovi seji dne 9. februarja l. 1866 je poročal vitez Kaltenegger. Njegovo poročilo je bilo temeljito in zanimivo, ker je zagovarjal enakopravnost vseh narodov in ver. Njegov predlog, naj se preide preko Horakovega predloga na dnevni red, je bil sprejet z večino glasov. Za predlog so v odseku glasovali: dr. Supan, pl. Strahl in poročevavec vitez Kaltenegger, v manjšini pa sta ostala dr. Janez Bleiweis in dr. Jernej Zupanc.

Kmalu potem — dne 21. decembra 1867 drž. zak. štev. 142 — so državne temeljne postavbe zajamčile vsem narodom in veram enakopravnost. S tem trenutkom so bile razveljavljene vse svoboščine, vsi privilegiji in odloki glede omejitve judovstva. Judje so postali svobodni in enakopravni z drugoverniki in judovsko vprašanje je bilo po tolikih hudih borbah končno rešeno . . .

Ob splošnem ljudskem popisu leta 1890 je bilo v Ljubljani 76 judov; leta 1900 se jih je naštelo 95, med temi pa je bilo 11 vojakov.

Danes živi v Ljubljani dvanajst judovskih rodbin, ki reprezentirajo nekako vse jude na Kranjskem.

Prve šole pri Hrvatih

od XIII. do XIX. veka.

Spisal Andrej Fekonja.

Sreča za Jugoslavjane in njihovo prosveto — tako od prilike piše prof. Sime Ljubić v svojem „Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske“ II. 301, 349, da se je na odmaku srednje dobe vsaj Hrvatska in Dalmacija nahajala v povse različnem položaju od svojih jugoslavjanskih posestrim. Dočim so namreč Bolgari in Srbi vzdihovali pod turškim jarmom, a Slovenci ginili v nemški nasilnosti, ohranili so si Hrvati, akoprem tudi oni razen Dubrovnika po tujstvu pritiskani, vendar več ali manje neizmerno blago stare svoje ustavne svobode.

Sedanja Hrvatska je bila sicer že leta 1102 z Ogrsko združena in Dalmacija je razen Dubrovnika prišla leta 1409 stalno Benetkam v oblast; tudi je bilo v obeh kraljevinah dosta domačih nemirov in zatem neprestanih bojov z divjimi Turki. No vendar so posavski a zlasti primorski Hrvati ob lepem primeru in dobri pripomoči tedanje po vseh severozapadnih straneh Evrope razširjene latinske in iz nje proizišle italijanske kulture ter ob blagem vplivu katoliškega veroizpovedanja znali stopiti izmed Slavjanov prvi na novo prosvetno polje evropsko ter so v obrazovanosti napredovali, ako tudi izprva le korak po korak, pravim potom narodnega preporoda.

Najvažnejši proizhod one nekdanj vseobče latinske odnosno italijanske kulture je bila utemeljitev javnih svetskih in cerkvenih šol; kajti uprav iz njih je ponajveč priteklo, kakor raznim narodom evropskim, tako tudi Hrvatom narodno duševno preporojenje. Kedaj so bile pri Hrvatih sploh ustanovljene prve javne šole, to se zagotovo ne zna. No stvar, ki je znamenita za naše najbližnje brate, zanimiva je tudi za nas. Zato hočemo poleg omenjenega jugoslavjanskega pisatelja pregledno navesti in nakratko označiti, kje in kake šole so bile v Dalmaciji in v Hrvatski, ki so nam izvestno znane, ter kako so napredovale sem od konca 13. pa doli do 19. stoletja.

Nekateri trde, da je že cesar Karol Véliki dal v vseh nadvladanih deželah osnovati latinske šole; a znano je, da sta tudi Hrvatska in Dalmacija početkom devetega veka pripoznali njegovo oblast. Povestničar Daniel Farlati pa v svojem delu „Illyricum sacrum“ naravnost veli, da je Karol Véliki spravivši Hrvate pod svoj jarem, poslal jim „nastavnike latinskega jezika, da jih uče govoriti in pisati ga“, in da so oni od tedaj v službenih stvareh „počeli upotrebljevati latinski govor“. No, latinščina je res tudi pri Hrvatih naposled prodrla pač i v državne i diplomatske spise, ter so njihovi najstarejši narodni spomeniki ostali jim v latinski obleki.¹⁾ Ali o kakih tamošnjih šolah v oni dobi vendar nimamo baš ni enega izvestnega spomina, nego te se izrečno prvič omenjajo šele dobrih sto let pozneje.

V Dalmaciji in Primorju.

Posvetne šole.

V Dalmaciji in Primorju je pač v 10. veku že bilo dosta javnih šol, seveda latinskih. Na pokrajinskem cerkvenem zboru v Spletu leta 925 (člen 14.) se je namreč naročalo roditeljem, „da svoje otroke in službenike svoje pošiljajo v učilno, ako žele, da bodo pravi kristjani; učitelji pak da svoje učence zmirom nadzirajo in opominjajo, a učenci svoje učitelje radi slušajo, ne kot tujce, temveč kot svoje.“ — Ker so tu škofi nastojali za poučevanje mladeži vobče, moremo si misliti, da so one šole bile ne samo cerkvene, temveč istodobno tudi posvetne. Izvestnega pa pred zadnjo četrtjo 13. stoletja vendar le o teh ničesar ne znamo.

Srednje in početne šole.

V Zadru, sedaj Dalmacije glavnem mestu, imamo najstarejo vest o gotovi šoli, in to iz leta 1282. Ta zadrška šola se je nazivala takrat „grammaticae gymnasium“. Neki učitelj se imenuje leta 1438 profesor gramatike za prevode iz latinskega na italijanski in obratno; neki drugi leta 1600 pa „precettore di scola d' umanità“. V 17. stoletju vsaj je imela ta šola tri razrede gramatiške, pa humaniteto, retoriko, logiko in filosofijo, in poleg tega se je v vseh razredih predaval veronauk. Učitelji so bili ponajveč iz Italije; a plačevali so jih Benečani, dežele gospodarji. Ščasoma pa je ta zavod začel pešati, morda zaradi turških vojen in ker mu je republika odtegovala denar za mestne potrebščine, in je na početku 19. veka ta šola jenjala.

¹⁾ Primeri Sime Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugosl. I. 66, 74.

V Zadru pa je bila razen te gimnazijske tudi vojaška šola. Ustanovil jo je obči providúr ali vrhovni vladar P. Boldù leta 1781. Na ti šoli se je predavalo izprva računstvo, zemljermerje in bojno graditeljstvo, pozneje pa še tudi risanje, vojeznanstvo, veronauk ter italijanski in „ilirski“ jezik. V treh razredih je bilo l. 1790 do 30 učencev.

V Dubrovniku, mestu svobodnem in slavniem, dohaja nam prva vest o javni šoli iz 14. veka. Dubrovčani so že tedaj dobivali za svojo šolo ob lepi plači največjeje italijanske učitelje; med drugimi je bil tu leta 1490—1492 slavni Grk Demetrij Chalkokondylas, ki je bival prej v Florenci. Dotični učitelj retorike ali govorništva je bil leta 1434 z naslovom „artium doctor“. Poleg učitelja pa sta bila še dva pomočnika menda za početnico in za gramatiko. A predavali so se zjutraj in navečer po dve uri latinski in grški pisatelji z dotičnimi nalogami. To je torej bila zopet srednja šola gimnazijska. V Dubrovniku pa je bil tudi jezuitski zavod, utemeljen z glavnico Marina Gundulića početkom 17. stoletja. Hrvatska pisatelja Bartol Kašić (umrl l. 1650) in Bernard Zuzerčić (od 1742) sta bila med drugimi tu ravnateljja. Ko je pa bil red jezuitov leta 1773 zatrt, tedaj so njihovo učiteljsko stolico zavzeli takozvani piaristi ali oči pobožnih šol. V tem dubrovniškem učilišču pa so se predavali tile predmeti: veronauk, filologija in historija, ter vse stroke matematiške in fiziške znanosti.¹⁾

V Šibeniku se nahaja najstareji glas o šoli leta 1414. Šibeniško mesto je v pogodbi odstopilo beneški republiki vse svoje dohodke, a ta se je obvezala plačevati mestne uradnike in dajati učitelju šol 80 dukatov in stanovanje, kakor je i prej imel. V Šibeniku je bila tudi občinska šola, kakor se omenja v izvestju šibeniškega škofa papeškemu poslaniku v Benetkah leta 1623. To šolo so pohajali sami kleriki t. j. kandidati duhovništva, ki niso imeli posebnega učitelja. A mestni svèt se je istega leta grozil mestnim učiteljem, ako se v poučevanju mladeži ne bodo ravnali po njegovi zahtevi.

V Trogiru se omenja leta 1420 v pogodbi z Benečani med mestnimi službeniki tudi učitelj šol (magister scholarum). Znano pa je, da so tu učili tudi Italijani humaniteto in krasne nauke. Tudi leta 1596 in 1604 se omenja tu šolski učitelj (maestro della scola). Trogirjanom je na njihovo prošnjo senat dovolil leta 1796 tudi večje učilišče v samostanu sv. Lazarja za vzgojo iste mladeži.

V Spletu so dobili prvokrat javnega učitelja od republike z doževim pismom leta 1555. Ta spletska šola je trajala do leta 1732 ter je tedaj prenehala zaradi nedostatka denarja;

¹⁾ V istini torej humanitatis studia, svobodne umetnosti ali krasne znanosti.

vendar je bila leta 1745 zopet obnovljena. — V Kotoru pa je ostal spomin, da je mestni svet že od 13. stoletja sèm izbiral si javnega učitelja tudi za krasne nauke. Šolski učitelj kotorski se omenja tudi leta 1528 in 1536.

V Pagu je učitelj javne šole po imenu znan leta 1466. V Rabu se omenja šolski učitelj leta 1411, a v Krku šolski učitelj leta 1538.

Vse te javne šole so bile za moške ter odločene izprva samo za plemiče poedinih mest, pozneje pa tudi za ostale mestne stanovnike, toda ne za vnanje. — Po mestih so bile tudi šole za ženski spol, a samo po samostanih in največ za plemiške deklce. Ljudskim šolam na selih pa v Dalmaciji za beneškega vladanja ni sledu.

Učni jezik v teh šolah je bil latinski in italijanski.

Národne šole.

Šole z národnim učnim jezikom za Hrvate so Benečani povse zanemarjali, dà pač dolgo jih navlaš zabranjevali; samo proti koncu republike (1798) so nekoliko popustili. V Skradinu je tedaj bilo komaj leta 1754 dovoljeno pravoslavni skupščini, da si vzame „učitelja ilirskega jezika za potrebno in dolžno poučevanje vernikov.“ Prvi je bil Efreim Koreski, menih iz Hilandara na Sveti gorì (Athos); leta 1757 pa Sifković iz Hilandara, grščini in latinščini dobro vešč. V Zadru se je v ondotni leta 1781 ustanovljeni vojaški šoli učil tudi hrvatski jezik, ker so se tudi vojaška vežbanja po natiskanem propisu vršila hrvatsko. V Dubrovniku pa so šele redovniki piaristi uveli v šolo tudi národni jezik kot predmet ter nam je ostal poskus tega poučevanja v knjižici: *Esercizio accademico sulla lingua slava, tenuto dagli scolari di rettorica, Ragusa 1797.*

No, to so bili seveda le skromni početki.¹⁾

Cerkvene šole.

V Dalmaciji in Primorju je bila kakor i drugod od nekđaj navada, da so duhovniki vsprejemali mladeniče v službo z obljubo, odhranjevati jih in poučevati za mašništvo. Odtod ni čudo, da tudi hrvatska duhovščina tedaj ni bila izvečine olikana in učena. Samo imovitejši, in to navadno potem, ko so prejeli rede, so šli v Italijo, da se tam izvežbajo na višjih učiliščih.

¹⁾ Ljubić (II. 342) misli, da so bile národne šole med Hrvati že po prihodu Metodovih učencev v one strani, namreč za prvih národno-hrvatskih škofov v Ninu blizu Zadra, t. j. Teodozija, Adalfrèda in Gregorija, 886—930, teh odločnih boriteljev in braniteljev božje službe glagolske, slovenske. No, verjetno, da samo cerkvene šole; a spomenikov ni nikalih.

Dà, to se je pač včasih za nekatere cerkvene časti vsekakor zahtevalo.

Papež Pij V. 1566—1572 je najprej osnoval v Zadru v dominikanskem samostanu občje učilišče za redovnike; in znani so učitelji, kateri so tam poučevali do leta 1708. Redne cerkvene šole pa so se počele ustanavljati pri dalmatinskih Hrvatih zlasti v smislu Tridentinskega koncila, sredi 16. veka, da se namreč v poedinih škofijah ustanove seminarji za klerike ali takozvana dijaška semenišča.

V Hvaru je bila tedaj na pobudo apostolskega vizitatorja Avgustina Valiera prva osnovana posebna šola za klerike leta 1579. „Učitelj bo učil gramatiko šest klerikov, ki jih škof odbere in druge klerike, odločeno od laikov.“ Škof Vincenc Milani je z dovoljenjem beneške vlade leta 1654 obrnil to hvarsko šolo v pravi seminar. Predavala se je tu razen pevanja in cerkvenih obredov slovnica latinska pa „sveto pismo in cerkvene knjige ter nauk dobrih umetnosti.“

V Spletu je po nagovarjanju istega vizitatorja Valiera utemeljil nadškof Ivan Dom. Malcoti za svojo škofijo prvi seminar leta 1581. A ta zavod je že po trinajstem letu slabotnega življenja izginil leta 1594, bodisi da ni bilo mogoče dobiti jezuitov za učitelje, bodisi da je manjkalo sredstev za vzdrževanje dijakov vsled turškega navala.

V Šibeniku in v Trogiru pa je bil tudi tak zavod za klerike, kakršen je bil izprva oni hvarski. A Benečani so delali iz politiškega razloga tudi cerkvenim šolam pri Hrvatih vse mogoče zapreke.¹⁾

V Zadru je torej pozneje nadškof Florio ustanovil ob svojem trošku seminar za šest mladeničev dijakov plemiških in meščanskih ter je oskrbel zavod z vsakovrstnimi potrebščinami leta 1657. Beneška vlada si je seveda takoj privzela upravljanje Florijeve ustanove in poučevanja. Po vladni izjavi leta 1703 je ta „častni seminar pod visokim pokroviteljstvom vzvišenega škofa cvetel in je bil dobro ravnán z izpodbudo in učnim uspehom.“ Toda leta 1777 je baje ta zavod že komaj ter „z jako pičlim poučenjem“ samo še živel.

V Spletu pa je zatem nadškof Stepan Kosmi izdal l. 1679 „razglas“ in vabilo na ustanovitev enega seminarja,“ katerega je nato z dovoljenjem papeža Inocencija XII. otvoril leta 1700. V tem seminarju so se brezplačno odhranjevali vsi kleriki spletske nadškofije in še pet iz ostalih tedaj ji podrejenih škofij; a sprejemali so se tudi drugi ob določeni nagradi. Naučni tečaj se je vršil po načinu italijanskih šol; ta plemenita namisel Kosmijeva je obrodila lep sad. Že leta 1703 je bil namreč, po

¹⁾ Tako n. pr. v Zadru 1602 sl., v Dubrovniku 1635 sl., v Šibeniku 1699; i dr.

samega providura izjavi, ta „seminar ustanovljen, da se v njem odgaja mladež v pobožnosti in znanostih, z neutrudljivo pripomočjo tega prevrednega prelata (namreč Kosmija) za mesto in za pokrajino izvrstno prospela in velekoristna ustanova.“ Leta 1781 je zavod imel ravnatelja, šest učiteljev, hišnika in štiri slugе; a bilo je dvanajst gojencev in nekoliko odhramnjencev, ki so plačevali. Tudi od zunaj se je moglo pohajati v te šole, a to za primerno nagrado.

Učni jezik v vseh teh zavodih je bil latinski kot vobče cerkveni.

Národní semenišči.

V Zadrski in v Spletski nadškofiji pa sta bili v drugi polovici 18. stoletja tudi semenišči z národnim rekše hrvatskim učnim jezikom.

V Zadru je namreč slavni nadškofof Visko Zmajević že l. 1729 zamislil iz temelja zgraditi prvo „semenišče ilirsko“, kjer bi se hrvatski kleriki odgajali na vse večjo korist svojega naroda v materinskem jeziku. Naznanil je to najprej papežu Benediktu XIII. in kardinalskemu zboru pišoč mu: „Učitelje sem od drugod pozval ter za gramatiko, filozofijo in moralno teologijo šole otvoril.“ A Zmajevićevo zgradbo je dovršil šele njegov naslednik nadškofof Matija Karaman, kateri je zavod svečano otvoril leta 1746. V tem semenišču je bilo leta 1791 sedem gojencev in pet odhramnjencev, razen vnanjih, ki so pohajali samo k predavanjem. Vsi so bili, kakor veli službeno izvestje, „od duhovništva ilirskega in v tem jeziku dobro poučeni v bogoslovju in pripravljeni za uspešno oznanjevanje božje besede.“ To zadrsko semenišče je dalo narodu in cerkvi dosta možev, kojih spomin ne izgine do veka (Ljubič). Národno je bilo do leta 1829. A tedaj ga je nadškofof zadrski Josip Fran Novak, rodom Čeh, kot takšno uničil, izročivši ga tujcu.¹⁾

Spletski nadškofof Ljubimir Bizza pa je ustanovil v Priku blizu Omiša národno semenišče za duhovnike svoje škofije leta 1750. To semenišče je izpočetka imelo samo dvanajst gojencev, ali pozneje se je število pomnožilo do petdeset. Tu se je zlasti obširno predavala moralna teologija po izvrstni knjigi: *Theologia moralis seu manuductor illyricus* t. j. Bogoslovje

¹⁾ „Istina bo namiestiše na iznova podignuto latinsko-ponjemčeno sriedo-ciljno siemenišče Zadarsko njeku vrst stolice za predavanje staroslavenskoga i pučkoga jezika, nu su ju od tada u naprieda pretisnutu držali od tako bezumnoga učitelja (Benedikta Mihalievića), da bi se naravno pomisliti dalo, da su do toga došli više s obzira, da se s narodom, našim poruguju, nego da mu svećenstvo izobrazе.“ S. Ljubič I. 48. — Šele leta 1855 je zasel stolicu staroslovenskega jezika v zadrskem semenišču vredni in dosta poznani prijatelj Ivan Berčić, kateri je z učenjem in s knjigami mnogo okoristil staroslovensko knjigo in hrvatsko-dalmatinsko mladež. † 1870.

diloredno iliti rukovod slovinski na poznanje svetoga reda, upravljen od Antuna Kadčiča biskupa trogirskoga, 1729. 4°. 553 str. No, tudi ta zavod je leta 1829 zatrla neprijateljska tuja roka na veliko škodo národne knjige in prosvete.¹⁾

V Hrvatski in Slavoniji.

Posvetne šole.

V Hrvatski in Slavoniji nimamo glasa o javnih šolah vse sem do srede 16. stoletja. Prva vest o njih nam prihaja iz spisov deželnega zbora od leta 1548 (čl. 12.) iz katerega bi izhajalo, da so že tedaj tuintam po deželi bile javne, kajpada početne šole. Veli se namreč izrečno, „naj se skrbi za popravo obstoječih in ustanovitev novih šol ter za njih učitelje, da bodo učeni in dobri.“ Zdi se pa vendar, da je ta zborni odlok jako slabo uspeval, ker še za dolgo ni v ti pokrajini javne šole z dovoljnim poukom.

Srednje šole, gimnazijske.

V Lepoglavi v Hrvatski je Stepan od Trnove, pavlinski prijor, leta 1582 otvoril v svojem samostanu pod ravnanjem p. Martina Dombrina srednjo šolo za posvetno mladež. To je bil torej v Posavju prvi gimnazij, kateri je trajal do leta 1713. Pozneje je ta zavod služil samo za cerkveno poučevanje.

V Zagrebu je korist, ki jo je dajala lepoglavska šola, vzbudila željo, da se taka šola osnuje tudi v glavnem mestu. Hrvatski deželni zbor je tedaj po prizadevanju Benedikta Blažekovića l. 1601 poprosil jezuvite, da jo tu ustanové. Leta 1606 sta prišla v Zagreb jezuvita Joan Zanili iz Turoca in Peter Vragović iz Olomuca, ter se je v navzočnosti hrvatsko-slavonskih deželnih stanov in redov šola svečano otvorila leta 1607. Takoj se je nabralo do tristo učencev. Šola je bila razdeljena na šest razredov, katerih poslednji se je imenoval retorika. Glavni učni predmet je bil latinski jezik.²⁾ — Za tem primerom je sledilo potem več mest v deželi.

V Reki se je osnovala srednja šola ali gimnazij okoli leta 1630 z ustanovo grofa Thonhausena pod upravo jezuitov, kateri so poleg šole držali tudi odhranilišče. — V Varaždinu so istotako jezuviti nekaj pred letom 1649 osnovali tak gimnazijski zavod. — V Požegi je gimnazij osnoval leta 1699 Ivan Babić, ki je dal jezuvitom Kutjevo; a cesarica Marija Terezija

¹⁾ Obličnji Poljičani n. pr. so se učili tukaj takozvano bosensko cirilico, s katero so pisali, dokler so v Priku imeli velike šole za svečenike. I. 59.

²⁾ Jezuviti so imeli tedaj zapuščen dominikanski samostan in cerkev sv. Katarine.

je pozneje pridala k požeški šoli še celó stolicó modroslovja in pravoslovja ali morale.

V Senju so pavlini, od škofa senjskega Ivana Krsta Agalića 1634 uvedeni in od cesarja Ferdinanda III. 1646 potrjeni, takoj ustanovili srednjo šolo ali gimnazij. — V Križevcih so tudi pavlini tja prišedši leta 1665 osnovali prve štiri gimnazijske razrede; in mesto samo je vsled potrditve cesarja Leopolda I. leta 1675 dodalo tečaj humanitetnih nauk.

V Oseku je bil pod frančiškani ustanovljen nižji gimnazij, katerega je Marija Terezija obogatila z retoriškim tečajem. — V Belovaru pa so piaristi leta 1755 in v Karlovcu tudi piaristi leta 1764 osnovali gimnazijske šole. In naposled je še v Petrovaradinu omenjena cesarica Marija Terezija utemeljila srednjo šolo.

Učni jezik v vseh teh šolah je bil latinski. V karlovški gimnazij pa so Nemci narinili še nemščino.

Akademija.

(Zagrebski arhigimnazij.)

V Zagrebu se je na ondotni srednji šoli počelo leta 1622 do 1632 predavati tudi bogoslovje; zatem leta 1666 še modroslovje po dveh in nato po treh tečajih s tremi profesorji. Cesar Leopold I. pa je leta 1671 povzdignil to šolo na akademijo s pravom deliti akademične stopnje — gradus academicos. Vendar se zagrebska akademija tega prava ni nikdar posluževala; in dotična diploma ji je bila kakih sto let pozneje odvzeta.¹⁾

Po previšnji odliki zagrebske šole pa se je ta zavod razdvojil na dolnjo šolo ali gimnazij, kateremu je ostalo onih šest takoj v početku osnovanih razredov, in na gornjo ali akademijo, kjer so se predavali višji nauki, kakor: modroslovje, zakonarstvo in bogoslovje — academia scientiarum. Obe šoli je upravljal en ravnatelj, „localis director academicus,“ pozneje „prodirector academicus,“ skupaj s profesorji akademiškimi in starejim učiteljem „humanitatis,“ kateri je v tem sovetu zastopal gimnazij. V Zagreb je torej na ta zavod, tudi arhigimnazij imenovan, prihajala na nauke mladež cele hrvatsko-slavonske kraljevine, katera je do tedaj pohajala ponajveč v nemške šole, da si pridobi višjo znanost in izobrazbo.

Ko so leta 1773 jezuvite odpravili, tedaj je zagrebsko učilišče krenilo na drugačen razvoj in sostav. Na akademiji je bogoslovni oddelek sedaj dobil pet profesorjev; ali leta 1784 je bil ta premeščen v škofijski seminar. Pravoslovni oddelek

¹⁾ Menda jo je vzel s seboj dvorski poverjenik, ko mu je bilo izročeno jezuitsko imetje 1773.

pa je dobil štiri profesorje in leta 1780 še druga dva; a modroslovni oddelek tudi štiri in leta 1780 še enega. Pozneje je bil pridodan tudi en ekshortator ali propovednik za vse tri oddelke. Akademija je dobila svoj pečat leta 1777.

Gimnazij je leta 1773 dobil tudi za vsaki razred posebnega učitelja. Toda leta 1776 se je ločil prvi gimnazijski razred in postala je iz njega početna šola s tremi in leta 1779 s štirimi razredi; a bilo je sedem učiteljev za vse početne razrede. Gimnazij je ostal torej s petimi razredi in sedmimi učitelji, namreč po en učitelj za vsaki razred, pa en katehet in en namestnik za ves gimnazij.

Učni jezik je bil na zagrebškem arhigimnaziju latinski. A Madjari, Hrvatov dobri sosede in zavezniki, so leta 1792 vrinili v akademijo še stolico madjarščine in sledeče leto to isto tudi v gimnazij, dočim je národni jezik bil i nadalje povsem izključen.

Početne šole.

V početnih ali ljudskih šolah, kar jih je bilo v združeni kraljevini, zdi se, da je bil učni jezik vsaj tuintam národni. Pripoveda se namreč, da je senjski škof Peter Mariani, Rečan, okoli leta 1654 „učiteljem naročil, naj dečke poučujejo v latinščini“, ter je hotel tako polatiniti še one skromne národne šole v svoji škofiji.

Toda vse početne šole, ustanovljene ob troških občin, so slabo uspevale sem do zadnje četrti 18. veka, za vlade Marije Terezije. Ta cesarica je šele obrnila svojo pozornost tudi na to šolstvo. Leta 1774 je izšel propis za početne šole, in l. 1777 je bil izdan zakon tudi za višje zavode: Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. S tem je bilo uravnano in določeno, da se v vseh šolah Ogrskih dežel mora predavati dotično v domačem jeziku; kjer sta pa dva jezika, v obeh; a vse naposled še nemški kot v tretjem jeziku. Tako se je kmalu dogodilo, da je na mnogih krajih nemški jezik nadvladal in iztisnil iz šol domačega, zlasti v Slavoniji do Zemuna, kjer je že leta 1776 vse šole izključno zavzemala nemščina.

Tudi v Vojniški Krajini so za Marije Terezije šele otvorili javne šole potem, ko je izšel dotični navod 1774. Iz vsakega okraja je šel v Beč po en mladenič, kateri je znal svoj hrvatski in pa nemški jezik, da izučí tam tečaj učiteljstva ter postane tako oznanjevatelj in širitelj nemške prosvete v granici. S tem je torej tudi Granica dobila vzgledne šole, seveda z nemškim učnim jezikom, toda s slabim uspehom.

Cerkvene šole.

V Hrvatski in Slavoniji nahajamo izprva in še pozneje ono isto tako navado, da so duhovniki poleg dolžnosti službovanja izobraževali mladeniče za duhovski stan, ali da so takozvani „canonici magistri“ pri zbornih in stolnih cerkvah jih zasebno poučevali v najpotrebnejših naukih.

V Zagrebu pak je tedaj škof Juri Drašković vsled naročila Tridentinskega koncila, kjer je i sam govoril v zboru, skoro zatem ustanovil „seminarium clericorum,“ prvo javno šolo za hrvatske in slavonske klerike okolo leta 1564. Toda ta Draškovičev zavod (v národu „crna škola“ nazvan) se je stesnjeval na ozke meje, kajti učili so se tu samo početki literature, latinska gramatika in retorika, in to po jezuitih. Šele leta 1622 do 1632 se je začelo v zagrebškem seminarju predavati tudi bogoslovje po posebnem učitelju; a ko se je ustanovila akademija leta 1671, pridružil se je tudi ta predmet k akademiji. Cerkveno pravo je na zagrebški šoli dobilo svojega učitelja šele leta 1724, a spekulativno bogoslovje leta 1747 dva učitelja. Po razpustu jezuitov leta 1773 ter po preustrojni akademije je bogoslovni oddelek štel pet učiteljev. Toda leta 1784 je bil po ukazu cesarja Jožefa II. osnovan generalni seminar, in bogoslovni oddelek je bil premeščen iz akademije v škofovsko semenišče. Maksimilijan Vêrhovec, poznejši znani škof, je bil prvi ravnatelj 1784—1786.¹⁾

V Varaždinu imamo tudi spomin o neki cerkveni šoli že pred letom 1587; izvestno pa je, da je leta 1649 bil v tem mestu seminar za klerike pod upravo jezuitov. — V Reki so imeli tudi jezuiti v svojem odhranilišču nekaj seminar za klerike, potem ko je bil tu okoli leta 1630 osnovan gimnazij. — V Požegi pa je tak seminar pod jezuitskim ravnanjem ustanovil Frančišek Thauszy, škof zagrebški 1751—1769.

Za grške katolike ali pravoslavne zedinjence je v Zagrebu utemeljil cesar Leopold I. (1658—1705) semenišče, ki je sicer leta 1737 prenehalo, toda cesarica Marija Terezija je je zopet obnovila.

Učni jezik v teh zavodih je bil istotako latinski.

Národno semenišče.

Dočim je bil drugod v cerkvenih šolah, bodisi privatnih, bodisi javnih, poučni jezik izključno latinski, nahajamo v Senju, središču glagolice, národni jezik. Za Senjsko škofijo je bil namreč papež Inocent IV. škofu Filipu iznova izrečno dovolil glagolsko službo božjo leta 1248; in zato je bil na ondotni

¹⁾ Mecenat, rodoljub in dobročinitelj, škof zagrebški 1788—1827.

cerkveni šoli v veljavi jezik narodni, ker se je upotrebljeval v cerkvenem službovanju in obredu. Škof senjski Martin Brajković 1699—1704 pak je v svojem izvestju na papeža obžaloval, da je njegovo področje „malone povse brez učenih in latinščini večjih duhovnikov“. Škof Ivan Anton Benzoni 1731—1745 je prejel od cesarja Karola VI. ustanovo za šest senjskih gojencev ter to ustanovo umestil v Reki v semenišču pri jezuitih; pa je izdal naredbo, po kateri so vsi duhovniki morali znati latinski. A njegov naslednik škof Ivan Volf Kiolić je gojence premestil iz Reke v Gradec.

* * *

Vseučilišča Hrvati svojega niso imeli. Iz Dalmacije so pohajali na vseučilišče v Padovi (1222), ali pa na katero drugo zunanje; a poslednje jim je republika leta 1625 zabranila; samo od leta 1680 so mogli na domu izučiti pravo, a doktorat se je dobival samo v Padovi. Iz Hrvatske pa so morali v Beč (1365), v Budim-Pešto (1465), v Gradec (1586) ali na katero drugo vseučilišče, da si pridobé višje znanosti v raznih strokah.

Na bogoslovje za večjo naobrazbo pa so prehajali iz Dalmacije v Loreto na ilirski zbor, ki ga je utemeljil papež Gregor XIII. leta 1574, in nekoliko pozneje v Rim na klementinski zavod; a že leta 1619 jim je vlada tudi to prepovedala. Iz Hrvatske pa so pohajali na razne zavode: v Rim na kolegij sv. Apolinarija (1572—85), v Bolonjo na ilirski (1553—56) in v Beč na hrvatski kolegij (okoli 1624), katere so ustanovili papež Gregor XIII in dva zagrebska predstojnika.

V Padovi so na vseučilišču bili Hrvati komaj leta 1463 izenačeni z ostalimi narodi, kateri so tam sestavljali pravniški osek. Da se dobi ta odlika, trebalo je najmanj šest učencev, kateri so meseca avgusta izbirali svojega svetovavca, da jih zastopa v vsem, kar se je njih tikalo na tem zavodu. Zdravništva se ni bilo mogoče učiti privatno, nego edino v Padovi.¹⁾ Za Hrvatsko je cesarica Marija Terezija I. 1753 dovolila, da se bodoče leto vsprejme za Bečko ustanovo takozvano Chaoziana dvanajst mladeničev plemičev Ogrov in Hrvatov, ki so osmo leto starosti dosegli in enajstega ne prestopili.

V Loretu je pod upravo jezuitov šestintrideset hrvatskih mladeničev slušalo nauke ter se pripravljalo za učitelje narodu in za višja dostojanstva; v Rimu pa je bilo na jezuitskem odhranilišču klementinskem odločeno za hrvatsko mladež samo dvanajst mest.²⁾ — Zagrebska škofija je pošiljala v Rim v

¹⁾ Republika je trošila vsako leto 140 dukatov na dva Kotorana, ki sta v Padovi prejemala višje nauke, kakor kaže izvestje l. 1634.

²⁾ Papež Urban VIII. je Loretski zavod l. 1627 zopet oživil za najmanje 20 mest za ilire, od katerih da bo 12 za same primorjane; ali vlada jim niti tega ni dovolila.

apolinarski kolegij tri klerike; v Bolonjo navadno po osem, da zvrše bogoslovne nauke; in v Beč po dvajset, da slušajo modroslovje in spekulativno bogoslovje.

* * *

V Zadru so v zadnji četrti 18. stoletja osnavljali tudi neko večje učilišče. Na predlog občinskega providura Jakoba Gradeniga (1777) je republika 1779 odločila, da se ustanovi tak zavod v samostanu sv. Demetrija, ali samo za izobraženje zadrskih plemičev. Toda ta samostan je še isto leto ogenj uničil. Zadrani so nato počeli zidati novo zgradbo in so predložili osnovo učilišča. Vlada je sedaj 1781 odredila, da bode v zavodu najmanj 24 odhranjencev ter se ima predavati razen predmetov, ki so bili na ondotnem gimnaziju, še tudi pravo. Ali dogotovljenje zgradbe je jako zastajalo; niti sam odbor za to izvoljen v sovetu se zanjo ni dosti brigal (1795); in tako se je naposled vse razkadilo.

V Zagrebu so istodobno zahtevali vseučilišče. Učitelji akademije so složno z ravnateljem leta 1790 upravnili na deželni zbor spomenico, naj se zavzame, da se zagrebski akademiji ne morda šele dopusti, nego v življenje privede dopustilo vseučiliščno, katero ji je bilo podeljeno od nekdanjih slavni ogrskih kraljev s posebno diplomom. K temu so dodajali več razlogov, kjer so dokazovali potrebo tega vseučilišča, a tudi to, da bode služilo za Bosno in Srbijo, kateri se namerava od tujega jarma osvoboditi. Zbor je sklenil, da poverjeniki to stvar podpirajo na ogrsko-hrvatskem zboru v Budimu; toda izposlovalo se seveda ni nič.

V Dubrovniku pa so v 17. veku večkrat nameravali ustanovitev jugoslovanskega semenišča. Omenjeni Bartol Kašić je kot apostolski vizitator po Bosni in Ogrski leta 1613 predlagal rimskemu dvoru, da v Dubrovniku ustanovi obče semenišče za Jugoslavjane in primora vse hrvatske škofe na letno denarno pripomoč za vzdrževanje zavoda in odhranjanje njihovih klerikov. Dubrovčani so zatem leta 1635 začeli resno delati na to, da bi se v njihovem mestu dalo ustanoviti tako semenišče. In naposled je sam papež leta 1662 nakanil v istem mestu utemeljiti nameravani zavod. A Benečani so vse preprečili.

Za pravoslavno svečenstvo pa ni bilo nikjer zavoda, ker niti vlada ni iztočnega veroizpovedanja priznavala doli do poznejše dobe.

Srbski pisatelj Jovan Rajić in Urban Jarnik (1802, 1814).

Spisal: dr. Fran Ilesič.

Pred nekako osmimi leti smo Srbi in Slovenci minulosti svoji obenem plačevali dolg: prepeljali smo z Dunaja v domovino zemeljske ostanke Vuka in Kopitarja.

Spomin na njuno skupno delo, započeto leta 1814, utegne biti vobče Srbu edina vez, ki ga pri njegovi literaturi novejših dob opozarja na Slovence.

To skupno delo je Srbom rodilo narodni knjižni jezik, ki je po dolgi borbi nadvladal slaveno-srbščino.

Ako gre Kopitarju kaka zasluga, da je zavel po srbski knjigi sveži duh živega jezika, so pa obratno srbske narodne pesmi, Vuku verne spremljevalke ob njegovem trudu za povzdigo narodnega jezika, Slovincem ne enkrat otvarjale svoje zakladnice: prvi slovenski v istini pesniški almanah, „Kranjska Čbelica“ (1830—1833), ki nam je pokazal Prešerna, je prinesel tudi „srbske pokranjčene“, a pozneje so se možje kakor Levstik, Cegnar razvijali ob čitanju srbskih narodnih pesmi in naša mladež čita po kranjskih srednjih šolah izbor srbske narodne poezije.

V slovenski literaturi pa imamo tudi sled stare, „slaveno-srbske“ literature.

Najti ga je v knjigi koroškega svečenika Urbana Jarnika, ki je naslovljena: Zbér lépíh ukov za slovensko mladino. Iz Némškiga ino Latínskiga prestavljenih, iz Staro-Slavenskiga ino Pémškiga preravnanih, niktóríh pa novo zloženih, Od U. J.—V Celovcu, per Joanesu Leonu, Štamparju, 1814.¹⁾

Ta knjižica je znamenita

- 1). ker je prvi samostalni slovenski mladinski spis,
- 2). ker je prva knjiga, ki ima prevode iz drugih slovanskih literatur.

Nahajajo se v njej poleg ezopskih basni, „iz Pémškiga na Slovenji jezik preravnanih“ in „100 Pémških Pripovesti

¹⁾ Stari pravopis (bohoričico) sem izpremenil v gajico.

(= poslovic), na Slovensko preravnanih" še „nauki v-podobah, iz Rajčoviga Cvetnika, ki je v-Staro-Slavenskim jeziku pisan, posneti in na sedajno Slovenščino preravnani“.

* * *

Rajičev Цвѣтникъ¹⁾ (v Budimu 1802) obsega 224 povesti, vzeti iz nemške knjige „Acerra philologica, Außerlesene, nützliche, lustige und denckwürdige Historien und Discursen auß den berühmtesten Griechischen und Lateinischen Scribenten zusammengetragen“. To nemško delo, ki je obsegalo na zadnje 700 povestic, se je v 17. in 18. veku opetovano ponatiskovalo in sicer „allen Liebhabern der Historien zur Ergetzung: Insonderheit der studirenden Jugend zu mercklicher Übung, und notwendigem Unterricht, in allen Stücken zu gelehrter Wissenschaft beförderlich“).

A Rajić je s svojim „Cvetnikom“ šel za drugimi smotri nego nemška „Acerra philologica;“ priredil ga ni „zur Ergetzung,“ ampak „въ пользу и оукрашѣніе всѣхъ любителей честности:“ ljubezen do bližnjih ga je zbudila, „еже и тѣхъ, пачеже обвѣщающа юность Цвѣтника сего не лишити.“

¹⁾ Цвѣтникъ въ двѣстѣ и двадцать и четыре избранныхъ исторіяхъ насаждаемый, и изъ историковъ иудейскихъ набранный, въ немъ же крими оудольи добродѣтелей посредъ терній пороковъ растѣтъ и цвѣтѣтъ, въ пользу и оукрашѣніе всѣхъ любителей честности предложень 1793.

²⁾ Najstarejša izdaja, ki jo poznam, je iz l. 1667: Neue und vermehrte Acerra philologica, Das ist: Sechs-Hundert außerlesene, nützliche, lustige, und denckwürdige Historien, und Discursen aus den berühmtesten Griechischen und Lateinischen Scribenten zusammengetragen. Darinnen zu finden Die meisten Gedichte der Poeten, von Göttern und Göttinnen, Helden und Heldinnen: Die führnehmsten Geschichte der alten Römer und Griechen: Etliche gebräuchliche Sprichwörter: Unterschiedlicher natürlicher Dinge Erzehl- und Erklärungen: Lustige Gespräche und dergleichen. Allen Liebhabern der Historien zur Ergetzung: Insonderheit der studierenden Jugend zu mercklicher Übung, und nothwendigem Unterricht, in allen Stücken in gelehrter Wissenschaft beförderlich.

Aufs neu mit Fleiß übersehen, verbessert, mit zwey hundert nützlich und lieblichen Historien vermehret.

Franckfurt und Leiptzig, In Verlegung Joachim Wilden, Buchhändler. Im Jahr MDCLXVII.

Iz tega naslova se vidi, da to ni najstarejša izdaja, ampak le za 200 pomnožena, nova. V predgovoru svari založnik tiste, „die mir meine Acerram Philologicam wider mein Wissen und Willen nachgedruckt haben, ob Sie vielleicht zu dem Erkenntnuß ihres Verbrechens dadurch möchten gebracht werden... Mein sel. Schwäger-Vater hat solches Büchlein dem Autori selbst abgehandelt, Ihm voreinem jeden Bogen gebührlichen Abtrag gethan. Nach dessen Absterben ist solches durch rechtmässige Abtheilung an mich gefallen, habe auch von der Zeit an allezeit dahin gesehen, daß an Exemplarien kein Mangel möchte erfunden werden... Ich werde mir inzwischen mein von Gott und Rechts wegen mir zustehendes Büchlein nicht

Ker je šel za drugimi smotri, ni smel prevesti vse Acerre, v koji so bili tudi „lustige Gespräch und dergleichen,“ marveč je izbiral: „не бо вса исторїи въ Ацѣррѣ памянзгой содержимыя къ нашему намбрѣнїю слызать, 1-акѡ же поетическая гаданїа, и ѿ богѡхъ ихъ мечтанїа и подобїа“.

Uredbo Rajićevega Svetnika so vodili moralno-verozakonski oziri. Razdeljen je v dva dela: Чѣсть I. ѿ добродѣтелехъ (1—738), Чѣсть II. ѿ Порокахъ (739—584); na čelu obeh delov so sestavki „ѿ тѣхъ, яже къ Богѡвъ отнѡсаета.“

Rajiću je bila nad vse važna morala. V uvodu pravi sam: „— Да не бы исторїи сїа бѣтали прѡсто сказани, i акѡ голыа, немилѣже и невѣсны, сщлоса при коѣйждѡ ѿ нихъ равномѣрноу браткостїю приложити и правѡчѣнїе изъ самыхъ бѡблическїихъ тѣзѡвъ ма̀ло чтоъ связи ра̀ди ѿ моѡхъ примѣнѣвъ примѣзѡвїй соплетѣнноѡ.“

aus den Händen winden lassen, sondern vor wie nach solches nach bestem Vermögen auch mit dem Zusatz und Vermehrung der hinter mir hernachgedruckten Historien herausgeben, wie bey dieser auf 200 bereichten Edition zu ersehen ist. Lebe der gäntzlichen Zuversicht, daß alle ehrliebende Hertenzen mir darin werden recht geben, und der heimtückischen Nachdrucker Beginnen ihnen mißfallen lassen... Geschrieben Rostock den 20. Januar. St. Vet. 1667. Jochim Wilde Buchhändler.*

Knjigo je torej prej izdal Wildejev tast, a izdal jo je očitvidno vsaj enkrat pred l. 1667. Wilde sam, pa ponatisnili so mu jo bili skrivaj še drugi knjigarji, ki so jo še pomnožili za 200. Autor ni imenovan; za uvodom, namenjenim učeči se mladini, je podpisan „J. H.“

Že l. 1673 je izšla knjiga zopet „Franckfurt und Leipzig. In Verlegung Joachim Wilden Sel. Erben“; ta izdaja je istega obsega.

Tretja izdaja, ki jo imam, je iz l. 1688(7?): Neue und vermehrte Acerra philologica, Das ist: Sieben hundert Außerlesene, nützliche, lustige und denckwürdige Historien und Discursen itd.* (naslov nekoliko krajši) Mit Churfl. Sächs. Privilegio. Stettin. In Verlegung Johann Adam Pleners. Druckts Seel. Michael Höpfners Erben. MDCLXXXVIII. Knjiga ima isti predgovor o ponatiskovalcih („wie bey dieser nunmehr auf 700 bereichten Edition zu ersehen ist“) s podpisom: Geschrieben Alten Stettin, den 15. Septembr. S. V. 1687. Johann Adam Plenert.*

Kakor se vidi, sta tekmovali tvrdki „Wilde, Frankfurt und Leipzig“ in „Plener, Stettin.“

Knjiga pa je izhajala tudi še v 18. veku; v „Vollständigem Bücherlexicon“ (izza l. 1750.) je naznanjena „Acerra philologica (neue und vermehrte) d. i. 700 auserlesene Historien... Berlin 1754. Nicolai.“

V jožefinski dobi se je priredila čitanka z naslovom: Acerra philologica. Ein Lesebuch für die mittlere Jugend (herausgegeben von Elbert). 2 Th. 8°. Hamb. 1785—88 (A. Campe). (Auch unter dem Titel: Erzählungen aus der alten Geschichte und Mythologie, 2 Th.)

V predgovoru pravi Rajić: ѿ давныхъ времѣнь прїятѣбаю книгѡвѡ единѡ нарїцаемзю Ацѣрра Фїлологїка, въ нѣйже сѣдмъ сотѡ различныхъ краткыхъ исторїй изъ латїнскихъ и грѣческихъ писателей на нѣмѣцкомъ 1-зыцѣ сѡбранныхъ ещѣ въ 1687. препечатанныхъ же въ Штетїнѣ въ 1754. годѡ.

Knjiga je torej izšla v Stettinu tudi leta 1754!

Rajić je poznal in rabil stettinske izdaje s 700 povestmi.

V istini pa so moralni nauki prav dolgi, mnogo daljši nego v Acerri in se od teh razločujejo osobito še po citatih iz biblije.

* * *

Iz tega Rajičevega Cvetnika torej je Jarnik „posnel in na [sedanj] slovenščino preravnal“ devetero povesti in sicer:

<i>(Naslovi v Jarniku)</i>	<i>(Naslovi in stranice v Rajiću)</i>
1.) <i>Lev, človek in medvedica</i>	Сострадателство. (str. 107)
2.) <i>Sonce, veter in popotnik</i>	Постоянное приближенье (121)
3.) <i>Sfinks in vranka</i>	Мудрость есть паче всех сокровищ (191)
4.) <i>Sodba božja pravična je</i>	Судъ Божій праведенъ есть (48)
5.) <i>Modrót réši od smerti</i>	Мудрость избавляет от смерти (193)
6.) <i>Ojstroumje</i>	Островије (205)
7.) <i>Cesarjov in kralov sreča je nevarna</i>	Царей и владык щастие опасно (251)
8.) <i>Trudolubje</i>	Трудолюбие (260)
<i>Furej Kresin s-orođjam svojim.</i>	
9.) <i>Délanje s' svojmi rokámi</i>	Дѣланіе своими руками (265)

Šéve.

Vsi prevodi Jarnikovi so vzeti iz prvega dela knjige; Jarnik si je torej iz Rajičevega Cvetnika izbral le take povesti, ki z zglodom izpodbujajo k kreposti (pozitivno), ne takih, ki s pretečo kaznijo strašijo od greha. Le en prevod (št. 4) je vzet iz oddelka „o tĕhъ, jaže къ Bogu otnosetsя“, vsi drugi pa iz sledečih oddelkov o obče-človeških krepostih, in še ona edina številka po svojem jedru ne spada pod zaglavje „о правосудіи Божіа“ in ji ne gre prav navedeni naslov, ker se govori v nji le o pametnem in bedastem bratu, to je, o človeški duši in telesu. Vse to nam pač znači Jarnika kot prosvetljenega jožefinca, ki je v isto svojo knjigo sprejel odločno jožefinska članka: „Razgovor med enim fajmoštram ino eno farmanco od žegnanih reči“ ter: „Razgovor med enim fajmoštram ino eno kmetico od božjih potov.“ —

Jarnikov naslov se krije z Rajičevim le pri številki 4, 5, 6, 7.

Rajić ima v začetku vsake povesti na robu podano nje vsebino še drugače, nego je označena v naslovu; tako stoji pri povesti št. 1 na robu: Левъ, члвкъ и медвѣдѣца, pri št. 2: Слънце, вѣтръ, и Пътникъ, pri št. 3: Софинъ, и загадка, pri št. 8: Фурій Крезинъ съ оръдіи своими, pri št. 9: Шѣву. S tem je pojasnjeno, odkod so vzeti Jarnikovi naslovi številk 1, 2, 3 in dodatki pri številkah 8 in 9.

Drugo pa je vprašanje, zakaj je Jarnik izpreminjal naslove. Očividno je želel imeti naslove, ki bi se vsebini zares prilegali in bili jasni; vsekakor pa je naslov „Istinnoje pribežišče“ malo prikladen znani povesti o solncu in vetru, takisto naslov „Mudrostjo jesto pače vséh skrovišče“ malo prikladen povesti o sfingi in Edipu; jedro povesti o levu, človeku in medvedici je iskal Jarnik pač posebno v hvaležnosti: lev odvede na zadnje človeka, ki mu je maščeval smrt mladičev na medvedici, „на мѣсто евоѣ, ѿ овидѣже поятъ ерѣ“, a Jarnik je ta konec izpremenil tako: „in ga po tem zahvaležno zapusti“; temu koncu se seveda ni več prilegal naslov „Sostradatelstvo“.

Že izprememba naslovov nam kaže, da je Jarnik pedagoški mislil. S pedagoškega stališča se dajo tolmačiti še druge izpremembe Jarnikove; morala je ali izpuščena ali kratka. Nauk ima Jarnik le pri številkah 4, 7, 8 in 9 in samo pri zadnji številki je njegov nauk iz Rajića preveden,¹⁾ pri prejšnjih treh je le kratko posnet in brez vseh citatov iz sv. pisma, za to pa je „Trudoljubju“ dodal Vodnikove stihe:

Leniga čaka
stergan rokál,
palca beraška,
prazen bokal.

Zdi se, da je Jarnik opustil vsak nauk tam, kjer je povest ob sebi zanimiva: dodal ga je le, če je uporaba povesti težja (pametni, nespametni brat = duša, telo) ali če je nauk posebno važen in uporabljiv za seljaka.

Puzije o istinitosti dogodka skuša Jarnik ohraniti,²⁾ latinske izraze in presplošna mesta opušča,³⁾ praznih besed se ogiblje.⁴⁾

¹⁾ Rajić: Егда ты самъ что доброд и полезно содѣлати можеш, не ѡлагай на няго, и не ищи помощи ѿ дрзговъ: занѣ неизвѣстна естъ такова помощь“.

Jarnik: „Uk. Kadar ti sam kaj dobriga in perdobivniga zdělati moreš, ne nakladaј na drujiga, in ne išči pomoči od tovaršov: zakaj nezvésta je taka pomoč.“

²⁾ Rajićeve začetne besede povesti štev. 2: Паки дрѣвность измыслила ѿ еднѣх и вѣтрѣхъ повѣсть сицевую“ je Jarnik izpustil.

³⁾ Tako je izpustil konec povesti štev. 3: ѿ тѣхъ изшла она латинская пословица: Davus sum, non Oedipus. Давъ есмь, а не Единъ. Занѣ Давъ баше простой рабъ, а Единъ фѣлософъ, пишется оу Терентиѣ.“ Istotako je začetek povesti štev 7: „Ако царѣ великоможни не советъмъ тако щастливи и без противности сътъ, показеть намъ израдная исторѣя ѿ Цицерона въ послѣднемъ вопроше Тѣсквлѣянскомъ ѡписанная,“ enostavneje izrazil: „Imenitni latinski besednik Ciceron povéda sledijočo spomnitja vredno zgodbo.“

V številki 8 je latinska beseda „senat“ podana s „sodniki“.

⁴⁾ Pri Rajiću se začne povest št. 2 tako-le: Иногда солнце и вѣтры въ закладъ ставивша, кто бы измеждъ ихъ обохъ крѣпчайшиѣ

„Dieses Werkchen ist als ein Prüfungsgeschenk für die Landjugend bestimmt,“ tako je naznanjal Jarnik svojo knjižico v celovški „Carinthiji“ (z dne 9. julija 1814). Pišoč za nedoraslo, šolsko seljaško deco, je moral Jarnik opuščati učeno navlako in preobče misli. —

Jarnikovi prevodi kažejo v besednem zakladu in v oblikah sledove srbskega izvirnika.

Tako si je razlagati besede kakor: grad = urbs, ševa, naročno i. t. d.¹⁾, tako oblike kakor: Tive = Thebae,

быль; Къждо бо из' нихъ хоташе крѣпчайшимъ быти. Ta-le zadnji, brez sumnje prazni stavek je Jarnik podal nazorneje, dramatičneje: „(Nekda . . močnejši bil.) Kaj staviš! je véter soncu djal, de sim ti kós (kuos). Tudi sonce je vetru to djalo.“

Povest štev. 9 začne Rajić s temi-le običnimi besedami: Егда члкъ своимъ трядомъ и прилѣжаніемъ самъ что набѣди оудѣлати мѳжетъ, тогда не долженъ онъ на иныхъ, были они сосѣды или срѳдники себѣ возлагать, или помѳнцы негати и ѳжидати. To je misel, ki se ponavlja na koncu kot nauk in je tu v začetku odveč.

¹⁾ Jarnik: per gradu Tivah, Rajić: при градѣ Тивахъ. Jarnik: Dionis besédo to naročno v-odgovor jemu izreče, Rajić: Діонисіи слово тѳе нарочно во оубѣжаніе евъ изрече. (Acerra: Dionysius redete solchen Spruch mit Fleiß zu seiner Warnung. Prim. Vuk: нарочито, нарочно ausdrücklich, plane, de industria.) Prim. še začetek št. 8: Virgil premodro skazal je rekoč (прешдрѳ сказатъ рекъ).

Več besed, ki se sicer nahajajo v Pleteršnikovem slovarju, bi Jarnik ne bil rabil, ko bi jih ne videl v Rajićevem tekstu. Sem spada izraz na konec, posledovati (Jarnik: Ako bé on po unim pôtu šel, bi jaz dolžen bil posledovati ga, Rajić: — долженствоватъ бы послѣдовати евъ. — (Jarnik: Sokrat [Ksenofontu] na to pravi: Posleduj me, Rajić: послѣдуй ми) ustanoviti se (Plet. ustanoviti se), premodrost; tudi besedo grad ima Pleteršnik, a le iz Istre in iz Krelja. Pri Jarniku „je sonce z-lučmi svojmi žgati“ začelo, ker ima Rajić: лчлми своимъ; „povsedenje potrebe“ so povsednénna potrebъ; „bi do tega hotenje imel“ = имѣетъ охѳтъ къ томъ; „vkaže nad Damoklejovo glavo nag meč obesiti“: обнѣженный мѣтъ.

Išoč primeren slovenski izraz, ali zaradi jasnosti je Jarnik večkrat poedine srbske besede tolmačil z dvema slovenskima: tako Rajić: Человѣкъ не разумѣвающъ оуказаніе таковѳе (Acerra: als der Mann solche Andeutung nit versteht), Jarnik: Levjo misel in volo človek ni zastopil; крѣпчайши = krepčejši ali močnejši; согласивша = sta se v-tem zastopila, ali v-misli z-edinila; брѣг егѳ послышалъ егѳ = brat je poslušal njega in bogal; бѣти = buden in pazen biti; срѳдники = rojaki ali ludi od žlahte; выше плода = več sadja in žita; sem spada tudi „filozof ali Modrijan“, „nesmileštvo ali tiranstvo“, „nesmilež ali Tiran“.

V nekaterih slučajih si je Jarnikov izraz najbrž tolmačiti s pomotnim umevanjem izvirnika; tako Jarnik (štev. 6): Sprašoval je (Sokrat Ksenofonta) v-mnogih rečéh, kako to in uno na povsedenje potrebe trebno déla se, na kтѣrim mestu, per kтѣrim kurcu prebiva, itd., Rajić: — въ коѣмъ мѣстѣ

sozrelo (sc. žito), Sfinks moškega spola itd.¹⁾ Osobito se kaže vpliv srbskega izvornika v razpostavi besed, na pr. v postavljanju zaimka „se“ za glagolom²⁾.

* * *

Jarnik ni zato ali vsaj ni samo zato prevajal iz Rajičevega Svetnika, kakor da bi mu te povesti po vsebini tako ugajale; prevajal je marveč iz Rajića posebno zaradi jezika. V naznanilu knjižice (Carinthia, 1814, šte. 27) čitamo: „Die Übersetzungen aus dem Altslavischen sind als Proben zu

оу коегà кѣнцà, и въ коей лãвѣхъ ползчити мѡжно (Acerra: an welchem Ort, bey welchem Krämer, und in welchem Laden mans überkommen könnte); istotam vpraša Sokrat Ksenofonta, „al je človeku mogoče, dobre in poštene dela dopernašati“, a pri Rajiću, гдѣ възмѡжно есть дѡбрыя и честныя челоуѣки сотворити (Acerra: Wo man die Leut könne gut und fromm machen); v šte. 7 Jarnik: Damoklej je Dionisiovo srečo v-ljudi raznašal, Rajić: Дѡнусиѣво щастѣе наче всеѣхъ людѣй превозношаше (Acerra: welcher daß Dionysii Glückseligkeit über alle Menschen preisete); v šte. 9 Jarnik: naj bi „ševice budne in pazne bile, kar se bode ta čas sklenilo ali govorilo, Rajić: что здѣ привлючитса, или глаголаю бюджетъ (Acerra: was etwa allda sich zutrüge oder geredt würde); istotam Jarnik: Rojaki ali ljudi od žlahte se znebijó žetve in ne pridejo, Rajić: Срѡдницы оубо ѡжидãхвса обаче не прѣдоша (Acerra: Die Blutsverwandten werden zwar erwartet, kommen aber nicht).

Ni razvidno, zakaj je Jarnik v šte. 8 čarovanje nadomestil s „tatijo“: (Furej Krezin) je od soséda svojega pred Rimskimi sodniki obdolžen bil, kakor bi on s-tatijo svojo in s-krivičnimi srediki (mitelnami) drugih ljudi sadja se pooblastil, Rajić: чаровãнѣмъ своимъ, и непрѣстѡннымъ средствѣмъ дрѡгихъ людѣй плѡды къ себѣ привлечãтъ“ (Acerra: als brächte er durch Zauberey und ungebührlche Mittel anderer Leute Früchte an sich“).

¹⁾ Rajić: въ Сураквѣхъ, Jarnik: v-Sirakuzi (jedinina!)

Brez srbskega vzorca bi pač Jarnik tudi ne imel nastopnih oblik: krepčejši (Rajić: крѣпчãишѣ) iz čega (Rajić: изъ чего = iz česar), jutré (Rajić: оутрѣ), izšev (Rajić: изшѣт).

²⁾ Na primer: Elian povéda zgódbo, ktera pergodila se je (Rajić: повѣсть сãзчившвѡса); — ker je dervar zlo vstrašil se (егда зѣлѡ оужасѡса); — Negda sta véter in sonce skušovala se (въ заклãдъ стãвилѡса); — je vtudil se ropotnik (пѣтникъ оутрѣдивѡса); — kako to in une dela se (дѣлаѡтса) — jutré žito ne roženje se (не пожнетса).

Istotako si je pač tudi tolmačiti, da stoji pronom. possess. „svoj“ običajno za substantivom, in pa nenavadno postavljanje osebnega zaimka: Lev objemle ga z-geram svojim, in pela ga (Rajić: Левъ ѡбѣмлетъ егѡ, и вѡднѣтъ егѡ); — Dionis Tirán vgléda tudi eniga filosafoa.. in vpraša ga (вопроси егѡ).

Prim. še: — vgléda Sokrat otroka tega (отрока того).

betrachten, wie man in Zukunft diesen vor allen übrigen neuen europäischen (?) Sprachen ausgebildeten slavischen Dialekt zur Verbesserung der slavischen Mundarten wird benutzen können, da besonders die altslawonische Kirchensprache, wie sie im 9ten Jahrhundert von den zweien Brüdern aposteln, den heiligen Cyrill und Method, in Schrift abgefaßt war, selbst nach dem Urtheile berühmter deutscher Gelehrten als einer der reichsten, wohlklingendsten und ausgebildetsten slavischen Dialekte anerkannt wird. Zu dieser altslavonischen (eigentlich slovenischen¹⁾) hat unsere slovenische Mundart in mancher Hinsicht, besonders was den Dual betrifft, ein viel näheres Verhältnis, als zu den übrigen noch lebenden Schwestern.“

Po teh besedah se dá dvojno mnenje Jarnikovo ustanoviti:

1.) Takratni (srbski) cerkveni jezik smatra za jezik sv. Cirila in Metoda,

2.) Ta jezik bi trebalo uvaževati posebno pri današnjem slovenskem narečju, ki ima z njim mnogo skupnega.²⁾

Iz misli, da Srbi še v istini pišejo staroslovenski jezik, a da bi se Slovenci zaradi zgodovine in sličnosti obeh jezikov naj ozirali nanj, se je Jarniku morala roditi ideja o jugoslovanski enoti.

Knjižica „Zber lepih ukov“ kaže, da se je Jarnik že takrat oziral na iztočne Jugoslovane, njih narodni jezik. „Kad“ (= kadar), sklanjatev pridevnika gen. fem. („v ozkejši dolini“) in verb. impf. „povedati“ so temu dokazi,³⁾ pa tudi „štampar“ na

¹⁾ V knjižici sami imenuje slaveno-srbščino „Staro-Slavenski jezik“ poleg „sedajne Slovenščine“.

²⁾ Prim. njegovo delo iz leta 1832: Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch kräftig fortleben.

³⁾ „Kad“ čitam v številki 9: Kad je žito perservalo (dočim ima Rajić: **Єдиною егда нѣви созрѣша**). O deklinaciji ženskega pridevnika pravi v predgovoru knjižice: „Kadar se taj ej, dobrej itd. piše, se jemu ni posmehovati, doklér tudi vsi poldnevni Slovenci rékajo ino pišejo: dobroga, dobroj itd. Aj ni mari per Gerkih ravno to bilo, kër so z: ino o: , to je: ei ino oi pisali, ino obá se le kakor čisto i glasita v-izrekovanju. Morebiti, de so nikotéri ei ino oi, drugi pa zopet sam i v-glas spuščali. Tudi Slovenci se bojo v-tem enkrat zedinili.“ V istem smislu je pisal Jarnik že leta 1811 Primcu: „(Ich muß) ihnen noch manche Gleichheit des unterkärntnerischen Dialects mit dem der Südslaven und des alten Kirchendialectes bemerken . . . (Es) haben die Illyrier im Dat. Sing. fem. dobroj, staroj, mladoj; in ganz Kärnten sagt man dafür dobrej, starej, mladej . . .“ (Jagić, Neue Briefe, 273). Jarnik piše tudi: Plinej, Furej, Ennej (Плиній, Фурий, Єнаій).

Slovenščina pozna verb. perf. „povem, povedati“, Jarnik pa rabi nedovršnik „povedam, povedati“: Elian **повѣда** eno spomnitja vrédno zgodbo (Rajić: **Еліанъ воспоминаѣтъ достоудачивую повѣсть**); Peter Rajnald **повѣда** (Rajić: **повѣствуетъ**); — **повѣда** Plutarh (Повѣствуетъ).

Tudi oblika „spomnitja“ je tvorba po zgledu „ganuće (ganutje) namesto: spomnenje, pomnjenje.

naslovnem listu. Jarnik je že takrat mislil, kako bi bilo mogoče „po malim se drugim Slovincam približovati“ (Uvod knjižice); zato ni čudo, da ga pozneje, ko je nastopil Gaj, nahajamo med somišljeniki Stanka Vraza in vnetimi pristaši ilirizma.

Kdaj in kako je postal Jarnik „ilir“? Do leta 1810 ga ni poznal niti Primic (v Gradcu) niti Kopitar. Primcu je o njem novembra meseca leta 1810 prvič govoril prof. bogoslovja v Gradcu, Korošec Lušin,¹⁾ a Kopitar je še 19. junija 1811 pisal Zupanu: „In Kärnten ist ein gewisser Jarnik Kaplan Slavist.“

Močno je nanj delovala Kopitarjeva slovnica, kakor se vidi iz predgovora „Zbera lepih ukov“: „Nova v-Lublani v-létu 1808 od Gosp. Kopitarja na svetlobo dana Gramatika je nam v-našim jeziku en nov pot pokazala, kako bi mogli čisto Slovenščino pisati, govoriti ino tako po malim se drugim Slovincam približovati.“ A Jarnik se je s slovenskim pesništvo m ukvarjal gotovo že pred letom 1809; rokopisno so ohranjene pesmi, ki jih je zložil od 15. aprila do 24. novembra 1809; pa tudi za slovansko jezikoslovje se je zanimal že pred Kopitarjevo slovnico; to bi bilo ob sebi verjetno, zakaj pesnik je takrat pri nas najrajši hodil roko v roki z jezikoslovcem, posebej pa nam to potrjuje še njegovo pismo Lušinu (z dne 14. okt. 1810), kjer pravi: „Herr Professor Vodnik in Laibach, einer der fähigsten Philologen, der schon 1806 die Herausgabe eines vollständigen krainerischen Wörterbuchs ankündigte, scheint deren Bearbeitung noch nicht ganz vollendet zu haben. Schon lange harre ich mit Sehnsucht darauf.“

Močno je nanj vplivala Napoleonova „Ilirija“; pisal je takrat (ob koncu l. 1810): „Es wäre zu wünschen, daß bei der jetzigen Lage Illyriens, da der größte Theil unserer Landsleute den alten, ihnen mehr in genere zukommenden Namen erhielt, auch der illyrische Kirchenritus sich mehr verbreitete“; želel si je torej notranjega izenačenja združenih „ilirov“, V takih upih je pač zložil tudi pesem „Na Slovence“, ki jo je objavil v peti številki „Carinthije“ 1811:

Tork (=Mars) ne truska več z' gromenjam,
Naše polje zeleni,
Burja henja s' prešuménjam,
Sončna luč nam zableši.

¹⁾ „Ich hörte soeben (von Prof. Luschin), daß sich in Kärnten ein gewisser Jarnik, Sacerdos, mit dem Slavischen abgibt.“ (Primic Zupanu dne 13. novembra 1810. Jagić, Neue Briefe, 272).

Zarja lépa se razliva
 Čez Slovenji Goratan,
 Zbuja drémanje častliva,
 Oznanuje svetli dan;
 Slava bode spet slovêla,
 Ki Slovencam da ime:
 Po deželah se raznela¹⁾

Leta 1813 je s svojim rodoljubnim zemljakom, Schneiderjem, korespondiral obično „in einer mehr unseren südlichen Brüdern sich nähernden Form“, koji bo se lahko kmalu privaditi. (Neue Briefe, 292—93, kjer se tudi nahaja odlomek Schneiderjevega lista iz one dobe: „Vpijanilo me je veselje iz moškego i srečnega boja Moškobitarjov... ga budo slavni bojaki slavnega roda vkrotili). —

Dvigalo je takrat slovansko zavest zmogoslavje ruskega orožja. Jarnik sam je pisal leta 1813: „Sever tuli, jug se vstraši i bahač (petelinski gonjač) vbeži.“²⁾

* * *

Na pesniško in rodoljubno delovanje je mogla Jarnika zbuditi Vodnikova poezija, a ne bom se motil, če smatram Jarnika osobito za učenca Jurja Japeljna.

V prvih letih 19. veka je bil Jarnik bogoslovec v Celovcu; leta 1806 je postal kaplan. Baš takrat pa je bil v Celovcu stolni korar Juri Japelj, jožefinski svečenik in vnet Slovan (umrl leta 1807). Že leta 1799 je bil Japelj sestavil rokopis „Beantwortung der Frage: Welche aus den verschiedenen slavischen Sprachen man der Jugend zum leichteren Verständnis der Russischen, Polnischen, Böhmischen, Dalmatischen, Kroatischen, Krainerischen und der übrigen slavischen Mundarten beibringen solle“. Tu med drugim zahteva, naj bi se slovenski otroci učili slovenski, „wo möglich auch mit Rücksicht wenigstens auf die im Kroatischen und Dalmatinischen übliche slawonische Sprache.“ Isti Japelj je spisoval vseslovansko slovnico. In Jarnik jo je poznal (Jagić, Neue Briefe, 300—301). Spisujoč vseslovansko slovnico je Japelj spoznal, da je najprej treba temeljite slovnice poedinih slovanskih jezikov; zato je sestavil (leta 1807 končano, rokopisno ohranjeno) slovensko slovnico „Slavische Sprachlehre, Vollständiger Grammatikalunterricht von der krainerischen und

¹⁾ Srbska oblika! — Dne 14. oktobra 1810 je Jarnik pisal Lušinu: „Die neue politische Veränderung mag zu ihrem (slov. jezika) Emporkommen auch vieles beitragen“. Pomislimo obenem, da so baš leta 1810 mislili v Ljubljani mesto slovenščine vzeti v šole „ilirščino“.

Perdobila češenje!

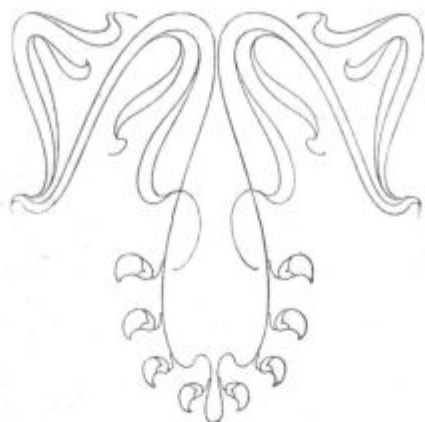
²⁾ V številki 29 „Carinthje“ iz leta 1814 je objavil Jarnik „Merkwürdige Antworten Vladimirs des Großen“ (Aus Ščerbatovs Russischer Geschichte), leta 1813 pa članek „Die Kosaken“.

windischen Sprache, wie sie in Krain, in dem österreichischen Littorale, in der Grafschaft Görz, in Steiermark und Kärnten gesprochen wird oder vielmehr gesprochen werden sollte, dann wie sie von den Kroaten, Dalmatiern, Slavoniern, Böhmen, Polen und Russen leicht verstanden werden kann.“

Pri spisovanju te vseslovanske slovnice mu je služila med drugim: Kornigova „hrvatska“ slovnica (1795) Lanosovićeva „slavonska“ (prva in druga izdaja), Dellabella, Voltiggi, Belostenec, Jambrešić, Stulli, poznal pa je tudi „učenega Katančiča“.

Odkod je Jarnik dobil Rajića, ne vem; verjetno je, da po Japeljnu.

Leta 1810 piše Jarnik, da ima Lanosovićevo slovnico. A o njej smo ravnokar povedali, da je služila i Japelju pri njegovem slovniškem delu.

Slovenska bibliografija za l. 1905.

Sestavil dr. Janko Šebinger.

Kratice: Č Z N — Časopis za zgodovino in narodopisje; Dom. — Domovina; D S — Dom in Svet; D Prij. — Domači prijatelj; I M K — Izvestja muzejskega društva za Kranjsko; Kol. C M — Koledar družbe Cirila in Metoda; K O — Katoliški Obzornik; L Z — Ljubljanski Zvon; N Z — Naši zapiski; Pop. — Popotnik; P V — Planinski Vestnik; Slov. — Slovenec; S N — Slovenski Narod; S U — Slovenski Učitelj; S V — Slovenske Večernice; U T — Učiteljski Tovariš; Z S M — Zbornik Slovenske Matice.

I. Časopisi in časniki.

- Akordi.** Novi — Zbornik za vokalno in instrumentalno glasbo. Urejuje Dr. Gojmir Kržek. Izhaja 6 krat na leto. Založništvo L. Schwentner. V Lj. Natisnila Jcs. Eberle & Co. na Dunaju. 1905. 4°. Let. IV. (št. 4, 5, 6). V. (št. 1, 2, 3). Cena za leto 8 K. (L Z. 380, 700, dr. VI. Foerster; Slovan III. 286).
- Angelček,** otrokom prijatelj, učitelj in voditelj. (Mesečnik.) Uredil Anton Kržič. Izdalo društvo „Pripravniški dom“. Natisnila Katoliška tiskarna v Lj. 1905. 8°. Let. XIII. (Stane celo leto 1 K 20 h. „Vrtčevi“ naročniki ga dobivajo brezplačno.
- Blagovestnik.** Izhaja prve dni vsakega meseca. Izdajate in za uredništvo odgovoren Anton Chráska. Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Lj. 1905. v. 8°. (Od aprila do decembra izšlo 9 šte. Naročnina 60 h).
- Cvet e z vertov sv. Frančiška.** Časopis za verno katoliško udstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. S privojem cerkvenih in redovnih oblasti urejuje in izdaja P. Stanislav Škrabec, mašnik reda manjših bratov sv. Frančiška. Izhaja v prostih obrokih. V Gorici. Hilarijanska tiskarna. 1905. v. 8°. XXII. tečaj. (Stane cel tečaj — 12 zvezkov — 1 K 50 h).
- Časopis za zgodovino in narodopisje.** Izdalo zgodovinsko društvo v Mariboru. Uredil Anton Kaspret. Maribor. Cirilova tiskarna. 1905. v. 8°. Letnik II. 192 str. Snopič 1—4. (Za ude brezplačno, za neude 6 K).

- Čebelar.** Slovenski — Glasilo „Slovenskega čebelarkega društva“ za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko s sedežem v Lj. (Mesečnik.) Uredil Francišek Rojina, nadučitelj v Šmartnem pri Kranju. Založilo „Slov. čebelarstvo društvo“. Tisk J. Blaznika naslednikov v Lj. 1905. 4°. Let. VIII.
- Danica.** Cerkev časopis za slovenske pokrajine. (Tednik.) Urednik, lastnik in zalagatelj Tomo Zupan. Natisnil Dragotin Hribar. Lj. 1905. 4°. Let. III. (LVII.) (Cena 6 K).
- Delavec.** Rdeči prapor. Glasilo jugoslovanske socialne demokracije. Izhaja v Trstu vsaki petek (Od št. 42: Rdeči prapor . . . Izhaja v Ljubljani vsaki petek.) Izdajatelj in odgovorni urednik Karl Kordelič. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. fol. Leto VIII. (Naročnina za celo leto 5·44 K).
- Detoljub.** Krščanski — List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto. Urejuje Mih. Bulovec. V Lj. Založila „Katoliška društva detoljubov“. Tisk „Katoliškega tiskovnega društva“, prej R. Šeber v Postojni. 1905. m. 8°. Let. XIV. (S prilogami 80 h, brez prilog 50 h).
- Dolenjec.** Druga priloga „Gorenjcu“. 1905. fol. (Izšli dve številki k „Gorenjcu“ št. 37 in 38.)
- Dom in Svet.** List s podobami za leposlovje in znanstvo. (Mesečnik.) Uredila dr. Mihael Opeka in dr. Evgen Lampe. Založilo lastništvo. Tisk Katoliške tiskarne. V Lj. 1905. 4°. Let. XVIII. (Naročnina 9 K, za dijake 6 K 80 h).
- Dom.** Naš — Izhaja vsak drugi četrtek. Izdaja Katoliško tiskovno društvo v Mariboru. Odgovorni urednik Edv. Jonas. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 4°. Let. V. (Naročniki „Slovenskega Gospodarja“ ga dobivajo zastonj; posebej naročen velja eno krono za celo leto.)
- Domoljub.** Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo. Izhaja dvakrat na mesec. Izdajatelj in odgovorni urednik dr. Ignacij Žitnik. Tiska „Katoliška tiskarna“ v Lj. 1905. 4°. Let. XVIII. (Cena 1 K 60 h).
- Domovina.** Izhaja dvakrat na teden, vsak torek in petek. Lastnina Drag. Hribarjeva. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. (Od 8. št. = 27. jan. 1905: Lastnik „Konzorcij lista Domovina“.) Odgovorni urednik in izdajatelj Cvetko Golar. (Od št. 79 = 6. okt. 1905: Odgovorni urednik in izdajatelj Vekoslav Spindler.) 1905. fol. Let. XV. (Velja na leto 8 K).

- Domovina.** Nova —. Katoliški list za Slovence v Združenih državah ameriških. Izhaja v torek, četrtek in soboto. Izdaja Tiskovna družba Nova Domovina. Cleveland, Ohio. 1905. fol. Let. VII.
- Don Bosko.** List salezijancev v Ljubljani. Izhaja vsak mesec nedoločen dan. Urejuje Josip Valjavec. Tiska „Katoliška tiskarna v Lj. 1905. v. 8°. Leto II.
- Edinost.** Glasilo političnega društva „Edinost“ za Primorsko. Izhaja vsak dan. Izdajatelj in odgovorni urednik Štefan Godina. Lastnik konzorcij lista „Edinost“. Natisnila tiskarna konzorcija lista „Edinost“ v Trstu. 1905. fol. Tečaj XXX. (Naročnina za vse leto 24 K).
- Eseji.** Novi —. Izdaja in ureja F. L. Tuma na Dunaju. 1905. (Cene snopiču 30 v).
- Gasilec.** „Bogu na čast, bližnjemu na pomoč!“ Izhaja poljubno po potrebi v nedoločenem času, vendar vsaj štirikrat na leto. Izdaja odbor deželne zveze kranjskih gasilnih društev. Urejuje tajnik Fran Ks. Trošt na lgu pri Lj. Založil odbor. Natisnila Kleinmayr & Bamberg. 1905. 4°. Leto X. št. 1—4.
- Glas Naroda.** List slovenskih delavcev v Ameriki. Prvi slovenski dnevnik v Zjedinjenih državah. Izhaja vsak dan izvzemši nedelj in praznikov. Urednik Zmagoslav Valjavec, lastnik Frank Sakser. 109, Greenwich Street, New York City. 1905. fol. Let. XII. (Za Evropo: 4.50 dolarjev.)
- Glas Svobode.** Glasilo svobodomiselnih Slovencev v Ameriki. Slovenski tednik za koristi delavskega ljudstva. „Od boja do zmage!“ „Kdor ne misli svobodno, se ne more boriti za svobodo!“ Chicago, Illinois. 1905. fol. Let. IV. (Velja za Evropo 10 K).
- Glasbenik.** Cerkveni —. Organ Cecilijinega društva v Lj. (Mesečnik.) Urednik lista: dr. Andrej Karlin, stolni kanonik, urednik prilog: Anton Foerster, vodja glasbe v stolnici. Založilo Cecilijino društvo. Tiskala Zadružna tiskarna v Lj. 1905. 4°. Let. XXVIII.
- Glasnik.** List za Slovence v severozapadu Zjedinjenih držav. Izhaja vsak petek. Izdaja „Slovensko tiskovno društvo“ v Calumetu, Mich. 1905. fol. Let. V.

- Glasnik.** Gospodarski — za Štajersko. List za gospodarstvo in umno kmetijstvo. (Polmesečnik.) Urejuje tajnik Franc Juvan; prevaja na slovensko F. Janžekovič. Izdaja in zalaga ces. kr. kmetijska družba na Štajerskem. Tiska „Leykam“ v Gradcu. 1905. fol. Let. LV.
- Glasnik** najsvetejših Src. Izhaja enkrat na mesec. Urejujeta in izdajata Ivan Krst. Trpin, župnik v Mošnjah, pošta Radovljica, Jakob Palir, kapelan na Črni gori pri Ptuj, Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 8°. Let. IV. (Stane za celo leto 80 v).
- Gorenjec.** Političen in gospodarski list. Izhaja vsako soboto zvečer. Izdaja in zalaga konzorcij „Gorenjca“. Odgovorni urednik Andrej Sever. Lastnina in tisk Iv. Pr. Lampréta v Kranju. 1905. fol. Let. VI. (Stane za celo leto 4 K).
- Gorica.** Izhaja vsak torek in soboto. Izdajatelj in odgovorni urednik Josip Marušič. Tiska „Narodna tiskarna“. (odgov. I. Marušič) v Gorici. 1905. fol. Let. VII. (8 K).
- Gospodar.** Narodni —. Glasilo „Zadružne zveze“. Izhaja 10. in 25. vsakega meseca. Uredil Ivan Rožman, uradni vodja „Zadružne zveze“ v Lj. Tisk „Zadružne tiskarne“ v Lj. 1905. 4". Let. VI. (Člani dobivajo list brezplačno, cena za nečlane 4 K).
- Gospodar** Primorski —. List za povspeshevanje kmetijstva v slovenskem Primorju. Uredil in izdal Anton Štrekelj, državni potovalni učitelj kmetijstva v Gorici. (Polmesečnik). Tiska „Narodna tiskarna“ v Gorici. (Odgov. Josip Marušič) 1905. v. 8°. Let. I. (Obsega 432 str. s 64 podobami in dve prilogi s 60 stranmi ter 9 podobami. — Stane 2 K na leto.)
- Gospodar.** Slovenski —. List ljudstvu v pouk in zabavo. Izhaja vsak četrtek in velja za celo leto 4 K. Izdajatelj in založnik „Katoliško tiskovno društvo“. Odgovorni urednik Ferdo Leskovar. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. fol. Let. XXXIX.
- Gospodinja.** Slovenska —. Izhaja prvo soboto vsakega meseca kot priloga „Našemu listu“. Lastnik: Prva jugoslovanska tovarna kavinih surogatov v Lj. Izdajatelj in za list odgovoren Ivan Jebačin. Tiska A. Slatnar v Kamniku. 1905. 4°. Let. I.
- Izvestja** muzejskega društva za Kranjsko. Uredil Anton Koblar. Izdalo in založilo „Muzejsko društvo za Kranjsko“. Natisnila J. Blasnikova tiskarna. V Lj. 1905. 8°. Let. XV. (D S. XIX, 118—119.)

- Jež.** Polmesečnik za šalo in satiro. Uredil Srečko Magolič. Lastnina in tisk Dragotina Hribarja v Lj. 1905. 4°. Let. III. (Cena na leto 6 K).
- Kamničan.** Izhaja vsako soboto in je za naročnike „Našega Lista“ v kamniškem okraju brezplačen. Izdajatelj in odgovorni urednik Hinko Sax. Lastnina in tisk tiskarne A. Slatnar v Kamniku. 1905. 4°. (Prva št. 10. junija 1905.)
- Kmetovalec.** Gospodarski list s podobami. Uradno glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodstva kranjskega. (Polmesečnik). Uredil Gustav Pirc, ravnatelj družbe. Založba c. kr. kmetijske družbe kranjske. Tisek J. Blasnika naslednikov. V Lj. 1905. 4°. Let. XXII. (Stane 4 K, za gg. učitelje in ljudske knjižnice 2 K na leto.)
- Knajpovec.** Časopis za negovanje zdravja po Kneippovem sestavu, za pouk, vzgojo otrok in zabavo. Ustanovnik J. Okič, ravnatelj Kneippovega zdravilišča v Krapini. Izhaja prvi dan vsakega meseca. Odgovorni urednik Josip Fabčič. Tiska „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. V Gorici. 1905. 4°. Let. II. 192 str. (Naročnina 3 K na leto.)
- List.** Letoviški — zdravilišča Bled na Gorenjskem. Kurliste des Kurortes Veldes. Izhaja vsako sredo zjutraj. Izdano od zdravniške komisije na Bledu. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 4°. (Abonement za Bled 1 K; obsega samo imenik gostov.) 10 št.
- List.** Ljubljanski Škofijski —. Izdajatelj in odgovorni urednik Josip Šiška. Tiskala Katoliška tiskarna v Lj. 1905. 4°. št. I—IX.
- List.** Naš —. Neodvisno politično glasilo za Slovence. Izhaja vsako soboto. Z mesečno prilogo „Slovenska Gospodinja“. Izdajatelj in odgovorni urednik Hinko Sax. Lastnina in tisk tiskarne A. Slatnar v Kamniku. 1905. fol. Let. I. (Velja za celo leto 5 K).
- List.** Novi —. Izhaja vsako soboto. Izdajatelj in odgovorni urednik Anton Švara. Tiskarna Dolenc (Fran Polić) v Trstu. 1905. fol. Let. VII. (Stane za celo leto 8 K).
- List.** Primorski. — Poučljiv list za slovensko ljudstvo na Primorskem. Izhaja vsaki četrtek. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Bajt v Gorici. Tiska „Narodna tiskarna“ (odgov. J. Marušič) v Gorici. 1905. fol. Let. XIII. (Cena 4 K).

- List.** Uradni — c. kr. okrajnega glavarstva celjskega. Tednik. (Sloven. in nem.) Izdaja c. kr. glavarstvo celjsko. Tisk tiskarne „Celeja“ v Celju. 1905. 4°. Let. IX. (Letna naročnina za oblastva in urade 6 K, za poštnini podvržene naročnike 7 K).
- List.** Uradni — c. kr. okrajnega glavarstva v Brežicah. Izhaja 1. in 15. vsakega meseca. (Slov. in nem.) Urejuje glavarstvo. 1905. 4°.
- List.** Uradni — c. kr. okrajnega glavarstva v Mariboru. Izhaja vsaki četrtek. Izdaja c. kr. mariborsko okrajno glavarstvo. (Nem. in slov.) Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 4°. Let. I. Letna naročnina za oblastva in urade 6 K — za poštnini podvržene naročnike 7 K.
- List.** Uradni — c. kr. okrajnega glavarstva v Ptujju. Izhaja vsaki četrtek. Izdaja c. kr. ptujsko okrajno glavarstvo (Slov. in nem.) Tiskal V. Blanke v Ptujju. 1905. 4°. Let. VIII. (Letna naročnina za oblastva in urade 6 K — za poštnini podvržene naročnike 7 K).
- Merkur.** Šaljivi — Založil trgovski klub v Mariboru. Natisnila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. (Izšla edina predpustna številka.)
- Mir.** Izhaja vsak četrtek. Lastnik in izdajatelj Gregor Einspieler, župnik v Podkloštru. Odgovorni urednik Anton Ekar. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1905. fol. Let. XXIV. (Velja za celo leto 4 K).
- Mir.** Katoliški tednik. „Bog in narod! — Svoji k svojim! — V slogi je moč!“ Izhaja vsak petek. Izdaja tiskovna družba Mir. Inkorporirana v državi Colorado dne 8. februarja 1902. Urednik: Rev. J. L. Burgar, Sacred Heart Orphanage. Pustblo. Colorado. 1905. fol. Let. VII. (Za Avstrijo 10 K).
- Nada.** Prvi slovenski list za leposlovje, pouk in zabavo v Ameriki. Uredništvo in upravništvo: Jos. Poljanec in Iv. Mulaček, 702 Loomis Street Chicago Illinois. Izdaja: The „Nada“ (Št. 2—3: Urejuje Ivan Mulaček). 1905. 8°. Let. I. (Cena za Evropo K 10.)
- Naprej!** Izhaja dvakrat mesečno in sicer 4. in 18. Lastnik lista: „Idrijska okrajna organizacija“. Izdajatelj in odgovorni urednik Anton Kristan. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 4°. Let. III. (Za Idrijo 2:40 K, po pošti 2:50 K).

- Narod.** Slovenski —. (Dnevnik.) Izdajatelj in odgovorni urednik dr. Iv. Tavčar. Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Lj. 1905. fol. Let. XXXVIII. (25 K).
- Notranjec.** Glasilo „Političnega in gospodarskega društva za Notranjsko“. V Postojni. Izhaja dvakrat na mesec. Lastnina konzorcija „Notranjca“. Tisk J. Blasnika naslednikov v Lj. 1905. 4°. Let. I.
- Novice.** Dolenjske —. Izhajajo 1. in 15. vsakega meseca. Novo mesto. Odgovorni urednik Fr. Sal. Watzl. Izdajatelj in založnik Urban Horvat. Tisk J. Krajec nasl. 1905. 4°. Let. XXI.
- Obzornik.** Katoliški —. (Četrletnik.) Izdaja „Leonova družba“. Urednik dr. Aleš Ušeničnik. Tisk „Katoliškega tiskovnega društva“ prej R. Šeber v Postojni. V Lj. 1905. v. 8°. IX. Let.
- Odmev iz Afrike.** Ilustrovan mesečnik v prospeh afriških misijonov in v oproščenje zamorskih sužnjev. Izdaja Klaverjeva družba. Upravništvo: Trst, via Fontanone 4. Odgovorni urednik J. Palir, kapelan na Črni gori pri Ptuj. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. v. 8°. Let. II. (Stane za celo leto 1 K).
- Oglasnik** za industrijo, trgovino, obrt in za splošno gospodarstvo. Izhaja dvakrat na mesec in se razpošilja brezplačno. Tiskal in založil A. Slatnar v Kamniku. 1905. 4°. št. 11—26.
- Omladina.** Glasilo narodno-radikalnega dijaštva. (Mesečnik.) Izdaja eksekutiva narodno-radikalnega dijaštva. Tisk J. Blasnika nasl. Lj. 1905—06. Let. II. (Stane za celo leto 4 K, za dijake 2 K).
- Osa.** Politično-satirični tednik. (Urednik Rado Murnik.) Izdaja in tiska „Narodna tiskarna“ v Lj. Za uredništvo odgovoren Valentin Kopitar. V Lj. 1905. fol. Let. I. (Št. 1. izšla dne 11. novembra 1905. (8 štev.)
- Pastir.** Duhovni —. (Mesečnik.) S sodelovanjem več duhovnikov uredil Alojzij Stroj. Založba Katoliške bukvarne. Tisk Katoliške tiskarne. V Lj. 1905. v. 8°. Let. XXII. (Stane s priložo „Zbirka lepih zgledov“ vred 8 K).
- Pisarna.** Slovenska —. Glasilo društva slovenskih odvetniških in notarskih uradnikov. „V organizaciji je moč in veljava!“ (Izhaja štirikrat na leto.) Izdaja in zalaga „Društvo odvetniških in notarskih uradnikov v Celju“. Odgovorni urednik Jos. Kolar. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. Let. IV. (Cena 3 K).

- Piščalka** za abstinate, pivce in pijance. Mesečnik, posvečen protialkoholnemu gibanju na Slovenskem. Urejuje Leop. Lenard. Izdajatelj in za uredništvo odgovoren Anton Černe. Tiska Zvezna tiskarna. Celje. 1905. v. 8°. Let. I. S prilogo: Lermontove izbrane lirične pesni v slovenskem prevodu. (Stane 4 K na leto). (K O. IX. 420—422. dr. A. Ušeničnik; Slovan III, 283; N Z. III, 208).
- Popotnik.** Pedagoški in znanstven list. (Mesečnik.) Uredil M. I. Nerač, ravnatelj v Mariboru. Last in založba: „Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev.“ Tisk zvezne tiskarne v Celju. 1905. v. 8°. Let. XXVI. (Stane na leto 6 K).
- Prapor.** Rdeči —. gl. Delavec.
- Pravnik.** Slovenski —. (Mesečnik.) Izdalo društvo „Pravnik“ v Lj. Odgovorni urednik dr. Danilo Majaron. Natisnila „Narodna tiskarna“. 1905. v. 8°. Let. XXI. (Člani društva ga dobivajo brezplačno, nečlanom 10 K).
- Prijatelj.** Delavski —. Prvi in edini slovenski delavski list v Pennsylvaniji. Izhaja vsaki četrtek. Lastnik in izdajatelj: F. M. Schlander. Pitsburg, Pa. 1905. fol. Let. I. (Cena za Evropo za celo leto 10 K).
- Prijatelj.** Domači —. (Mesečnik.) Izdava Vydrova tovarna žitne kave v Pragi VIII. in ga pošilja svojim odjemalcem popolnoma zastonj. Tekst uredila Zofka Kveder-Jelovškova. Tisk firme Binko in Zika v Pragi II. 1905. v. 8°. Let. II.
- Prijatelj.** Družinski —. Poučno zabavni list s podobami. Izdajatelj Jakob Ukmar v Trstu.
- Primorec.** Izhaja vsaki petek opoldne in stane za celo leto 3 K 20 h. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Kavčič. V Gorici. Tiska in zalaga „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček (odgovoren Iv. Meljavec.) 1905. fol. Let. XIII.
- Slovan.** Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto. Uredil Fran Govékar. Lastnina in tisk Dragotina Hribarja v Lj. 1904—05. 4°. Let. III. (Naročnina za celo leto 12 K) (Dom. XV, št. 93).
- Slovenec.** Amerikanski —. List za slovenski narod v Ameriki in glasilo K. S. K. Jednote. Izide vsaki petek. Izdaja Slovensko-amerikanska tiskovna družba v Jolietu. Illinois. 1905. fol. Let. XIV.

- Slovenec.** Političen list za slovenski narod. (Dnevnik.) Izdajatelj in odgovorni urednik dr. Ignacij Žitnik. Tisk Katoliške tiskarne v Lj. 1905. fol. XXXIII. (Velja po pošti celo leto 26 K, v upravnishvu 20 K).
- Soča.** „Vse za omiko, svobodo in napredek!“ Izhaja dvakrat na teden, in sicer v sredo in soboto ter stane z izrednimi prilogami ter s „Kažipotom“ ob novem letu vred celoletno 13 K 20 h. Odgovorni urednik in izdajatelj Ivan Kavčič v Gorici. „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček (odgov. Ivan Meljavec) tiska in zalaga. 1905. fol. Tečaj XXXV. (Velja 13·20 K).
- Sokol.** Slovenski —. Izhaja 25. dne vsakega meseca. Izdajatelj, zalagatelj, lastnik in odgovorni urednik: Dr. Viktor Murnik. Tisk „Narodne tiskarne“ v Lj. 1905. 4°. Let. II. (Cena za vse leto 2 K 50 h).
- Straža.** Jeseniška —. Slovensko-nacijonalen list. „Svoboda, čast, narod, resnica“. Izhaja vsako soboto. Izdaja narodni konzorcij „Jeseniške Straže“. Odgovorni urednik Andrej Sever. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. fol. Let. I. (1. štev. 3. grudna 1904. — Cena 3 K).
- Štajerc.** Izhaja vsaki drugi petek v Ptuj. Izdajatelj in odgovorni urednik: Michael Bayer. Tiska W Blanke v Ptuj. 1905. fol. Let. VI. (Naročnina za celo leto 2 K).
- Štajerc.** Slovenski —. „Iz naroda za narod!“ Izhaja vsak drugi četrtek datiran z dnevom naslednje nedelje. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Križman. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 4°. Let. II. (Naročnina za celo leto 2 K).
- Tovariš.** Učiteljski —. Glasilo avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva. Izhaja 1., 10. in 20. dne vsakega meseca v Lj. Izdajatelj in odgovorni urednik Radivoj Koréne. Last in založba „Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“. Tiska „Narodna tiskarna“ v Lj. 1905. fol. Let. XLV. (Cena 8 K).
- Učitelj.** Slovenski —. Glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev. Mesečnik. Uredil in izdal Fran Jaklič, učitelj. Natisnila Katoliška tiskarna. V Lj. 1905. 4°. Let. VI. (4 K).
- Uprava.** Občinska —. Poučni stanovski list županom, občinskim tajnikom, občinskim svetovalcem in drugim javnim organom. Izhaja vsakega 1. in 15. dne meseca ter stane celoletno 8 K. Odgovorni urednik Dr. Vladimir Ravnihar. Lastnina in tisk Dragotina Hribarja v Lj. 1905. 4°. Let. I. (štev. 1. izšla 5. grudna 1905).

- Vestnik.** Planinski —. Glasnik „Slovenskega planinskega društva“. (Mesečnik.) Uredil Anton Mikuš. Izdalo in založilo „Slovensko planinsko društvo.“ Tisk J. Blasnika naslednikov. V. Lj. 1905. v. 8°. Let. XI.
- Vestnik.** Slovenski Trgovski —. Glasilo slovenskega trgovskega društva „Merkur“. (Mesečnik.) Odgovorni urednik Josip Kraigher. Izdalo in založilo slovensko trgovsko društvo „Merkur“. Tisk Narodne tiskarne v Lj. 1905. Let. II. (Cena za celo leto 5 K).
- Voditelj** v bogoslovnih vedah. (Četrletnik.) Izdali profesorji kn. šk. bogoslovnega učilišča v Mariboru. Uredil Frančišek Kovačič. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. 4°. Let. VIII. (5 K).
- Vrtec.** Časopis s podobami za slovensko mladino. (Mesečnik.) Uredil Anton Kržič. Založilo društvo „Pripravniški dom“. Natisnila „Katoliška tiskarna“. V Lj. 1905. v. 8°. Let. XXXV. (Stoji s prilogo vred za vse leto 5 K 20 h).
- Zadruga.** Slovenska —. (Mesečnik.) (Urejuje Ivan Lapajne, šol. ravnatelj v Krškem). Izdajatelj in odgovorni urednik Rudolf Libensky. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. v. 4°. (Cena 4 K).
- Zakonik.** Deželni — in ukazni list za vojvodino Štajersko. (Izhaja v nedoločenih obrokih, slov. in nem.) Tiska Leykam v Gradcu. 1905. 4°.
- Zakonik.** Deželni — za vojvodino Kranjsko. Izhaja v nedoločenih obrokih (slov. in nem.) Natisnil A. Klein & Comp. v Lj. 1905. 4°.
- Zakonik.** Državni — za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru. (Izhaja v nedoločenih obrokih.) — (V slovenščino prevaja dr. Fran Vidic.) Iz c. kr. dvorne tiskarne na Dunaju. 1905. 4°.
- Zakonik** in ukaznik za avstrijsko Primorje. (Izhaja v nedoločenih obrokih, nem., ital., slov. in hrvaški.) Tiskarna avstrijskega Lloyda 1905. 4°.
- Zapiski** Naši —. Socijalna revija. (Mesečnik.) Izdajatelj odgovorni urednik Jožef Breskvar (od št. 2—12: Ivan Mlinar.) — Št. 10 in 11: Prešernov spomenik, uredil dr. Ivan Prijatelj. Tiska Jožef Pavliček v Kočevju. 1904 — 5. 4°. Let. III. (Naročnina za vse leto 2-80 K).

- Zora.** Glasilo katoliško-narodnega dijaštva. Uredil Vincencij Marinko. (Izhaja vsak mesec tekom šolskega leta na eni poli.) Na Dunaju. Tiskala tiskarna oo. mehitaristov. 1905. v. 8°. Let. XI. (Cena 2 K, za dijake 1 K 20 h).
- Zvon.** Ljubljanski —. Mesečnik za književnost in prosveto. Uredil dr. Fr. Zbašnik. Tisk „Narodne tiskarne“. V Lj. 1905. v. 8°. Let. XXV. (Cena 9 K 20 h). (Jubilejni letnik Lj. Zvona. S.N. št. 276).
- Zvonček.** List s podobami za slovensko mladino. (Mesečnik.) Uredil Engelbert Gangl. Last in založba „Zaveze avstr. učiteljskih društev“. Natisnila „Narodna tiskarna.“ V Lj. 1905. v. 8°. Let. VI. (Stane na leto 5 K).

II. Zborniki.

- Dom.** Naš —. Zbirka povesti, pesmi in narodnega blaga, zanimivosti itd. Izdala in založila „Zvezna trgovina“ v Celju. 1905. 8°. Zvezek V. (Cena 50 h).
- Knjižnica** za mladino. Urejujeta Engelbert Gangl in Ivo Trošt. Izhaja vsake tri mesece. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček v Gorici. 1905. 8°. (Vseletna naročnina 3·20 K). — Knjiga 30: Ivo Trošt, V srca globini.
- Knjižnica.** Kmetijska —. Izdala in založila c. kr. kmetijska družba kranjska. Tisk J. Blasnika nasl. v Lj. 1905. 8° — Zvezek IV: Dr. Steuert - Pirc, Soseda Razumnika prašičja reja. 153 str. — V: O užitnini od vina in mesa. Nekoliko pouka za slovenske obrtne stranke na deželi in v nezaprtilih mestih. Spisal Makso Kostanjevec, c. kr. finančni nadkomisar v Lj. 86 str. (Cena 1·50 K). — VI. Poučno potovanje v Švico. Opisal Viljem Rohrmann, pristav kranjske kmetijske šole na Grmu. Slika udeležencev ter 33 podob. (8) + 112 str. + 7 prilog. (Cena 1 K). — VII. Soseda Razumnika govedoreja. Poljudno navodilo za rejo in oskrbovanje govedi. Nemški spisal dr. L. Šteuert, kr. profesor na kmetijski akademiji v Weihenstephanu. Poslovenil Gustav Pirc, ravnatelj c. kr. kmetijske družbe kranjske. 60 podob. (4) + 143 str. (Cena 1 K).
- Knjižnica.** Anton Knezova —. Zbirka zbranih in poučnih spisov. Izdaja Slovenska Matica. Uredil Fr. Levac. Tisk „Narodne tiskarne“ v Lj. 1905. 8°. — XII. zvezek: 156 str. Vsebina: Ivan Cankar, Potepuh Marko in kralj Matjaž, str. 1—78; Ivan Cankar, V mesečini, str. 79—113; Jos Kostanjevec, Brez zadnjega poglavja, str. 114—156. (D.S. XIX. 178—179 dr. E. Lampe; — L.Z. XXVI. 245—248, 377—378; 507. dr. Iv. Merhar).

- Knjižnica.** Mala — „Naših zapiskov“. Natisnil J. Pavliček v Kočevju, 1905. 8°. Štev. 3. Zvišanje duhovniških plač. 16 str. (Cena 10 h).
- Knjižnica.** Realna —. Zbirka učne snovi za pouk v realijah na ljudskih šolah. Pomožne knjige za ljudsko-šolske učitelje. Izdala Slovenska Šolska Matica. Urejuje V. Bežek. Natisnil A. Slatnar v Kamniku. Lj. 1905 8°. I. del. Zgodovinska učna snov za ljudske šole. Spisuje prof. J. Apih. Četrtri snopič. str. 335—475.
- Knjižnica.** Salonska —. (Izhaja v nedoločeni obrokih). Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček v Gorici. 1905. 8°, VII. Dama s kamelijami. Spisal Aleksander Dumas (sin). Poslovenil dr Ivo Šorli. Cena 2 K.
- Knjižnica.** Slovanska —. Izhaja v mesečnih snopičih. Ureja in izdaja Andrej Gabršček v Gorici. Tiska in zalaga „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 1905. 8°. Snop. 147—149. Martin Krpan. Dramatska pripovedka v petih dejanjih. Spisal Fran Govékar. Glasbo zložil Gustav Adolf Ciner 127 str. S sliko: A. Verovšek kot Martin Krpan. (Cena 1·20 K). (S.N. št. 4. — Slov. št. 5 Adolf Robida. — D.S. 629—630. — Slovan III. 156—157, 190. dr. Jos. Tomišek. — Martin Krpan in Peter Klepec: Slovan III, 283). — Snop. 150—156: H. Sienkiewicz, Potop. Zgodovinski roman. Poslovenil Podravski (Peter Miklavec). II. del. v. 8°. 512 str. (Cena broš. 2·50 K). (Slovan III, 349.)
- Knjižnica.** Svetovna —. Izhaja v nedoločeni rokih. Izdaja A. Gabršček. V Gorici. Tiska in zalaga „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 1905. v. 8°. — VI. H. Sienkiewicz, Brez dogme. Roman. Poslovenil Podravski. (Cena 3 K).
- Knjižnica.** Zgodovinska —. Izdaje „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. m. 8° — I. oddelek: Pomožna znanstva. I. zvezek: Krajevne kronike. 42 + II str. (Cena 20 h).
- Letopis** Slovenske Matice za leto 1905. Sestavil in uredil Evgen Lah. Založila in izdala Slovenska Matica. V Lj. Natisnila J. Blasnikova tiskarna 1905. v. 8°. 103 str.
- Letopis.** Pedagoški —. Na svetlo daje Slovenska Šolska Matica v Ljubljani. Uredila H. Schreiner in dr. Jos. Tomišek. Natisnili J. Blasnika nasledniki. V Lj. 1905. v. 8°. 132 str. (Slovan IV, 283—284. — Pop. XXVII, 213—214). Vsebina: I. Pedagoško slovstvo. a) Fr. Gabršček, Začetni pouk v čitanju in pisanju. str. 1—13. b) Jos. Brinar, O slovstvu za

mladino. str. 14—34. II. Razpravi: a) Josip Schmoranzer, Umetniška vzgoja. str. 35—52. b) Janez Koprivnik, O oprashi in oplodbi pri rastlinah javnocvetkah, semenčnicah ali semenoplodnicah. str. 52—70. — III. Jakob Dimnik, Teme in teze pedagoških poročil pri društvenih in uradnih učiteljskih skupščinah I. 1905. str. 71—88. — IV. Poročilo o delovanju „Slovenske Šolske Matice“ leta 1905, priobčil Fran Gabršček. str. 89—102. — V. Upravni odbor in imenik društvenikov. str. 103—129. (Pop. XXVII, 213—214).

Prevodi iz svetovne književnosti. Založila in izdala „Slovenska Matica“ Natisnila „Katoliška tiskarna“. V Lj. 1905. 8°. II. zvezek: Beneški trgovec. Igrokaz v petih dejanjih. Spisal William Shakespeare. Poslovenil Oton Zupančič. 120 str. (D S. 179—182 I. Kelemina. — Slovan IV. 189, 219—220, dr. K. Glaser).

Talija. Zbirka gledaliških iger. Ureja Fr. Govékar. Tiskala n založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček v Gorici, 1905. m. 8°. — 18. „V Ljubljano jo dajmo“. Veseloigra v treh dejanjih. Spisal Josip Ogrinec. Druga popravljena izdaja. (Cena 60 h). — 19. Pot do srca. Veseloigra v enem dejanju. Spisal A pl. Kotzebue. (Cena 40 h). — 20. Anton Linhart, Županova Micika. Veseloigra v dveh dejanjih s petjem. Predigra in poigra. Po osnovi dr. Jos. Vošnjaka spisal Anonymus. (= Fr. Govékar). 111 str. (C. 80 h). (D S. XIX, 115—118. Iv. Grafenauer; odgovor Govékarjev v Slovanu IV.)

Večernice. Slovenske — za pouk in kratek čas. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1905. 8°. 160 str. 57. zvezek. (Slovan IV, 93. dr. V. Korun. — D S. XIX, 53—54).

Venec slovanskih povesti. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. Gorica. 1905. 8°. Knjiga VIII. (C. 1-20 K). (Slovan II., 187).

Zakoni in ukazi za vojvodino Kranjsko. Ročna izdaja. Izdal Jožef Pfeifer, deželni tajnik v pokoju. V Lj. Natisnil in založil A. Klein & Komp. 1905. 8°. (Slov. in nem. besedilo). — Tretji zvezek: Zakon o cerkvenih stavbah. Odprava farnih in ubožnih naprav. Javno oskrbovanje ubožcev po občinah. Uravnava domovinskih razmer. Red o požarni policiji in o gasilnih stražah. (Tretja izdaja). Peti zvezek: Ureditev zdravstvene službe v občinah na Kranjskem. Navodilo okrožnim zdravnikom in pristojbinska tarifa. Zdravstvena okrožja. Občinske epidemijske bolnice. Uredba javne zdravstvene službe. 76 str.

Zbornik znanstvenih in poučnih spisov. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani. Uredil L. Pintar. Natisnila „Narodna tiskarna“. V Lj. 1905. v. 8°. — VII. zvezek. 266 str. Vsebina. Dr. Fran Hešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca. (Nadaljevanje in konec) str. 1—210. Dr. Janko Šlebinger, Slovenska bibliografija za leta 1904. str. 211—266. (L. Z. 694—697. dr. Jos. Tomišček).

III. Bogoslovna dela.

Anton Bonaventura, škof. Ali Boga stvarnika res ni treba? Olikanim slovenskim krogom, posebno onim v Lj. Samozaložba. Tisk „Katoliške tiskarne“. V Lj. 1905. 16°. 62 str. (Cena 20 h). (K. O. IX, 211—212 dr. Aleš. Ušeničnik).

Baraga Friderik, Dušna paša za kristjane, ki žele v duhu in resnici Boga moliti. Spisal — — bivši škof v Severni Ameriki. Nova izdaja. Priredil Jožef Rozman, družbeni tajnik. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. 1905. 8°. 412 + (IV) str.

Bratovščina Karmeljska — sv. skapulirja. Za Slovence po knjigah Serapion in Celinšek posnel P. Ladislav. Z dovoljenjem v. č. ljubljanskega knezoškofijstva. Samozaložba. Tisk J. Krajec nasl. v Novem mestu. 1905. 16°. 46 str. (Cena 14 h).

Čede Jožef. Sv. opravilo. Molitvenik Po katekizmu in obrednih knjigah priredil — —, župnik. Sedma izdaja. Natisnila in založila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. m. 8°. XII + 552 str. (Cena v platnu vez. 1.30 K).

Molitev k sv. Družini. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905.

Molitve k presvetemu Srcu Jezusovemu. Izdale šolske sestre za Marijansko kongregacijo. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905.

Molitve vednega češčenja. Založila družba vednega češčenja. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. 8°. 16 str.

Od Leona do Pija. Dogodki v zadnjih dneh papeža Leona XIII. in v začetku vlade Pija X. Nabral prijatelj vernih Slovencev. Založilo „Tiskovno društvo“. Tisk Katoliške tiskarne v Lj. 1905. 8°. 64 str. (Cena 33 h). (D. S. 564. — K. O. IX, 420 dr. A. Ušeničnik).

Pavlica Anton. Skalnica. Psalmi v čast M. D. svetogorski in kratek zgodovinski pregled svetogorske božje poti. Za

50 letnico razglašenja brezmadežnega Spočetja zložil dr. — —. Založilo „Katoliško društvo detoljubov v Gorici“. Tiskala „Narodna tiskarna“ v Gorici 1905. 8°. 20 str. (D S. 50).

Prijatelj otroški ali darilo pobožnim šolarjem. Tretji pomnoženi natis. Izdal Josip Somrek. V Celju. Tiskala Zadružna tiskarna v Lj. 1905. m 8°. 68 str.

Slava Mariji! Ob tristoletnici prve Marijine družbe na Slovenskem. 1605—1905. Izdalo osrednje vodstvo Marijinih družb za ljubljansko škofijo. Tisk. Rih. Šeber nasl. v Postojni. 1905. 8°. 60 str.

Somrek Josip. Gospodova zadnja večerja. Spisal dr. — —, duhovnik Lavantinske škofije. (Ponatis iz „Voditelja“). Prvi zvezek. Izdalo in založilo uredništvo „Voditelja“. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. v. 8°. X + 136 str.

Ura. Molitvena —. Založila Družba vednega češčenja. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru 1905. m. 8°.

Zgodbe svetega pisma. Slovencem pričel razlagati dr. Francišek Lampe. Spisal dr. Janez Ev. Krek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1905. 4°. 12. snopič, str. 257—384.

Zupan Tomo. Propovedi I. Zalagatelj Tomo Zupan. Tiskal Dragotin Hribar. V Lj. 1905. m. 8°. 383 str. (Cena brošuri 2 K, eleg. vez. 3·20 K). (D S. XIX. 564. — Pop. XXVII, 252 po S N).

V ta oddelek spadajoče članke so prinašali: Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Danica, Detoljub, Domoljub, Glasnik najsv. Src, Čerkveni Glasbenik, Kat. Obzornik, Odmev iz Afrike, Duhovni Pastir, Voditelj.

IV. Državoznanstvo in pravoznanstvo. Politika.

Ražun Matej. Bodoča narodna in gospodinjska šola v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem. — —, župnik. Založil pisatelj. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1905. 8°. 16 str. (D S. XIX, 501—502; K O. X, 306).

Zakonik. Gl. I. Časopisi.

Zakoni in ukazi. Gl. II. Zborniki.

Žun Valentin. Osebna dohodnina. Četrto poglavje zakona z dne 25. oktobra 1896, št. 220 drž. zakonika, o neposrednih osebnih davkih s pojasnili, zadevnimi odločbami

c. kr. upravnega sodišča in raznimi vzorci. Uredil in sestavil —, c. kr. davčni nadzornik. Izdalo društvo „Pravnik“. Tiskal in založil Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 8°. 103 str. (Cena 1.20 K).

Aforizmi o ruski revoluciji. N Z. III. št. 5—7.

Govékar Fran. VI. kongres slovenskih časnikaev v Opatiji — Voloski. Slovan III. 213—215.

Kovačič Fr. Politično razmerje med avstrijskimi deželami in Ogrsko v 17. stoletju. Slov. Gospodar št. 3—7.

Krek Janez Ev. Jakobinska svoboda. K O. IX, 122—140. — Državlanski zakonik. K O. IX, 53—56. — Zakon v Avstriji. K O. IX, 217—236.

Lončar Drag. Napredek in reakcija. N Z. III, 49—51. — Naša narodna vzgoja N Z. III, 129—131.

M. Kratek nauk o občni pridobnini. Kol. Moh. 148—156.

Ratzenhofer G. Pomen in cilji socijologije. Omladina II, 50—52, 69—72. (poslov. B. H.)

Terseglav Fran. Notranje hibe marksizma. K O. IX, 237—246.

Ušeničnik Aleš. Narodni radikalizem. K O. IX, 57—64. — Naši ideali in demokracija. K O. IX, 334—362.

Zavarovanje, delavsko. N Z. III, št. 3, 4.

Žmavc dr. Ivan. Kako obogatimo? L Z, 113—117.

Članke so prinašali vsi slov. politični listi.

V. Zdravništvo.

Bretl, Edvard dr. Kako si otvorimo in ohranimo dobre in zdrave zobe. S N. št. 1, 3, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 20.

Defranceschi Peter dr. O miliariji. S N. št. 110.

Kaj je legar (vročinska bolezen, typhus) in kako nastopi ta bolezen? Gorenjec št. 47.

VI. Modroslovje.

Kovačič Francišek. Anicij Bočtj in njegovo modroslovje. Ponatisk iz „Voditelja“. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. (Cena 1 K). (K O. X. 204. dr. A. Ušeničnik).

- Kovačič Francišek.** Doctor Angelicus Sv. Tomaž Akvinski. Založilo uredništvo „Voditelja“. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. (1·10 K). (K O. X. 203—204. dr. A. Ušeničnik).
- Kovačič Francišek.** Občna metafizika ali Ontologija. Tiskala in založila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. (K O. IX. 312—313. dr. Aleš Ušeničnik; K O. IX, 410—418. dr. Fr. Žigon).
- Krek Janez Ev.** Skrajni struji v moderni etiki. (Tolstoj — Nietzsche). K O. IX, 21—36. — Moderna veda in religijsko vprašanje. K O. 373—389.
- Masaryk T. G. prof.** V boju za verstvo. N Z. III, št. 1—9.
- Terseglav Franc.** Razmerje krščanske filozofije do descendenčne teorije in Haeckel. Slov. št. 99., prim. tudi št. 102. Pravi in nepravi monizem. K O. IX, 321—328.
- Ušeničnik Aleš.** Dogma. K O. 2—8. — Načelo svobode in naši ideali, K O. 247—260. — Na potih vere. K O. 105—121. Velika noč v krščanski starodavnosti. Slov. št. 93.
- Zarnik Boris.** Nekaj o psihološkem vplivu nagote. Zoološka antropološka študija. S N. št. 211.

VII. Vzgojeslovje. Šolske knjige.

- Knjige.** Pomožne — za ljudskošolske učitelje. Gl. Nauk, nazorni.
- Knjižnica.** Realna — Gl. II. Zborniki.
- Kožuh Josip.** Pregledni izpisek iz navodila h kartografičnim osnovam. Sestavil profesor — —. Založila „Zvezna trgovina“ v Celju. 1905. 8°. (Cena 20 h).
- Letopis,** pedagoški. Gl. II. Zborniki.
- Majcen Gabriel.** Metodika zemljepisnega pouka v ljudski šoli, razkazana na svojem razvoju. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. V Gorici. 1905. v. 8°. 171 str. (Cena 2 K). (S N. št. 245. — Slovan III. 349).
- Nauk.** Nazorni — Zbirka učne snovi za nazorni nauk (Pomožne knjige za ljudskošolske učitelje.) Uredila H. Schreiner in dr. Fran. Hešič. Izdala „Slovenska Šolska Matica“. Natisnil Dragotin Hribar v Lj. 1905. v. 8°. Prvi del: Nazorni nauk za prvo šolsko leto. Spisal Gabriel Majcen. 67 str. (Pop. XXVII, 120—123).

- Peerz Rud. E.** Pri našem cesarju. Spisal — —, c. kr. profesor. Poslovenil Ivan Krulec, c. kr. vadniški učitelj. Izdalo in založilo, „Društvo za zgradbo učiteljskega konvikta“ v Lj. Natisnila Narodna tiskarna. 1905. 8°. (Cena 10 h).
- Računica** za obče ljudske šole. Izdaja v treh delih. Druga stopnja. Spisal Dr. Fr. vitez Močnik. Na Dunaju. V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig. Natisnil Karel Gorišek. 1905. 8°. 99. str. (Cena 40 h).
- Razdelitev** učne tvarine nazornega nauka v zvezi s čitanjem za I. šolsko leto po začetnici (J. Koprivnik — G. Majcen) za II. in III. šolsko leto po Čitanki „Drugo berilo in slovnica“, sestavil K. Marschitz, nadučitelj. Založila „Zvezna trgovina“ v Celju. 1905. (Cena 50 h).
- Slike.** Učne — k ljudskošolskim berilom. Izdaja „Slovenska Šolska Matica.“ Natisnil Dragotin Hribar. V Lj. 1905. v. 8°. Drugi del (3. snopič): Učne slike k berilom v Schreiner-Hubadovi Čitanki za obče ljudske šole, izdaja v štirih delih, II. del in v Josin-Ganglovem Drugem berilu. Uredila: H. Schreiner in Dr. J. Bezjak. str. 309—400 (Pop. XXVII, 150—155).
- Vadnica.** Slovenska jezikovna — za tesnozdrženi pouk v slovnici in spisju. III. zvezek. Spisala H. Schreiner in dr. J. Bezjak. Založil I. Tempsky. Na Dunaju. 1905. 8°. 72 str. (Cena 80 h). (Slovan III, 349. — L. Z. 760. dr. Jos. Tomišek. — Pop. 218—220. dr. Fran Ilešič).
- Zbirka.** Tretja — učnih slik, podanih pri hospitacijah krškega in litijskega okraja. Izdal Ljudevit Stiasny. Druga izdaja. Tisk „Katoliškega tiskovnega društva“ prej R. Šeber v Postojni. 1905. v. 8°. 112 str. + priloga.
- Ažman Josip. Šola in varstvo živali. Pop. 33—42.
- Bezjak Janko. Pedagoško-didaktičke drobtinice. Pop. št. 10—12.
- Derganc Franc. Akademija. S N. št. 77—79.
- Dolinar Elvira. Ali je pretepanje vzgojevalno sredstvo? D. Prij. II. 118—119.
- Dukes Clement —. Ustroj telesne vzgoje po učiliščih. Pop. 264—270. (Poslov. Fr. Jerovšek).
- Gangl Engelbert. Luč in tema. Pop. XXVI. 65—68.
- Horvat Rudolf. Kako obravnavajo razna berila, da jih dobro razumejo otroci in si osvoje njih vsebino za življenje? Pop. 271—276.

- Ilešič Fran. Iz zgodovine šolstva. I. Znamenita pedagoga slovenskega rodu, Anton in Josip Špendov. II. Šolsko-pedagoška naloga iz leta 1829. III. Klagovanje enega šolnika pred sto leti. Pop. 18—24, 51—54.
- Ivanč Fr. Nemščina v slovenskih ljudskih šolah na Kranjskem. Pop. 225—235.
- Kocbek Franc. Nekaj o risanju. Pop. 10—14.
- Kocbek Franc in M. J. Nerat. Iz I. mednarodnega kongresa za šolsko higijeno v Norimberku l. 1904. Pop. št. 3—12. (nadalj. v l. XXII. 1906).
- Maslo Anton. Kako in koliko se poučuj v deških ročnih delih na ljudski šoli. (Po Dr. Woldemar Götzeju) Pop. 43—50.
- Ozvald K. Donesek k preosnovi slovenskega pouka na srednjih šolah. Pop. 15—17. — Poezija v slovenski uri. (Gregorčičeva „Oljki“). Pop. 107—112. — Slovo od mladosti. Pop. 342—345.
- Požegar Avgustin. Vplivi dušnih pretresov pri domači in javni odgoji. Pop. št. 4—11. *
- Přibil Dragotin. Kako je nastal novi „šolski in učni red“. (po češkem). Pop. 353—358.
- Pulko V. O preosnovi pouka v risanju. (Referat za uradno zborovanje.) Pop. št. 7, 8. — Stereoskop v ljudski šoli. Pop. 252—253.
- Smrdelj A. Delovanje učiteljstva z ozirom na varstvo živali in rastlin. Pop. 69—74.
- Stukelj Ivan. K metodiki risanja. Pop. 300—302. — Častita knjižna starina iz slovenskega ljudskega šolstva. (Bukvar l. 1829). Pop. 88—90. — Tehnika in nazornost v učni metodi. Pop. 1—9. — Mednarodni kongres o pouku risanja v Bernu. (Predaval ravn. J. Boruvka). Pop. 55—58, 82—87.
- Šega Ivan. Poglavje o „surovosti“ naše mladine. Pop. 204—207. Nekaj o zgodovinskem pouku. Pop. 334—342. — Pedagoški utrinki. Pop. št. 1—12.
- Srednje šole na Slovenskem l. 1904—1905. II. nar. kol. XVII, 123 do 128.
- Tomlinšek Josip. Iz mape berlinskega šolarčka. Pop. 236—239.
- Volc Jožef. Beseda o knjigah in knjižnicah. Kol. Moh. 15—24.

Manjše članke pedagoške vsebine so prinašali: Angelček, Omladina, Piščalka, Popotnik, Domači prijatelj, Učiteljski tovariš, Slovenski učitelj, Vrtec, Zvonček.

VIII. Klasična filologija. Jezikoslovje.

- Breznik Anton. O stavi dopovednega glagola. D S. 162—166.
- Grafenauer Ivan, Zum Accente im Gailtalerdialekte. Arch. f. sl. Phil. XVII, 195—228. (D S. 695—697. A. Breznik. — Slovan III, 251).
- Ilešič Fran. Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima. Rad Jugoslav. akademije 162. knjiga (tudi v ponatisu: U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare 1905. v 8°. 27 str). (Č Z N. II, 178. — L Z. 58).
- Janežič Anton** Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch. Vierte umgearbeitete und vermehrte Aufl. bearbeitet von A. Bartel. Druck und Verlag der Buchdruckerei der St. Hermagoras-Bruderschaft. Klagenfurt. 1905. 8°. IV. + 906 + II. str. (Cena broš. 6 K).
- Koštial Ivan. O slovenskih priimkih. D S. 732—734. (Poročilo o Chr. Schnellerjevi knjigi Innsbrucker Namenbuch) — Rodbinski priimki na Slovenskem, napravljeni iz krajepisnih imen. D S. št. 1—11.
- Lessiak Primus, Noch einmal Klagenfurt — Celovec. Arch. f. sl. Phil. XXVII, 412 — 424 (Prim. nižje Scheinigg).
- Pečnik Karl.** Praktisches Lehrbuch der slovenischen Sprache für den Selbstunterricht. Kurzgefaßte theoretisch-praktische Anleitung, die slovenische Sprache in kürzester Frist durch Selbstunterricht zu erlernen. 3 Auflage. Hartleben. Wien (1905) 8°. (Cena verz. K 2'20).
- Pintar Luka Zur Etymologie von „prešustvo“. Arch. f. sl. Phil. XXVII, 314—320. (D S. 631. A. Breznik).
- Preglej Viktor. Dve slovenski prisegi iz l. 1715 v nadžupnijskem arhivu v Vuzenici. Č Z N. II, 82.
- Premru Giuseppe.** Dialoghi italiani, tedeschi e sloveni raccolti ed elaborati da — —, i. r. Direttore ginnasiale, preceduti da una breve grammatica della lingua slovena. Italienische, deutsche und slovenische Gespräche . . . Laški, nemški in slovenski pogovori, s kratko slovnico slovenskega jezika. Sesta edizione nuovamente riveduta ed ampliata. Gorizia — Stab. tip. e libr. Giov. Paternolli ed. 1905. v. 8°. 302 str.
- Radics Peter pl. Slovenski nagovor iz l. 1808. (Govor do vojaških novincev). D S. 236—238.

- Rečnik.** Slovensko-angleški — izdan po V. J. Kubelki. New York. 1905. 8°.
- Scheinigg Johann.** Nochmals Klagenfurt-Celóvec. Arch. f. sl. Phil. XXVII, 146—154.
- Schnell Slovenisch.** Praktischer slovenischer Sprachführer für Touristen, Sommerfrischler und Handlungsreisende mit genauer Angabe der Aussprache. Triest. F. H. Schimpff, Buchdruck von Giov. Paternolli in Görz. (brez letnice). 8°. 36 str. (Cena 60 h).
- Štrekelj Karl.** Slavische Wortdeutungen. Arch. f. sl. Phil. XXVII, 41—72 (D S. 375—376. A. Breznik).
- Verstovšek Karl.** Simonidovi jambi „Περί γυναικῶν“ Spisal dr. — —, Ponatis iz letnega poročila c. kr. gimnazije v Mariboru za leto 1905. Tiskal L. Kralik v Mariboru. 1905. 4°. 35 str. (Slovan III, 380. L. Z. 628—630, dr. Jos. Tomišek).
- Vrhovnik Ivan.** Iz stiškega arhiva. (Dve slovenski prisegi. Davčni zapisnik). IM K XV, 91—98.

IX. Slovstvena zgodovina.

- Debevec Jož.,** Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu. Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg 1905, str. 3—23. (D S. 499).
- Dobova Milena.** „Moskovska moderna“. Slovan III, 368—372.
- Glagolica.** (Glagolsko vprašanje): Dr. Josip Gruden, Akvilejski patriarhi za dobe sv. Cirila in Metoda in njih razmerje do slovenskega bogoslužja. KO. IX. 9—20. — Dr. Jos. Gruden, Glagolica v akvilejski metropoliji in njen pomen za slovensko slovstvo. KO. IX, 141—157 (prim. Slov. št. 95, 114 in dr. K. Glaser, „Glagolica in predsodki“, Slov. št. 117.) Dr. Jos. Gruden, K glagolskemu vprašanju. KO. IX, 390—395 — Dr. E. Lampe, Glagolica na Slovenskem. D S. 481—486, 625—623. — Dr. Mat. Murko, Die slawische Liturgie an der Adria. Österr. Rundschau II, Hft. 17, 163—177. (Č Z N. II, 88—92. dr. Fr. Kovačič. — Narodnost in liturgija. KO. IX 214). — Ivan Vrhovnik, Dr. Jakob Zupan in glagolica. Danica 294—295.
- Ilešič Fran.** Dva graška žurnalista l. 1848. (Anton Petrič, Julij Grečnik). Č Z N. II, 156—159. — Iz prvih časov romantike. Č Z N. II, 1—68. — Štajerski jožefinski katekizem.

- Č Z N. II, 85. — Slovenski prevodi Schillerjeve „Pesmi o zvonu“. L Z. 306—310. — Ocrtnajnovije slovenske književnosti. Hrvatsko Kolo I. 375 sled.
- Jarc Evgen. Boj proti senzačnemu in umazanemu slovstvu. KO. IX, 261—269.
- Lah Ivan. Pan Tadeusz — Evgen Onjegin — Slavy dcera — Krst pri Savici. Ob stoletnici štirih slovanskih pesnikov. Slovan III, št. 6—7.
- Majcen Gabriel. Janežičeva slovnica. Predavanje k 50 letnici „Slovenske slovnice“ Antona Janežiča. D S. 200—206 (tudi v ponatisu 1905. 16°).
- Ozvald K. Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij. Spisal prof. dr. — —. Gorica. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“. 1905. v 8°. 80 + III. str. (D S. XIX, 182 — Slovan IV, 155).
- Potrato Gilbert. Izrodki na našem literarnem polju. Omladina II, 42—44.
- Prijatelj Ivan. Literatur der Slovenen. Österr. Rundschau III, Heft 36. (Slovan III, 282).
- Simonič Franc. Slovenska bibliografija. Sestavil dr. — —, kustos c. kr. vseučiliške knjižnice na Dunaju. Izdala in založila „Slovenska Matica“. V Lj. Natisnila J. Blasnikova tiskarna. 1905. v 8°. — I. del: Knjige. (1550—1900) 3. snopič. str. 433—627 + naslov in predgovor. (L Z. XXVI, 687—699. dr. J. Tomišek.).
- Steska Viktor. Metelčica v šoli. I M K. XV, 1—38. — Stoletnice in druge obletnice. I M K. XV, 47—48.
- Šanda Dragan. Moderna francoska lirika. D S. 558—561, 612—620.
- Štrekelj Karl. Dvoje glagoliških zapiskov na obhodnem listu kranjskem iz leta 1556. Č Z N. II, 154—156.
- Tomišek Josip. Četrtoletja slovenskemu slovstvu na braniku. K 25 letnici „Ljubljanskega Zvona“. L Z. št. 1—8, 10—12.
- Vošnjak Josip. Spomini. Spisal dr. — —. Izdala Slovenska Matica. Prvi zvezek. Prvi in drugi del 1840 do 1867. I. V Lj. Tiskal Drag. Hribar. 1905 v. 8°. 255 str. (Slovan IV. 65—66 dr. Josip Tomišek. — N Z. IV, 31. — L Z. XXVI, 442—445 dr. K. Verstovšek.).
- Vrhovnik Ivan. Slovenski knjižni trg pred sto leti. I M K. XV. 162—168.

Življenjepisni podatki

a) za slovenske pisatelje in umetnike.

- Aškerc Anton in Bolgari. Slovan III, 153. — A. Aškerc pred rusko kritiko. L. Z. 186—187. dr. Fr. Ilešič. — (Prim. XIV. Leposlovje). — Češki prevodi A. pesmi v Slov. přehledu VII. 49—51 (Jar. Borecký).
- Ažbe Anton († 6. avg. 1905). Slovan III, 319. — L. Z. 576 — D. S. 571.
- Bezenšek Anton. Jubilej prof. A. Bezenška na Bolgarskem. (25 letnica učiteljskega delovanja). Slovan III, 61.
- Bonomo Peter in Trubar. Slovan III, 193—195.
- Dalmatin Jurij. „O nastanku in izdanju Dalmatinove biblije 1584.“ (Stiki slovenskih in lužiško-srbskih protestantov.) L. Z. 236—240 (dr. Fr. Ilešič).
- Dev Damascen o. Četrti zvezek Devovih „Pisanic“. Objavil dr. Janko Šiebing v Izvestju c. kr. II. drž. gimn. v Lj. 1905. str. 3—32.
- Dolar Tomaz, dr., velik avstrijski pravnik. Životopis. Spisal dr. E. Volčič. Ponatis iz „Slov. Pravnika“. V Lj. 1905. (L. Z. 698. — Slovan III, 283—284 s sliko).
- Finžgar Fr. S. D. S. 249. (s sliko na str. 209.)
- Glančnik Jernej. Življenjepisna črtica. Spisal dr. Karol Verstovšek. Kol. Moh. 25—28 s sliko. — Slov. gospodar, št. 3.
- Golmajer Urban msgr. D. S. 700 s sliko.
- Gregorčič Simon. Prolog h Gregorčičevi slavnosti, ki jo je dne 2. marca 1905. na Dunaju priredilo akad. društvo „Slovenija“. Zložil Pavel Grošelj. L. Z. 257—258.
- Gruber Gabriel, o. († 25.—26. marca 1805). Slov. št. 69. — IMK. XV, 41—46. (V. Steska). — Kdaj je prišel Gruber v Ljubljano? IMK. 98—99. (Iv. Vrhovnik).
- Hrašovec Fran. Slovan III, 287.
- Ipavec Benjamin in Gustav. Dom. XV. št. 77.
- Janežič Anton. Janežičeva slovnica. Predaval Gabriel Majcen. D. S. 200—206.
- Jurčič — Scott. D. S. 76—83 (Dragan Šanda). — Slovinský „Tugomer“ a český „Gero“. Slovanský přehled VII. 211—215. (dr. Fr. Ilešič).
- Kettejeva prigodnica. (Priobčil O. Kamenšak). L. Z. 63.
- Kračman Matevž. Šmarski „šomašter“ in njegova doba. D. S. 10—15 (Iv. Lah).

- Krek Gregorij**, († 2. avg. 1905), D S. 570—571 s sliko. — L Z 575. Slovan III 33—34 s sliko (dr. Jos. Tomiňšek). — Slovan III, 349—350 (Fr. Govékar). — Ilustr. nar. kol. XVII, 72—77 s sliko. — Arch. f. sl. Phil. XXVII, 633. (V. Jagič.)
- Krempelj Anton**, O Kremplju. ČZN. II, 84. (dr. Fr. Hešič.)
- Langus Matej**, Ob 50 letnici njegove smrti. Gorenjec št. 43.
- Levec Frančišek**, D S. 447 s sliko na str. 446.
- Levec Vladimir**, Spisal dr. Janko Polec. Slovan III, 51—55, 75—80, 106—112.
- Linhart Anton**, Ob 150 letnici njegovega rojstva. (Slavnostni govor na veselici „Zab. kluba“ v Radovljici.) Gorenjec št. 49, 51. Slovan III, 151.
- † **Marn Franjo**, D S 699.
- Megiser Hieronim**, (Poročilo o razpravi Döblingerjevi o Megiserju) ČZN. II, 176—177 (dr. K. Verstovšek).
- Mencinger Valentin**, ljubljanski slikar (1702—1759). I M K XV, 49—77. (V. Steska.)
- Metelko Fr.** Metelčica v šoli. IMK XV, 1—38 (V. Steska.)
- Muršec Josip**, Korespondenca dr. Jos. Muršca. Priobčil dr. Fr. Hešič. ZSM. VII, 1—210. (tudi v ponatisu: Lj. Natisnila „Narodna tiskarna“, 1905. v. 8°. 280 str.)
- Oblak Vatroslav**, Ein Brief V. Oblaks an St. Novaković, mitgeteilt von St. Novaković. Arch. für sl. Phil. XXVII, 477—480.
- Pečnak Jos.** Življenjepis. Ilustr. nar. kol. XVII, 108—115. (Dr. Stor.)
- Pirc Karel**, ravnatelj. Nekrolog. Napisal dr. S. Beuk. Četrto izvestje nižje realke v Idriji, str. VII—XII.
- Pohlin Marko**, o. Pohlinova „Bibliotheca Carniolae“ v rokopisu licejske knjižnice. IMK XV, 84—91 (dr. Iv. Prijatelj — prim. tam str. 174. dr. Fr. Hešič.)
- Prelesnik Matija** († 1. jan. 1905), D S. 65—67 s sliko (Fr. S. Finžgar). — L Z. 126. — Slovan III, 93. — D S. 120—121. — Zora XI, 67. — Bogdanu Venedu. Zložil Ant Medved. D S. 68. — Nasmeh večnomlade sreče, † Dr. M. Prelesniku. D S. 68.
- Prešeren Franc**, Predaval Pavel Grošelj v lj. „Mestnem domu“ dne 15 in 16. junija. L Z. 530—536, 623—626. — Dr. Fran Hešič, Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta. ČZN. II, 159—161. — Isti: Prešeren med Hrvati in Srbi. Slovan III, 321—323. — Lah Ivan, Krst pri Savici. Slovan III, 315—317. — Dr. Evg. Lampe, Elementi Prešernove poezije. Prešernova priloga „Slov.“ št. 206. — Dr. K. Ozvald, Donesek k Prešernovemu komentarju. (Odtisek iz „Gorice“). Tiskala „Narodna tiskarna“ 1905. 4°. 4 str. [„Lelj bil naš je krmar, drugi je bil Palinur“]. — Isti: Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij.

(Glej zgoraj!) — Isti: Prešernova „Nova pisarija“ in „Horacijeve Epistulae“. V Gorici. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 1905. v. 8°. 15 str. — L. Pintar, Satura. L. Z. 568—572. [Razlaga sršena „Narobe-Katon“ itd.] — Nekaj najlepših pesmi dr. Franceta Prešerna. Gorenjec št. 36. — Prešeren kot svobodoljub. Gorenjec št. 36. — Prešeren — Slovenec in Gorenjec. Gorenjec št. 37. — Drama Prešernovega duševnega življenja. Predaval dr. Ivan Prijatelj v „Akademiji“ na predvečer odkritja Prešernovega spomenika v Lj. N. Z. III, 157—183, tudi v ponatisku. (L. Z. 639, 693—694, dr. Fr. Zbašnik.) — Franz Prešeren. Von Dr. Ivan Prijatelj. Österr. Rundschau IV, Heft 45, str. 276—278. (Ponatis v „Laibacher Zeitung“ No. 206.) — Slovenski genij. Napisal dr. Iv. Prijatelj. S. N. št. 206. — P. pl. Radics, Doneski iz arhiva k Prešernovemu životopisu. Slovan III, 297—299. [I. Iz Prešernovih gimnazijskih let. 2. Milieu poznejših let. 3. Prešernov mrtvaški list.] — Šelak Fr., Die Editionen der Poesien Prešerns. Agramer Tagblatt No. 218. — Franz Prešeren. Eine Dichterstudie. Geschrieben aus Anlaß seiner Denkmalenthüllung in Laibach. Von Dragan Šanda. Südsteirische Presse No. 73. (Ponatis v „Neue Freie Presse“.) — Terseglav Franc, Problemi v „Krstu pri Savici“. Prešernova priloga „Slov.“ št. 206. — Dr. Jos. Tomižšek, O Prešernovi ljubezni. L. Z. 544—550. — Isti: Temeljna vprašanja o Prešernovem „Krstu pri Savici“. L. Z. 551—566. — Iv. Vrhovnik, Drobnosti o Prešernu: 1. Prešeren v Naklem. Kol. C. M. 32—34; 2. Igra „Prešerin“ [Spisala Lujza Pesjakova]. Ravnotam, str. 34—44. — Tomo Zupan, Dva Prešernova rokopisa. [1. lat. šolska naloga, 2. Romarska.] Kol. C. M. 25—31. — Avg. Žigon, „Lél — moj kermar . . .“ D. S. 600—611, 673—686, 735—752 (v ponatisku, m. 8°. 139 str.)

Prešernov spomenik in njega odkritje:

Slava Prešernu! Ob odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani sestavil E. Gangl. V Lj. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“ v Lj. 1905. 8°. 48 str. (D. S. 564. — Slovan III, 318. —)

Prešernov spomenik. Naši zapiski III. letnik, Št. 10 in 11. Uredil dr. Ivan Prijatelj. Založili Naši zapiski v Lj. Natisnil J. Pavliček v Kočevju. 4°. str. 145—192. Cena 80 h. (D. S. 693—695. dr. E. Lampe. — L. Z. 693—694. dr. Fr. Zbašnik.) Vsebina: Ivan Cankar, Še en simbol, str. 145—147. — Oton Zupančič, Vis à vis, 147—148. — Prešernov spomenik v Ljubljani. (Intervjuvi.) Sestavil dr. Ivan Prijatelj, 149—155. — Jos. Regali, Zajčev Prešeren kot monument, 155—157. — Drama Prešernovega duševnega življenja. Predaval dr. Ivan Prijatelj, str. 157—183. — Étbin Kristan, Krst pri Savici, 184—187. — Albin Prepeluh, Prešeren je ljudski pesnik. 188—191.

Kje naj stoji Prešernov spomenik. S. N. št. 126. — „Valjhun ravna po svoji slepi glavi . . .“ Slov. št. 212. — Važnejša poročila o odkritju spomenika a) slovenskih časnikov: D. S. 634. — Dom. št. 72, 73 (uvodnik). — Slava Prešernu! Edinost št. 250 (uvodnik); Slavnost odkritja, št. 251,

252. — Glas Svobode IV, št. 38 (po „Napreju“). — Gorenjec VI, št. 36—37. — Gorica VII, št. 73, 74 (uvodnik). Novi list VII, št. 297. — Mir št. 36 (uvodnik). — S N. št. 206 in sled. (priobčene so tudi vse došle brzozjavke). Iz zgodovine Prešernovega spomenika. Slovan III, 318. Prešernova priloga „Slov.“ št. 206. — Soča št. 72 (uvodnik). — Po Prešernovi slavnosti. Soča št. 76, 77. — Jeseniška straža I, št. 41. — L Z. 573—575, 636—639. — Iv. Vrhovnik, Prešernovega spomenika stavbišče in okolica l. 1738. I M K. XV, 171—174. — *b*) Srbo-hrvatski časniki: Glas Crnogorca (Cetinje) XXXIV, br. 35 (Pr. življenjepis). — Srbski književni glasnik, št. 113 (Pavel P o p o v i ć. — Prim. Slovan III, 380). — Trgovinski Glasnik (Belgrad) XV, št. 187. — Hrvatsvo (Zagreb) št. 206 (uvodnik). — Slovenci in slovenačka proslava u Ljubljani. Javnost (Kragujevac) III, br. 75—77. — Dnevni list (Zagreb) I, br. 81 (listek), 82. — Novi list (Rieka) VIII. br. 250 (uvodnik). — Samoborski list II, br. 18 (uvodnik). — Narodna zahvalnost. Beogradske Novine XI, br. 236. — Narodne Novine LXXI, br. 207. — Narodna obrana (Osiek) IV, br. 210, 211. — Obzor br. 207 (uvodnik s sliko), 208, 209. — Ljubljanska svečanost. Odjek (Belgrad) IV, br. 198 (uvodnik). — Slava Prešernu! Pokret (Zagreb) II, br. 37 (listek). — Politika (Belgrad) br. 573. — Hrvatsko Pravo (Zagreb), br. 2945 (listek), 2946. — Samouprava (Belgrad) III, br. 200, 208 (Protá Marko Petrović). — Sloboda (Split) I, br. 5. — Novi Srbobran (Zagreb) III, br. 181, 182 (uvodnika). — *c*) Češki in nemški listi: Národní listy, št. 256. — Den Prešernův (Spisal Jar. Vrchlický). Slovanský přehled VIII, str. 5—8 (Slovan III, 381). — Laibacher Zeitung 124. Jg. No. 206, 207, 208. — Die Denkmalsfeier in Laibach. Politik (Prag), 44. Jg. No. 251. — Prešerenfeier in Laibach. Südsteierische Presse, Nr. 72 (uvodnik). — Die Denkmalenthüllung in Laibach. Agramer Tagblatt, 20 Jg. Nr. 206, 207. Agramer Zeitung, 80 Jg. Nr. 207.

Slavospevi: Anton Aškerc. S N. št. 206 (uvodnik). — Anton Funtek, Zur Enthüllungsfest . . . Laibacher Zeitung, No. 206 (listek). — Prešernu. (Sonet.) Zložil E. Gangl. Slovan III, 317, Zvonček VI, 193; prevél Rista J. O d a v i ć v „Novi Iskri“ št. 8; prim. Slovan III, 381. — Alojzij Gradnik, Slovan III, 289. — Prešernu ob odkritju spomenika v Lj. zložil S. Gregorčič. Gorica VII, št. 72; ponatis Primorski list, št. 37. — Prešernu post festum. (4 soneti.) Zložil Rud. Maister. L Z. 660—661. — Na dan . . .! Speval Zvonimir Masle. Novi list VII, št. 296. —

Pred spomenikom Prešernovim. Zložil Ant. Medved. Prešernova priloga „Slov.“ št. 206. — Salus, Slovan III, 289. — Prešernovi. Jar. Vrchlický, prevel A. Aškerc, S N. št. 212; ponatis v Slov. přehledu VIII, 15—16 (original in prevod). Dodatek: Finžgar F. S., „Oh, ne dajte mi pištole...“ (Iz Prešernovega življenja.) Prešernova priloga Slov. št. 206. — Fr. Milčinski, Kratkočasna igra o prostoru za Prešernov spomenik. Slovan III, 300—302. — Fr. Zbašnik, Prizor iz Elizija ob odkritju Prešernovega spomenika. L Z. 537—543.

Razlag Radoslav. Ob 25letnici smrti dr. Razlaga. S N. št. 159.

Resman Ivan Nep. († 5. jan. 1905.) Slovan III, 93 (Govekar), slika str. 85. — L Z. 125. — D S. 121.

Šubic Alojzij († 15.—16. julij). Slovan III, 319. — D S. 571.

Šumah Valentin, komendator. Kol. Moh. 29—31.

Švab Gašpar. IMK 157—162 (Ivan Vrhovnik).

Tavčar Francišek. Danica, 403—407 (Jos. Lavtižar).

Tonejc M. Govor Janka Žirovnika pred rojstveno hišo pisatelja M Tonejca v Gorjah. Gorenjec, št. 26.

Trdina Janez. Ob 75letnici prijavlja dr. Fr. Derganc. L Z. št. 5—8, 10—12. — Slovan III, št. 7—9, 12 (dr. Fr. Goesti), slika na str. 280. 75letnica Jan. Trdina. Ednost, št. 156 — Nekrolog: L Z. 511. — D S. 504—505, slika str. 506. — Dom. XV, št. 57. (Fedor G. Hrastničan).

Trinko Ivan. Bášnik a buditel italských Slovinců. Slovanský přehled VII, 338—340 (Ad Černý).

Trubar Primož. Kdaj je bil Trubar v Loki? L Z. 203—209, 687—690 (L. Pintar). — Prim. še: XIV. Leposlovje: A. Aškerc.

Urbas Janez. Zora XI, 159—162 (J. Pregelj).

† Vales Marko, župnik. Dan. 173—174 (Jan. Bile).

Vega Jurij, baron. Vega v inozemstvu. L Z. 190, 320. — Varijanta o Vegovi smrti. L Z. 512 (Fridolin Kavčič). — Vega in Gaus. KO. IX. 306—308 (Jos. Sever). — Juri baron Vega, slovenski junak in učenjak. Življenjepis ob 150 letnici njegovega rojstva, Kol. Moh. za l. 1906, 1—14 s slikami. (Makso Pirnat).

Vodnik Valentin. Majhen dopolnek Vodnikovemu životopisu. IMK. 174 (Iv. Vrhovnik).

Vošnjak Josip. Spomini. (Gl. zgoraj!).

- Wang Jakob. Kol. Moh. za l. 1906, 39—40 s sliko (dr. Jan. Arnejc).
Mir št. 1—3.
- Zajec Ivan. Iz svojega življenja. Ob odkritju Prešernovega spomenika.
Slovan III, 306—310 s sliko.
- Zois Žiga, baron. V hiši mecena barona Zoisa. (Poročilo v brnskem
„Patriot. Tagblatt“ 1802). ČZN II, 82—83. (dr. Fr. Hešič).
- Zupan Jakob in glagolica. Danica 294—295 (lv. Vrhovnik).
- † Žičkar Josip. Slov. gospodar št. 40. — V spomin † dekana J. Žič-
karja. Govoril prof. dr. Ant. Medved. Slov. gospodar št. 41—42. —
Dom št. 77.
- Žumer Andrej. Ob odkritju Žumrovega nagrobnega spomenika govoril
. Gangl. Gorenjec št. 28.

b) Neslovenski pisatelji.

- Fijan Andrija. SN. št. 13.
- Kuhač Franjo Šaver. L. Z. 109—112, 177—182 (Fr. Grbič).
- † Martič fra Grgo. D. S. 635 (sliki str. 633, 635). — KO IX, 424. —
Slovan III, 350. — SN. št. 202.
- † Novak Vjenceslav. D. S. 767—768 (lv. Steklasa). — Slovan III, 350.
- Strossmayer Josip Juraj. Ob njegovi 90 letnici. L. Z. 188—190. (Rasto
Pustoslemšek). Nekrologi: L. Z. 319—320. — Slovan III, 179—181 s sliko
(Fr. Govekar). — Dr. E. Lampe, Ob grobu največjega Jugoslavana.
D. S. XIX, 305—309. — Zvonček VI, 107—110 s sliko (Lad. Ogorek).
Danica, št. 15, 16; str. 149—151 (Al. Kumer). — Dom. XV, št. 29—30.
Gregorčič — Strossmayerju (Pesem). Gorica, Primorski list št. 16.
Slov. št. 88. — Slov. gospodar št. 15 — Primorski list s sliko št. 15, 16.
Mir št. 15 s sliko. — SN. št. 82—92. — Primorec št. 15. — Slov.
št. 82. — Soča št. 29. — Zora XI, 101—102.
- † Šrepel Milivoj. D. S. 250. — Pokojniku v spomin napisal dr. Fran
Hešič, Slovan III, 143—144. — L. Z. št. 5—7 (prof. dr. Murko).
- † Tkalčič Ivan Krstitelj. ČZN II, 87—88 (A. P. Korošec). —
D. S. 506. — J. M. K. XV, 77—84 (Janko Barlè).
- † Francisci-Rimavský Ján. D. S. 251.
- Havliček-Borovský Karl. Dom. XV, št. 33, 35. — Havličkovi afo-
rizmi: Dom. št. 38, 40, 46.
- Hlinka Vojtěh (= František Pravda). D. S. 123. (Fr. Štingl).
- Kvapil František. 50 letnica. D. S. 250—251. (Fr. Štingl).
- Muka Arnošt. Slovan III, 27. (dr. Ant. Dolar).

Sušil František. Češkemu buditelju, duhovniku, pesniku in učenjaku k stoletnici. D.S. 91—92, 148—150 (Fr. Štingl).

Šamberk Ferd. Frant. D.S. 123.

Štolba Josip. Slovan III, 30—31 (Fr. Govékar).

† Tomek Vaclav Vladivoj. Slovan III, 253, slika str. 285.

Zeyer Julij. Slovan III. 65—68 s sliko. (Olga Teofila Pikhartova.)

Konopnicka Marya. Slov. Gospodinja I, 69—71 (Minka Govekarjeva).

Duchińska Seweryna D.S. 636.

Batjuškov Konstantin Nikolajevič. D.S. 575—576.

Haruzin Aleksej Nikolajevič. Slovan III, 210—211 s sliko (Fr. Govékar).

Gorkij Maksim. D.S. 575. — Bosjak Maksim Gorkij. Glas Naroda, št. 23. Zora XI, 96—97.

Katarina II. Literarno delovanje ruske carice Katarine II. L.Z. 753—757. (Bratina Janko).

Lamanskij Vladimir Ivanovič. D.S. 127. — 50 letnica književnega delovanja. L.Z. 127 (R. Pustoslemšek).

Mordovcev Daniel Lukič. D.S. 576 (Fr. Štingl).

Pypin Aleksander Nikolajevič. Slovan III, 61 (J. Pretnar). — D.S. 126—127.

Tolstoj Lev Nikolajevič. Pri Levu Tolstem v Jasni Poljani. Slovan III 1—7, 41—43 (Bogumil Vošnjak). — Pri grofu Levu N. Tolstem v Jasni Poljani. L.Z. 495—499, (Petruška — Rad. Peterlin).

Trubeckoj Pavel, knez (kipar). L.Z. 155—160 (dr. Iv. Prijatelj).

Baumbach Rudolf. D.S. 699 s sliko.

Schiller J. F. Govor ob stoletnici Schillerjeve smrti. Četrto izvestje idrijske realke. str. 17—24 (Makso Pirnat). — K Schillerjevi stoletnici. D.S. 381—383 (dr. E. Lampe). — Dr. Jos. Debevec: Verski, zlasti katoliški motivi v Schillerjevi poeziji. K.O. IX. 270—276, 363—372. — Schiller in Slovenci. Slovan III, 191 (Radics). — Pesem o zvonu. Poslovenil Ant. Funtek. L.Z. 18—22. — Dr. Fr. Ilešič, Slovenski prevodi Schillerjeve „Pesmi o zvonu“ L.Z. 306—310.

- Andersen Hans Christian. Ob stoletnici rojstva. D S. 511 (Fr. Štingl).
- Key Ellen. Slov. Gospodinja I. št. 5 (M. Govekarjeva): št. 12 (A. Sladková).
- Ibsen Henrik. Slovstvena študija. D S. št. 5—7 (Adolf Robida).
- Verne Jules. D S. 383: — S N. št. 82.

X. Zgodovina. Zemljepisje. Narodopisje.

- Abram Josip. (Bajda Kozak.) Ukrajinsko vprašanje. D S. 414—423, 472—480, 531—535.
- Andrejka Jernej pl.** Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878. Ob petindvajsetletnici bosenske zasedbe spisal — —. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. II. sonpič 1905. v. 8°. str. 209—380 + (IV) str.
- Aškerc Anton. Doslej neznan župan ljubljanski (Janez Mihael Kuckh). IM K. 175. — Krstna imena v ljubljanskem mestnem arhivu. IM K. 175.
- Bilc Janez. Črtice iz župne kronike Trnovske na Notranjskem. Danica št. 12—14.
- Bitka pri Visu leta 1866.** S privoljenjem pisatelja poslovenil A. G. „Naši so se borili kot levi.“ Tiskala Katoliška tiskarna v Lj. 1905. 8°. 128 str.
- Časopis** za zgodovino in narodopisje. Gl. I. Časopisi.
- Gosak Jos. Turki v Zajckloštru. Slov. gosp. št. 18, 19.
- Gruden Jos. Akvilejski patriarhi za dobe sv. Cirila in Metoda in njih razmerje do slovenskega bogoslužja. K O. IX. 9—20.
- Holz Vatroslav. Spomini na bitko pri Visu. S N. št. 164.
- Ilešič Fran. Dva slovenska ex-jezuita (ob koncu 18. veka). IM K. XV, 38—41. — Iz borbe med „ilirsko“ in madžarofilsko stranko leta 1848—49 (Prispevek k zgodovini teh let.) Č Z N. II. 97—136. (Slovan IV, 155. dr. Jos. Tomišek. — D S. XIX, 309) izšlo tudi v ponatisu.
- Izvestja** muzejskega društva. Gl. I. Časopisi.
- Kaspert Anton. Letina — „die landgerichtliche Gebühr“ Č Z N. II, 149 — 151.
- Kovačič Francišek. Marijina cerkev „na Lebarju“ pri Mariboru. Č Z N. II, 76—78. — Prazgodovinske izkopine pri Sv.

Juriju ob južni železnici. Č Z N, 69—72. — Spodnjepol-
skavski urbar iz leta 1504. Č Z N, 137—148. — Studeniški
požar l. 1788. Č Z N, 78—82.

Krući na Slovenskem Štajerskem. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.
1905. m. 8°. 69 str. Cena 30 h. (D S. 441. — Slovan III. 251).

Levičnik Josip. Zgodovinske črtice o ljubljanski škofiji. Danica
št. 23, 27.

Maierhofer Janez. Črtice iz zgodovine koroških Slovencev
Mir. št. 19, 24, 29. — Dobrač leta 1348. Mir št. 9.

Majcen. Gabriel. Donesek k uskoškim naselbinam v Skokah
na Dravskem polju. Č Z N, II, 161—174. — Kamenita
izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu. Č Z N, II,
152—154 s sliko.

Medved Anton, prof. Enej Silvij — Pij II. K 500 letnici njego-
vega rojstva. D S. 337—347. — Portarturski junaki. Kol.
Moh. za l. 1906, 50—64.

Podgorc Valentin. Razmere med Slovenci in Nemci v stari
dobi (Predavanje). Mir št. 1.

„r.“ Črtice o verskih in cerkvenih preobratih v Beli Krajini.
Danica, št. 31—42. — Kronika mesta Črnomlja in njega
župe. Danica, št. 43—51. — Zgodovinske črtice iz Bele
Krajine do l. 1374. Danica št. 1—30.

Slekovec Matej. Oskrbniki ljutomerske graščine. Č Z N, II,
str. 73—75.

Steska Viktor. Collegium Carolinum Nobilium v Lj. IM K.
153—157. Nelson v Lj. IM K. 168—171.

Šmid Walter. Das Gräberfeld von Krainburg. Vorläufiger Be-
richt. Mit 23 Abbildungen. Mitteilungen des Musealve-
reines für Krain. Jg. XVIII. 81—96. (D S. 697.)

Verstovšek Karl. Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje.
(Govor). Ilustr. nar. kol. XVII. 149—165. (tudi v ponatisu:
Celje 1905. 8°. 18 str.).

Vojska na Daljnem Vzhodu. Uredil Dr. Evgen Lampe. Založba
„Dom in Sveta“. Tisk „Katoliške tiskarne“ v Lj. 1905.
(Dokončano l. 1906.) 4°. 380 str. (L. 1905 izišli sno-
piči 11—16.)

- Vrhovnik Ivan. Schillingovi zvonovi. I M K. 99—100. — Zatrte nekedanje cerkve in kapele ljubljanske. Danica št. 36—51. (nadaljevanje iz prejšnjih let.)
- Beg Ante.** Slovensko-nemška meja na Štajerskem. Kulturno zgodovinski in narodno-pisni doneski. Nabral — —. Ponatis iz „Slovenskega Naroda“. Z zemljepisnim načrtom. Tiskala „Narodna tiskarna“. Založil Ante Beg. V Lj. 1905. m. 8°. 109 str. (Cena 1 K). (D S. XIX, 182. — Pop. XXVII, 25. — S N št. 246).
- Cibušek A. Štiri dni v kraljevstvu Triglava. P. V. XI. 53—59, 69—74.
- Gruden Jožef. „Mirabilia mundi“. Potovanja frančiškanskega misijonarja v srednjem veku. D S. 354—358, 424—429, 550—557.
- J. V. Kreolin. Iz zapisknika nekega popotnika. Dom. XV. št. 67—73.
- Jakše Ivan. Opatija. Potopisna črtica. Dom. XV, št. 68.
- Justin Rajko. Izlet na Velebit. P V. XI, 37—44.
- Klodič Maks, vitez Sabiadoski. Nekaj malo znanih tur v Bohinjskem pogorju. P V. XI. št. 7—11. — Od Črne prsti črez Grebene na Rodico. P V. XI. 8—10, 21—24.
- Knafelc A. Na Višarje po zimi. P V. XI. 44—45.
- Kocbek Fr. Izlet v Logarsko dolino. Ilustr. nar. kol. XVII. 79—93 s slikami.
- Kočevar Josip. Orjaška Slivarska jama „Dimnice“. P V. 59—61.
- Kovač Veselko o. Kitajska pisma. Slov. št. 71, 98, 138.
- Kraljevica. Morsko kopališče in klimatično zdravilišče. S N. št. 105, 106. (H. C.)
- Krašovec Franjo. Pomladanski izprehodi po Italiji. Gorenjec št. 20—22, 28, 29.
- Lampe Evgen. Londonski izprehodi. D S. št. 1—5, 7, 11, 12.
- Lavtižar Jos. Romarjeva pisma. Danica, št. 4—24.
- Levičnik Jos. Čez leto in dan, Potopisne črtice iz slovenske domovine. Danica št. 33—50.
- Livški. Gl. Klodič Maks.

- Mlakar Janko.** S cepinom in vrvjo. P V. št. 6—10.
- Oblak Jos. C.** Golica in Kadilnikova koč. Zgodovinske in topografske črtice. Spisal dr. —. Tiskali in založili J. Blasnik nasl. V Lj. 1905. v. 8°. 90 str. (Cena 1 K). (Slovan III. 251. — L. Z. 438.)
- Oblak Jos. C.** Skozi pekel v Cerknico. P V. XI. 74—77.
- P—c Franjo.** V Bohinj in k bohinjskemu jezeru! Potopisni in zgodovinski utrinki. Gorenjec št. 36, 38, 39, 42, 43, 46, 49, 50, 51, 52. (nadaljevanje v l. 1906.)
- Peterlin Rad. (Petruška).** Moj izlet v Kavkaz. P V. XI. št. 6—12.
- Pirnat Makso.** Lubevč pri Idriji. Izprehod. P V. XI. 11—14.
- Tominšek Jos.** Kurjuzen Triglav P V. XI. 192—193.
- Trstenjak Ant.** Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem. Zgodovinska, narodopisna in književna črtica. Napisal —. Ponatis iz „Slovenskega Naroda“ 1905. Tiskala „Narodna tiskarna“. Založil Anton Trstenjak. V Lj. 1905. 8°. 115 str. + zemljevid. (L. Z. 507. dr. Jos. Tominšek. — D S 440. — 1 M K. 175 — Slovanský přehled VII, 480. Ad. Černý).
- Tuma Ferd. L.** Kako sem potoval v Rusijo. Zvonček VI. št. 3—11, — Veliki vrh. (Rombon.) P V. XI. 3—7.
- Soúvan Louise.** Pisma iz Amerike. S N. št. 129—135.
- A. S.** Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja. Č Z N. II. 86—87.
- Arnejc Jan.** Koroške pravljice. I. Celovškega kraja. Mir št. 39, 46, 49, 51.
- Govekar Fran.** Martin Krpan in Peter Klepec. Slovan III, 283.
- Imena,** krajevna. S N. št. 171.
- Jovan Janko.** Domači obrti na Kranjskem. (Ogljarstvo.) D S. 40—43; (Glavnikarstvo.) 492—495.
- Lupša Ferdo.** Glas iz Siama. Dom. XV, št. 28, 32. — Farmer v Siamu. Dom. XV. št. 73, 75.
- Postojna.** S N. št. 158—162.
- Preindlova Milka.** Pismo iz Bosne (Slavljenje krstnega imena). Dom. XV. št. 4.
- Slovenci,** beneški. Zora XI. 84.

- Snoj Benigen**, o. Aleksandrija in Slovenci. Kol. Moh. 43—49 (s slikami.)
- Šmid Walter**. Der bildliche Schmuck der Krainer Bienenstöcke. Folkloristische Skizze. Mitteilungen des Musealvereins für Krain. XVIII, 103—108 s slikami.
- Štrekelj Karl**. Slovenske narodne pesmi. Uredil dr. — —. Izdala in založila Slovenska Matica. Natisnila Zadrúžna tiskarnica. V Lj. 1905, v. 8°, 9. snopič str. 213—432. (Slovan IV, 156. dr. Jos. Tomišek. — L Z. XXVI, 378—379. dr. Jos. Tomišek. — K O. IX, 84—89. — dr. Mat. Murko. Pojasnilo (v zadevi Štrekljevih Slov. nar. pesmi). K O. IX, 408—409).

XI. Prirodoznanstvo. Matematika. Tehnika.

- Beuk Stan**. Bernoullijeva lemniskata. Četrto izvestje idrijske realke. XIII.—XXXII.
- Grošelj Pavel**. Konec sveta. Črtica iz prirodoslovja. L. Z. 37—43. — „Radijobi“ in postanek življenja. (Prirodoslovna skica). S N. št. 155.
- J. Z. Toplota naše zemlje. D S. 639—640.
- Klodič Maks**, vitez Sabladoski. Goram in hribom skozi život. P V. 188—191, 203—208.
- Kramer Ernst**. Das Laibacher Moor, das grösste und interessanteste Moor Österreichs in naturwissenschaftlicher, kulturtechnischer und landwirtschaftlicher Beziehung. Von Dr. — —, Direktor der landwirtschaftlich-chemischen Versuchstation für Krain in Laibach. Mit drei Karten und 43 Abbildungen. Laibach. 1905. v. 8° 205 str.
- Kramer Ernst**. Preiskovanje vodâ za pitje in domačo vporabo na Kranjskem. I M K 101—152 (Tudi v ponatisku.)
- Livški Gl**. Klodič Maks.
- Lupša Ferdo**. Aluminij pred 2000 leti. Slovan III. 31.
- Reisner Jož**. Brzjav ali telegraf. Zvonček VI. 33—36.
- Řemec Bogumil**. O sodobnem stanju descendenčne teorije. K O. IX. 37—52, 158—171, 329—333.
- Sajovic Gvidon**. Nekoliko črtic o človeškem pokolenju. N Z. III. 131—134, 196—204.
- Sušnik Ivan**. Kako so merili solnčno daljo? (Študija iz astronomije.) K O. IX. 227—295.

- Terseglav Fr.** Še enkrat Haeckel kot filozof. K O. IX. 405—408.
- Turk J.** Iz kmetijskega-kemičnega gospodarstva. S N. 1905. št. 46—53. — Naš vsakdanji kruh. Slovan III. št. 5—12. (nadaljevanje v IV. 1.)
- Ušeničnik Aleš.** Odkod življenje? K O. IX. 396—404.
- Valjavec Jožef.** Iz svetovne prazgodovine. (Nekaj poglavij iz kozmogonije.) K O. IX. 65—81, 172—180. (Z „Epilogom“ dr. Aleša Ušeničnika str. 189—194.)
- Vodušek Mat.** Ali ima luna kakšen vpliv na vreme? S N. št. 219.
- Zarnik Boris.** Nekaj o Trigloditih. S N. 1905. št. 28.
- Zemljak Anton.** Svetlobni eter. Prirodopisna črtica. S N. št. 163.

XII. Trgovina. Obrt.

Kažipot. Trgovinski in obrtniški.

Razprave trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko v Lj. Založila kranjska trgovinska in obrtniška zbornica. Tisk J. Blasnika naslednikov v Lj. 1905. I. dne 14. marca 1905. m. 8. 46 str. — II: 30. junija. str. 47—88 — III: 25. julija, str. 89—98. — IV: 24. okt. str. 98—152 — V: 28. dec., str. 152—200.

(Članki v vseh političnih in strokovnih listih).

XIII. Kmetijstvo. Knjige za ljudstvo. Koledarji.

- A. P. K.** Na zelenem Pohorju. Slika za slovenske sadjarje. Slov. gospodar. št. 27.
- Dular Fr.** Črtice o govedarstvu. (Gospodarske stvari.) Mir št. 18—51.
- Flegerič Božidar.** Nekoliko gospodarskih pravil. D. Prij. II. 245—248.
- Izvestja** društva v pospeševanje obdelovanja ljubljanskega barja za leto 1904. Sestavil dr. E. Kramer, ravnatelj kmetijsko-kemijskega preizkuševališča za Kranjsko v Lj. S petimi podobami. Založilo „Društvo v pospeševanje obdelovanja ljubljanskega barja.“ Tiskali J. Blasnika nasledniki. Lj. 1905. 4°. 35 str.
- Kosi Anton.** Črtice iz sadjarstva. Dom. XV. št. 18, 19, 20, 22, 28.

- Nauki.** Gospodarski. — I. knjiga. Uredila Viljem Rohrman in Fran Dular. Izdala in založila „Družba sv. Mohorja“ v Celovcu. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec. 1905. 8°. 158 + (II) str.
- Zbirka** ljubimskih in snubilnih pisem. Po raznih vzgledih sestavil F. H (a d e r l a p.) Osmi natis. Založil in prodaja Janez Giontini. Natisnil Iv. Pr. Lampret v Kranju: V Lj. 1905. 8°. 80 str.
- Koledar** (Vestnik) XIX. šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Lj. za navadno leto 1906. Izdalo in založilo vodstvo. Tisk „Narodne tiskarne.“ V Lj. 1905. 8°. 121 str. + oglasi. (Cena 1 K 20 h).
- Koledar** Družbe sv. Mohorja za leto 1906. Izdala in založila „Družba sv. Mohorja“ v Celovcu. Natisnila družbena tiskarna. (1905.) 4°. 160 + 64 str. (D. S. XIX, 54—55).
- Koledar** za kmetovalce. I. letnik. Spisal in uredil dipl. agr. Jakob Legvart, državni nadzornik za mlekarstvo in strokovni učitelj za kmetijstvo na gospodinjski šoli v Lj.
- Koledar** za na steno. Založilo katoliško tiskovno društvo v Mariboru. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.
- Kalendár** nájszvejssega szrca Jezusovoga na 1906to navadno leto. III letni tečasáj. Na szvetlo dán od szombotelske cerkvene stamparije. Uredil dr. Fr. Ivanoczy v Tišini. 1905. 8°. (D. S. XIX, 119—120. Janko Barlè).
- Društveni koledarček** za l. 1906. Priredil Luka Smolnikar, podpredsednik „Slov. kršč. soc. zveze.“ Natisnila „Katol. tiskarna“ v Lj. 1905. 8°. Letnik II. (D. S. XIX, 54).
- Ilustrovani narodni koledar** 1906. Uredil Prof. Dr. Anton Dolar. Last in zaloga „Zvezne tiskarne“ v Celju. 8°. 184 str. Leto XVII. (Cena 1 K nevez., 1.50 K vezan.) (D. S. XIX, 309. — Dom. XV, št. 89. — Slovanský přehled VII, 336. dr. Jos. Karssek).
- Slovensko-Amerikanski koledar** 1906. Izdalo in založilo uredništvo „Glas Naroda.“ XII. letnik. New-York.
- Žepni koledar** za slovenske delavce 1905. (Cena 72 h).

XIV. Leposlovje.

- Alešovec Jakob.** Jama nad Dobrušo ali dobri in hudobni grajšak. Pravljica iz starodavnih časov. Zvedel in za pristoje ljudstvo spisal — —. V Lj. Založil in prodaja Janez Giontini. Natisnil A. Klein v Lj. 1905. 8°. 80 str.

- Aškerc Anton.** Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1905. 8°. 135 str. (Cena broš. 2 K). (D S. 46-50. dr. Evg. Lampe. — „Primož Trubar“ pa naši klerikalci. S N. št. 4. Toreador = A. Aškerc. S N. št. 7-11. — Slovan III, 124-125, 153 dr. Val. Korun. — N Z. III, 64. — Aškerčev „Trubar“ pred liberalno kritiko. K O. IX, 203-207. dr. E. Lampe. — L Z, 118, 183-184 dr. Jos. Tominšek. Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne? Gospodu profesorju drju. Tominšku odgovarja A. Aškerc. S N. št. 83-92 in tudi v ponatisu: V Lj. Natisnila „Narodna tiskarna“ 1905. 8°. 82 str. — Pesnik Aškerc v borbi za herojstvo. Potreben odgovor na nepotreben nagovor. Brez virov spisal dr. Jos. Tominšek. S N. št. 94-97 in v ponatisu: V Lj. Samozaložba. Prodaja L. Schwentner. 1905. 8°. 35 str. Pesnik Aškerc v boju za herojstvo. D S. 372-374. dr. E. Lampe. — Slovanský přehled VII, 285-286).
- Baloh Ivan.** Črtice. Samozaložba. Natisnil A. Slatnar v Kamniku. 1905. 8°. 184 str. (Cena 1 K). (D S. 693. — Slovan IV, 58. dr. Val. Korun).
- Bratina Janko.** V znamenju miru. Povest. Gorica. Tiskala „Narodna tiskarna“ 1905. 8°. 73 str.
- Freuensfeld - Rádinski Josip.** Zvezde ugašajo . . . Pesmi. Uredila Fran Cvetko in Vekoslav Spindler. Založil Fran Cvetko, učitelj pri Sv. Andražu v Slov. gor. Natisnil Ant. Slatnar v Kamniku. 1905. 8°. XI + 140 str. (D S. XIX, 118. — Dom. XV, št. 79. — Pop. 282-284. dr. Fran Ilešič. — Slovan III, 379. dr. V. Korun).
- Govékar Fran.** Martin Krpan. Gl. II. Zborniki. Knjižnica Slovenska.
- Igri.** Dve — za žensko mladino. 1. Poboljšana trmoglavka. (Nemški spisal Wilhelm Pailler). 2. Luknja v namiznem prtu. (Nemški spisal I. Remmó). Iz nemščine prestavil Vinko Vodopivec. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“ v Gorici. 1905. 8°. 32 str.
- Jelenc Vitoj.** Belgrajski biser. Povest iz starih dni. Spisal slovenski mladini — —. V Lj. Založil in prodaja A. Turk, knjigar. Tiskala Zadružna tiskarna 1905. 8°. 55 str.
- Jesenko Dragotin.** Pesmi. (Uredil E. G a n g l). Natisnila „Narodna tiskarna“ v Lj. (1905). 8°. 100 str. (D S. 692-693. dr. E. Lampe. — S N. št. 234, 235. — Slovan IV, 58-59. dr. J. Tominšek — L Z. 693).
- Kersnik Janko.** Zbrani spisi. Zvezek IV. Sešitek I. in II.: Gospod Janez — Kmetske slike — Humoreske — Povesti za ljudstvo. V Lj. Založil L. Schwentner. Tisk „Narodne tiskarne. 1905 8° 4 l. + 333 str. Cena broš. 5 K. (D S. XIX, 369-370 Fr. Terseglav. — S N, št. 110. Cv. Golar.)

- Kočevar Ferd.** Mlinarjev Janez. Slovenski junak, ali uplemenitba Teharčanov. Sestavil po narodni pripovedki iz srede petnajstega stoletja — —. Četrti ponatis. Založila Zvezna trgovina v Celju. 1905. 8°. 2 l. + 146 str.
- Kveder - Jelovškova Zofka.** Iskre. Ilustriral M. Rački. V lastni založbi. Praga 1905. 8°. Cena 2 K. (D.S. 371. Fr. Terseglav. — Slovan IV, 29. — N.Z. IV, 15 — L.Z. 758. dr. Iv. Merhar.)
- Lermontov M. J.** Izbrane lirične pesni v slovenskem prevodu. Priloga „Piščalke za abstinentne, pivce in pijance“ (12 zvezkov). Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. m. 8°. 384 str.
- Linhart Anton.** Županova Micika. Gl. II. Zborniki. Talija, zv. 20.
- Govékar Minka.** Ruska moderna. Novele in črtice Gorkega, Andrejeva, Skitalca, Bunina in Čirikova. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. V Lj. 1905. 8°. 398 str. Cena broš. 4 K, elegantno vezana 6 K. (L.Z. XXVI, 445-447 dr. Iv. Prijatelj. Slovan IV, 57-58. — Slovan IV, 155-156. A, Aškerc. — D.S. XIX, 114-115. Fr. S. Finžgar. — N.Z. IV, 96).
- Najdenček,** ali pravični se usmili tudi živine. Prevedeno iz nemščine. V Lj. Založnik in prodajalec Janez Giontini. Tiskal Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 8°. 96 str.
- Regali Josip.** Reliefi. Tiskal in založil D. Hribar v Lj. 1905. 8°. 149 str. Cena 2 K. (D.S. 629, dr. E. Lampe. — Slovan III, 348. Janko Griški. — L.Z. 759. Cv. Golar. — S.N. št. 260-262. J.K. — N.Z. III, 208).
- Shakespeare William.** Beneški trgovec. Gl. II. Prevodi.
- Sienkiewicz Henrik.** Brez dogme. Gl. II. Knjižnica, Svetovna.
- Sienkiewicz Henrik.** Potop. II. knjiga. Gl. II. Knjižnica, Slovanska.
- Silvester Radoslav.** Šmarnice. Glasi moje mladosti. V proslavo Marije brez madeža spočete Device in preveseli spomin 50 letnice razglašenja te verske resnice. Zložil — — v Vipavi. Tisk R. Šeber nasl. v Postojni. 1905. 8°. 108 str. Cena broš 60 h.
- Spillmann Josip, S. J.** Dež in solnce. Povesti. Poslovenil J. M. Prvi zvezek. Izvirnik založila Herder'sche Verlags-handlung, Freiburg im Breisgau. Izdala „Nova Domovina“. Cleveland, Ohio. (brez letnice). v. 8°. 83 str.
- Spillmanove** povesti. Založila „Katoliška bukvarna“ v Lj. Tisk „Kat. tisk. društva“ prej R. Šeber v Postojni 1905. m. 8°.

IV. zvezek: Praški judek. Prevèl Josip Volc. 75 str. — V. zvezek: Ujetnik morskoga roparja. Povest. Prevel M. B. 77 str. — VI. zvezek: Arumugam, sin indijskega kneza. Dogodljaji spreobrnjenega indijskega princa. Prosto po misijonskih zapiskih od A. o. B. Iz nemščine prevel M. B. 70 str.

Šenoa Avgust. Karamfil s pesnikovega groba. Poslovenil dr. K. Ozvald. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“ v Gorici. 1905. 8°. 55 str. (L. Z. XXVI, 316. dr. Jos. Tominšek).

Šmid Krištof. Spisi Krištofa Šmida. Poslovenjeni mladini v zabavo in pouk. Novo mesto. Tisk in založba J. Krajec nasl. 1905. 8°. — I. zvezek: Ljudevit Hrastar spoznava Boga. — Golobček. Poslovenil P. H. Sattner. Tretji natis. 80 str. Cena broš. 60 h, vez. 80 h. — XIV. zvezek: Povodenj. — Kartuzijanski samostan. Prosto poslovenil Fr. Salezij. 128 str. Cena broš. 60 h, vez. 80 h. — XV. zvezek: Pavlina. Prosto poslovenil Fr. Salezij. 109 str.

Štoka Jaka. Ne kliči vraga! Šaloigra v enem dejanju s petjem. Trst. Tiskarna „Edinost“. 1905. m. 8°. 35 str. Cena 50 h. (Slovan III, 348).

Štoka Jaka. Trije tički. Burka v treh dejanjih. Trst. Tiskarna „Edinost“. 1905. m. 8°. Cena 60 h. (Slovan IV, 93).

Tuma Ferd. Lev. V znamenju življenja. Skice in črtice. Risbe: Maksim Gaspari. Založil pisatelj. Natisnil A. Slatnar v Kamniku. 1905. m. 4°. 109 str. (D S. 371–372. VI. K.)

Turgenjev Ivan. Pred nevihto. Novela. Poslovenil Silvester K. V Lj. Založil in prodaja Anton Turk, knjigar. 1905. 8°. 91 str.

Zorin Marko. Nebesa. Roman. (V snopičih, izšla 1. štev). Tiskal Drag. Hribar v Lj. 1905. (Slovan III, 252).

Leposlovje v časopisih in zbornikih.

Andrejčekov Jože. Gl. Podmilšak Jožef.

Andrejev Ksaverij. Rusofil. Šaloigra v enem dejanju. D S. 721–731.

Bekš Josip. Ukončanemu cvetu. (Francu Mediču). Mir, št. 44, 45. — Pod belo suknjo. (Par žalostnih in veselih iz vojaškega življenja). Mir, št. 46, 50.

- Bistričan.** Brat Justin. Iz dnevnika samostanskega novica. S N. št. 167—200.
- Blažič Ivo.** Anica. D. Prij. II, 142—144. — Vaški norček. Zvonček VI, 37—40.
- Borisov.** Na počitnicah. S N. št. 58.
- Bratina Janko.** Francka. Slov. gospodinja št. 11. — Gospod Hilarij. Črtica. Dom. XV, št. 87. — Naš pismonoša. Primorski list št. 36.
- Bučar Julij.** Čudna zaroka. Humoreska. S N. št. 14—17.
- Cankar Ivan.** Budalo Martinec. (nemški prevod dr. Fr. Vidica v Österr. Rundschau. III. Bd. str. 24—31) Edvard in Kunigunda. Slovan III, 17—19. — Epilog L Z. 594—599. — Gospod svetnik. Slovan III, 97—100. — Martin Skočir in Anastasius von Schiwitz. Ilustr. nar. kol. XVII, 96—107. — Materina slika. D Prij. II, 14—17. — Moj kabinet. D Prij. II, 133—135. — Moj prijatelj Kuštrin. D Prij. II, 253—256. Poet. D Prij. I, 26—28. — Polikarp. L Z. št. 1—7. — Potepuh Marko in kralj Matjaž. A. Knezova knjižnica XII, 1—78. — Povest o dolgem nosu. L Z. 679—686. — Študija v gledišču. Slovan III, 168—170 — V mesečini. A. Knezova knj. XII, 79—113.
- Dolar Elvira.** Udri ga! D Prij. I, 235.
- Fabijan Ana.** (Sonja). Kuzmin Miha. S N. št. 80 — Odlomek iz kmetiškega življenja. S N. št. 81. — Pri mrliču. S N. št. 133. — Prijatelj Sime. S N. št. 138. — Stara pesem . . . S N. št. 98.
- Fatur Lea.** V družbi bede: D Prij. I. 177—183. — Dve zakonski dvojici. 195—198. — Moč usode: D Prij. II. 7—11. — Pravljica. 27—29. — Vdovec v zadregi. 146—130. — V burji in strasti. D S. št. 3—11.
- Finžgar Fr. S.** „Games-Love“. Črtica. D S. 16—23, 84—90. Govôri, aloa! D S. 625—626. — Nagrobnica izgubljenemu raju. Silhueta iz Prešernovega življenja. D S. 545—548. „Oh, ne dajte mi pištole . . .!“ (Iz Prešernovega življenja). Prešernova priloga „Slov.“ št. 206. — Srečala sta se . . . Vsakdanja povest brez konca. D S. št. 4—8. — Še enkrat . . . Črtica. D S. 138—144.
- Florjančič Ivan.** Predpustna romanca. S N. št. 37, 38.
- Frančič Jos.** gl. Zbašnik Franc.

- Gangl Engelbert.** Dom. (12 sonetov). L Z. 1—3, 65—67. — Mare. L Z. št. 4—8. — Sonata pod križem. (Pesmi). Slovan III, 146—147. — V Zvončku VI: Uho in roka. 19—20. — Prijateljev Silvester. 42—43. — Koš jabolk. 70. — Sivi lasje. 110. — Za žogo — po nosku. 125—127. Prvi izprehod. 163—165.
- Golar Cvetko.** Pisano polje. (Pesmi). L Z. 129—131.
- Govékar Fran.** Nad prepadom. Roman. I. del. Slovan III, št. 1—12.
- Gozdovnik.** Povest iz ameriškega življenja. Glas Naroda št. 159—205.
- Gregorc Pankracij.** Gos sv. Martina. Pripovedka. Kol. Moh. za l. 1906, 36—38.
- Gregorčič Simon.** Novi „bogovi“. (Pesem). Slov. št. 117.
- Gregórec Ferdinand.** Boj na klanecu. Vrtec 7—11. — Naglo storjeno — gotovo skaženo. Vrtec. 23—25. — Dedkova ura. Vrtec 111. — Dvakrat pastir. Vrtec. 128. — Vrhu klanca. Vrtec 175—177.
- Hacin Josip.** D Prij. II: Kadar nimamo denarja. 151—154 — Stotnik Rabelj. 267—268. — V Grahovem. 300—305.
- Hočevarjeva M. Silva.** Novela. S N. št. 232, 233.
- Hrastničan F. G.** V Zvončku VI: Prijatelj mladine. Prizor iz Prešernovega življenja. 227—233. — „A jaz je nimam več . . .“ 251—253. — Mirini prijatelji. 15—17. — Kako smo pokopavali pusta. 63—64. — Zeleni Jurij. 115—117. Prvi poljub. Gledališki prizor. 134—136. Prešiček, 194—197.
- Iskrač-Drameljki I.** Plesati ni znal. Črtica. Dom. XV, št. 45, 47. — Pozabljeni . . . Dom. št. 49, 51, 53.
- Jelenc. Vitomil F.** Propast. S N. št. 1, 2. — Fantazija o Marici, št. 46 (ponatisnil Glas Naroda št. 265). — Ko žare kresovi . . . S N. št. 150—152. — Božič S N. št. 293. — Na potu. D Prij. II, 97—104. — Spomini. D Prij. II, 229—233.
- Kamenšak Oskar.** Kako je g. Zajec delal drugič izpit. S N. št. 29, 30. Mirina poroka. S N. št. 47—49. — Ljubezen Pavla Golažka. S N. št. 136—137. — Izgubljeni goldinar. S N. št. 205.
- Kersnik Janko.** Agitator. Roman. Glas Naroda št. 207—222. Očetov greh. Glas Naroda št. 266—278. (ponatisa).

- Knaflič Josip.** Orla. S N št. 104. — Duše. S N. št. 154. — Mesečina S N št. 57, 64. — Koča za močvirjem. D Prij. I, 59—64. — Pluj v svet! D Prij. I, 114—116.
- Koder Anton.** V gorskem zakotju. Povest. Glas Naroda št. 146—157 (ponatis).
- Kostanjevec Josip.** Brez zadnjega poglavja. A. Knezova knjižnica XII, 114—156. — Pošteni ljudje. S V. 57, str. 1—65.
- Krek Janez Ev.** Mati. Slov. št, 93.
- Kristán Etbin.** Begun Stevo. Delavec št. 1—12. — L' art pour l' art. N Z. III, 79—80. — Počena srca. Delavec št. 26—52. Prvi sestanek. D Prij. I, 138—142. — Žalostna humoreska. D Prij. II, 114—118.
- Kristanova Ada.** Roža. Delavec št. 24.
- Kveder-Jelovškova Zofka.** V Domačem Prijatelju I. letnik: Kadar zvezde ugašajo. 33—36. — Prva ljubezen? 90—94. — O sejmu. 121—123. — Vida. 146—149. — Naša Vlada. 205—208. — Šestdesetletnica. 229—234. — D Prij. II: Amerikanec. 38—43. — Povest iz življenja vaške učiteljice. 69—78. — Rezikino pismo. 121—126. — V prirodo! 128—129. — V spomin. 135—141. — Vladoša. 167—171. — Epizodice. 210—215. — Otroci. 240—244. — Učenje. 270—273. — Po zimi. Črtica. Venec slovanskih povesti VIII. Vaška poezija. S N. 1905. št. 293. — Mara in njen sin Kajn. Slovan III. št. 2—4. — En svetel spomin. L Z. 95—98. — Misijon. L Z. 614—622.
- Lah Ivan.** V Domačem Prijatelju I. let: Prvo pismo. 29—33. Spomin. 54—58. — Poglavje iz povesti. 85—90. — Skrivnosti. 109—114. — Po šupu. 167—171. — Tragikomedija. Vaška slika. 221—223. — D Prij. II: Sprava. Božična slika 1—6. — Selitev. Zimska slika. 21—25. — Stara historija. 109—113. — Madež. 157—162. — Most. Slika. 225—228. — Postaja. Dolenjska slika, 256—260. — Čarovnica. Pripovedka. D S. št. 1—3. — Cesta. Črtica. Slov. gospodinja I. št. 8. — Ljudje s povestmi. Vaška slika. D S. 348—353. — Sanje o domovini. Spomin iz mladosti. D S. 239—242. — Zavožen voz. Slika. D S. 464—471. — Zadnji ribič. Slika. D S. 536—544, 592—599. — Historija hiše. D S. 687—691, 706—711.
- Levstik Mihael.** Jetničarjev Martinek. Kol, Moh. 34—36. — Plemenit zgled. Zvonček VI. 65—66. Prva laž. Zvonček VI. 77—79.

- Levstik Vladimir.** Kralj Matjaž. Pomladna romanca. Slovan III. 270—272. — Povest iz temne noči. Noveleta Slovan III. 290—296.
- Lubič Juraj.** Gl. Bučar Julij.
- Malovrh Miroslav.** Koristka. S N. št. 94—157. (Izšlo tudi v ponatisu. V Lj. Natisnila in založila „Narodna tiskarna“. 1905. 8°. 309 str.) — Gospa Angela. S N. št. 21—45. — Na devinski skali. Zgodovinska povest. S N. št. 202—297. Kralj Matjaž. Zgodovinska povest. Glas Svobode. št. 1—33. (Ponatis). — Pod novim orlom. Zgodovinska povest. Glas Svobode. št. 34—52. (Ponatis).
- Medved Anton,** prof. Nesrečnež. Povest. S V. 57, str. 67—151.
- Medved Anton.** Mrtvih spomin. (Pesmi). D S. 647. — Pomlad obhaja Donava. (6 lirskih pesmic). D S. 266—267. — Večna luč. (Pesem). D S. 328—331. — Posestrimi. (Igrokaz v štirih dejanjih.) D S. 519—530, 582—591.
- Merhar Alojzij.** (Silvin Sardenko.) Rimski soneti. (I—VIII.) D S. 24—26. — Rodni zemlji s tujih tal. (Pesmi). D S. 303—304, 413; 455—456; 518. — Sinagoga (Pesem). D S. 412. — Med nebom in morjem. (Pesmi). D S. 666—669. — Skrivnost sen. (12 pesmi.) D S. 145—147.
- Meško Fran Ksaver.** Moji mali. Mir št. 52. — V kupeju. Črtica s pota. D S. 715—720. — Popotnik. Kol. Moh. 42—33.
- Mihalek Pavel.** O domovina! D Prij. II, 162—165.
- Milčinski Franc.** Davorin Trn in pogrebno društvo „Zadnja čast“. (Humoreska.) L Z. 99—107. — Kratkočasna igra o prostoru za Prešernov spomenik. Slovan III. 300—302.
- Mokriška Mira.** Ob slavčevih glasih. Silhueta. D Prij I, 143—145.
- Molek Ivan.** Kdo je kriv? — Sam? Glas Svobode IV. št. 6. „Mot“. Čisto navadna, znana stvar. Satira. Slovan III. 237—238.
- Murnik Rado.** Osveta. S N. št. 218. — Lepi janičar S N. št. 224 (Ponatis v Glasu Naroda št. 281, 282). — Lažnivček. S N. št. 236. — Helena. S N. št. 242.
- Neubauer Fr.** Pesmi. S V. zv. 57, str. 151—155.
- Novačan A.** Krištof Vran. Ilustr. nar. kol. XVII, 167—170.
- Palnak F.** Kurenti. Zvonček VI. 68—69.

- Pangrac Juraj.** V Zvončku VI: Mladi voznik. 9—15. — V skobec ga ujemi! 26—30. — Zvesti pes. 220—223. Videti je angelca . . . 242—246. — Boštkov Tine. 273—285.
- Pavlica Andrej.** Cvetje z vrtov večnih višav. (Pesmi.) Prim. list št. 1, 12, 17, 39 . . .
- Plevec Drago.** Na vseh vernih dan. Slov. gosp. št. 43.
- Podmilšak Jož.** Gl. Andrejčekov Jože. Žalost in veselje. Glas Naroda št. 55—95.
- Polak J. E.** Moderni basni. I—II. Dom. XV št. 58.
- Potočnik Vekoslav.** Pavla. Črtica. Dom. XV, št. 79. — Žrtev ljubezni. Črtica. Dom. XV, št. 97.
- Prelesnik Mat.** (Bogdan Vened.) Vineta. Baltiška povest. D S. št. 1, 2. (nedovršeno.)
- Premk Josip.** V novem letu. S N. št. 297.
- Pribil Dragotin.** Največji zločin. Dom. XV, št. 95.
- Podgorjanski J. K.** Moj pajek. Prirodoslovna črtica. Slovan III, 368—369.
- Pugelj Milan.** (Roman Romanov.) Sestanek. S N. št. 176—177. Izlet na Višavo. S N. št. 180—182. — Srčni valovi. (Pesmi). L Z. 193—194. — Bajta. Črtica. D S. 215—224. Vdova Šenica. D S. 282—288. — Ure spominov. D Prij. II, 29—32. — Profesor Damjan Čebulovec. D S. 650—655. Onstran hriba. D S. 404—411.
- Rapè Andrej.** V Zvončku VI: Siroti. 2—5. — V zimskem jutru. 30—32. — Zaprta! 53—56. — Pomladni sel. 86—88. Sam. 101—104. — Na divjega petelina. 137—139. — Zaklad. 157—163. — Nemec. 170—174. — Vražar Jošt. 201—209. — Ali že odhajate? 218—219. — Prijateljev Muha. 246—248. — Dvanajsti. 266—269.
- Rojec Fr.** V Zvončku VI: Micika — Mica. 179—186. — Križi in težave iz mojih dijaških let. 209—213. — Jesenska slika. 254.
- Rozman Janko.** Otroci. Črtica. L Z. 690—692.
- Ruda Vinko.** Prodana vejica. Glas Naroda št. 223.
- Samko Cvetko Marin.** V D Prij. I: O Pavlu Pavloviču. 215 do 220. — D Prij. II: Pred plesom in na plesu. 85—89. Sel je na boj . . . 233—235. — Trinajsta cvetka. 261 do 262.

- Sever.** Na valovih življenja. Novela. Gorenjec št. 2—7.
- Sova Peter.** Ponočni znanec. S N. št. 3. — Pot rešitve. S N. št. 5.
- Spindler Vekoslav.** Bil je deček. Črtica. D Prij I, 36—37. — Mamica. Črtica. D Prij. I, 117—120. — Njegov grob. S N. št. 111. — Da me ne ljubi! S N. št. 123—124. — Marko. (Pesem.) L Z. 722—726.
- Steržaj Fr. Ks.** Na reji. Črtica iz naših grap. D S. 670—672.
- Strnad Fr.** Gl. Zbašnik.
- Strnad Marica** Usoda. Slov. Gospodinja I. št. 5.
- Šorli Ivo.** Izlet na visoko goro. Črtica. D Prij. II. 177—183. — Tolažnica. Črtica. D Prij. II. 206—208. — Brez tragike. L Z. 146—154, 210—220. — Snov za novelo. L Z. št. 5—8, 10, 11. — Kakor velika zlata roža . . . Slovan III. 303—305. Plameni. Slovan III. št. 1—9, 11, 12.
- Tavčar Ivan.** Izza kongresa. Zgodovinski roman. L Z. št. 7—12. (nadalj. v let. 1906.) — Janez Solnce. Zgodovinska novela. Glas Naroda. št. 225—255. — Grajski pisar. Zgodovinska podoba. Glas Naroda št. 255—264. — Otok in struga. Glas Naroda. št. 279—288, — 400. Času primerna povest iz prihodnih dni. Po vzorih dr. Ničmaha. Glas Svobode. — V Karlovcu. Glas Naroda. št. 289—294.
- Tavčar Mara Ivanovna.** Iz življenja. S N. št. 126. — Ah, te noči . . . S N. št. 184; ponatisnil Glas Naroda št. 206. — Z obiskov. Slov. gospodinja I. št. 5.
- Trdina Janez.** Dve ljubici. L Z. št. 1—3.
- Trošt Ivo.** Komisar Keber. Božična povest. Edinost št. 353—354. V D Prij, I: Usehla veja. Silhueta. 190—195. — D Prij. II: Migljaj. 60—63. — V slovesnem trenutku. 197—200. — Na koncu. 285—289. — V Zvončku: Ah, to je šlo! . . . 6—8. — Junak Milko. 75—76. — Budnica. 112—115. — Žigatov Primož. 149—152. — Med šibami. 197—200.
- Urbas Janez.** V Zori XI: „Zdrav bo“. 71. — Pismonoša Luka. 89—92. — Matija Veter. 111—115. — Zakaj, zakaj . . . 137. „E, ti nestrpnost!“ 138. — Materi. 139.
- V. Nerodni ženin.** S N. št. 23.
- Valenčič Fran** La bella Venezia. (Pesmi.) L Z. št. 7, 8, 9.
- Voglár Fran.** Za kruhom. Zvonček VI. 146—149.

Vuk Ivan. (Starogorski.) Ob slovesu. Črtica. Dom. XV, št. 77. — Izdajstvo. Povest. Slov. gosp. št. 20—26. — Številka 79. Slov. gosp. št. 38—40. — Zgubljena krona. Novela. Slov. gosp. št. 46. — Zatrta. Gorenjec. št. 32, 33.

Zbašnik Fr. Zmaga. L Z. št. 1—4. — Teloh, Črtica. L Z. 44—47. Anica. L Z. 299—305, 361—366. — Prizor iz Elizija ob odkritju Prešernovega spomenika. L Z. 537—543. — Vizija. L Z. 746—752. — Sanje. D Prij. I, 81—85. — Na ulici. Slika D. Prij. II, 18—20.

Žagar A. Leonorina dota. S N. št. 187, 188.

b) Prevodi.

I. Jugoslovani.

Kočič Peter. Venec slovanskih povesti VIII: Grob Sladke Duše. — Mrguda. — Jablan. — Pri Markanovem studentu.

Šenoa Avg. Karamfil (gl. zgoraj!). — Prokletstvo. Zgodovinski roman. Nadaljeval in dovršil I. E. Tomič. Prevel M. Cotič. Edinost št. 1 do 357 (nadaljevanje iz I. 1904. — konec I. 1906).

Trstenjak Davorin. Iver ne pade daleč od panja. (Poslovenil Bož. Flegerič). Slov. gospodar št. 49.

II. Iz češčine.

Brodský Bohumil. Slika iz vojne. Venec slov. pov. VIII. — Stanja. Ravnotam.

Čech Svatopluk. Foltinov boben. Venec slov. pov. VIII.

Havlik Josef. Na bratovo svatbo. Humoreska. Primorec št. 42—50.

Herites František. Skalni golob. Venec slov. pov. VIII.

Kosmák Václav. V snegu in metežu. Vrtec, 2—6. — Lastovka. 58. — Popotnik in pes. D Prij. II, 186—191 (Vse tri poslovenil dr. Jožef Gruden).

Vrchlický Jaroslav. Roža. Venec slov. povesti VIII. — Abisag. Ravnotam.

III. Iz poljščine.

Mickiewicz Adam. Kdo je boljši? Primorec št. 9, 11. (J. A. Glonar).

Sienkiewicz H. Bodi blagoslovljena. Venec slov. povesti VIII. — Brez dogme (Gl. II. Zborniki. Knjižnica). — Potop II. (Gl. II. Zborniki. Knjižnica). Stari sluga. Mir št. 17—18.

IV. Iz ruščine.

- Andrejev Leonid. V „Ruski moderni“: Laž. — Stena. — Molčanje.
- Bunin Ivan. V „Ruski moderni“: Velga. — Prelaz. — Nova železnica.
- Čehov Anton Pavlovič. Pred sodnijo. Črtica. Primorec št. 13—16. — Srečka. Slov. gospodinja št. 9. — Zagoneten slučaj. Dom XV, št. 6. — Na, občinstvo . . . Dom, št. 22.
- Čirikov Evgenij. Izgubljen sin. V „Ruski moderni“.
- Dančenko Vas. Nemirovič. Ujetnikova deca Mir št. 6, 7.
- Doroševič V. D. Vest. Kitajska pravljica. Primorec št. 51.
- Dostojevskij O. M. Deček pri nebeškem božičnem drevescu. Vrtec 186—188.
- Golicinjski A P. Kako se je pijanec izpreobrnil. Venec slov. pov. VII
- Gorkij Maksim. „Ruska moderna“: Ded Arhip in Ljonka. — Kan in njegov sin. — Iz dolgega časa. — Na plavih. — Kan in njegov sin Primorec št. 3, 4. — Maljva. Novela. Primorec št. 21—39. — Pesem o Hudourniku. Dom. XV, št. 28
- Iz „Slovanske lire“. Maloruske pesmi. Prevel R. Peterlin. Dom. XV, št. 1.
- Korolenko V. V Veliki noči. Slov. št. 93.
- Markovič Evgenija Marija (Marko Vovčok). Čari. Primorec, št. 51. — Maksim Grjemač. Primorec št. 51. — Pavlo Črnokril. Dom. XV, št. 8—21.
- Rostovskij Fedor Kosatkin, knez. Pevčevo srce. Dom. XV, št. 55, 57, 59.
- Skitalec. Skozi šibe. „Ruska moderna.“
- Tolstoj Lev Nik. Volk in pes. D Prij. II, 127.
- Turgenjev Ivan. Egoist. D Prij. II, 67. — „Slišal boš sodbo bedakov“ D Prij. I, 209. — Pred nevihto. (Gl. zgoraj!). — Vztočna bajka. — Jutri! Jutri! — Vrabc. Dom. XV, št. 28.

V. Iz raznih slovstev.

- Bandelaire Charles. Kolač. D Prij. I, 236. — Slab denar. D Prij. I, 98—99.
- Björnstjerne Björnson. Nevarna snubitev. D Prij. II, 236—238. — Zagonetka življenja. Primorec št. 51.
- Bret Harte. Sreča Boaring Campa. Nada 12—20 (poslov. J. Mulaček). Hudič in mešetar. Srednjeveška pravljica. Nada 77—80.

- Collins Wilkie.** Policaj in kuharica. Nada 166—184.
- Dickens Charles.** Božični večer. Nada št. 1—3 (poslov. Iv. Mulaček.)
- Dumas Alexandre.** Grof Monte Cristo. Soča št. 19—103. (nadaljevanje v l. 1906).
- Jokay Mavro.** Karin. Zgodovinska povest. Dom. XV, št. 30—43 (Prost. Mrvičkov).
- Mirbeau Octave.** Prijatelj. Primorec, št. 1, 2. — Greh. Primorec št. 6, 7.
- Pelicco Silvio.** Moje ječe. Glas Naroda št. 96—125.
- Poe Edgar Allan.** Zlati hrošč. Nada 81—93, 140—157.
- Sacher Masoch.** Krvava svatba v Kijevu. Dom. XV, št. 60—65.
- Schiller J. Fried.** Pesem o zvonu. L. Z. št. 1. (poslovenil Ant Funtek.)
- Scott Walter.** Lammermoorska nevesta. Nada št. 1—3. (nedokončano. — poslovenil F. Luznik).
- Shakespeare William.** Beneški trgovec. Gl. II. Zborniki. Prevodi.
- Twain Mark.** Ukradeni beli slon. Nada 20—35; ponatisnil Mir št. 2—4.
- Verga Giovanni.** Pentalaccia. Dom. XV, št. 102.
- Washington Irving.** Izbrane črtice (1. Gostilniška kuhinja. — 2. Duh ženina. Pripovedka nekega popotnika.) Nada 35—36, 94 105 (Prevel Jos. Poljanec).
- Zola Emil.** Mačji raj. Dom. XV, št. 75.

XV. Muzikalije. Umetnost.

- Akordi.** Novi —. Gl. I. Časopisi.
- Gerbič Fran.** Album slovenskih napevov. III. zvezek. Založil Lavoslav Schwentner v Lj. 1905. (Cena 4 K). (D S. 502. — Slovan III, 254).
- Kosi Anton.** Letni časi. Spevoigra. Dvo-in triglasni zbori s samospevi, dvospevi ter z deklamacijami, uravnani za spremljevanje na klavirju ali harmoniju. Slovenski mladini poklonil —. Založil izdajatelj. 1905. (Cena 3 K 20 h). (L. Z. 634—635. Janko Leban. — Dom. XV, št. 48.)
- Lajovic Anton.** Tri pesmi za en glas s spremljevanjem klavirja, op. 7. zv. 1. Založil L. Schwentner v Lj. 1905. (Cena 2 K 50 h). (L. Z. 251—252. dr. Vl. Foerster. — Slovan III, 223. Jar. Foerster. — D S. 502.)

- Sattner Hugolin.** Postne pesmi za mešan zbor in orglje zložil P. — —, ord. ff. Min. Založil frančiškanski samostan. V Lj. 1905. (Cena: part. 1'50 K, glasovom 1'50 K).
- Spindler Franč. Sal.** Spremljevanje k „ljudski pesmarici“ za nabožno petje v cerkvi, šoli in doma. Založilo „Katoliško tiskovno društvo“ v Lj. 1905. (Cena 4 K).
- Stolzer Valentin.** Sveta maša. Vglasbil v hvaležni spomin Ant. Mart. Slomšku itd. — —, bivši učitelj. Založil Valentin Stolzer. Natisnil J. Blasnika nasl. v Lj. 1905.
- Stolzer Valentin.** 30 napevov k mašni pesmi „Pred Bogom pokleknilo“ i. t. d. Vglasbil in nabral — —, bivši šolovodja. Založil Valentin Stolzer. Natisnili J. Blasnika nasl. V Lj. 1905.
- Bezenšek Ant. Bolgarska umetnost. Slovan III. 101—104, 145.
- Gaber Ante. S prve jugoslovanske umetniške razstave. V Belgradu (nadaljevanje iz leta 1904.) 1905. D S. št. 3, 5.
- Gangl Engelbert. Gledališče v Idriji. Slovan III. 184—185 s slikami.
- Govékar Fran. Hrvatska umetnost. Slovan III. 15—17, 89—90.
- I. Z. Idrijsko rudniško gledališče. V spomin našemu najstarejšemu gledališču. D S. 359—361.
- Lah Ivan. „Maj“. L Z. 367—374. (o češkem Machovem „Maju“). Kritike. Jugoslovanske — o slovenski umetnosti. Slovan III. št. 1.
- Pirnat Makso. Rudniško gledališče v Idriji. L Z. 381—382, 441. Rudniško gledališče v Idriji. Četrto izvestje idrijske realke. 1—16.
- Prijatelj Ivan. Dunajska secesija. S N. 1905. št. 70, 71, 73, 75, 76. — Naša umetnost na tujem in doma. N Z. III. 97—102. — Slovenski umetniki v dunajski „Secesiji“. L Z. 317—319.
- Radics P. pl. Slovensko gledališče I. 1735. Slovan III. 139—142.
- Quaglieve freske. S N. št. 144—145.
- Stegenšek Avgustin.** Cerkevni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska. Spisal — —. S 162 slikami in 3 tablicami. V Mariboru. Založil pisatelj. 1905 8°. XVI + 240 str. (K O. IX, 311—312. V Steska. — Č Z N. II, 92—95. Fr. Kovačič. — D S. 374—375. V Steska. — Pop. 220—221. dr. Fr. Ilešič).
- Poročila o slovenskem gledališču so prinašali: L Z. (o dramskih predstavah je poročal dr. Fr. Zbašnik, o opernih dr. Fr. Zbašnik in dr. Vl. Foerster), Slovan. D S., S N., Slov.

XVI. Poročila. Pravila in ostali važnejši drobiž.

Določila. Glavna — iz štatuta in programa kranjske kmetijske šole na Grmu pri Novem mestu. Tisk I. Krajec nasl. Novo mesto. 1905. v. 8°, 4 str.

Iz naroda za narod! I. shod narodno-radikalnega dijaštva od 5—8. kimovca 1905 v Trstu. Izdala „Prosveta“. Založila „Omladina“. Tisk J. Blasnika naslednikov. V Lj. 1905. 8°. 136 str. (L. Z. XXVI, 184—185. dr. Ivan Prijatelj. — D. S. XIX, 309—310. — N. Z. IV, 14. — K. O. X, 217—219).

Izlet pevskega zbora „Glasbene Matice“ v Trst v dnevih 25. in 26. marca 1905. Samozaložba. Tisk J. Blasnika naslednikov. V Lj. 1905. 8°. 16 str. + litogr. načrt mesta Trst.

Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1904—5. Na svitlo dal c. kr. ravnatelj Fran Wiesthaler. Založila c. kr. II. državna gimnazija. Natisnila lg. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. V Lj. 1905. v. 8°. 88 str. Vsebina: Četrto zvezek Devovih „Pisanic“. Objavil dr. Janko Šlebinger. — Šolska Poročila. Sestavil ravnatelj.

Izvestje. Četrto — mestne nižje realke v Idriji za šolsko leto 1904—5. Izdalo ravnateljstvo. Založila mestna nižja realka. Natisnil Iv. Pr. Lampret v Kranju. V Idriji 1905. v. 8°. XXXII + 54 str. Vsebina: † Ravnatelj Karel Pirc. Nekrolog. Napisal dr. S. Beuk. — Bernoullijeva lemniskata. Spisal dr. S. Beuk. — Rudniško gledališče v Idriji. Spisal Makso Pirnat. — Govor ob stoletnici Schillerjeve smrti. Makso Pirnat. — Šolska poročila. Sestavil ravnatelj dr. S. Beuk. (Slovan III, 379.)

Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1904/1905 von Josef Hubad, k. k. Gymnasial-Direktor. Verlag des k. k. Kaiser Franz-Joseph-Staatsgymnasiums. Buchdruckerei von lg. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg in Laibach. Krainburg 1905. v. 8°. 61 str. Vsebina: Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu. Spisal dr. J. Debevec. — Schulnachrichten. Vom Direktor.

Katalog. založništva L. Schwentner v Lj. Izdal in založil L. Schwentner. Natisnil A. Slatnar v Kamniku. (1905) 8°. 40 str.

Kažipot po Ljubljani in kranjskih mestih za l. 1905. Izdala „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček. Brezplačna priloga „Soči“ in „Gorenjcu“. 8°. 220 str. Cena 1 K 80 h.

- Kažipot.** Trgovski in obrtniški — po slovenskem Štajerskem. Uredil Anton Ekar. Izdalo in založilo občeslovensko obrtno društvo v Celju. Natisnila „Zvezna tiskarna“ v Celju. 1905. 8°. 374 str + oglasi. (1 K).
- Knjižice.** Družbene — za cerkveno družbo pri. Sv. Križu v Belih vodah. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru 1905.
- Letopis XV.** — „Zveze slovenskih posojilnic v Celju“ za leto 1904. Sestavil Franjo Jošt, revizor in tajnik. Izdala in založila „Zveza slov. posojilnic v Celju“. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 112 str.
- Okrožnica** cerkvene stavbene družbe v Rajhenburgu. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°.
- Po** desetih letih. Spominska knjiga „Danice“. Uredil Vincencij Marinko. Tiskala „Katol. Tiskarna“. V Lj. 1905. 8°. 151 str. (K O. IX, 418—419. dr. Aleš Ušeničnik. — D S. 564—565. — Slovan III, 348. — N Z. IV 31—32).
- Poročila.** (Šolska) Letno poročilo petrazredne dekliške ljudske šole v Kranju. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1904/1905. Založil krajni šolski svet v Kranju. Natisnil Iv. Pr. Lampret v Kranju. 1905. 4°.
- Letno poročilo štirirazredne deške šole in obrtne nadaljevalne šole v Kranju. 1905. v. 8°.
- C. kr. umetno-obrtna strokovna šola v Ljubljani. Poročilo o šolskem letu 1904/1905. Založila c. kr. umetno-obrtna strokovna šola. Natisnila Kleinmayr & Bamberg. V Lj. 1905. 4°. 15 str.
- Poročilo o mestnih ljudskih šolah v Lj. koncem leta 1904—5. Na svetlo dal in založil c. kr. mestni šolski svet ljubljanski. Tiskal Dragotin Hribar. 1905. v. 8°. 147 str.
- Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Lj. Izdalo šolsko ravnateljstvo na koncu šolskega leta 1904/1905. Založile Uršulinske dekliške šole. Tisk Zadružne Tiskarne v Lj. 1905. v. 8°. 40 str. (Slov.-nem.).
- Letno poročilo o petrazredni ljudski šoli in o obrtni nadaljevalni šoli v Postojni koncem šolskega leta 1904-5. Na svetlo dalo šolsko vodstvo v Postojni. Založil krajni šolski svet postojnski. Tiskal Maks Šeber. 1905. 8°. 36. str.

- Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole v Rudolfovem 1904/1905. Založil krajni šolski svet v Rudolfovem. Tisk J. Krajec nasl. 1905. 8°. 15 str.
- Letno poročilo trirazredne ljudske šole v Rudolfovem. 1904/1905. Založil krajni šolski svet v Rudolfovem. Tisk J. Krajec nasl. v Rudolfovem. 1905. 8°. 12 str.
- Letno poročilo ljudske in obrtne šole v Trziču. 1904/5. — Jahres-Bericht der Volksschule und der mit derselben in Verbindung stehenden gewerblichen Fortbildungsschule in Neumarkt. Verlag der Schulleitung Neumarkt. Buchdruckerei Lampret, Krainburg. 1905. 8°, 24 str.
- Poročila** (Razna). Letno poročilo cerkvenega društva pri sv. Petru pri sv. Gorah. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905.
- Letno poročilo cerkvenega društva pri Sv. Lenartu. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905. 8°.
- Letno poročilo Narodne čitalnice v Novem mestu ob novem letu 1906. Založila „Narodna čitalnica“. Tisk J. Krajca nasl., Novo mesto. 1905. 16°. št. 12.
- XXXI. Letno poročilo Družbe duhovništva Lavantinske škofije. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1905.
- Letno poročilo hranilnice v Kozjem. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 4°. 4 str.
- Letno poročilo posojilnice pri Št. Ilju v Slovenskih Goricah. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 8 str.
- Letno poročilo posojilnice v Framu. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905.
- Poročilo društva tiskarjev na Kranjskem za leto 1905. Založilo društvo. Tisk J. Blasnika naslednikov, v Lj. 1906. 4°. 32 str. (slov.-nem.).
- Poročilo o delovanju kmetijsko-kemijskega preskušališča za Kranjsko v Lj. leta 1904. Sestavil ravnatelj dr. E. Kramer. J. Blasnika nasledniki. Lj. 1905. v. 8°. 6 str.
- Poročilo prvega južnoštajerskega skladišča za hmelj v Žalcu. (Ponatis iz „Domovine“.) Celje. „Založna tiskarna“. 1905. m. 8°. 24 str.
- XVII. letno poročilo „Podpornega društva za slovenske visokošolce na Dunaju“ ustanovljenega l. 1888 o vladarski

štiridesetletnici Njegovega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Izdalo in Založilo društvo. Natisnila „Zvezna tiskarna“ v Celju. Na Dunaju. 1905. 16°. 24 str.

Upravno poročilo upraviteljstva postojnske jame za leto 1904. „Pod zemljo ima bajka še svoje kraljevstvo“. (Carmen Sylva). Zaloga upraviteljstva postojnske jame. Tisk J. Blasnika naslednikov v Lj. V Postojni 1905. v. 8°. 20 str. (tudi nemški).

Pravila. Hranilnica in posojilnica na Ljubnem. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. m. 8°. 8 str.

Pravila posojilnice v Celju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 16°. 16 str.

Pravila pomočniškega zbora zadruge gostilničarjev, kavarnarjev, žganjetočnikov in izkuharjev v Lj. Samozaložba. Tisk J. Blasnika naslednikov. V Lj. 1905. v. 8°. 4 str. (tudi nemški).

Pravila prostovoljne požarne brambe v Žužemberku. Tisk J. Krajec nasl. Rudolfovo. 1905. 16°. 8 str.

Pravila razsodiškega odbora zadruge gostilničarjev, kavarnarjev, žganjetočnikov in izkuharjev v Lj. Samozaložba. Tisk J. Blasnika naslednikov. V Lj. 1905. v. 8°. 8 str. (tudi nemški).

Pravila rožnenske bratovšine v Makolah. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905.

Pravila slov. čebelarškega društva za Spodnji Štajer. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 8°.

Pravila za deklinško družbo. Založil župnijski urad Sv. Peter pri Mariboru. 1905. 8°.

Pravila za zidanje nove frančiškanske cerkve v Mariboru. 1905. 8°.

Pravila zadruge trgovcev in rokodelcev sod. okraja Kostanjevica. Založila zadruga. Tisk J. Krajec nasl. v Rudolfovem. 1905. 16°. 31 str.

Razglasi glede tuberkuloze. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru 1905. fol.

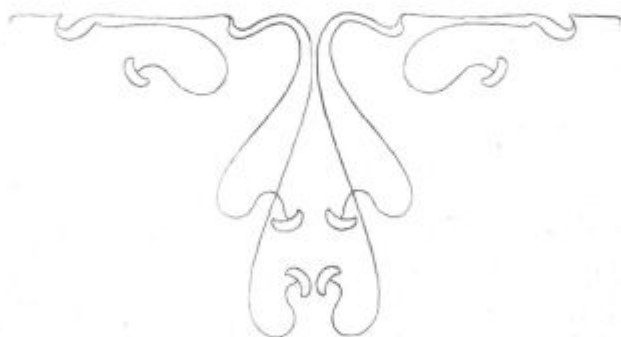
Red. Službeni — in pokojninske ter odpravninske določbe za uradnike in sluge pri mestni hranilnici v Novem mestu

- Založila mestna hranilnica. Tisk J. Krajca nasl. 1905. 16°. 16 str.
- Zaključki.** Računski zaključek posojilnice v Dobrni pri Celju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Sevnici. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Gotovljah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep za posojilnico „Okolico in Sodržico“. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Slov. Bistrici. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 8 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice na Ziljski Bistrici. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek okrajne posojilnice v Bovcu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Brežicah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 8 str.
- Računski sklep posojilnice v Celju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 20 str.
- Računski zaključek južnoštajerske hranilnice v Celju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 24 str.
- Računski zaključek posojilnice v Djekšah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice na Dolu pri Hrastniku. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice Spodnji Dravograd. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice pri Svetem Duhu na Ostrem vrhu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek delavske stavbene zadruga „Lastni dom“ v Gabrjih pri Celju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Gornjem Gradu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.

- Računski zaključek posojilnice v Idriji. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 12 str.
- Računski zaključek posojilnice v Št. Jakobu v Rožu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep hranilnice in posojilnice v Klečah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice v Kozjem. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice Velike Lašče. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek okrajne hranilnice pri Sv. Lenartu v Slovenskih Goricah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 20 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice na Ljubnem, Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek okrajne posojilnice v Ljutomeru. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 12 str.
- Računski zaključek posojilnice v Logatcu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 8 str.
- Računski zaključek posojilnice za Loški potok, Drago in Travo. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek za l. 1904. Posojilnica v Makolah. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.
- Računski sklep Posojilnice v Mariboru za l. 1904. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1905. 4°. 16 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice Marija Snežna na Velki. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep prve dolenske posojilnice v Metliki. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 16 str.
- Računski zaključek mlekarske zadruge v Moravčah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Moravčah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek „Gornjesavinske posojilnice v Mozirju“. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 8 str.

- Računski zaključek mestne hranilnice v Novem mestu za najdaljšo upravno dobo od dne 1. januarja do dne 31. decembra 1904. Založila mestna hranilnica. Tisk J. Krajec nasl. Novo mesto. 1905. fol. 40 str.
- Računski zaključek okrajne posojilnice v Ormožu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 16 str.
- Računski zaključek Ormoške posojilnice. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Pišecah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep hranilnega in posojilnega društva v Ptuj. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 16 str.
- Računski zaključek narodne hranilnice in posojilnice v Ra-dečah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Gornji Radgoni. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek Savinske posojilnice v Žalcu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 8 str.
- Računski zaključek posojilnice v Slatini. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Šmarju pri Jelšah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 16 str.
- Računski zaključek hranilnice in posojilnice Šmartno na Paki. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1904. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Trbovljah. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep za l. 1904 Hranilnice in posojilnice v Vidmu. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru 1905. 4°. 3 str.
- Računski zaključek posojilnice v Vitanju. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju, 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Vojniku. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice na Vranske m. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep posojilnice v Zagorju ob Savi. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.

- Računski sklep prvega štajerskega skladišča za hmelj v Žalcu. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski zaključek posojilnice v Žužemberku. Tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. 1905. 4°. 4 str.
- Računski sklep pod protektoratom Njih. c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Frančiška Jožefa I. stoječega kranjskega vojaškega veteranskega kora v Lj. za l. 1904. Založil veteranski kor. Tisk J. Blasnika naslednikov. Lj. (1905). 8°. 6 str. (tudi nemški.)
- Zapisnik.** Ročni — z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, južnem Štajerskem in Primorskem in z osebnim statutom kranjskega ljudskošolskega učiteljstva za šolsko leto 1905.06. XII. Letnik. Sestavil L. Jelenc, učitelj v Lj. V založbi „Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“. Tiskal Dragotin Hribar v Lj. 1905. 8°.

Slovenske brambovske pesmi.

Zložil Fr. Cvetko 1809.

Priobčil P. pl. Radics.

Doslej sino v slovenski patriotični literaturi, kolikor se v njej izraža bojevitost oduševljenosti za Avstrijo, iz časa francoskih vojsk v začetku prejšnjega stoletja poznali samo Vodnikove „Pesmi za brambovce“ [1) Pefem brambovfka, 2) Molitva brambovfka, 3) Perfega, 4) Eſtrajh sa vſe, 5) Brambovfka dobra volja] in pa Primicove [glej Zbornik IV. zv. (1902) str. 232]. Oba pesnika-navduševavca za brambovstvo sta se naslanjala na Collinove Wehrmannslieder, prvi kot prost posnemavec, drugi kot utesnjen prevajatelj.

Pri urejevanju muzejske knjižnice v Rudolfinu in pri novem razvrščevanju njenih knjig prišla mi je med starejšimi tiskanimi deli pod roko tudi neka doslej neizvestna publikacija slovenskih brambovskih pesmi, ki je proizišla od nekega štajerskega domorodca in ki jo hočem v naslednjih vrstah obnoviti opremljeno z nekaterimi pojasnili. Ta publikacija ima naslov: „Nafledovanje nemških Pefmi sa obvarnike flavenſke . . . katire je vkupſifo Fr. Zwetko. V' Grazu 1809.“

Ta brambovski pesnik je poznejši dekan ptujski Fran Cvetko¹⁾ (* 1789, † 1859), ki so ga njegovi vrstniki imenovali „slovenskega Cicerona“ in ga obenem slavili kot „nenavadnega mojstra slovenščine“²⁾; ta je kot dvajsetletni mladenič zložil te brambovske pesmi po nemških izvornikih. Dasiravno se mi doslej ni posrečilo z gotovostjo dognati izvorno predlogo, iz katere je Cvetko zajemal, se mi zdi vendar precej verjetno domnevanje, da nam je za izvornik smatrati pesmi, ki jih je zložil Jos. Meindl (* 1756, † 1826 kot kanonik pri Sv. Štefanu na Dunaju) z naslovom „Gedichte für die öſterreichiſchen Landwehrmänner“.³⁾

¹⁾ Obširneje o Fr. Cvetku govori Mat. Stekovec v knjigi „Škofija in nadduhovnja v Ptuj. V Mariboru 1889“ str. 174 nasl.

²⁾ Primeri graški časopis „Der Aufmerkſame“ z dne 10. septembra 1829, kakor me je prijazno poučil g. prof. llešič.

³⁾ Malo verjetno, kajti „V' Grazu 1809“ (Cvetko) se z „Wien 1810“ (Meindl) kot posnetek ne more prav ujemati. Ured.

Končno naj še omenim, da je Cvetko znan tudi po drugih slovenskih pesmih, izmed katerih je dr. Murko v zbirko „Fable in Pešmi Leopolda Volkmera“ na koncu sprejel dve, namreč „Širomakov fprevod“ in „Hvala slovenske deshele“.¹)

Slovenzi!

Serzhno inu mozhnu ludstvo so bili vafhi fpredniki, vi fte njihovi otrozi; is mozhi se perkashe mozh, ino kadaj se perkashe? Kader reslomi, kar drugi ni fo premogli; kader preslene, kar je druge prefililo; kadar vie drugo podobo dobi, do ona na svetlobo ftopi. — Tudi per val fpi mozh; sbudite jo sdaj; nevarne zhafe fmo dozhakali; od vfih krajov fmo obdani s' nadleshnim fovrashnikam, kateri s' napadam na vafho deshelo se grosi; dirjajte njemu hitro napruti; ino sdaj je prih'la vura, njega pobiti. — Vi shelite mir: pomagajte, de dobimo mir. — Vi radi imate vafhe bogaftvo; brante ga pred fovrashnikam. — Vi lubite materno semlo; odvernite vfo nevarnost. Lubesen pruti vam famim, pruti blishnemu, vafha vefť vam dolshnost naloshi, nafhe Zefarftvo obranit pomagati. En mladenizh se podftopi, vam te pešme naprei poloshiti; pojte jih, ino se ushgite vafhe ferze k' ferzhnofti, kader bo treba fovrashnika od vafhe domovine odgnati.

Perjatli.

1.

V' meni sdaj shele gorijo
Morem vun na fhrok fvet;
Kej fovrashniki stojijo
Ozhem ifkat' njihov sled.

2.

Hitro! meni mezh opafhi
Brat! na vojfko jah hiťim
Luba! sdaj se nepreftrafhi
Tebe famo to puftim.

3.

Štante moshi! pres pozhinka
Sadno krat poshente se;
Pridete do mejenika
Vidle bote hude vfe.

4.

Verfto, brati! mi naredmo
Vfaki naj kak sid ftoji;
Dokler mira nedobimo
Naj fovrashnik naf boji.

5.

Ozhemo v' nevarnost iti
Eden vmret sa drugiga;
Nu se nigdar sapuftiti,
Branit se do sadniga.

¹) Slekovec l. c. str. 175.

Vojnik.

Pok, boben, trobenta, bandere
 kri meni vushgejo;
 Sdaj ludštva od veforte vere
 Na vojfko vlezhejo.
 Jas možno obzhutim sdaj roko,
 She ojfter mezh dershim;
 Kei bode on blifho vifoko
 Šovrashnike kofim.
 Naprej! nu sdaj! naprej! nu sdaj!
 Brat! versmo sa vfekrat te hude nasaj.

Lubiza.

1.	3.
Lubiza! kaj fe shalujefh? Kak poprej, tudi sdaj zhujefh Bit' meni vrozho sa te V' perfah shelesnih ferze.	Vunta na vojno ravnizo Hitim jas ifkat pravizo Ladavez pridem nasaj Smeto fim hude nakraj.
2.	4.
Kaj v' tebi grenkoft zhervivi? Lubo dom, dokler fem shivi; Bramba fhe more sdaj bit', Ozhem te nigdar sguhit.	Da be fe vtragliv to koto Vefh, da be prifhla v' framoto; Lubo kateri sheli, Naj poprej fvet preleti.

Pitna pefem.

1.	3.
Pite, brati, flatko vino, Gremo sdaj od domo prozh; Da na kratko boj bo mino, Potrebujemo mi mozh.	Vrozha kri fe pole v' teli Roka nam sdaj možna je; K' bitju bomo fe napili Ravno prav sa metanje.
2.	4.
Sdaj k' sdravju napite Nu druguzh nalite; Naj vfigdar bo frezhen Nafh prelubljeni F r a n z.	Sdaj k' sdravju napite Nu druguzh nalite Naj vfigdar bo frezhna Ta mati vfeh deshel.

5.

Lube bodo fe shalile
Da na vojfko idemo;
Tudi pa fe vefelile
Zhe fovrashne ladamo.

7.

Brati! flatko vino pimo!
Kiro fmo perpuvali,
Da sa boj mi mozh dobimo,
Bog daj, da be ladali!

6.

Sdaj k' sdravju napite
Nu druguzh nalite
Naj vfigdar bo frezhen
Nafh shauden vojvoda.

8.

Sdaj k' sdravju napite
Nu druguzh nalite
Naj vfaki bo frezhen
E'ftrajharfki vojniki.

Brati na vojfki.

1. Vojnik.

Šramota! kir' vtragliv shivi,
Da zhuje vojfke glaf.
Naprej! naprej! sdaj brati vi!
Šovrashnik gre na naf.

2. Vojnik.

Mosha, katir' kak hraft itoji,
Da pride ludika mozh,
Od dalezh vfaki she boji,
Kak grum nu blifk na nozh.

Vfi.

Pokri naf frezha tam s' rokoj
Kej mozh preflaba je;
Sa Franza gremo mi na boj,
Katir' nafh ozha je.

1. Vojnik.

En Bog je kres vfe ladavze
Na naf fem dol gledi;
Pregleda vlakemu ferze;
Na svesdah on fedí.

2. Vojnik.

Nevarnosti fe nebojim;
 Bog mene varvo bo
 Nedluge vse rad poterpim,
 Sato dobim nebo.

Vfi.

Pokri naf frezha tam s' rokoj
 itd. itd.

1. Vojnik.

Le hitro! hitro! mezh v' roko!
 Šovrashnik fe grosi
 Bandero dershte vifoko
 Nu ferzhni bote vii.

2. Vojnik.

Hop! hop! naprej vi konjaki!
 Trobenta sove vaf;
 Pelhakov roji veliki
 Sdaj ftante vfi na glaf.

Vfi.

Pokrij naf frezha tam s' rokoj
 itd. itd.

Pefem per prozhodu.

1.

Bobni bernijo, bandera fe sible;
 Stopijo vojniki; semla fe gible;
 Mešta, deshele refiplejo ludstvu;
 Ozhejo braniti njihovo roiftvu;
 Brati! le volni
 Terpte nevarnost;
 Dnevi fo kolni
 Pride pak flatkost;
 Verfte, porinte fovrashne nasaj
 Šrezhen, miroven bo vfigdar nafh kraj.

2.

Štojte! poslušajte pokanje dalno!
 Strah li dolstrofte! on kashe nevarno.
 Roke na mezhe nabrušhene dente;
 Šila tifhi; ino hude preshente;
 Brati! le volni itd. itd.

3.

Vojfke napihjene stavla sovrashnik;
 Ozhe nam travnike vseti sa pašhnik:
 Štante! naprej! vi resjeseni roji!
 Sove nam Franz: Le obrante me' Moji!
 Brati! le volni itd. itd.

4.

Šveto perleganje branbe deshelfke
 Klizhe sdaj glafno naf ta, kej fo vojfke.
 Luba! ti frezhna nu sdrava oftani
 Meni, da pridem, she ferze ohrani.
 Brati! le volni itd. itd.

5.

Šrezhno! od mene nafajeni hrafti!
 Ovze! katere fem mejo jas pašti;
 Švetle svirjazine! trate selene!
 Šrezhno! od vaf mene vojfka prozh shene.
 Brati! le volni itd. itd.

6.

Šetve kofhate na njivah štojijo;
 Rošhe na travnikih lepo zvetijo
 Puni napojenih grosdov fo terfi
 Tizhi igrajo tam v' listnatem lefi.
 Brati! le volni itd. itd.

7.

Toto bogaftvo sdaj hitite branti;
 Pride sovrashnik; on ozhe ga hranti,
 Štani! seberi se štajariko ludftvu!
 Brani sdaj tebe nu vfo tvojo roiftvu.
 Brati! le volni itd. itd.

Popravki.

Str.	59	vrst.	11	zg.	namesto	moč, prve strofe čitaj	moč prve strofe
"	63	"	7	"	"	ča satéklo	čása téklo
"	63	"	10	sp.	"	zase	zase;
"	75	"	20	"	"	menovani	imenovani
"	76	"	23	zg.	"	jo vse	jo vso
"	85	"	8	sp.	"	del to	del na to
"	85	"	7	"	"	reba	treba
"	85	"	6	"	"	Za je m	Za je kom
"	89	"	23	zg.	"	In kakor krasen	In kako krasen
"	90	"	5	sp.	"	nal nih	tualnih
"	93	"	16	zg.	"	oblikak	oblikah
"	101	"	14	"	"	24 dneh	14 dneh

Poziv slovenskim pisateljem.

Predsedništvo „Slovenske Matice“ se obrača do vseh rodoljubnih pisateljev slovenskih s prošnjo, da bi poslali kaj primernih doneskov za prihodnji „Zbornik“.

Kakor letos se bodo sprejemali tudi v prihodnjem letu samo **izvirni znanstveni in znanstveno-poučni** spisi iz raznovrstnih strok človeškega znanja; vendar je želeti, da bi čast. gospodje pisatelji svojim razpravam izbrali take predmete, ki ugajajo potrebam slovenskega naroda ter zaradi svoje občne zanimivosti prijajo večini Matičnih društvenikov.

Rokopisi naj se pošiljajo najpozneje do **konca junija 1. 1907.** predsedništvu „Slovenske Matice“ v Ljubljani.

Po pravilih določena nagrada v „Zbornik“ sprejetim spisom se bode izplačevala, kadar bode knjiga dotiskana.

V Ljubljani, dne 31. decembra 1906.

V imenu predsedništva „Slovenske Matice“:

Predsednik.

Frančišek Levec.

Tajnik:

E. Lah.

